

DARVAS PÉTER
GYEKICZKY TAMÁS

*A középfokú szakoktatás
rendszerének átalakulása
1949 - 1956 között*

Oktatáskutató Intézet

DARVAS PÉTER - GYEKICZKY TAMÁS

A KÖZÉPFOKÚ SZAKOKTATÁS
RENDSZERÉNEK ÁTALAKULÁSA
1949-1956 KÖZÖTT

Oktatáskutató Intézet
Budapest
1986

Kérjük kedves Olvasóinkat, hogy
kötetünk tartalmával kapcsolatos
észrevételeiket, bíráló megjegyzé-
seiket írják meg az alábbi címre:

Oktatáskutató Intézet
1395 Budapest, Victor Hugo u. 18-22.

Lektorálta:
Horváth Márton
Tóth István
Vendég Sándor

ISBN 963 404 035 7

Felelős kiadó: Horváth György igazgató
Terjedelem: 26,8 A/5 ív
Borító: Kőfaragó Gyula
Példányszám: 500
Készült az Oktatáskutató Intézet sokszorosító üzemében
Felelős vezető: Szabó Gyuláné
Engedélyszám: 47633/1986
Felelős szerkesztő: Kozma Tamás

ELŐSZÓ

Ez a kötet oktatáspolitikai sorozatunk újabb darabja. De vajon miért
kerül egy lényegében történeti földolgozás az oktatáspolitikai döntésmehaniz-
musait és érdekszerkezetét vizsgáló tanulmányok közé?

Egyrészt témája következtében. A kutatás, amelynek összegező eredményét
itt most kezünkben tartjuk, alighanem rendkívül problémaérzékeny volt, amikor
a munkaerő-tervezés történetének tanulmányozása alapján közelített a terve-
zésben közreható döntésmechanismusok és érdekszerkezetek felé. Oktatáspolitikai
szempontból számos döntéséről szoktuk azt mondani, hogy kényszerpályán mozog: vég-
ső soron behatárolják azok a külső feltételek és történeti előzmények, ame-
lyek között megszületik. Csakhogy ezeket a körülményeket és előzményeket is
emberek hozták létre, társadalmi erők kényszerítették ki - ugyanúgy, mint mos-
tani döntéseinket. Következésképp mostani döntéseink egykor ugyanúgy történe-
ti kényszerként fognak hatni jövőbeli döntésekre (néhányat máris előre látha-
tunk). Ilyenformán egy-egy korábbi fejlődési szakasz mechanizmusainak és ér-
dekszerkezetének megismerése nemcsak magára a döntésmechanismusra nézve föl-
világosító jellegű, hanem nagyban hozzájárul annak a helyzetnek a megértésé-
hez is, amely mostanra kialakult.

Két problémát emeljünk ki illusztrációképpen. A munkaerő tervezéséről,
tervezhetőségéről és a tervezés szükségességéről, valamint funkciójáról szóló
szakmai vita - amely mára végeláthatatlanná nyúlt - aligha érthető meg anél-
kül, hogy ne tudnók: mit is jelentett valójában a munkaerő-tervezés, milyen
funkciót töltött be (és milyent szántak neki) akkor, amikor kialakult. Ez a
tanulmány jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy megértsük munkaerőtervezők el-
kötelezettségét, de ahhoz is, hogy megértsük a munkaerő-tervezés lehetséges
anomáliáit és az ellene tiltakozók érdekeit is. Hasonlóképp: a szakképzés je-
lenlegi zsákutcás jellege nem lesz világossá előttünk mindaddig, ameddig moz-
gásában, változásában nem látjuk ennek az egész szférának a kialakítását az

ötvenes években. Hogy valóban zsákutcs-e a magyar szakoktatás, vagy ez nem egyéb, mint játék a szavakkal, rögtön kiderül, ha azokat a funkciókat is megvizsgáljuk, amelyeket neki eredeti tervezői szántak. Továbbá, hogy mérlegel-hessük, vajon egyáltalán egyeztethető-e a szakképzés a munkaerő-piac kívánal-maival, nélkülözhetetlen ennek a struktúrának a kialakulását tanulmányozni. A történeti tapasztalatok tehát azzal járulnak hozzá mai dilemmáink mélyebb értéséhez, hogy problémáinkat mozgásukban, kialakulásukban láttatják.

De nemcsak ezért indokolt egy történeti földolgozás az oktatáspolitikai kötetek között. Hanem másodszor azért is, mert a történeti szemléletmód min-den politikatanulmányozás legfontosabb szemlélete. (Nem véletlen - és manap-ság sokszor idézik is -, hogy Marx és Engels a történeti módszert tartották a társadalmi és politikai viszonyok megértéséhez az elsődleges módszernek.) Miért? Azért, mert a politika kutatása események szövetében kutat; minthogy a politika cselekvések tudománya, amelyek értelemszerűen csakis időben bonyo-lódhatnak le. Döntésmechanismusokról értelmetlen lenne döntések nélkül be-szélnünk, maguk a döntések pedig előre sugárzanak az időben, és csak követ-kezményeik és folyamataik révén tanulmányozhatók. Az érdekviszonyok pedig - ha csak nem akarunk pusztá spekulációkba bonyolódni - e döntések tanulmányozása kapcsán rajzolódnak ki. Történetek tanulmányozása nélkül nincs politikakuta-tás; a történet a politikakutató empiriája.

Ami persze nem jelenti automatikusan azt, hogy minden történeti feldol-gozás politikakutatás is egyben. A történettudománynak vannak saját szem-pontjai is. Szemlélete és módszere azonban elsajátítandó, ha a döntések kuta-tójának nem nyílik alkalm a kutatandó terület alakulását az életben nyomon-követni, hanem rekonstruálnia kell.

Mindez elegendő indok lehetne ahhoz, hogy a kötet szerzői munkájukat egyfajta politikatanulmányozásként definiálják. Van azonban még egy, legalább ennyire nyomós okuk. Ez pedig az, hogy jelen tanulmány csupán kiegészíti, hát-terezi azokat a jelen kutatási munkákat, amelyeket a szerzők a munkaerő-terve-zés, illetve a vállalati stratégiák körében folytatnak. Munkájukban tehát a történeti előzmények föltárása szorosan kapcsolódik jelen kutatásukhoz, és így alkot egységes egészet.

Mégis indokolt ezt a földerítő jellegű történeti háttértanulmányt önál-lóan is megjelentetni. Nemcsak dokumentációja érdekes, hanem, mint mondtuk,

fontos adalékokkal is szolgál napjaink vitáihoz. Egyben hasznos alkalom le-het további, gyümölcsöző szakmai viták folytatására.

Kozma Tamás

I.

A KÖZÉPFOKÚ SZAKOKTATÁS KIALAKULÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI

1. Oktatás és művelődéspolitikai a koalíciós időkben

Az 1949 előtti középiskolai oktatási struktúra intézményeinek rendszere a dualizmus kori oktatáspolitikai állami szabályozásának kezdetén alakult ki. Az első jogszabály az 1883. évi XXX. tc. szabályozza a magyar középiskolai rendszert. E törvényben a középiskola két fokozatáról történik említés, a gimnáziumról, és a reáliskoláról. Ezek azok, amelyek hivatalosan a középiskola jogállását kapták meg. Az 1883. évi XXX. tc. egészen 1924-ig érvényben van, de a hosszú, változatlanúságról tanuskodó korszak mozdulatlansága csak látszólagos. A Társadalomtudományi Társaság már 1906-ban nyilvános vitát rendez a középiskola jövőjéről, e vitában számos reformgondolat merül fel, azonban a történelmi-politikai események - nem számítva ide a Tanácsköztársaság kísérletét - egyelőre háttérbe szorítják - a középiskolai rendszer megváltoztatását.⁽¹⁾

1924-ben a XI. tc. reálgimnáziummá vonja össze a gimnáziumot és a reáliskolákat, majd 1926-ban a leányoktatás intézményeinek kiépítésével tovább növelik a középiskolák típusainak számát. Alig 8 év múlva 1934-ben a gimnáziumét. Ez az iskolai szervezetrendszer mindössze négy évig áll fenn, mert 1938-ban a XIII. tc.-el újraszabályozzák. Ebben a törvényben jelentős változtatásokkal találkozhatunk. Először is középiskolává minősíti - középiskolai rangra emeli - a felső-kereskedelmi, mezőgazdasági, és felső ipariskolát, mindhármát 3 éves képzési idővel, másodszor felállítja a négy éves liceumot, - amely a tanítóképzés színhelye lesz.⁽²⁾

A felsőiskolák mellett voltak még középfokú, de középiskolai ranggal nem rendelkező oktatási intézmények, a középfokú ipar, kereskedelmi, mezőgazdasági (1915-től) iskolák.

Az 1938-as törvénnyel a középiskolák között először jelent meg a szakokta-

tási intézmény. Kivételek 1938 előtt természetesen voltak, hiszen a felsőkereskedelmiben szerzett érettségi egyes egyetemeken továbbtanulásra jogosított.

Az 1938-as rendezés nagy vonalakban 1949-ig megszabta a középfokú iskolarendszer hálózátát. Pedig a törvény történelmileg sajátos korszak szülte, intézkedései, oktatáspolitikai célkitűzései magukon viselik az akkori idők nyomát.

A szakoktatás állami felfuttatása azt a célt szolgálta, hogy a rendszer olyan szakképzett munkaerőt neveljen ki, amely egyfelől nem emelkedik az uri középosztály értelmiségének rangjára, másfelől pótolni tudja a zsidótörvények miatt kiesett szakmunkaerőt.

Ezt tükrözi a törvényjavaslat előadójának parlamenti felszólalása:

"... ez a törvényjavaslat nem kíván új értelmiségi réteget kitáplálni, és nem kívánja azt, hogy az értelmiségi pályák túlszűfolt-ságát egy új iskolatípussal ismételtén fokozzuk."⁽³⁾

Ezért

"a szakiskolákban végzettek menjenek vissza arra a helyre, ahon-nél jöttek, és ott mint kitűnően képzett emberek sokkal jobban folytassák élethivatásuk gyakorlását mint ahogy eddig tették."⁽⁴⁾

Mivel az 1940. évi XX. tc. rendelkezéseit 1945-ben - megváltozott po-litikai légkörben - hajtották végre; az általános iskola felállítását ren-delte e törvénycikk, azért 1945-ben azonnal módosul a középfokú oktatási intézmények rendszere is.

Megszűnt a reáliskola és a reálgimnázium, mivel a 8 osztályos általános is-kola felső tagozataként tananyaga beolvadt az alsófokú oktatás rendszerébe, ugyanakkor létrejött a 4 osztályos gimnázium.

Ezek szerint 1945-49 között a következő középfokú oktatási intézmé-nyek működtek:⁽⁵⁾

Gimnázium (leánygimnázium 1946/47-es tanévig), liceum (1948/50-ben szűnik meg), óvónőképző, tanítóképző, ipari középiskola, mezőgazdasági középiskola, kereskedelmi középiskola.

1945-ben 17 ipari középiskola működött. E mellett 22 középfokú - de nem középiskolai - ipari szakiskolában folyt szakoktatás. A 17 ipari középiskolá-ból 7 felekezeti, 9 állami felügyelet alá tartozott. Az ipari középiskolák e szakosítás szerinti felosztására 1941-42-ből van adatunk. Ekkor 6 gépipari, 2 vegyipari, 2 bányakohóipari, 1 fémipari, 1 villamosipari szakiskola mű-ködött.⁽⁶⁾

1945-ben vannak már szakiskolák középiskolai rangban Magyarországon. Számuk elenyésző, mivel az alig két tucat szakiskolával 173 gimnázium áll szemben, nem is említve az óvónőképzőket, liceumokat, és egyebeket.

A középfokú szakoktatási intézmények irányítására jellemző, és megha-tározó volt a koalíciós pártok egymás közötti harca. Az irányítás alakulása a miniszteri tárcák felosztásától függött. A Vallás és Közoktatási Minisz-térium (VKM) élén 1945-ben gróf Teleki Géza állt, a Földművelésügyi és Ke-reskedelem-Közlekedésügyi Minisztérium élén kommunista, az Iparügyi Minisz-térium élén szociáldemokrata a miniszter.

1945-ben a szakiskolák igazgatását kivették a VKM felügyelete alól. A Földművelésügyi Minisztérium 45 május 18-tól, az Iparügyi Minisztérium május-június havában veszi kézbe a mezőgazdasági illetve az ipari szakisko-lák felügyeletét.⁽⁷⁾ A kormánynak ezen intézkedését nem kíséri osztatlan lelkesedés. A Kommunista Párt értelmiségi gárdája, a Pedagógus Szakszerve-zet VB-n belüli befolyását érvényesítve 1945 június 14-én olyan határozati javaslatot terjeszt a Végrehajtó Bizottság elé, amelyben a Szakszervezet élénk tiltakozása fejeződik ki a szakiskolák miniszteri irányítás alá kerü-lése miatt. A tiltakozás indoka, a Szakszervezeti VB nem látja biztosítottnak oktatás és nevelés egységének megvalósulását a szakminiszterek felügyelete alatt.⁽⁸⁾

A VKM felügyeleti jogköre a közismereti tárgyak oktatásának ellenőrzésére terjedt ki, minden egyéb irányítási jogosultság átszállt a szakminisztériumra.

A VKM nem hagyta annyiban a dolgot. Keresztury Dezső minisztersége alatt a minisztérium politikai törekvéseinek egyik legfontosabb célja a felügyeleti jog visszaszerzése volt. Erre még pár évig várni kellett.

Nemcsak a kommunista irányítású Pedagógus Szakszervezet, az Országos Köznevelési Tanács sem tudta elfogadni a szakiskolák VKM hatáskörből történő kivételét.

1945. július 26-án az OKNT elnöke - Szent-Györgyi Albert - átiratot intéz a Kereskedelmi és Közlekedésiügyi miniszterhez, a kereskedelmi szakiskolák ügyében.

Az OKNT elnöki tanácsa - írja - "intézményes nevelésünk következményeiben ma még kiszámíthatatlan feldarabolását a legnagyobb aggodalommal látná..."

"Kétségtelen ugyanis - folytatódik a levél - hogy bár az egyes rendelkezések a vallás és közoktatási miniszter feladatává teszik az un. egységes művelődési anyag kiválasztását, tanításának ellenőrzését, a szakirányú nevelőiskoláknak az egységes magyar nevelés rendjéből való kirekedése más-más vezetés alá kerülése egy, még nálunk is példa nélkül álló szervezetben és szellemben előtű, gyakran összeegyeztethetetlenül ellentétes hatásokat kiváltó közneveléshez vezetnének."⁽⁹⁾

A miniszter válaszában kifejti, nincs szándékában az egységes köznevelési rendszert megbontani, az aggályokat feleslegessé teszi a két miniszter koordinációs joga. A miniszter a kormány intézkedését védelmezve hivatkozik az Európai példákra - a svájci, a francia, orosz, német kereskedelmi szakoktatás szervezetére - ahol a szakminiszter diszponál a képzés felett. A miniszteri válasz azzal zárul, miszerint a kereskedelem szakemberei, szakoktatói is helyeslik a kormány lépését.

Nemcsak át-, le és feliratok keletkeznek, nemcsak miniszteri és társadalmi állásfoglalások készülnek, 1946. február 13-án parlamenti interpellációra is sor kerül e kérdésben.⁽¹⁰⁾ A felszólaló képviselő kifogásolta, hogy a szakoktatási intézményekben túlsúlyba került a szakmai oldal. Az iparügyi miniszter - aki érintett társaival együtt elutasította az interpellációt - hangsúlyozta "az ország jelenlegi helyzetében mindennél fontosabb a szakismereti oktatás és nevelés".⁽¹¹⁾

Alig egy év telt el, 1947-ben már a koalíciós bizottság javasolja mindennemű szakoktatás VKM hatáskörbe helyezését. Pedig az egy év alatt a minisztériumok kezdték kiépíteni a szakiskolák igazgatási szervezetét. A Földművelésügyi Minisztérium Oktatási ügyosztályán pl. a következő osztályok jöttek létre: Egyetemi és főiskolai osztály, Szakiskolai osztály, Iskolán kívüli szakoktatási osztály.

Az igazgatási jogkörök ilyen gyors megváltozásában - ebben Horváth Mártonnak igazat kell adnunk - "a koalíciós viták logikáját, és nem a szakmai érdekek elsődlegességét" kell keresnünk.⁽¹²⁾

Az igazgatási jogkörök gyors változása mellett meg kell említenünk azokat a törekvéseket, amelyek a korszerű szakoktatási rendszer kiépítését szorgalmazták.

1947-ben - egységes törvényjavaslat keretein belül - a kormány kísérletet tesz a műszaki középiskola felállítására.⁽¹³⁾ A rendelet értelmében a műszaki középiskola elvégzése után a középiskolai érettségivel azonos értékű végbizonyítvány adandó, a középiskolai érettségi bizottsággal azonos fajsúlyú bizottság pedig a "műszaki középiskolát végzett technikus címet adományozhatja". Az iskola a terv szerint 4 osztályból állt volna. Az érettségivel azonos fajsúlyú bizonyítványt egyetlen egy korlátozásnak vetették alá, e bizonyítvány alapján csak a Műegyetemen lehetett volna továbbtanulni. Esetleg a Közgazdasági egyetem középiskolai végzettséggel azonos szakmai profilu szakjain. A középiskola terve soha nem valósult meg, mégis felállításának a kormány rendeletei között történő szerepeltetése azt bizonyítja, megindult valami a szakoktatás középfokú reformjának mozdulatlanak látszó tengerén.

Nemcsak az irányítási jogkörök át- és visszacsoportosítása állt már a kormányzati politika előterében, sor került a szakoktatás intézményeinek gyors számszerű növelésére is. Az 1948/XXXIII. törvény 12 ipari középiskolát állít fel, és 1948/49-re a szakiskolák száma (211) túlhaladta a gimnáziumokét.⁽¹⁴⁾ A tanulók létszáma tekintetében a két középiskolátípus nagyjából egyenlően állt. A középiskolai tanulók összlétszáma 71 290, ebből 35 581 járt gimnáziumba, a többi szakközépiskolába.

Az újra induló élet egyik velejárója volt az oktatás beindítása. A VKM 1945-ös rendelete kimondja, hogy az elmúlt tanév - lett legyen rövidebb és csökkentett tananyaggal folyó -, mégis csak teljes tanévnek számít. Ez alól egyik iskola sem kivétel - ekkor a szakiskolák VKM hatáskörbe tartoztak -, mint ahogy a demokratikus szellemű világnézeti áthangolás nevelési tartalma is kötelező volt minden iskolára, akár csak az orosz nyelv tanításának elrendelése.

A politikai élet mozgalmait nemcsak az intézményes oktatással foglalkoztak, hanem programokat dolgoztak ki az iskolán kívüli művelődés és szakoktatás reformjára is.

Az MKP-MSZDP-PgKp-NPP-Szakszervezeti Tanács 1945. augusztus 1-én közös értekezletükön határozottan leszögezték:

"Az újjáépítés nagyban attól függ, hogy kellő számú jól kiképzett technikus káderek állnak-e rendelkezésre..."⁽¹⁵⁾

Az újjáépítés országos feladatát csak megfelelő "munkás-paraszt káderek" ki-nevelése mellett tartották elvégezhetőnek. Ezeket a kádereket rövid úton - rövidített tanulmányi idővel - vélték megtanítani a szükséges szakmai kö-zépfokú vezetői ismeretekre.

"A technikuskáderek kiképzése kétirányú. Rövid esti tanfolyamokon szakmai továbbképzés, továbbá magas fokú művezetői és egyéb vezető káder kiképzése. Ez a kiképzés külön esti tanfolyamokon, melyeknek időtartalmát az egyes szakmák szükségletei szabják meg, s lehetőleg a Műegyetemmel kapcsolatban történjék."⁽¹⁶⁾

A speciális - középfokú - intézményes műszaki káderképzés mellett az általá-nos műveltség terjesztésével, annak keretein belül gondolták a szakmai to-vábbképzés megvalósítására. Ez az utóbbi ötlet a VKM Nevelésügyi Ügyosztá-lyának elképzelése volt, nem pedig - mint a káderképzés - a pártközi állás-foglalásé.

Az iskolán kívüli művelődés egyértelmű alanya a parasztság lett volna. A földreform után - szól az ügyosztály feljegyzése - az önálló gazdák nem rendelkeznek a földműveléshez szükséges szaktudással, ezen a helyzeten az iskolán kívüli népoktatás segíthet.

"Fokozzák e feladat jelentőségét a gépesítés, szövetkezetesítés, kertgazdálkodás, intenzív állattenyésztés, mezőgazdasági ipar fokozatos kiépítésének modern követelményei."⁽¹⁷⁾

Az iskolán kívüli népoktatás szakmai képzésen kívüli másik feladata az ál-talános műveltség terjesztése - ami a jelentés szerzője szerint - a "közé-leti szerep ellátásához" elengedhetetlen.

Horváth Márton szerint a "felszabadulás utáni évek legfőbb oktatás-politikai célkitűzése az általános iskola megvalósítása volt, minden egyes kérdés ennek a függvénye lett."⁽¹⁸⁾ A középfokú oktatásban ezzel szemben csak a szükségszerű minimális reformot végezték el.

Az iskolák államosítása legjobban a mezőgazdasági szakoktatás hely-zetét érintette, hiszen a magyar protestáns és lutheránus egyházaknak - főleg mezőgazdasági szakiskolái voltak.⁽¹⁹⁾ Az egyházi szakoktatási intézmények - az intézmények ágazati irányítása miatt - eddig is sok surlódásra adtak okot az állami és az egyházi hatóságok között. Az állami szervek - például az ágazati miniszter - fegyelmi jogokat gyakorolt az egyházi iskolák egyházi személyze-te felett, a Földművelésügyi Minisztérium pedig utasítási jogkörrel is ren-delkezett, mint minden ágazati minisztérium, az egyház iskolájának irányítá-sában. A surlódások, viták, hatásköri-politikai összetűzések végére tett pon-tot az államosítás.

Az általános iskola és az államosítás azonban nem adott választ arra a kérdésre, mi lesz a középiskolával, mi lesz a szakképzéssel. Az oktatás igazgatási szervezetén belül 1945-től kezdődően számos elképzelés alakult ki a szakoktatás jövőjét illetően. E tény jól jelzi, az oktatási igazgatást nem-csak az államosítás, nemcsak az általános iskola érdekli, hanem figyelemmel kíséri a középfokú oktatás problémáit is és igyekszik tőle telhető megol-dást keresni. Végül is - bár a középfokú oktatás kérdését napirenden tar-tották - egyelőre csak tervek születtek a változásokra.

1945 közepén a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete előterjesz-tést tett a munkásiskolák megszervezéséről. Ez az iskola azok számára szol-gált volna, akik a 8 osztályt valamilyen oknál fogva nem tudják lakóhelyü-kön elvégezni, de ugyanakkor a bentlakásos kollégiumi képzés keretében vál-lalkoznának valamelyik szakma elsajátítására.⁽²⁰⁾

Az Országos Köznevelési Tanács 1945. július 3-án tartott ülésén a szakmai képzés megoldását a köznevelési rendszer egészének megreformálása révén képzei el.

"Az általános iskola elvégzése után a tanulók vagy mezőgazda-sági, ipari, kereskedelmi, tanonciskolába lépnek, miközben már foglalkozást is űznek; vagy középiskolában továbbtanulnak.

A 4 éves középiskolák gimnázium, mezőgazdasági, ipari, keres-kedelmi középiskola" - hangzik a javaslat."⁽²¹⁾

A gimnázium egységes középiskola lesz 3 tagozattal, latin, idegen nyelv, természettudományos tagozattal. Ezek a reformok - fogalmaz az előterjesz-tés - a magyar nevelésügy demokratizmusát szolgálják."⁽²²⁾

A demokratikus köznevelésre hivatkozik Budapest polgármesterének utasítása, amelyben az élet és iskola, iskola és munka kapcsolatának szorosabbá tételében látja a népnevelés új útjainak kibontakozását.⁽²³⁾ Budapest polgármesterének előterjesztéséből kitűnik, miként kellene e kapcsolatokat megszerveznie.⁽²⁴⁾

"A középiskola felfogásom szerint szakiskola lenne, alternatíve a klasszikus műveltséget nyújtó gimnáziumtól. A szakiskolák ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági, élelmiszeripari, háztartási és egészségügyi középiskolákra oszlanának."⁽²⁵⁾

A heti 30 órából 20-at kell az általános műveltség, 10 órát a szakismeret tárgyainak óráira fordítani. A szaktudás elsajátításának érdekében hetenként 2 délután - műhelyi, üzemi, kereskedelmi stb. - szakmai, nyaranta 3 hetes munkahelyi gyakorlatra kerülne sor.⁽²⁶⁾ Az ilyen típusú iskolában szerzett bizonyítvány bármelyik egyetemre, vagy főiskolára beiratkozásra jogosítana.

A Nevelésügyi Osztály polgármesterhez írt válaszában arra kéri, terveit dolgozza ki részletesen. A polgármester mindenesetre 1946. június 2-án levelet intéz a Vallás és Közoktatási miniszterhez, melyben a következőket adja elő:

"Tervbe vettem egy egészségügyi, továbbá egy élelmiszeripari, és háztartási leánynevelő középiskola megszervezését és felállítást... Szakbizottságaimat egy férfi és egy női ipari középiskolák előkészítő szervezési munkálataival tovább foglalkoztatom. Ugyancsak foglalkozom a gimnázium, a kereskedelmi középiskola, az iparos és kereskedő iskola reformjával."⁽²⁷⁾

1949-ig érdemi változás csak a gimnáziumok helyzetében következett be. E változással sem szűkölt az elégedetlenkedők tábora, új és új elképzelések, ismételt reformprogramok születtek a gimnázium szervezetének átalakítása ügyében.⁽²⁸⁾

A gimnáziummal kapcsolatban előtörttek azok a nézetek, amelyek a gimnáziumi oktatás "rácsatlakozását" hirdették "a gyakorlati életre". Mindenesetre nem árt e jelszót megjegyezni, mint ahogy azt sem árt nem elfelejteni, e követelményen mindenki mindig mást ért.

Az oktatási-politikai igazgatás szervezetén belül született reformelképzelések mellett a politikai élet résztvevőinek is voltak - igaz pártprogramokhoz kötött - elképzelései a szakoktatási változások kérdésében. A következő oldalakon szeretnénk az egyes pártok programjait külön-külön ismertetni, majd a közös elem megtalálása után tisztázni a politikai értékek szerepét az oktatáspolitikai alakulásában.

A Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt (FKFP) 1945-ös programjában⁽²⁹⁾ az oktatás egészének kérdéskörén belül foglalkozik a középiskola - a szakképzés - intézményhálózatával. Az új közoktatásnak - hangzik a program - fel kell emelkednie az első vonalban álló "kulturépek" szintjére. Ez a korszerűségi követelmény az oktatás ingyenességén, a "tanulók vagyoni helyzetre való tekintet nélküli" felvételén alapul. Minden tehetséges gyerek előtt meg kell nyitni az oktatási intézmények kapuját, meg kell akadályozni a tehetségtelen emberek szellemi pályára áramlását.

A program külön álló pontja foglalkozik a foglalkozás szerinti szakképzéssel. A testi munkát végzőknek a lehető legjobban, legtökéletesebben érteniük kell a mesterségükhöz, ezért "már az elemi iskola felsőbb osztályai-ban el kell kezdeni a foglalkozások szerinti szakképzést".⁽³⁰⁾

"Városokban ipari és kereskedelmi, falvakban mezőgazdasági irányúnak kell lennie a tanításnak. Az elemi iskola elvégzése után módot kell adni a különböző foglalkozási ágazatokban dolgozó fiataloknak, hogy foglalkozásuk elméleti alapjait megteremtsék."⁽³¹⁾

Előbb utóbb be kell vezetni a kötelező szakoktatást, addig is meg kell szervezni a szaktanfolyamok rendszerét. Minden megyében fel kell állítani mezőgazdasági szakképző iskolákat.

A Kisgazdapárt 1947-es új programtervezete megerősíti a mezőgazdasági szakoktatás jelentőségéről vallottakat, de a tervezetben már helyet kap az iparfejlesztéssel összefüggő szakképzés megszervezése. Kijelentik:

"Az ipar nem lehet öncél, hanem szervesen bele kell illeszkednie a nemzetgazdaság szervezetébe... fejlesztésénél tehát nem tetszős elméletekre, hanem elsősorban az általános közérdekre kell figyelemmel lenni."⁽³²⁾

A nevelésiügyet a párt sorsdöntő nemzeti ügyként kezeli, következőképpen a különböző oktatási színvonalkülönbségek felszámolását veszik be a programba.

A Kisgazdapárt után a másik koalíciós párt, a Nemzeti Parasztpárt politikai dokumentumaiból idézünk. A politikai pártok közül a Parasztpárt programnyilatkozata a legradikálisabb, a Parasztpárt foglalkozik a legterjedelmesebben az oktatás kérdéseivel.

"A földreform után az ország legfontosabb kérdése a közoktatás ügye"⁽³³⁾ - jelentik ki. A régi társadalomban a föld mellett az iskola is az urak kezén volt, az elemi iskolába csak-csak, de "a középiskolába, a polgárba, a gimnáziumba, már csak a szerencsésebb emberek gyerekei juthattak el"⁽³⁴⁾ a népből. A magyar parasztság a földreform után az iskolát akarja meghódítani.

"de rendet akarunk teremteni az eddigi iskolarendszerben. Lehetetlen állapot, hogy továbbra is 59-61 különböző iskolatípus legyen az országban".⁽³⁵⁾

A párt síkraszáll a Paraszt Munkásegyletek felállítására mellett. Ezekben "megfelelő rátermettséggel rendelkező parasztokat pár éves esti tanfolyamokon megfelelő szakképzettséggel és oklevéllel látnának el. Ezzel a szakképzettséggel meg tudják állni a helyüket azokon a helyeken, ... ahová a demokrácia rendje állította őket. Mert az eddigi megbízhatatlan értelmiségiek helyén a megbízhatók mellé paraszt és munkás értelmiséget kell állítani."⁽³⁶⁾

Az iskolarendszernek a 8 osztályos népoktatásra kell ráépülnie,

"Ezt mindenkinek el kell végeznie, ha pedig tovább akar tanulni, akkor vagy gimnáziumba, vagy ipari vagy mezőgazdasági, vagy kereskedelmi szakiskolában továbbra is ingyenesen folytathatják a rátermettek a tanulásukat. Ez lenne a középiskola."⁽³⁷⁾

A Parasztpárt 1947-es programja leszögezi: "A mezőgazdaságra épülő iparfejlesztést akarunk."⁽³⁸⁾ Megismétlik az 1945-ös közoktatási elképzeléseiket, majd a következőkkel zárják a program ezen részét:

"Szaktudást minden életpályára! Az iskolai szakoktatást általánossá kell tenni, és a szakiskolákat mind középfokon, mind felsőfokon nem az életpályák társadalmi rangja, hanem a foglalkozások szakmai követelménye szerint kell megszervezni. Jó szakembereket akarunk minden életpályára. Különösen a mezőgazdasági szakoktatás megszer-

vezését, általánossá tételét akarjuk az egész parasztság számára. Azt akarjuk, hogy a parasztság mestersége is éppolyan megbecsült, és szakképzettséggel párosult foglalkozás legyen, mint bármely ipari munka, vagy értelmiségi pálya."⁽³⁹⁾

A Parasztpárt 1947-es programja mindehhez hozzáteszi: "Egységes magyar szellemű közműveltség mind máig nincsen."⁽⁴⁰⁾

Összhangban a Parasztpárt megállapításával, az MSZDP 1947-es pártprogramja leszögezi: "... közoktatási rendszerünk alapvető, demokratikus reformját követeljük."⁽⁴¹⁾ Úgy látszik, e pártokat sem elégítette ki az általános iskola reformja, demokratikus képzés megteremtésén még többet értettek. Értettek először teljes intézményi szerkezetváltozást, másodszor az iskolarendszer állami kézbe vételét.

Különösen így volt az MSZDP esetében. A szociáldemokraták már 1945-ben - a XXXIV. kongresszusukon - követelték az oktatás, népnevelés állami feladattá nyilvánítását.

Az államosítás mellett síkraszálltak a munkásiskolák megszervezéséért, amelyek "az oktatás szellemének a gyakorlati életre való alkalmazásai" lettek volna, és amelyek "az iskolai közösségekben önállóságra, a munka megbecsülésére, és munkafegyelemre" nevelnének.⁽⁴²⁾ Át kell szervezni a főiskolai képzést - szól a program - a főiskoláknak a szakképzés mellett a nevelő és tudósképzés szerepének is meg kell felelniük.⁽⁴³⁾

Az MSZDP egy évvel későbbi kongresszusának határozatában sok szó esett a mezőgazdasági szakoktatás fejlesztéséről. A másik - már idézett - két párt-hoz hasonlóan az MSZDP is leszögezi: "A földművesnép számára nagyobb fokú mezőgazdasági szakemberellátást kell biztosítani."⁽⁴⁴⁾ 1947-ben a már idézett demokratizálódás mellett a párt választási programjában kifejti, hogy: "az egész nevelési rendszerünk a régi feudális szellemű tanítási rendszer."⁽⁴⁵⁾

Külön figyelmet és teret érdemel a Kommunista Párt elképzelésének ismertetése. Az MKP 1945-ben a Magyarország demokratikus újjáépítésének programjában a közoktatásról szigorúan politikai összefüggésekben beszél. E szerint az oktatásból ki kell küszöbölni a "fasiszta mótelyt, a népellenes szellemet, a faji és nemzeti gyűlöletet".⁽⁴⁶⁾

Az MKP 1945-ös országos értekezletének nyilvánosságra hozott anyagában a közoktatásról nem esett szó, ellenben a 45-ös választási program követelte az oktatás demokratikus reformját, a közép és főiskolai képzésnek megnyitását a munkás és parasztság gyermekei számára.⁽⁴⁷⁾

A Párt 1946-os Kongresszusán Rákosi Mátyás kijelenti: "Az iskolában, különösen a középiskolában a reakciós szellem ha lehet még erőteljesebb, mint akkor volt, amikor Hóman vezette a Kultuszminisztériumot."⁽⁴⁸⁾ Ezért a kongresszusi határozat leszögezi: "a közoktatásügy átszervezését népi alapokon", a reakció kiküszöbölését az oktatásból, és az állami egységes tankönyvek használatát kell követelni.⁽⁴⁹⁾

A közoktatás kérdéseiről a párt későbbi megnyilatkozásaiban nem esik szó, vagy ha igen, úgy megismétlik a dokumentumok idevonatkozó fejezeteit.

A két munkáspárt nyilatkozata után lássuk a két párt már egyesült oktatáspolitikáját. Az MDP 1948-as első megnyilatkozása az oktatás reformjának kérdését átfogó társadalmi reformprogram keretén belül tartalmazza.

Az MDP az életszínvonal emelését, az ország termelőerőinek fejlesztését, az ipari és a mezőgazdasági termelés növelését, a tervgazdálkodás bevezetését, az iparosítás programját, (villamos és nehézipar fejlesztését), a munkáshiány leküzdését (a szakmunkás utánpótlás biztosításával) igéri.

E célok megvalósítása érdekében a közművelődés, köznevelés területén a dolgozó osztályokat be kell vonni az általános műveltség és az emberi kultúra kincseinek élvezetébe, meg kell szüntetni a vagyonos osztályok műveltségi monopóliumát.⁽⁵⁰⁾

"Az iskola minden fokozatának... az egész magyar nép, de elsősorban a jövő nemzedék demokratikus szellemű munkára való nevelését, a reakciós közszellem és előítélet maradványainak leküzdését kell szolgálnia."⁽⁵¹⁾

Szükség van "... a demokratikus nevelés egységes szellemének biztosítására."⁽⁵²⁾ Ezért össze kell kapcsolni az oktatást a munkára való neveléssel, ki kell építeni a szakképzést és a mezőgazdasági szakoktatást, "egységesíteni kell a tanügyi igazgatást", korszerűen kell megszervezni az iskolák irányítását.⁽⁵³⁾

Ebben az évben ment végbe az iskolák államosítása, óriási - bár inkább színpadias, mintsem valóságos súlyú - parlamenti vitában. A törvényjavaslat tárgyalása során Bóka László, az MDP képviselőjében kijelentette:

"Pártunk céljául tűzte ki a demokratikus nevelés egységének biztosítását, és ennek során az egységes tankönyvek bevezetését, a

tanügyi igazgatás egységesítését, megjavítását, és hitet téve a vallásszabadság nagy elve mellett az egyházi iskolák államosítását. Ennek a gazdag programnak alapján vállalja pártunk ezt a törvényjavaslatot magáénak, az egész magyar dolgozó néppel egyetemben."⁽⁵⁴⁾

Az államosítás - ahogy ezt az előadó hangsúlyozza - biztos egzisztenciális alapot ad a közművelődés fejlődésének.

"Biztosítani kívánjuk a nevelés demokratikus szellemét meg akarjuk népiünket tanítani a társadalom belső törvényeire, a természettudományok igazságaira, tudás és munka az általános és a szakműveltség helyes egyensúlyára. A szakmunkásképzés és a mezőgazdasági szakoktatás kifejlesztése révén fel akarjuk javítani munkásságunk és parasztságunk szakképzettségét, és ez által életnívóját is."⁽⁵⁵⁾

A párt programja az államosítás egyetemes gyógyszerével kívánja a közoktatás minden akut baját meggyógyítani. Az államosítás biztosíték a közoktatás fejlődésére, biztosíték a kultúra demokratikus elosztására. Erdei Ferenc parlamenti felszólalásában hasonló érvekkel szól a javaslat mellett, azonban közte és az MDP előadója között az államosítás kérdésében halvány eltérés található. Bóka László az állami oktatás monopóliumának dícséretén nem megy túl, Erdei viszont azt vallja, hogy nem az állam monopóliumának megteremtését szolgálja a javaslat, hanem a nép monopóliumának megteremtését.⁽⁵⁶⁾

Mindez csak eszköz, a nép műveltségének emelése, a demokratikus kultúra megteremtése céljainak elérésében. Erdei felszólalásában kijelenti, a parciális oktatási intézmények korszaka lejárt, a különböző feudális elveken nyugvó oktatási, szakképzési intézmények a széttagozottság - a feudalizmus - maradványai, a mint ilyeneket fel kell számolni.⁽⁵⁷⁾

A korszak oktatáspolitikai állásfoglalásainak ismeretében megpróbáljuk felvázolni azokat az oktatáspolitikára jellemző értékeket, és döntési normákat, amelyek egyfelől ebben a korszakban alakultak ki, másfelől, történetileg konkrét születési idejüktől függetlenül, meghatározói voltak az 1948 utáni oktatáspolitikai legitímációs ideológiájának.

1. Az oktatási rendszer felépítése szorosan összefügg a társadalmi berendezkedéssel. A Horthy korszak reakciós társadalma reakciós iskolákat hozott létre, az oktatás szervezete, az oktatás irányítása a politikai hatalom gyakorlásának egyik formája. A társadalom átalakításának sikeres végbeviteléhez, megköveteli az oktatás egészének átalakítását, radikális társadalmi fordulat csak radikális iskolareformmal mehet végbe. Az oktatás átalakításáért vívott harc része a társadalom átalakításáért vívott harcnak.

2. A társadalmat demokratizálni kell, e folyamat végrehajtására a népi demokrácia állama alkalmas. A társadalom - mintegy - passzív, tömörszerű alakzatként áll szemben a népi demokratikus társadalmi rendszerrel, egyetlen erő a munkásság és a parasztság, amelynek érdekei - megfelelően képviselve és felkarolva - egybeesnek a demokratikus átalakulás ügyével. Ez az erő képes képviselőket közvetítésével a demokrácia megteremtésére. A dolgozó osztályok érdeke a szakképzés magas szintje, így a demokratikus átalakulás és szakképzés egymással párhuzamosan végrehajtandó folyamatok.

3. Az oktatás ügye politikai és szociális kérdés. Amellett, hogy a népi hatalom kiűzi az oktatásból a reakció erőit, a demokratikus oktatáspolitikai érvényesítése megköveteli a nép - munkásság és parasztság - részvételi arányainak javítását az oktatás intézményein belül. Amíg az elmúlt rendszer a saját osztályuralma érdekében a saját soraival töltötte fel az iskolák padjait, a népi-demokratikus oktatáspolitikának a nép fiaival kell feltölteni. Az oktatási rendszer fejlesztésének problémái alárendeltjévé válnak az uralmi-politikai problémáknak, mint a hatalomgyakorlás mechanizmusának konfliktusai jelentkeznek.

A kérdés ilyen ideológiai kezelése azt is sugalmazza, hogy az oktatási intézmények demokratikus átalakítása magától megoldja a társadalom átrétegződésének problémáját, a kultúra egyenlőtlen társadalmi elosztása miatt keletkező feszültségeket. Közvetlen elvi- és gyakorlati kapcsolatot tételez fel politikum és oktatási rendszer között, a politikai uralmaváltás logikája beilleszthető az oktatási szervezet megváltoztatásának indítékai közé.

4. Az oktatás, csak az állami irányítás minél tökéletesebb megvalósulása esetén tudja a társadalom által rá kirótt feladatokat megvalósítani. Az államosítás azonos a korszerűséggel, a modernnel, az oktatási szervezet állami kiépítése a haladás, a fejlődés elengedhetetlen velejárója.

5. A közoktatási rendszer állami struktúrái egységesek, az államosításnak az oktatási intézmények egységét kell megalapoznia. Ezen az egységes szervezeten belül minden elem, minden alkatrész a helyén van, alapfokú-középfokú-felsőfokú képzés hézag nélkül illeszkedik egymáshoz.

A szakmai képzés rendszere része az egységes iskolarendszernek, része az egységes állami közoktatási rendszernek, mindez a modern korszerű állapotok velejárója. A szakmai képzés ilyen megszervezése előrelépés a reakciós, szétosztott, partikuláris érdekeken nyugvó képzéssel szemben.

Az oktatás fogalma feltételezi az állami oktatást. Állami feladat, állami funkció, állami kötelesség a közoktatás egész rendszerének működtetése. Elfogadottá és begyakorlottá vált a kapcsolat szétválaszthatatlansága. Ismét a kor konkrét politikai mozgalmaira kell utalnunk, arra, miszerint a politikai logikában az egyetlen aktív tényező az állam, az az állam, ami a társadalom demokratikus átalakítását akarja, a reakciós-múlthoz kötődő társadalom megváltoztatásával.

A centralizmus Közép-Kelet-Európában ez időben megjelenő modelljének egyik jellemzője az állam és a párt viszonyában található. Az 50-es évekre kiépülő politikai rendszerben a párt és az állami hierarchia többszörösen egybeesztett.⁽⁵⁸⁾ Az állami élet elvesztette még azt a viszonylagos autonómiáját is, amivel addig rendelkezett. Az állami és a pártszervek egymásraépülése nem az állam intézményeinek megszüntetését jelentette, - éppen ekkor épült ki a tanácsszervezet - hanem a döntési szintek olyan kapcsolódását, amelyben a párt politikai szükségletek érdekében hozott döntések akadálytalanul tevődhetnek át az állam közigazgatási tevékenységére. A politikai döntések velejárója lett az állami erőszak, a rendszer politikai eszköztára végtelenül beszűkült, elszegényedett. A politikai döntések ellenállás nélküli átáramlása az állami szférába kialakította azt a helyzetet, amelyben az állami-kormányzati tevékenység elvesztette folyamatos igazgatási jellegét, igazgatási aktusai feloldódtak a politikai helyzet diktálta szubjektív-voluntarista hatalmi döntésekben. Így az igazgatás racionális kiszámíthatósága - a modern bürokrácia - hatékonysága a semmivé lett.⁽⁵⁹⁾

2. Egy félig megvalósult kísérlet

1949-ben átfogó középiskolai reform zajlott le Magyarországon. Ez az átfogó reform rendezni kívánta a középiskolai oktatási intézmények oktatási rendszeren belüli helyzetét, a szakképzési és a közművelődési célok viszonyát. (60)

A VKM kiadványa a reformot a következő szavakkal indokolja: A Horthy korszakban az iskolarendszer a népellenes rendszert védte, és tartotta fent. Ezért a "magyar közoktatási rendszer nem volt egységes". (61) Az egyes iskola-típusokba más-más rétegek gyerekei jártak, a gimnáziumok az úri osztály gyerekeinek voltak fenntartva. A gimnáziumok elzárkóztak az élet valódi eseményeinek megismerésétől, a régi szakiskolák presztízse alacsony volt, és e mellett nem is adtak alapos, rendszeres szakképzést. Így a dolgozó nép fiai kétszeresen is háttérbe szorultak. (62)

"A magyar népi demokrácia olyan iskolákat teremtett, amelyek alapos, gyakorlati tudást adnak, amelyek a való élet megismerésére, a dolgozók megbecsülésére ... egyszóval szocializmusra nevelnek." (63)

A bevezető sorok kész tényként említik a felállítandó iskolák jövőendő eredményeit, és ezzel az előlegezett bizalommal - amit a jogszabályok bevezetője fogalmaz meg legtöbbször - a korszak oktatáspolitikájában gyakran találkozunk.

Az 1949-es reform fő célkitűzései a következők. Bárki szabadon tovább tanulhat a VIII. osztály elvégzése után. Valamennyi középiskola egységesen 4 éves lesz, az általános műveltségi tananyag minden középiskolában egységesen kerüljön tanításra, azonos tantervek, azonos tankönyvek alapján. Az első két év után, mivel az iskolák első két évében azonos oktatás folyik, bárki bárhova szabadon átléphet. Így a pályaválasztás 16 éves korra tolódik ki. Minden középiskolából - annak elvégzése után - tovább lehet tanulni, bár nem minden felsőfokú intézményben. Az egységes középiskola elnevezése gimnázium. A reform kétféle típusú gimnáziumot hozott létre.

Általános és Szakgimnáziumok rendszere épült ki. A szakgimnáziumok típusai a következők voltak:

- Ipari Gimnázium
- Mezőgazdasági Gimnázium
- Közgazdasági Gimnázium
- Pedagógiai Gimnázium
- Különleges Gimnázium

Az általános gimnázium kettő, a reál és humán tagozatra oszlott. Az ipari gimnáziumok a következő szakosítással kerültek megszervezésre: vas-fémipari; gépipari; bánya és kohóipari; vegyészeti; textilipari; magas- és mélyépítőipari.

Ugyanakkor szakosodtak a mezőgazdasági gimnáziumok is. A tantervben 6 féle (növénytermesztési, állattenyésztési, élelmiszeripari stb.) van felsorolva. (64)

A középiskola reformjának politikai fontosságát jelzi, hogy a VKM, brossurájában a középiskolai reform sikeres megvalósítását összeköti a munkásosztály vezető szerepének érvényesítésével. A munkásosztály vezető szerepének politikai jelszava a szakképzettségre vetődik rá, nyilvánvalóan a szakképzés fontosságát akarja ezzel is kihangsúlyozni.

"Nyilvánvaló, hogy a munkásosztály vezető szerepét csak akkor töltheti be, a szocializmus megvalósítását csak úgy biztosíthatja, hogy a vezető funkciókba szakképzett iskolázott fiatalokat tud küldeni." (65)

A szakképzés fontossága, a szakképzésben való részvétel e pillanattól fogva a jövő megvalósításának záloga. A későbbi időkben született oktatáspropagandában is érvényesül a két fogalom összekapcsolása. Egyértelmű, a szakképzés ilyen összefüggésbe ágyazása az elkövetkezendő évek óriási szakemberképzési terveire nyújt hathatós segítséget.

A 49-es reform amellelt, "hogy megszüntette a volt úri osztály kiváltságos iskolatípusának a gimnáziumnak felsőrendűségét," "középfokú oktatási rendszerünk teljes átalakítása" volt, a "megváltozott, korszerű feladatokhoz és viszonyokhoz". (66)

Az oktatáspropagandában - híven a valósághoz - a szakképzés fontosságának kihangsúlyozása mellett előtérbe kerül a gimnáziumnak - mint a volt úri osztályok kiváltságait újratermelő intézményének - lekicsinylése és leépítése.

Az érvek, a mozgósító jelszavak sorába belép a tervgazdálkodás felsőbbrendűségének ideológiája. A közgazdasági gimnáziumok ugyanis gyökeresen új típusú intézmények a magyar oktatási rendszerben, valahogy bevezetésük szükségességét meg kell indokolni. A VKM szerint ezekre azért van szükség, mert a közgazdasági gimnáziumok "a tervgazdálkodás, a szövetkezetek, a nemzeti

vállalatok, az állami közigazgatás számára fognak jól képzett kádereket nevelni."(67)

A VKM a középiskolai rendszer legfontosabb elemeinek az ipari és a mezőgazdasági gimnáziumokat tekinti.

"Elsősorban az ő feladatuk, hogy kielégítsék a termelés, és a munkaerőgazdálkodás kívánalmait, és olyan középkádereket bocsájtsanak ki, akik zökkenők nélkül állhatnak be a termelés folyamatába."(68)

Az oktatási rendszer szakintézményeinek olyan szakemberek kiképzése lett a feladata, akik az iskolapadból egyből kikerülve, azonnal a termelésbe állíthatók. Az 1949-es reform sorsa felettébb furcsa volt. Teljes megvalósulására nem került sor, ugyan egy-két iskolában 49 őszén beindul a képzés, és a minisztérium hivatalos iskolalistája tartalmaz is szagimnáziumokat, azonban egy év múltán 1950 őszén már szó sem esik a szagimnáziumokról - beindul a technikum.

Annak okát, hogy miért nem valósult meg teljesen a pedagógiai törekvésekben is elismert reform, az oktatástörténet csak néhány bizonytalan tényező megjelölésében keresi. A bizonytalan nyilatkozatok ellenére a reform sorsát nagyon jól karakterizálható események pecsételték meg, ezek azonban nem pedagógiai, hanem politikai, gazdasági, társadalmi események voltak.

"Ez a lényegében helyes pedagógiai elv nem tudott a gyakorlatba átmenni. Bár a gyakorlat ekkor nem is igazolhatta volna, hiszen az öt éves terv szakemberszükséglete sürgősen vetette fel az ipari szakoktatásban a specializálódás követelményét. Az 1949-es reform intézkedései nem valósulhattak meg, mert 1950-ben a középfokú szakoktatásnak újabb és általánosabb reformjára került sor."(69)

A magyarázat szerint tehát az újabb, és nyilván korszerűbb reform (mint fejlettebb) félretolta és feleslegessé tette az alacsonyabbrendű reform intézkedéseit.

Am az 1949-es reform oktatáspolitikai ideológiája alig különbözik az 1950-es reform ideológiájától. Ez természetesen arra is rámutat, miként bújik meg egy elmélet köntösében gyakran homlokegyenest más célokat megvalósítani kívánó politikai törekvés. Másfelől az 1950-es év nem pusztán egy év a többi közül, hanem a magyar oktatásügy számára a fordulat esztendeje. Ennek az évnak kissé behatóbb elemzése révén látni fogjuk, nem pedagógiai elvek, nem racionalitási értékek döntötték el a magyar oktatásügy szervezetének kérdését, hanem azok a tényezők, amelyeket politikának neveziünk.

II.

MUNKAERŐGAZDÁLKODÁS ÉS A SZAKOKTATÁS RENDSZERE

(1949-1953)

1. A gazdaság és munkaerőpolitika alakulása

Az 1949-es fordulat legtöbb területen nyomot hagyó célja a nehézipar, gyáripár rendkívüli mértékű fejlesztése. Meghatározta az egyének sorsát, a vállalatok jövőjét, a gazdaságpolitika irányát, a gazdaságirányítás modelljét, az ideológia átalakításának kritériumát stb. Bármilyen indokolta is a gazdaságfejlesztési tervet, ezen keresztül hatott a fenti és a többi, még fel nem sorolt tényezőre.

A terv előirányzatait csak meg szeretnénk említeni, részletes elemzésük túlmenne e munka keretein. Az ipari termelés fejlesztését az 5 éves tervidőszak végére 86,4 %-al gondolták. Az egyes ágazatok ezen belül a következő arányokkal részesedtek volna. Nehézipar fejlesztése 104,3 %; könnyűipar 72,9 %. Az ötéves terv beruházási kerete 50,9 milliárd Ft, ebből iparfejlesztésre 21,3-at szántak.

Az MDP II. Kongresszusán a felemelt terv már 1951-re 18-21 %-os tervemeléséket tartalmazott.⁽⁷⁰⁾ A gazdaság ilyen méretű fejlesztésének politikai okai voltak, "A politikai szempontok, katonai elképzelések jutottak érvényre a tervkoncepcióban" - állapítja meg Berend T. Iván.

A politikai rend kiépülése és a gazdaságpolitika természetesen nem külön külön független események és okok hálózata, hanem egymással összefüggő szoros hatalmi- és uralmi döntések megvalósulásai. A gazdaságpolitikai koncepciók csak a centralizáció eszközeivel biztosítottak, a centralizáció előnyei lehetővé tették - ideig-óráig - a politikai elképzelések realizálódását. Az egyéneket többféleképpen orientálta az iparfejlesztés. Hatott anyagi jövőjükre, nyomást gyakorolt értékeikre, kiválasztotta a szükséges magatartás-, tudásformákat, átirányította őket ágazatilag, területileg, a társadalmi hierarchiában és szakmacsoportok szerint. Cserébe a stabilitást ígérte a

fentiekben. A stabilitásnak azonban inkább az igénye alakult ki, teljesen sohasem valósult meg. Ám ez sem volt kevés, ha csak azt vesszük, hogy a rendszer garanciát nyújtott a munkábaállásokhoz. Ez már erő, hajtóerő, legitimációs eszköz volt a döntéshozók kezében. A teljes foglalkoztatás elve például ennek az időszaknak legfontosabb propagandaeszköze volt, ami a mezőgazdaság kollektivizálásából a kényszerű embermozgatás bármilyen formáján keresztül a munkaügyi büntetőjogi perekig a legkülönfélébb nyilvánosság előtt szolgált érvként. Ám az, ami a politikában teljes foglalkoztatásként fogalmazódott meg, a gazdaságban már korán munkaerőhiányként jelentkezett. Gyakorlatilag még néhány területen munkерő feleslegről, munkanélküliségről lehetett beszélni, amikor már bizonyos szakmában, ágazatokban szűkösség volt a munkaerőpiacon. Ezek a szűkös piacok voltak a teljes foglalkoztatás ideológiájának gazdasági bázisai. Amíg ilyenek léteznek, és munkába állókat felszívnak, addig az új gazdaság kenyéradóként léphet fel. Ugyanakkor a gazdaság munkaerőgondokkal küzdött. Követnie kellett a vállalatok átalakulóban lévő munkaerő igényeit, számon kellett tartania a munkaerőforrást, és irányítania annak mozgását.

Ahhoz, hogy ezeknek az igényeknek megfeleljen, az apparátusnak mindezekelőtt saját bürokratikus (értsd adminisztrációs) bázisát kellett kiterjesztenie. Azért tekintjük - negatív felhang nélkül - bürokratikusnak, mert a külsőleg megfogalmazott célok elérésére, feladatok ellátására szerveződött. Olyan rendszer kiépítésére volt szükség, ahol az irányítás, az ellenőrzés, az ideológia, a propaganda, a tervezés és a többi eszközök (pl. kényszer) valamint a célok többé-kevésbé egységesek.

1949-ig a munkanélküliség számottevő, aránya ingadozó volt. Ellentétes tendenciák növelték, illetve csökkentették a munkanélküliek valóságos számát, ezt tovább torzították a számbavétel esetlegességei és sajátosan befolyásolták az egységesnek korántsem nevezhető gazdaságpolitikai döntések, változások.

Így az induló munkanélküli létszámot folyamatosan növelték a hazatérő hadifoglyok, illetve a romló életkörülmények miatt munkába állni szándékozók.⁽⁷¹⁾ Igen nehéz azonban az utóbbiak számát felbecsülni. Egyrészt, mivel a munkára várók jelentős részének - a volt falusi cselédeknek, idénymunkásoknak - száma idénynként változott, és jegyzésük a többi munkanélkültől elkülönülten, esetlegesen történt.⁽⁷²⁾ Ehhez még annyit kell hozzátenni, hogy a regisztrált adatok sem feltétlenül munkára várókat jeleztek, hiszen az

infláció következtében csökkenő reálbérek nemigen voltak vonzóak a munkavállalók számára, és éppen a csökkenő bérköltségek miatt a munkaadók még dolgozók tömegeinek alkalmazására voltak hajlandók. Ilyen körülmények között - az először a helyreállításhoz, később az iparfejlesztéshez kapcsolódó közmunkák révén - az állam sokak számára valóban kenyéradóként lépett fel. Nem tudhatjuk, hogy mennyire tudatos politikáról volt szó, de tény, hogy az inflációs stratégia - olyan szituációban, amikor a gazdaság nincs teljesen állami kézben, és a szabályozás inkább pénzügyi, illetve közmunkapolitikán keresztül valósult meg - szinte ráirányította a figyelmet a központi irányítás szükségességére. Ezt még fokozta később a megváltozott, immár deflációs politika, aminek hatására már a munkaadói hajlandóság csökkent. Így a munkanélküliség már termelői oldalról kapott hátszelet.

Természetesen az eddigi időszak gazdaságpolitikáját nem tekinthetjük logikusan összekapcsolódó lépések folyamatos láncolatának, hiszen a belső politikai küzdelmek, a külső változások, hatások befolyásolták. Egyetlen olyan tényezőt fedezhetünk fel, amelyik alapján ezt az időszakot a munkaerőpolitika szempontjából többé-kevésbé egységesen jellemezhetjük. Ez pedig a központi munkaerőelosztás igényének erősödése, amelyet a gazdaságpolitikai intézkedések, illetve ezek következményei egyaránt sürgettek. Erre vágyott a munkát kereső, a szakmájának megfelelően elhelyezkedni kívánó, és ezt igényelték a közmunkáért, a termelésért felelős szervek. Úgy véljük, hogy a munkanélküliséget sokkal inkább utóbbinak, azaz a gazdaság igényeinek, mintsem szociális megfontolásoknak alárendelve kezelték.

Kissé sarkítva azt lehet mondani, hogy eddig a munkanélküliség megteremtette a központi munkaerőgazdálkodás igényét, innentől a munkanélküliség csökkentése jelentette a központi irányítás ideológiáját.

1949-et a munkaerőgazdálkodásban az átmenet jellemezte. Egyrészt számottevő volt a munkaerőfelesleg, a munkanélküliség, másrészt az alapszakmákban a minőségi munkaposztok tömege volt betöltetlen. Ezt az időszakot áttekinthetjük az 1949-es évre és a következő évekre vonatkozó tervek előkészítésével született elemzés és koncepció alapján.⁽⁷³⁾

Eszerint 1949. december 31-én 575 ezer dolgozót számláltak a nagyiparban. Ennek 82 %-a fizikai, a fizikai dolgozóknak 36 %-a szakmunkás, 41 %-a betanított, 23 %-a segédmunkás volt.

A munkaközvetítő hivatalok havonta körülbelül 100 ezer munkanélkülit jelentettek, ennek fele Budapestre, fele vidékre jutott. A valóságos munkanélküliség azonban a bejelentettnek körülbelül 50 %-a volt, a munkanélküliek ugyanis - a jobb munkaszerezés reményében - több helyen is feliratták magukat. Ráadásul ezek tekintélyes része is 20 év alatti, illetve 55 év feletti, továbbá a fele szakképzettség nélküli volt. Feltételezhető, hogy a rossz élet-körülmények kényszerítették rá sokakat, - akik egyébként tanuló-, vagy nyugdíjas korba tartoztak - hogy munkát keressenek.

Az 1948. december 31-i állapothoz képest a terv a következő évben 61 ezer fővel szándékozta növelni az ipari létszámot. A helyreállítási időszakra jellemzően ennek több mint a fele, 37 ezer fő került volna az építőiparba.

Az időszak munkaerőhelyzetéből egyben előrevetítették már az ötéves terv feladatait. Eszerint növelni, illetve fokozni kell:

- a szakmunkások arányát,
- a műszaki értelmiség súlyát,
- a kisipari szakmunkások nagyiparba való átvitelét,
- a nők munkábaállítását,
- az ifjúság iparba áramoltatását,
- a munkanélküliség felszámolását,
- a falusi munkaerőtartalékok felszámolását.

A főbb ágazatok létszámát a koncepció a következőképpen határozta meg.

"A létszámemelkedés súlypontja a vas-, fém- és gépiparra esik (120 000 fő), amelyből szakmunkás 57 000 fő. Az építőipar (magas- és mélyépítés) létszámemelkedése 58 000 főt fog kitenni, ebből a szakmunkás 21 000.)" (74)

Bár az alapvető célok, feladatok a későbbiekben nem sokat módosultak, ezek számbavételénél a sorrend változása jelezhetett valamit a fontosságukról.

A szakmunkásigények kielégítésére esélyek sem voltak. A kevés, rossz felszereltségű intézet képtelen volt annyi tanulóat beiskoláztatni, amennyit akár az ipar helyreállítása is igényelt volna. 1949-re például 37 520 szakmunkást kellett volna kiképezni, ám ennek csak töredékére volt lehetőség. Így például az igényelt 3000 vasesztergályos helyett 530, 8000 lakatos helyett 3000 kiképzése sikerült.

A hagyományos nagyiparnak további jellemzője a rendkívüli koncentráció Nagy-Budapest területére. Itt dolgozott a nagyipari munkások kétharmada.

Érdeemes megfigyelni, hogy a nehézségekért a koncepció már ekkor részben a kisiparosokat tette felelőssé, akik a nemzeti vállalatoktól kapott szerződésekre alapozva fejlesztették iparukat, és nagy számban alkalmaztak munkanélküli szakmunkásokat.

"A kisipar éppen a szűk keresztmetszetű szakmákban jelentős számú munkaerőt szív el a gyáripartól, főleg a kollektív szerződést meghaladó bérezés segítségével. E jelenség oka elsősorban az, hogy kisipar a nemzeti vállalatoktól számottevő mértékben kap bértmunka megrendeléseket." (75)

A munkaerőhullámozás csökkentésére hozott későbbi intézkedéseket megelőlegezve kezdte az OT regisztrálni az önkényes kilépők arányát, az üzemen belüli tartalékok számát, az úgynevezett rezsiműhelyek - tehát a közvetlen termelésbe részt nem vevők - szakmunkásigényét.

Ezek számontartása - szándék szerint - egyben a munkaerőgazdálkodás tervszerűségét is magával hozta.

"A fenti kép azt mutatja, hogy olyan munkaerőtartalékokkal rendelkezünk, amelyeket csak munkaerőgazdálkodásunk tervszerűtlensége miatt nem használunk ki. Ilyen tartalékok: A munkába álló munkaerők jobb elosztása, (újrafelosztása) A munkanélküliek munkába állítása." (76)

A kialakuló gazdaság egyik lényeges jellemzője volt, - és ezzel a tervkészítők is tisztában voltak - hogy a vállalatok magas tervszámaikat csak források kihasználásával teljesíthetik. Már ekkor megszülettek az első plusz igényekre utaló kérelmek. A tervezők ugyanakkor - ahelyett, hogy korrigálták volna az igényeket - a szükségszerűen növekvő vállalati részlettervekre épülő tervezés bevezetésén fáradoztak. Ez népgazdasági szinten a tartalékok felszívását jelentette, új és új források kutatását ösztönözte. Így a főbb forrásokon kívül kezdtek foglalkozni a szakmunkakörök, a kiegészítő munkakörök számának csökkentésével, elítéltek alkalmazásával is.

"Az üzemekben belül irányt kell venni a szakmunkások jobb kihasználására és az egyszerűbb munkáknak betanított munkások által való elvégeztetésére." (...) A részleges munkaerőhiánnyal egyidőben sok helyütt kapun belüli munkanélküliség van. Különösen a rezsiműhelyek szívták fel sok jó munkást." (77)

"Vizsgálatunkat tovább folytatjuk azon munkahelyek után, ahol mód van komolyabb létszámú fogoly foglalkoztatására. Reméljük rövid időn belül további nagyszámú fogoly elhelyezését tudjuk biztosítani." (78)

Nézzük részletesebben azonban, milyen forrásokra számíthatott a terv! Mindenekelőtt: az ipari szerkezet átalakításának természetes következménye a munkaerőátcsoportosítás. Ez nemcsak azért volt sürgető, mert forrást jelentett a fejlődő ágak számára, hanem mert a munkaerőmozgást általában ellenőrzés alatt kellett tartani. Ennek érdekében az áthelyezések jogkörét az Országos Munkaerőgazdálkodási Hivatalhoz (OMH) utalták.

"Érvényt kell szerezni a kötelező munkaközvetítésnek, hogy senkit se lehessen munkába állítani OMH közvetítés nélkül. Határozotti és félre nem ismerhető rendelkezést kell kibocsátani a munkakerülőkkel szemben." (79)

Az áthelyezési jogkör átalakításán túl más intézkedésekkel is próbálták csökkenteni a nemkívánatos munkaerőmozgást. Kedvezményekkel ösztönöztek az egyhelyben maradásra, megkezdődött a törzsgárdamozgalom. Kötelezővé tették a munkakönyvrendszert. Ennek felelőse szintén az OMH lett.

"A mi munkakönyvünk elősegíti a termelés fokozását a munkafegyelem megszilárdítását, a szakmai képzettség növelését, ezáltal a dolgozók életszínvonalának emelését, a szocializmus építése útjának meggyorsítását, a béke erőinek fejlődését, szolgálja és segítséget nyújt az ellenség, a lógosok elleni harcban." (80)

Rendeletileg tiltották meg, hogy a nemzeti vállalatok megrendeléseket adjanak kisiparosoknak, és további adminisztratív eszközökkel akadályozták a kisipari tevékenységeket. Ennek fő módja a fokozott kontroll az alkalmazás, bérezés, kalkuláció, tevékenység stb. vonalán. Végül a munkaerőhullámozás csökkentésének szolgálatába kellett állítani a propagandát.

Az átcsoportosítás mellett a másik fő forrás a munkanélküliek serege volt. A legnagyobb csoportot a segéd munkások alkották, hiszen a munkanélküliek majd fele (48 %) az volt. A szakmunkások (19 %) jórészt a lecsökkentett termelési feladatokkal rendelkező iparágakból - ruházati, bőripar stb. - származtak. A betanított munkások aránya alacsony volt (12 %). Ezzel szemben jelentős számban fordultak elő szellemi munkanélküliek. Ennek oka, hogy a szellemi munkát végzők között jóval nagyobb volt a deklasszáltak, a politikailag megbízhatatlannak tartottak aránya, mint a fizikaiak között.

Ezek elhelyezésénél nyilvánvalóan érvényesítették az iparpolitikai szempontokat, azonban - a deklasszáltak esetében nemcsak munkaerőgazdálkodási kérdések merültek fel. A politikai ellenzék likvidációján túl egzisztenciális konfliktusok is előtérbe kerültek. Az új tervek, a vállalatokkal szemben megnövekedett igények ugyanis mind az adminisztratív tevékenységet, mind az "igazi" szellemi - tervezői, mérnöki, stb. - munkák számát, ezzel az ezt ellátókra vonatkozó mennyiségi, minőségi igényeket megnövelték.

"Véleményünk szerint az 5 éves terv megvalósítása a megnövekedett tervfeladatok feltétlenül szükségessé teszik a vállalatok részére az adminisztratív létszám bizonyos mértékű emelkedését, ellenkező esetben a vállalatok feladatainak nem fognak tudni eleget tenni." (81)

A vállalatvezetők tehát egyrészt nem szívesen szabadultak meg a régi szakemberektől és továbbra is szívesen alkalmaztak magasan képzett mérnököket. Ezekkel nyilván szembenálltak az újonnan felemelkedett káderek egzisztenciális érdekei, így a kérvények, feljelentések, munkaügyi viták mindennaposokká váltak.

"Az Országos Értelmiségi Munkaközvetítő Hivatal szakképzett munkavállalók kiközvetítése terén nemhogy segítségünkre lenne, hanem komoly nehézségeket és akadályokat támaszt. Nevezett hivatal azon álláspontját elismerjük és osztjuk, hogy munkavállaló kiközvetítéseknél a sorrendiséget tartsuk be, mégis meg kell jegyeznünk, hogy ez alapon vállalatunkhoz kiközvetített munkavállalók csak a legkritikább esetben feleltek meg a kívánt követelményeinknek, miáltal több munkaerővel való kísérletezés rendkívüli anyagi és időbeli veszteséget hárít reánk." (82)

Az elemzések szerint a munkanélküliek között több mint 50 % volt a nők aránya. Ám a nőknél meglehetősen önkényes a valóban aktív, de munkalehetőség híján levők és a dolgozni nem kívánók közötti különbségtétel. Így az arány inkább a nők aktivizálásának szándékát rejtette. Egyébként összlétszámukon belül ezt jelzi a kvalifikálatlanok viszonylag nagy, majd kétharmados részaránya is.

"A gyáripari dolgozónak kb. 27 %-a nő, a bányászatban és építőiparban a nők arányszáma csekély." (83)

Az elképzelésekbe számításba vett források bevonása érdekében a tervkonceptió alapján a következő intézkedéseket hozták 1949-ben:

- bevezették a kötelező munkakönyvi rendszert;

- szigorították a kötelező munkaerőközvetítést; ami az
- OMH feladata lett;
- szigorúan szankcionálták a munkakerülőket;
- rendelkezést adtak ki arra, hogy a lehető legtöbb helyen női munkaerővel kell helyettesíteni a férfiakat;
- a tovább nem tanuló fiatalok számára központilag (OMH) szándékozták kijelölni azokat az iparágakat, munkaterületeket, ahol alkalmazhatók.

Bármennyire ideigleneseknek tűnnek ezek az intézkedések, már ekkor egy hosszútávú stratégia elemeinek tekintették őket.

"Végzetes hiba lenne azt hinni, hogy a munkaerőhiány nálunk ideiglenes vagy véletlen jelenség, amely a fejlődésünk későbbi időszakában el fog tűnni, tehát nincs szükségünk átfogó intézkedésekre, melyek a munkaerők tervszerű utánpótlását hivatottak biztosítani."⁽⁸⁴⁾

"A munkaerő toborzás nem kampány, hanem tervszerű szervezett, politikai nevelő és gazdasági munka."⁽⁸⁵⁾

Érdemes megfigyelni, hogy az ötéves terv elméleti változata mire alapozva különböztette meg a munkaerőgazdálkodást az eddigi ideiglenesnek tartott munkaközvetítés rendszerétől: A munkaerőszükséglet fedezése ezentúl állami feladat. A felszabaduló munkaerőt az iparpolitika szerinti fontossági sorrendben kell elhelyezni. Ennek érdekében kell kialakítani a munkaerőszükségleti kategóriákat, és a felszabaduló munkaerő kategóriánkénti mennyiségét. Az áthelyezésekre való jogot pedig az OMH számára kell biztosítani.

A gazdálkodás fogalma itt tehát a követendő iparpolitikának való alárendeltség intézményi biztosítását jelenti.

"A munkaerőterv akkor lesz feszített, akkor fogja elősegíteni a népgazdaság fejlődését, ha a termelékenység lehető legnagyobb fokozására ösztönöz... A vállalat a munkáslétszám megtervezésénél cikkenkénti termelési tervéből indul ki és megállapítja, hogy egy-egy termék előállításához a közvetlenül termelő munkások hány munkaszáma szükséges. Ez a megállapítás a munkanormák alapján történik egyben célul tűzve ki a termelékenység állandó emelését, tehát egyrészt azt, hogy a dolgozók normáikat túlteljesítik, másrészt azt, hogy az új, korszerűbb gépek és felszerelések beállítása révén maguknak a normáknak egy része is megváltozik."⁽⁸⁶⁾

Az OMH tehát elvileg nagy hatalmat kapott a munkaerőgazdálkodás területén. Mint főhatóság közvetlenül a Népgazdasági Tanács elnökének felügyelete alatt állt. Ugyanakkor az egyes gazdasági miniszterek saját területükön megtartották hatáskörüket az áthelyezések, képzési, üzemi munkaerőgazdálkodás, munkaerőmérlegek készítése ügyében. Mindez azt jelzi, hogy kettős struktúra volt kiépülőben, ahol egy szakjellegű hivatal látja el a bürokratikus kontroll szerepét. Ez a hivatal a tényleges gazdasági szervezettel teljesen párhuzamosan, tehát területileg, és később ágazatilag építi ki saját szervezetét.

A munkaerőgazdálkodás legfontosabb intézménye a terv. A munkaerőkérdés is akkor vált igazán konfliktusossá, amikor a terv feszítetté vált. Míg az ötéves terv munkaerőfejezetének első változatai még csak 200 ezer új munkaerő beállításáról, illetve 150 ezer férfi pótlásáról szóltak - az utolsó, 1951-es felemelések után már 650 ezer fő pótlólagos munkaerő igényét közvetítették a kérdésért felelős főhatóságoknak.

Ezeknek a számításoknak alapjai a termelési, beruházási, termelékenységi tervek. Utóbbihoz - saját források híján - külső tapasztalatok nyújtottak mintát.

"Az ötéves munkaerőterv számadatai a jelenlegi helyzetből kiindulva, összehasonlító módszer alapján készültek. Irányt kell venni arra, hogy fokozatosan a tervezés fejlettebb módszerére, a technikai normák alapján történő tervezésre térjünk át. A felülről kidolgozott nagyvonalú tervek mellett, rá kell térni arra, hogy üzemük rövid időszakokra pontos részletterveket dolgozzanak ki és ezek keretében folytassák munkaerőgazdálkodásukat."⁽⁸⁷⁾

A tervezés módszere a következő volt: A meglévő munkáslétszámot a tervezett termelésemelkedés és termelékenységemelkedés elosztásából adódó indexszel növelték. A termelékenység mérésére természetesen akkor nem voltak meg a tudományos módszerek, a növekedést általános normaként fogalmazták meg. Hosszútávon pedig a tervezők azt a követelményt állították maguk elé, hogy munkafolyamatonként kiszámítják a különböző képzettséghez kötött szükséges normaórákat, és ezekre építik a termelékenységi mutatók változását.

Általában a tervről elmondható, hogy az előzőekben ismertetett főbb követelményeket számszerűsítette, és eltekintett a hosszútávú stratégiák, demográfiai, területi, tradicionális, stb. tényezők meghatározó jellegétől. Ez nem azt jelenti, hogy az utóbbiak teljesen figyelmen kívül maradtak, puszt-

tán azt, hogy függő változóként tervezték őket, míg a termelési követelmények független változóként szerepeltek. Ezekhez igazították a migráció, az iskoláztatás, nők aktivitásának, a munkában eltöltött idő szükséges alakítását. Ennek az elvnek alátámasztását szolgálta az ötéves terv végrehajtási javaslata. Az elsődleges feladat eszerint az agitációs tevékenység fokozása, a büntető szankciók kidolgozása az önkényes kilépőkkel, munkakerülőkkel szemben, a szociálpolitikának a termeléspolitikának való alárendelése és a rengeteg adminisztratív eszköz, rendelkezés kidolgozása akár a kisipar visszaszorítása, vagy a munkaerő újrafelosztása érdekében.

2. A munkaerőigények és a szakképzés

A szakképzés természetesen igyekezett illeszkedni a munkaerőpolitika követelményeihez. Ezt a törekvést némileg nehezítette illetve ellentmondásossá tette, hogy a képzés egyéb funkciókat is ellát. Így a fenti követelmények mindekenélőtt a mennyiségi oldalt, a beiskolázást, a létszámot határozták meg, és ezen keresztül hatoltak az oktatás, képzés egyéb jellemzőire, minőségére.

A legfontosabb elv - amit a képzésben érvényesítettek - a gyorsítás volt. Eszerint nemcsak egyre több fiatalot iskoláztak be, de ezek képzési idejét is lecsökkentették. Ezen kívül újabb szakképzettséget nyújtó formákat vezettek be. Ezek nem is annyira adták, mint inkább igazolták, jelezték a képesítést. Ilyen tanfolyami formák voltak: az átképző tanfolyamok, amelyek más iparágakban, más szakmákban működő szakemberek átirányítását szolgálták; a technikai minimum rendszere, amelyik az adott iparágban dolgozók számára biztosította a magasabb képesítési fokozatot; a művezetői tanfolyamok, amelyek a potenciális középkádérállomány szelekciós lépcsőjét jelentették; és végül a szakérettségi, amely a felsőbb káderekkel való kiemelés első formai követelményét testesítette meg.

Az ipari tanulókra, mint jól irányítható munkaerőre a tervezők már csak azért sem számíthattak, mert az 58 ezer tanulóból csak 12 ezret képeztek a gyárban, a kisiparra jutott a többi közel 80 százalék. Ezt az arányt az alsóbb évfolyamokon ugyan fokozatosan módosították, de még 1948-ban is a kisiparba vették fel a tanulók majd 70 %-át. 1949-ben 3200 tanuló szabadult fel a gyárban és 16 ezer a kisiparban. Több tanulót már a képzési kapacitás szűkössége miatt sem vehettek fel. Az első három éves terv alatt összesen 50 millió forintot ruháztak be az iparoktatásban. Ez összesen két iskola épí-

tésére volt elegendő, egy Csepelen, egy Diósgyőrben épült. Az ötéves terv első lépései is inkább az irányítás átszervezésére, és a munkaerőigények kielégítésére, mintsem a képzési feltételek javítására irányultak. Így például súlyos gondok voltak a tanműhelyek gépellátásával, amiket beruházási lehetőségek híján használaton kívüli, régi berendezésekkel akartak oldani.

"Nagy nehézséget jelentett azonban munkánkban a tanulóműhelyek gépekkel való ellátása. Megoldás: az ország területén felkutatott használaton kívül álló gépeket részben áll. váll. másrészen a tanulóműhelyekben megjavították és az újonnan létesített tanulóműhelyekbe állítottuk be. A jövőben ezt a lehetőséget teljesen ki akarjuk meríteni."(88)

1950 januárjától az iparoktatás irányítását átvette a Munkaerőtartalékok Hivatala. A tanulói időt leszállították 3 évről 2, 1 és fél, illetve 1 évre, kicserélték a nevelőket, megszüntették a kisipari tanulóintézményeket. Rátértek a kétfázisú oktatásra, a szakmai óraszámot 10 órától 8 órára csökkentették.

"Most nyer kidolgozást a tanulóműhelyekben a kétfázisú oktatás, mely hatalmas lépést jelent előre az iparoktatás történetében. Ezt úgy érjük el, hogy a tanulók nem három napon át 10-10 órát töltenek tanulóműhelyben, hanem három-három napon át napi 8 órát két műszakban. Ezáltal lehetővé válik, hogy a jelenlegi gépparkot 12 000 fő helyett 20 000 tanuló vegye igénybe."(89)

A tanulóműhelyekben bevezették a produktív munkát, azaz a termelést a gyáripari terveknek megfelelően alakították ki. A kétfázisú oktatás, csökkentett tanulói idő eredményeképpen az OT emelhetett a tanulólétszámot. Még 1950-ben előbb 27 ezerre, majd 30 ezer főre növelték a beiskolázást. Ezt később is a tervemelésekhez igazították, tekintve, hogy a tanulók a következő év szakmunkáslétszámában már szerepeltek. A megemelt létszámhoz hozzáadták a kiöregedést, ami 1950-52 között a növekmény 20-40 %-át elérte, a kiemelést, ami a növekmény 30-60 %-ra rúgott, levonták a kisipartól átirányított szakmunkásokat, - ez az összes igény 15-20 %-át fedezte - és a maradékot tervezték beiskolázandó illetve átképzendő létszámmal. Természetesen a tanulók beiskolázása, képzése nem csupán a tervektől függött. A gyáripari iparostanulóállomány növelésére az ötéves terv végrehajtási utasításában arra tettek javaslatot, hogy jogilag kötelezzék a vállalatokat szakmunkáslétszámuk arányában meghatározott számú iparostanuló alkalmazására. A pontos arányokat az ötéves terv ágazati megoszlásának figyelembevételével szándékozták kialakítani.

Az évenként kidolgozott tervek rögtön szembekerültek a beiskolázás gyakorlatával, amelyek a tanulói szándékot is módosították, és a munkahelyek eltérő szakmai szerkezete is szorított. Ráadásul maguk a tervek is változtak, és ez a toborzók munkáját tette bizonytalanná.

"A tervezés területén további hiányosság volt az irreális szakmai lebontás. Az üzemek nem tudták felvenni a tanulókat, nem tudták őket munkával ellátni. Ez különösen a vasiparban öltött nagy méreteket. A Borsodnádasdi Lemezgyárban 80 ipari tanuló közül csak 40-et tudnak a munkapad mellé állítani. A toborzás és beiskolázás munkáját zavarta a kerettervek állandó változtatása. A megyék aktivitása egy-egy újabb változtatásnál csökkent, bizonytalanul fogtak hozzá a munka megszervezéséhez, abban reménykedve, hogy az újabb változtatás a kerettervet csökkenteni fogja. Egyes megyéknél mint pl. Borsod 12-szer változott a terv, de a gyakori tervváltozás a többi megyékben is érvényesült."⁽⁹⁰⁾

Ezeket a problémákat - amelyek a tervezés és a gyakorlat összeegyeztetésének alkalmazott rendszeréből következtek - további bürokratikus intézkedésekkel akarták megoldani. Így a vállalatok vonakodását előbb alkudozások, majd a vállalatok felé történő kényszerintézkedések számának növekedése követte.

"A megye és a vállalat hosszú alkudozásokba kezdett annak tisztázására, hogy hány tanulót kell tulajdonképpen beiskolázni, aminek eredményeként a beiskolázás határideje legalább 1 hónappal kitolódott. (...) A vállalatok nem kapcsolódtak be a szervezési munkába megfelelően. Ez irányu passzivitásuk feltétlenül a XII. osztályok szervezési munkájának gyengeségéből adódott. Ott ahol a XII. osztályok szívósan követelték a vállalatok támogatását, meg is kapták. (...) Kötelezni kell az üzemeket meghatározott számú iparostanuló tartására, szakmunkáslétszámuk arányában. A pontos arányokat az öt éves munkaerőterv figyelembevételével kell kidolgozni."⁽⁹¹⁾

A vállalatok passzivitása egyébként rámutat arra is, hogy nem igazán voltak érdekeltek az iparitanuló-képzésben, hiszen a tapasztalatlan tanulók nem sokat segítettek esztergályos, marós, vájár, stb. gondjaikon. Erről tanuskodnak azok a levelek, amelyekben a vállalatok panaszzolják, hogy a hozzájuk irányított fiatal szakmunkások használhatatlanok. Ők elsősorban a kisiparból átirányítottakra, az átképzettekre számítottak.

"A rendelkezésünkre álló 3-4 esztergályos annyira járatlan a kényesebb munkák végzésében, hogy ezeket csak kisegítő munkákra

- előnagytanításra - tudjuk használni. A Mélyfűró vállalatok sürgetik a nálunk megrendelt szerszámok legyártását. Kívánságaiknak csak akkor tudunk eleget tenni, ha más vonalról mintegy 30 főnyi jól begyakorolt esztergályos fog rendelkezésünkre állni."⁽⁹²⁾

Az OT és az MTH nemcsak a vállalatokat ostromozta, a beiskolázások sikertelenségéért az irányítást, tehát részben saját területét és a szervezetek közötti kapcsolatot is kritizálta, folyamatosan módosította, értekezleteket, jelentéseket szervezett.

"Az utóbbi időben sorozatosan előfordult, hogy az OT Munkaügyi főosztálya olyan határidős feladatokat ad a Minisztériumoknak, amelyek adatszolgáltatásokkal kapcsolatosak és amelyek az elvi főosztályoktól lefelé a vállalatokig adatszolgáltatási kérdéseket tartalmaznak. Így például a nők fokozottabb munkába állítása, vagy öregekkel és rokkantakkal kapcsolatos kérdések. Véleményünk szerint az ezekkel járó nagy munka nem hozza meg a várt eredményt. Kérjük az OT-t, hogy egyes kérdések felvetésénél felmerülő adatszolgáltatási kérdéseket alaposabban vizsgálja, mielőtt a Minisztériumok felé ezeket felteszi."⁽⁹³⁾

"Összegezve a XII. osztályok és járási előadók munkáját megállapíthatjuk, hogy tervszerűtlenül foglalkoztak az ipari tanuló beiskolázással. A hiányosságokat nem vetették fel idejében, nem harcoltak azért, hogy a V.B. tárgyalja az ipari tanuló toborzás kérdéseit, nem szorították a vállalatokat a beiskolázás támogatására. Egyszerűen nem voltak jó gazdái a beiskolázásnak."⁽⁹⁴⁾

Hogy az irányító társszervek meglehetősen rezignáltak, érdektelenek voltak az igények összegyűjtésében, arról az OT feljegyzése is tanuskodik, amelyben sokallja a minisztériumok munkaerőigényét.

"Az Országos Tervhivatal felhívta a tárcákat, hogy 1951-ben végző közép- és felső káderekkel kapcsolatos igényeiket jelentsék be. A Belkereskedelmi Minisztérium Személyzeti Főosztályának igénylése 1000 közgazdasági szakközépiskolát végzőre vonatkozott. Amikor megkérdeztük, hogy ez a szám nem túlzott-e, igényüket 700-ra szállították le, majd telefonon közölték, hogy valóságos igényük mindössze 200 fő."⁽⁹⁵⁾

Az a határozattervezet, amely a vállalatokat kötelezte bizonyos szakmunkástanulósám foglalkoztatására, kitért az átirányítási, átképzési rendszer fejlesztésére is. Eszerint ezeket főleg a könnyűipari szakmunkások körében kell kiterjeszteni. Ez a terv azonban nem volt konfliktusmentes, akár még politikai szinten sem, hiszen a rendeletek értelmében csak már átirányított dolgozót lehetett átképezni, ami azt jelentette, hogy - ha rövid ideig is, de - segéd illetve betanított munkakörökben kellett szakmunkásokat dolgoztatni.

Általában az átirányítás, átképzés rendszerét nem tekintették ideiglenes kényszerintézkedésnek, sőt azok a munkaerőgazdálkodás stabilan tervezhető folyamatainak számítottak, mi több, a gazdaságpolitikai dokumentumok szerint ezek különböztették meg a gazdálkodást, a némileg anarchikus munkaerőközvetítéstől.

Az átirányításhoz a kapun belüli munkanélküliség likvidálásának jelszava adta az érvrendszert. Ez főleg a könnyűiparban, mezőgazdaságban "volt feltűnően nagy".

"A textiliparban termelőmunkát végző, gyakorlattal és szakismerettel rendelkező munkásokat (fonó, szövő stb.) általában a betanított munkások közé kell felvenni. A szakmunkások közé csak a segédlevéllel rendelkező kötszővőket, szalagszővőket, szövőket, zsinor- és paszománykészítőket, csipkeverőket valamint a szakmunkástanfolyamokat végzett és erről hivatalos igazolással rendelkező textil munkásokat kell besorolni. Az üzemfenntartó vas és egyéb ipari szakmunkásokat természetesen itt is a szakmunkások közé kell sorolni. (...) A kapun belüli munkanélküliség likvidálása céljából megvalósítandó, hogy a nehézipar segéd- és betanított munkások terén mutatkozó szükségleteit a könnyűipar munkaerőfeleslegeiből elégítse ki."(96)

Az OT 1950 januárjában 16 000 fő kapun belüli munkanélkülit jelzett, ebből 5-5 ezer esett e két ágazatra. A likvidálást egyrészt átirányítással, átképzéssel, másrészt ezekre az ágakra vonatkozó felvételi tilalommal próbálták megvalósítani.

"Mindazokban az iparágakban, ahol jelenleg kapun belüli munkanélküliség van, vagy ennek lehetősége a közeljövőben fennállhat, új munkásoknak a felvételét meg kell szüntetni, hogy természetes lemorzsolódás folyamata is hozzájáruljon a kapun belüli munkanélküliség felszámolásához."(97)

Az átképző tanfolyamok beiskolázásait főleg a nagy munkaerőigényű ágakban lévő, fontos szakmákhoz közeli területeken dolgozókra alapozták. Ám a fenti ágak ennél jóval nagyobb igényekkel léptek fel, így az átképzési rendszerre szükség-szerűen nagy teher hárult.

"Ha a munkaerőszükséglet nagyobb mint amennyi rendelkezésre áll, a Tervhivatalnak már most intézkedni kell a pótlás megszervezéséről mégpedig: ha a létszám vagy a szakképzettség szempontjából jelentkezik a hiány, az átképzésnek kellő időben való megindításával, - ha a területi megoszlás nem megfelelő, az áttelepítés megszervezésével."(98)

Nemcsak a képzési kapacitás szűkössége, hanem a gazdasági igények is az átképzős tanfolyamok létszámának növelését sürgették. Amíg például iparos tanuló beiskolázásként eredetileg 26 ezer fő, az átképzési rendszerben 42 ezer fő szerepelt a tervekben. Így például az építőiparban 5835 tanuló mellett 11 140 átképzős, a bányászatban 1500 tanuló mellett 3900 átképzős szerepelt, míg néhány szakmában, így főleg a textiliparban kizárólag átképzősök fedezték a szakmunkásigényeket. Végülis a tervet jelentősen meghaladva 47,8 ezer fő vett részt átképzési tanfolyamokon, míg az összes tanfolyamon, átképzésben, továbbképzésben, művezetői és egyéb oktatásban résztvevők száma több mint 83 ezer fő volt. A nagy igények miatt a következő évi létszámtervet több mint duplájára emelték. A megnövekedett igényeknek inkább bérpolitikai, mint termelési okai voltak. Ezt mutatja, hogy a kiképzettek jó része az úgynevezett III-as kategóriájú munkakörökben helyezkedett el, ami inkább számított betanított szintű munkának. Erre utalva az OT az oktatási költségek szorításában jelezte, hogy egyre több szakmában tapasztalt túlképzést.

"Az elmúlt év folyamán a nagy beiskolázási (átképzési) létszám a képzés minőségére ment ... A szakvizsgát tett műszerészek jelenleg is betanított munkás munkakörét töltik be, a személyi besorolásuk III-as kategória, mely azt mutatja, hogy tulajdonképpen nem szakmunkásokra volt az üzemeknek szüksége, és az állam feleslegesen költött a tanfolyamra. De tapasztaltuk ugyanitt azt is, hogy egyes foglalkozásból túlképeztek és mint felesleg jelentkezik a vállalatnál, amit a minisztérium többszöri felhívás ellenére sem hajlandó átirányítani, ennek ellenére még további képzést írnak elő a MÁVAG részére. A MÁVAG gyárában szakvizsgát tett átképzősök minősége igen alacsony, sok van közöttük, akik 30-50 %-ra teljesítik normájukat."(99)

Ugyanakkor frissen végzetekben a rövid képzési idő alatt ugyan megteremtették az igényes munka iránti vágyat, ám az ehhez szükséges képességek ismeretek híján is betanított szintű munka végzésére voltak alkalmasak. Míg a szakmunkások szubjektív inkkonkurenciát - azaz a végzettségük kihasználhatatlanságát - érezték lefelé, a vállalatok szakismeretek hiányát panaszolták. Nyomástukra a minisztériumok alulképzést jeleztek vissza az OT-nak.

A Népgazdasági Tanács kezdeményezésére 1952-ben kimondták, hogy az átképzési tanfolyamokra csak kapun belül lehet munkásokat válogatni, és csak munkaidő után lehet őket kiképezni. Ezekkel az esti tanfolyamokkal egyrészt azt próbálták elérni, hogy oda inkább tapasztaltabbak kerüljenek, és megakadályozzák, hogy a vállalatok ily módon próbáljanak a központi kontrollt megkerülve plusz munkaerőt szerezni a már erősen fogyó forrásokból.

"A jelenlegi átképzős rendszerünk már az utóbbi év során sem adott megfelelően képzett szakmunkásokat a gyorsan fejlődő iparunk számára. Ennek oka részben abban keresendő, hogy az átképzős tanfolyamokra az utóbbi év során döntő súlyban kapun kívülről iskoláztak be az üzemek olyan gyakorlatlan személyeket, akik nem ismerték a nagyüzem életét és azelőtt sem voltak kapcsolatban egy-egy szakmával.

... Térjünk rá az esti átképzős tanfolyamok megszervezésére... alaposabban válasszuk meg azokat, akiket átképzős tanfolyamokra visziünk... Ki kell mondani, hogy a tanfolyamokra kapun kívülről iskolázni senkit sem lehet ... szükséges, hogy azokra a helyekre, ahol az esti átképzés rendszerét bevezettük, általános szakmai előkészítő tanfolyamokat rendezzünk."(100)

A technikai minimum rendszerét 1949-ben alkalmazták a nagymennyiségű szakmunkahely betöltésére. Elvileg olyan előírás volt, amely a tevékenységeknek ismereteknek, képességeknek azt a mennyiségét határozta meg, amelyet a besorolásnál a munkavállalóktól alapfeltételként meg kellett követelni. A munkakörökhöz előírt végzettség igénye ebben az időszakban is többször felmerült. Ám éppen a munkaerőszűkösség miatt vagy rendre lekerült a napirendről, vagy kudarccal végződtek a bevezetésre irányuló kísérletek, mivel a vállalatok az előírásokat nem tartották be. A technikai minimum rendszere tulajdonképpen egy későbbi egységes foglalkozás-képzettség struktúra bevezetésének előkészítéseként merült fel. A tervek szerint, a rendszer elősegítette volna a szak- és betanított munka közti megkülönböztetés megszüntetését.

"A perspektivikus munkaerőtervezés módszeréből a munkások csoportját az iparcsoportterveken belül szak-betanított, és segédmunkásokra bontjuk, illetve az egyes foglalkozásokat a három csoport szerint összesítjük. Megjegyzendő, hogy a szak- és betanított munkások különválasztása nehézségekbe ütközik, mert sok esetben ugyanahhoz a foglalkozáshoz, úgy szak- és betanított munkások tartoznak ... A technikai minimumok bevezetése során a szak- és betanított munkások közti határ el fog mosódni."(101)

Végso soron egy bonyolultabb egyeztetési rendszer vált volna szükségte-lenné a munkakörök és végzettségek között. Ehelyett azonban a technikai minimum vizsgákon - az átképzéshez hasonlóan - a munkaerő szükséges mennyiségét igyekeztek biztosítani a vállalatok, minisztériumok. Az átképzési rendszer átalakításakor felmerült a technikai minimum megszüntetésének gondolata is, ám a vállalatok, minisztériumok ragaszkodtak a munkaerőforrást növelő lehetőség-hez, és a rendszert némileg megváltozott formában, mint szakmai továbbképzést továbbra is működtették.

3. Kitérő: Munkaszervezet-váltás és szakképzés

Tiszta munkaszervezet típusokról a magyar gazdaság esetében nem beszélhetünk. A munkások feletti kontroll gyakorlásának különböző módjai keverednek egymással, - leggyakrabban a technikai és a bürokratikus kontroll, illetve a hagyományos és bürokratikus kontroll - különböző munkaszervezési módszerei olvadnak össze. E keveréktípusok kialakulása az általunk tárgyalt időszakra nyúlik vissza. Ekkor épülnek ki azok az üzemszervezetek, amelyek - a nagyipari termelés adott formája követésének következményeként - kiiktatják a munkaszervezetből a szakmunkások autonómiájára épülő hatalmi- és tudáspozíciókat. A politikai publicisztika területén is nyomon követhető ez a folyamat. Rákosi éles kirohanásai a szociáldemokrata szervezett munkások ellen, a művezetők háttérbe szorítása politikai szinten jelzik a munkaszervezeten belüli változásokat. Az iparba lépő új szakmunkaerőtől az üzemszervezet új felépítése a képességrendszer változás mindkét összetevőjében - szakmai és társadalmi mo-zzanatában egyaránt - másfajta képzettségi fokot kívánt meg, mint régebben.

Az oktatás olyan magatartási mintákat, szerepelvárásokat, értékeket és normákat fogalmaz meg, és közvetít, amelyek meghatározzák a későbbi - munkaszervezeten belüli - cselekvéseket, magatartásokat.

E célt szolgálta a fegyelmezés minden eszköze, a katonai mintára szervezett szakmunkásképzési rendszer egész belső rendje. Osztályfőnöki órákon - sőt társadalmi ismeret órákon - vitatták meg az egyenruhafegyelem betartását az előjárók iránti tiszteletet.

A társadalmi érdekérvényesítés képességének kiiktatása mellett az üzemszervezet adott szervezési rendszere megkérdőjelezte a hagyományos "szakmunka" képességeinek összetevőit is. A szakmunkás pozíciója mellett munkában hasznosított tudásának komplexitása is semmivé foszlott. A technikai modernizáció adott folyamata nem igényelte a betanított és segéd munkán túlnyúló tudást.

Ha az üzemekben alkalmazott technika nem igényelte a szakmunka hagyományos formájának fenntartását, a képzés nem közvetíthette azt.

A képzési rendszer ezt a problémát, mint az elmélet és gyakorlat, az iskola és élet dichotóniáját reagálta le és próbálta megoldani. Már 1952-ben jelentkezett a problémakezelés másik lehetséges módja, az univerzális- és speciális képzés ellentétbe állításának gondolata. A tényleges oktatási gyakorlat az elképzelésekkel, igényekkel szemben a maga útján haladt, így mind a gyakorlati oktatás előtérbe helyezésének jelszava, mind az univerzális képzés hangoztatása megmaradt a változások mindenkorai ideológiai magyarázatának.

4. Az oktatási rendszer átszervezése 1950-ben

1950 március 29-én az MDP KV az oktatásügy szempontjából sorsdöntő határozatot hozott. Érdemes idézni a határozat néhány pontját. (102)
A határozat "bevezetése" leszögezi az oktatásügy fejlődésének tényét, hivatkozik azokra az eredményekre, amelyeket a népi demokrácia e területen elért. A határozat által kiemelt eredmény a vagyonos osztályok műveltségi monopóliumának megszűnése, a munkás-paraszt származású tanulók nagyobb létszáma. Ezek után a határozat rátér a "fejlődés fogyatékoságának" ismertetésére.

"Sem a szakgimnáziumok, sem egyetemeink, nincsenek eléggé kapcsolatban az eleven élettel, a termeléssel, nem adnak eléggé korszerű szakképzést, és megfelelő számú szakembert üzemeknek... iskoláink és egyetemeink tananyaga általában túlterheli a tanulókat, s ugyanakkor nem biztosítja a szükséges szakképzettséget és műveltséget." (103)

A fogyatékoság oka az "ellenség, kártevő tevékenysége, és a népi demokrácia ellen irányuló aknamunkája." (104)

Az ellenség mesterségesen túlterheli a tanulókat, elszabotálja a tan-könyveket, az évvégi vizsgákon tömegesen buktatja el a munkás-paraszt származású tanulókat. Az ellenség fő góca az Országos Neveléstudományi Intézet. Az ellenség felszámolásával egyidejűleg a párt a következő kiutat látja.

"A dolgozó osztályok milliőiből jól képzett szakembereket kell nevelnünk, akik a fizikai vagy szellemi munka egy-egy területén alaposan meg tudják vetni a lábukat, és ugyanakkor... világosan látó részei társadalmi és politikai életünknek." (105)

Fel kell hívunk a figyelmet a sorok között megbúvó mondanivalóra. Az ellenség a maximalizmussal, a munkás-paraszt származású gyerekek buktatásával, a termelés és iskola közötti közeledés akadályozásával gátolja a fejlődést. Fel kell számolni az ellenséget, a dolgozók gyerekeit tömegesen kell szakembernek nevelni - eddig a szöveg rövid összefoglalója.

Mivel tömeges munkaerőkiképzésre van szükség, lehetőleg minél gyorsabban, a cél megvalósítását csak gátolja, aki a tananyagot maximalizálja, aki elbuktatja a tanulókat, aki az iskola önállóságát - és nem pl. a termelés eszközét - hangoztatja. Ezek a termelés szakemberszükségletének kielégítését gátolják, tehát ellenségek, tehát le kell számolni velük. Mindenkit a lehető leghamarabb be kell állítani a termelésbe, így "A lemorzsolódást a lehető legkisebbre kell leszorítanunk".

Végezetül:

"Tekintsük munkánk súlypontjának a köznevelés területén a termelés igényeinek jobb kielégítését" mondja a határozat. (106)

A határozatban tehát az iparfejlesztés 5 éves tervében lefektetett politikai elképzelés ölt oktatáspolitikai testet. Nyíltan fogalmazza meg a határozat azt a követelményt, hogy "közvetlenebbül a szakkádverszükséglet követelményei szerint kell a szakközépiskoláink és főiskoláink munkáját megszerveznünk." (107)

A tanulóifjúság erkölcsi-politikai kötelessége lett a szaktudás megszerzése, a fegyelmezett magatartás és viselkedés, szocialista szülő mintaképe az lett, aki gyermekét továbbtanulásra ösztökéli, ezzel is méltó választ adva a reakció kihívására. (108)

Darvas József az akkori közoktatásügyi miniszter a Köznevelés április 15-i számában "Feladatok a Párt határozata után" címmel írt cikket. A maximalista fejlesztést az Országos Neveléstudományi Intézet nyakába varrja, majd a minisztérium számára vonja le a következtetést.

"A minisztérium életében a Párt kritikájának komoly következményei kell, hogy legyenek, mind személyi, mind egyéb területen. Első következményként leváltottuk azokat a vezetőket, akik elsősorban felelősek a hibákért és a mulasztásokért." (109)

Nagy gondot kell a jövőben a minisztériumnak fordítani a tanügyi igazgatásra, - szögezi le a miniszter, a minisztériumon belül új, és ténylegesen irányító Főosztályokat kell megszervezni, az igazgatási anarchiát - ami az ellenség fő eszköze - fel kell számolni. Darvas cikkéből közvetlenül és szó szerint kitűnik, a központosítás megteremtéséről van itt szó.

Mindezek mellett a pedagógia tudománya is új feladatot kap.

"A pedagógia természetesen komoly tudomány, de nem független egész társadalmi, politikai, gazdasági fejlődésünk általános kérdéseitől. Aki el akarja szakítani a mindennapos gyakorlattól, aki fantáziál, aki ködösít, az azért teszi hogy kártékony hurzsoá elméleteket csempe sszen be a köd leple alá." (110)

A cikk végén a pedagógusok is eligazítást kapnak:

"Pedagógusaink munkájának szorosan kell illeszkednie a minisztérium egységes munkatervébe." (111)

Aki veszi magának a fáradságot és végiglapozza az akkori Közoktatásügyi Minisztérium közlönyeit, megtudhatja, mi ez a beilleszkedés. Jogszabályi rendelkezés formájában közlik, egy-egy vers elemzését, egyes tantárgyak tárgyának kulcsproblémáit, kérdéseket és válaszokat egyaránt.

Mindenesetre technikumról egyelőre szó sincsen. Nem találjuk a technikum szervezetére, esetleg tervezett felállítására vonatkozó elképzelések ismertetését sem. Időközben pl. a Köznevelés folyóirata megújul, egyre nagyobb teret kap a szovjet iskolarendszer dicsőítése, a szovjet iskolai élet bemutatása. Ezalatt a technikum szó egyetlen egyszer fordul elő a lap hasábján, az új 1951-es tanév előkészítése kapcsán. Nem úgy, hogy a technikum majd egy új intézmény lesz, hanem valami furcsa utalás során - és akkor sem a miniszter tollából. (112) Darvas még a nyár során, sőt ősszel is szakgimnáziumról beszél, (113) pedig javában folynak már - a kártékony ellenség miatt titokban - a technikum előkészítésének nagy munkálatai.

1950 november 12-én jelenik meg az 1950. évi 40. és 41-es törvényerejű rendelet az ipari technikumokról és a közgazdasági középiskoláról. Nem árt a dátumra figyelni, ugyanis javában tart a tanév. A Köznevelés szinte észre sem veszi a rendelet megjelenését, mintha kiesett volna az oktatáspolitikai tudatából a technikumok felállítása. Az Oktatásügyi Minisztérium Hivatalos Közlönye 1950 nyarán még a szakgimnáziumokat sorolja fel. (114) Ebben a címjegyzékben két dolog rendkívül említésre méltó. Az egyik, hogy a közgazdasági szakgimnáziumok számban dominálnak az ipari szakgimnáziumok felett, másrészt, az ipari szakgimnáziumok szakosodása korántsem olyan teljes, mint utódjáé.

A szakképzés kérdése - úgy néz ki - még nem fontos. A II. MDP kongresszus (1951) után viszont már tényleg nem lehet hallgatni róla, sőt kell beszélni a szakképzésről, hiszen pártpolitikai érdekké vált.

A II. Kongresszuson Révai kijelentette:

"A kultúrradicalom nem szakképzés csupán, nem iskolai tanulás csupán, nem politikai nevelés csupán, hanem mindez együtt véve." (115)

Fontosnak itéli a szakképzést, de szót emel az általános műveltség mellett. Az általános tervfelemelés lázában égve javasolja a közoktatás tervmutatóinak felemelését is. Az 1950-ben végzett 14 ezer középiskolai tanuló helyett 1954-re 32 ezer tanulónak kell végeznie.

Révai József beszéde kétértelmű. Lehet úgy is értelmezni, hogy a kultúrális forradalom feloldja a szakképzés és művelődés ellentétét, de lehet úgy is értelmezni, hogy a szakoktatás, mint a kultúrális forradalom része politikailag éppolyan fontos, mint az általános műveltség kérdése. (116) Gerő egyértelműen fogalmaz.

"Öt év alatt nem kevesebb, mint százezer új szakképzettségű szakemberre lesz szüksége az országnak... mert nyilvánvaló, hogy az új technikai felszerelés, az új gépek, az új magasabb színvonalú ipari és mezőgazdasági termelés mind több szakembert követelnek." (117)

Az új technikát a szovjet technika jelenti, amit csak fejlett szakemberállomány tud kezelni és működtetni.

Az MDP II. kongresszusa után a technikumok az oktatáspropaganda központjába kerülnek. A Köznevelés napi híreinek egyike jól árulkodik arról a légköréről, amely a technikumok alakulását körülvette.

"Ebben a tanévben - írja a Köznevelés - az ipari technikumok diákjai újjászervezett iskolákban már alapos szakismereteket szerezhettek. A Párt e téren is ártalmatlanná tette az ellenséges kártevést."(118)

Az ellenség elleni küzdelem, a VKM 1950-es átszervezése, a márciusi párthatározat, és a szagimnáziumokat helyettesítő technikumok bevezetése a korszak oktatáspolitikájában összekapcsolódik. "A Párt határozata megjelölte számunkra a helyes utat, a szakmai oktatásra, a technikumok kifejlesztésére kell törekednünk."(119)

1951-ben sokminden kiderül a technikumok 1950-es megszervezéséről azután, hogy a II. kongresszuson szabad utat adtak a szakképzésre koncentráló oktatáspolitikai irányzatnak.

Vadász Ferencné a minisztérium középiskolai főosztályának vezetője még 1950-ben írja.

"A szovjet középiskolák óra és tantervei adták meg számunkra az oktatás szocialista elveinek gyakorlati alkalmazásához az útmutatást."(120)

1951. június 11-én pedig részletesen ecseteli a technikum rendszer megszületésének körülményeit.

"A múlt év tavaszán, amikor a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata leleplezte a közoktatás területén működő ellenséget, világossá vált az is, hogy az 1948-as középiskolai reform, amely minden szakközépiskolát egységesen gimnáziummá szervezett át, nagymértékben megszüntette az iskolák szakjellegét... Az így elképzelt egységes középiskolai rendszer azt eredményezte, hogy az ipar nem kaphatott szakszerűen képzett technikusokat..."

Ezért kellett a múlt év nyarán gyors ütemben átszervezni az egész középiskolai rendszerünket.

Akkor alakultak meg az ipari és mezőgazdasági technikumok, a tanító és óvónőképzők, a közgazdasági középiskolák. Pedagógusok, ipari, mezőgazdasági, közgazdasági szakemberek százainak lelkes munkájával készültek el a szakiskolák új óratervei, tantervei, és a tankönyvek többsége. Hat héta alatt közel 300 szakember közreműködésével, 38 új szakkönyv készült pld, az ipari technikumok számára.

Ez az óriási fejlődés "már az első év után lehetővé tette az ötéves tervünk felemelését".

Rohamosan fejlődő szocialista iparunk most már nemcsak azt követelte

meg, hogy az 1951/52 iskolaévre 8200 elsőosztályost vegyünk fel az ipari technikumba, a tavalyi 6700-as szemben..." (121)

1951-ben a technikumok irányítása kikerül a Közoktatásügyi Minisztérium hatásköréből. Az intézkedés indoka, hogy a szakképzés hatalmas feladatait a Közoktatásügyi Minisztérium nem tudja ellátni az irányítás szintjén, a szakminisztériumok ezzel szemben jobban és eredményesebben vezethetik a szakiskolákat. Ez fontos a termelés és a szakképzés közelebb hozása miatt is, ezt a feladatot csak az ágazati felügyelet képes megoldani.

5. A szakoktatás irányításának változása

"Ahhoz, hogy a szakoktatás a rá váró hatalmas feladatokat sikeresen megoldhassa, állami és szakszervezeti vonalon egyaránt olyan szervezetre van szükség, amely mozgékony, de emellett a tervszerűséget is biztosító tökéletes megbízhatósággal működik. A szervezetnek olyanak kell lennie, hogy a legfelsőbb irányító szerv akaratáról minden érdekelt tudomást szerezhessen és a központi rendelkezések ennek ellenére idővesztés nélkül jussanak el a végrehajtó szervekhez."(122)

A "hatalmas" feladatok ellátásához tehát olyan szervezet szükséges, amely biztosítja a tervszerűséget, tökéletesen megbízható, lefelé informatív, és mozgékony, azaz idővesztés nélkül mozgósítható. A szakoktatás szervezetében is mindenható úr volt a terv. A tervszámokat az OT munkaügyi osztálya dolgozta ki. A kidolgozott terveket a Népgazdasági Tanács hagyta jóvá. A globális és ebből következő részlettervek további ütemezése és felosztása az érdekelt szakminisztériumok, és az Országos Munkaerőgazdálkodási Hivatal feladata volt. Az OMH szakoktatási munkáját ekkor (1949) a munkaerőképző főosztály, ezen belül az elvi, az ipari tanuló és a tanfolyami osztályok végezték. Közreműködtek még a saját speciális területükön a gazdasági, a személyzeti, ellenőrzési osztályok és a munkaerőgazdálkodási főosztály (tanulóközvetítés) is.

A szakminisztériumokban szintén a munkaügyi főosztály keretén belül működtek a szakoktatási osztályok, amelyek a termelési főosztályokat utasították. Ezek érintkeztek a nagyobb vállalatokkal, illetve a kisebbeket összefogó szervezetekkel, trösztökkel. Az állami vonalhoz hasonló módon épült fel a szakszervezetek szakoktatási szervezete is. Ebből következően, illetve a szakképzés irányításának stratégiájából következően a szakszervezetek nem érezték kifeje-

zett feladatuknak a szakképzésbe való beleszólást, irányítási rendszerük az állami irányítás szervezetét követve alakult ki. Furcsa módon éppen az állami irányítás követelt nagyobb aktivitást a szakszervezetektől a szakoktatási kérdésekben, azonban nem klasszikus szakszervezeti jellegű aktivitást, hanem épenséggel a központi célok kiszolgálását és támogatását.

"Mivel a szakszervezetek tevékeny közreműködése nélkül az állami szervezetek feladataikat ellátni képtelenek, döntő fontossága van annak, hogy a szakszervezetek szakoktatási apparátusa kifogástalanul működjék. Sajnos jelenleg sok esetben a szakoktatási felelősök a szakszervezetekben a szakoktatási munkán felül egyéb feladatokkal is meg vannak bízva, aminek eredménye a szakoktatási munka kisebb nagyobb mértékű elhanyagolása."(123)

Az irányítási jogkör változtatása hosszú előzményekre nyúlik vissza. Még 1950-ben összegyűjtötték az összes lehetséges döntéstípust az iskolaalapítástól a kirándulások megszervezésén át egészen az adományok megköszönésének illetékeségéig, hogy felmérjék a döntési rendszer centralizáltságát. A VKM által összegyűjtött döntési tárgykör 78 különböző rovatot tartalmaz, felsorolva az egyes döntési típusokhoz tartozó kezdeményezési, javaslati és döntési, jóváhagyási, rendelkezési jogot, illetve az ezeket szabályozó rendeleteket. Ebből kiderül, hogy a hatáskörök kellő átformálásában a jogszabályozók alapos munkát végeztek. Három az 1935/VI.tc. által szabályozott terület, az előkészítő tanfolyamok (megyei tanács általi) szervezése, az érettségi vizsgák zárójelentésének és az iskolák fegyelmi szabályzatának (megyei tanács általi) jóváhagyása kivételével az összes többi kérdésben a döntési jogköröket 1949-es és 1950-es rendeletek szabályozzák. Eszerint a VKM-e a döntés az összes fontosabb személyi kérdésekben, így az újonnan végzett nevelők elosztásában, a megyék közti áthelyezésekben, az igazgatók és a vizsgálónökök kinevezésében, a mellékfoglalkozások engedélyezésében, és a rendelkezési állományba helyezésben, az iskolaügyi területekhez tartozó kérdésekben, így a helyi tanterv, az érvényesítővizsga, az évisméltés, kizárás, és magánvizsgák engedélyezésében, valamint a nappali és dolgozók középiskolái szervezésében, a különböző értekezletek tárgyában, de még az ünnepélyekében is.

A megyei tanácsé volt a döntés joga a többi személyi kérdésben, tehát az összes tanári alkalmazásban, s a kisebbsérendű iskolaügyi kérdésben, mint a már említett fegyelmi, tanítási idő, osztálylétszám, rendkívüli tárgyak, iskolafejlesztés, (tanulói létszám bővítése) stb. A 78, iskolát érintő, döntés közül összesen egy tartozott az iskolaigazgató hatáskörébe, mégpedig a nem igazán stratégiai jelentőségű korrepetálás kérdése. Ha a felépítés formája bizto-

síthatta is a kívánt célok elérését, a tulajdonképpen felügyelő, a VKM helyzete, a szemlélete már kevésbé tűnt garanciálisnak a társadalmi folyamatok tervezőinek, legalábbis a középiskolai szakképzés területén. A VKM tevékenységét többször illették kritikával, ami státuszának labilitását, az irányítási struktúra terhére történő módosítási szándékát jelezte. Különösen a beiskolázási folyamatok számítottak fontosnak a tervezők számára, hiszen a tervezett fejlődés biztonságos szakembertermelést igényelt. Ennek központi fontosságát jelzi az Állami Ellenőrző Központ jelentése a középiskolai beiskolázás és beiratkozás eredményeinek vizsgálatáról, amely mind a hagyományos igazgatási struktúrát, mind a VKM tevékenységét kritizálta, azokat ellenőrzési hiányosságok miatt bírálta.

"A tanulók jelentkezése a keretszámokat vizsgálódásaink területén minden esetben elérte, sőt sok esetben túlhaladta. Ezzel szemben a beiratkozások száma a megyei iskolabizottságok által engedélyezett keretet az eljárásunk napjáig sehol sem érte el. A lemaradás mértéke a júliusi állapotra vonatkozó adataink szerint 15-28 % között mozog.. A VKM nem gyakorolt semmiféle ellenőrzést abban a tekintetben, hogy megtették-e minden intézkedést a beiskolázás érdekében... a volt főigazgatói hivatalok... a MDP KV-nek a nevelésügy kérdéseiről hozott határozatában foglalt intő figyelmeztetése ellenére nem voltak éberek... Az iskolák részéről sok helyen azt a hibát követték el, hogy a jelentkezőknek a választástól eltérő más szakirányú iskolába való átirányításánál elmulasztották a felvilágosító munkát. Emiatt a tanulók egy része feladta továbbtanulási szándékát... Az MTH kirendeltségek nem tették meg a szükséges intézkedéseket arra vonatkozólag, hogy a kiközvetített tanulók munkaviszonyának megszüntetését a határidő leteltével ellenőrizték. A klerikális reakció befolyását a tájékozódó adatszerzéseink keretében nem állt módunkban felmérni."(124)

A jelentés annak a stratégiának része, amely a központilag kevésbé szabályozható, "spontán", a tervezett összhang kialakulását akadályozó folyamatokat az intézmények fokozott kontrolljával igyekszik kiküszöbölni. Ilyen folyamat a tanulói szándékok változása, a lemorzsolódás, az átirányítás megtagadása stb. Ez a kontroll szükségképpen egyre tágul, először a jogszabályok közti tereket szűkítik, aztán kiterjednek a szervezetek közötti folyamatok ellenőrzésére, majd a nem állami intézmények (pl. egyház) hatásának szándékolttá visszazorítására, végül a társadalmi aktorok cselekvésének a függővé tételére (ld. éberség).

A szakképzés irányításávala kapcsolatos elképzelések két célt tűztek ki. E két cél nemegyszer egymással is konfliktusba került. Az egyik cél a szakképzés eszköz szerepeinek erősítése, mégpedig a fejlesztésekből, iparszerkezeti átalakításokból adódó munkaerőigények kielégítése érdekében. Ez elvileg a szakágazatokhoz, beruházásokhoz, vállalatokhoz való közelítést jelentette. A másik cél a már szintén érintett irányíthatóság, tervezhetőség, centralizáció, ami a szakképzés egy kézben tartását, a célok lebontását, és a rendelkezési eszközök alacsony szinten tartását jelentette. A szakképzésben a két szempont védelmében többször csaptak össze a tervhivatal alatti szinten a felügyeleti jogokért az ágazati és a funkcionális szervek. A már említett időszakban, 1949-ben, erre az adott alapot, hogy a tervezett struktúrában az egyértelműen megállapítható, homogén szakokkal rendelkező iskolák a megfelelő szakminisztérium felügyeletébe kerültek, míg ezek hiányában az OMH-éba. A szakjelleg elbírálása jelentette a küzdelem terepét, ahol a szakminisztériumok - hivatkozva az igények pontosabb ismeretére - minél több szak pontos kijelölésére, míg az OMH - elvileg a szétforgácsoltág ellen hadakozva - a többféle rendeltetésű szakokon képző iskolák "megszerzésére" törekedett.

"A NT. határozata azt írja elő, hogy a tanulóképzés súlypontját az üzemekre kell helyezni, és a tanulóképzés gazdáivá a termelő (sic!) minisztériumokat kell tenni. Ezzel szemben a határozati javaslat az iskolák túlnyomó többségét az OMH-hez kapcsolja és az iskoláknak egy aránylag igen kis számát hagyja meg szakminisztériumok kezében. Helytelen az arra való hivatkozás, hogy ezek az iskolák nincsenek szakosítva, különféle szakmunkásokat képeznek ki bennük, tehát nem lehet eldönteni, hogy melyik minisztériumhoz tartoznak. A megoldás az, hogy el kell dönteni az iskolák szakosításának kérdését és a már szakosításra kijelölt iskolákat a megfelelő minisztériumoknak át kell adni." (125)

1949-ben, a monolit hatalmi struktúra szándékának preferenciája miatt a szakképzési felügyelet elosztásakor még a központi munkaerőigényeket megtestesítő hadseregyszerűen egységesen irányító OMH számára kedvező döntés született, egy év múlva a felemelt terv felemelkedő igényei már a szaktárcák érdekeinek kedveztek.

Az első döntés eredményeként az OMH-hoz került 350 iskola, 45 ezer pedagógussal, a NIM-hez 31 iskola 6000 pedagógussal, a BEM-hez 24 iskola, a KMP-hez 12 iskola és az ÉM-hez 1 iskola. Az iparügyi tárca költségvetéséből az OMH-hoz került 21 millió Ft, személyi állományából 48 fő, a NIM-hez 7 millió, 22 fővel, stb. A döntést követően nem sokkal megindultak a támadások, amelyek az OMH-ból

időközben átalakult MTH-t éppen a túlzott központosításból levezethető bürokratikus ügykezeléssel vádolták.

"A (nevelőotthonoknál megállapított - D.P.) hibák legfőbb oka a politikailag és szakmailag képzett a nevelést hivatásának tekintő káderek hiánya, és az irányító-ellenőrző szerv (MTH) túlzott központosítása volt. A túlközpontosítás következtében mind az irányítás, mind az ellenőrzés bürokratikus és felszínes volt." (126)

Míg a külső kritikák a központosítást támadták, az MTH belső jelentései az összhangot tartották kiemelkedő eredménynek, továbbá olyan sikereket, mint a tanulók egyenruhával való ellátása. A beiskolázások viszont már kevésbé voltak biztatóak.

"A tanév kezdetére valamennyi ipari tanintézmény az MTH főfelügyelete alá került. Ennek következtében szorosabb kapcsolat alakult ki az iparitanuló képzés három színtere (iskola, otthon, műhely) között. Rendszeresebbek lettek a tanári értekezletek a korrepetálás, valamint az üzemekkel való kapcsolata jobb lett. Komoly fejlődés állapítható meg az ipari tanulók színház és mozilágotgatása...terén... 9999 ipari tanulót láttunk el téli, 4000-et nyári egyenruhával. Hiányosságok: Amellett, hogy beiskolázási tervünket túlteljesítettük, a nők arányszámában lemaradtunk. Az előírt 30 % helyett csak 22 %-ot teljesítettünk. Különösen rossz e téren a vasipar 14,5 %-a. Ugyancsak lemaradtunk a bányásztanulók beiskolázása során ... egyes nehezebb szakmában alkalmatlan fiatalokat iskoláztunk be." (127)

Utóbbi nyilván nem lehetett mellékes a tervekért felelősök számára. 1951-ben újralakították az iparitanuló képzés felügyeletét. Az MTH irányítási feladatát leszűkítették a vasiparra, bányászatra, míg a többi szakot visszakapták az ágazati minisztériumok.

6. A Munkaerőtartalékok Hivatalának szerepe a szakképzés irányításában

Az eddigiek alapján is helytállónak látszik az a megállapítás, hogy a szakképzés ebben az időszakban a munkaerőutánpótlás megnövekedett mennyiségi igényei kielégítésének eszköze. Ezt mutatja az is, hogy a főhatóságoknál a munkaügyi részlegek feladata volt a szakképzés irányítása. Ebben a szerkezetben különleges helyet foglalt el az OMH jogutódja a Munkaerőtartalékok Hivatala, amely a legfelsőbb döntés-, és törvényhozó testületek (ld. pld. terv-

törvény) alatt ebben a kérdésben az ágazati irányító testületek mellett tőlük független szervként - az általános munkaerőigényeket képviselte. Ennek eredménye az állandó konfliktus az ágazatokkal, és az igen jól struktúrált, és nyomon követhető sajátos szervezeti érdek, amely legalább annyira meghatározta, ha nem helyettesítette, az "állam" munkaerőigényét. Az iparban dolgozó munkaerő létszámának növelése két módon volt megvalósítható. Az egyik út a felnőtt, eddig a mezőgazdaságban dolgozó munkaerő tömegének ipari munkába történő beállítása, a másik lehetőség a fiatal korosztályok ipari munkára való kiképzése volt. Az MTH kiemelt feladatként jelölték meg a munkaerőutánpótlás mindkét formájának szervezését, a Hivatal a munkaerőtoborzásban és iparitanulóképzésben egyaránt résztvett. Tevékenységének egyetlen korlátja az volt, hogy munkaerőbiztosítási feladata csak az iparosítás számára fontos iparágakra (bányászat, kohászat, vas-fém ipar, - néha építőipar) terjedt ki. Így az ágazati minisztériumok kénytelenek voltak munkaerőtoborzással és szakképzés szervezésével foglalkozni. Azok az ágazati minisztériumok, amelyek számára az MTH biztosította a munkaerőt az alól a kényszerű lehetőség alól mentesültek, ágazati munkaerőigényüket ellenben az MTH hivatali kontrollja szűkítette. Az MTH viszonya az ágazati minisztériumokhoz ezek miatt a jellegzetességek miatt eltérően alakult.

Iparitanuló képzést - mint ahogy máshol már utaltunk rá - az ágazati minisztériumok, az MTH folytatott, és a helyi tanácsok. A szakmunkásképzés három formájának ellenőrzését gyakorlatilag az MTH látta el, de a dokumentumokból úgy tűnik döntő szava az ágazati és a tanácsi szakképzésben nem nagyon volt, irányító tevékenysége a jogi irányítás eszközeiben összpontosult.

Az államilag támogatott és az MTH által szervezett iparitanuló képzés nem ölelte fel a szakmák teljes körét. 1951-ben adminisztratív úton megszüntették - főként a könnyűipari szakmákat érintette ez a változás - a tanulóképzést nagyon sok szakmában. Ezekre a szakmákra azután az ágazati minisztériumok kereteiben képeztek ki, vagy a helyi iparitanuló képzés fórumain igyekeztek pótolni, és biztosítani a munkaerőt. Emiatt voltak olyan szakmák, ahol - esetleg 10-15 évig - szüntetelt az oktatás. A szakmai képzés adminisztratív úton történő szűkítése mindenesetre meglepte a képzésben érdekelt feleket, hiszen az előző tanévben még a megszüntetésre ítélt szakmákban is iskoláztak be tanulókat. A vállalatok mindenesetre gyorsan reagáltak, a beiskolázott, de még nem végzett tanulókat át akarták minősíteni - legtöbb helyen - segéd és betanított munkássá. Gondolták munkaerőhiányukat ezzel valamelyest csökkenteni lehet.

A beiskolázási adatok elárulnak valamit az MTH képzés nagyságáról. 1951-ben 40 108 tanulót iskoláztak be, 1952-ben 27 798 tanulót. (1953-ról nincs adatunk.) 1954 decemberében az MTH intézeteiben már csak 10 503 elsőéves van, 1955-ben 11 775 elsőéves tanul az intézetekben. A beiskolázási adatok csökkenő tendenciáról vallanak. A csökkenés már 1952-ben megindul, 1953-tól csak radikálisabban jelentkezik. E tendencia érvényesülését a tervezési mechanizmus és a gazdaságpolitikai hatások magyarázzák.

Az első évesek létszámánál a képzésben érintettek köre lényegesen nagyobb. 1955-től indult be a 3 éves képzés, addig a 2 éves képzés dominált. (Volt 1-1 1/2 éves képzés is.) A két osztályos képzés létszámadatai a következőket mutatják. 1951-ben az összes MTH intézményekben járó tanulók száma 63 372. 1952-ben 67 905. Úgy látszik a két esztendő volt a csúcs, mivel ezek után már kevesebb tanulóval találkozunk. 1954-ben 24 259 tanuló, 1955-ben 23 003 tanuló tanul az MTH iparitanuló iskolában. Ez a létszám már a 3 osztályos képzés létszámadata. A létszámcsökkenés ilyen határozottan csak az MTH intézmények esetében figyelhető meg. Ebben az időszakban a szaktárcák és a tanácsok tanulóinak létszáma nőtt, számuk 1955-re eléri a 30 ezret.

A létszámadatok hullámlása követi a gazdaságpolitikai változások ritmusát. 1951-52-ben a Hivatal legfelső döntési fórumán - a kollégiumban - még uralkodó az a felfogás, amely szerint a Hivatal legfőbb feladata a népgazdasági fejlesztések munkaerejének biztosítása. A tanulóknak ugyanúgy hozni kellett a tervet, mint a felnőtt szakmunkásoknak, de nekik még annyi bért sem adtak - itt is darabbér rendszer érvényesült - mint a felnőtteknek. Az MTH mind az állami támogatást, mind a támogatás megvonását örömmel üdvözölte.

Az iparitanuló intézetek rendszere ki volt téve az állandó változások önkényének. A változtatások egyik oka lehetett a tapasztalatok hiánya, a nagy volumenű szakmunkásképzésnek Magyarországon valóban nem voltak hagyományai.

A másik ok is ezzel a hiánnyal függött össze. Az útkeresés a hagyományteremtés légkörében onnan merítette az MTH a példát, ahonnan lehetett, tehát lemásolta a szovjet modellkísérletek sorozatát. Ezeket a mintakövetés törekvéseit a politikai mechanizmus is ösztönözte. Egy-egy szovjet tanulmányút után a Hivatal pl. felülvizsgálta addig kibocsájtott jogi és szervezeti utasításait, rendelkezéseit, módosította munkatervét. Szovjet mintára állították fel pl. az un. FZO iskolákat, a modern szakmunkásképzés műhelyeinek szánva őket. Ezért az iskolákat a már majdnem elkészült iskolaépületek átalakításával, átépítésével,

az új beruházások átütemezésével hozták létre. Ezekben az iskolákban a szovjet tanterv és tanmenet alapján akartak tanítani, képzett tanárokat és mestereket kavántak ide szerződtetni. A - később ismertetésre kerülő - vállalati érdekek megbuktatták a tervet, hosszú huza-vona alakult ki az iskolák létesítése körül. Felsőszintű egyeztetés alapján mondott le pl. a Rákosi M. Művek arról a tervéről, hogy amortizálódott gépsorát az FZO iskolák nyakába varrja.

Az MTH vallotta példaképének a Szovjet Munkaerőtartalékok Minisztériumát. A szovjet tapasztalatok hatására állították fel az Oktatási Tanácsot⁽¹²⁸⁾ az MTH oktatási-módszertani segédszervét. Kollégiumi ülések jegyzőkönyvének tanulsága szerint a Hivatalban szovjet tanácsadó működött, aki a hivatal mindennapos ügyeinek tárgyalásán részt vett, és rendszeresen beleszólt azokba. Személyes fellépésének eredményeképpen vették át a mesterképző technikumok, tanfolyamok - pedagógiai minimum tanfolyamok - a szovjet pedagógiai tankönyvet, vagy a Társadalmi ismeretek c. tantárgy tanmenetében az ő hatására iktattak és töröltek el bizonyos részleteket.⁽¹²⁹⁾ A példakövetésnek az MTH intézményes érdekei szabtak gátat. A szovjet tanácsadó javaslatát a kollégiumon többször visszautasították azzal az indokkal, hogy "mi még fejletlenek vagyunk ehhez". A szovjetekkel ellentétben - akik a kommunizmust építik, mi még csak a szocializmus alapjainak lerakásánál tartunk. A Hivatal cselekvési autonómiáját úgy őrizte meg, hogy a szovjet példából többször csak annyit vett át, amennyi intézményes érdekében megfelelt. Amennyiben a javaslat - minta - beillett a Hivatal által elképzelt reformokba, munkaprogramokba, vagy jelentéktelen volt, azt mindig átvette belőle. Teljes egészében soha semmit.

Mindezek ellenére az iparitanuló képzés egésze - hazai tapasztalatok hiánya miatt is - nagymértékben támaszkodott a szovjet mintára. A Hivatal tagjai - tisztviselők, tanulók - a szovjet hadsereg rendfokozatához hasonló rangjelzést viselő egyenruhában jártak, a nevelők is az utcán járőröztek, az otthonok rendtartása egy katonai alakulat szolgálati szabályzatához hasonlított.

7. Szervezeti és csoportérdekek az iparitanuló képzésben

Az MTH kormányzati szintű szervként működött. Feladatában - az iparosítás szempontjából döntő ágazatok munkaerőellátásának biztosítása - az a hallgatólagos feltételezés rejlett, miszerint az iparosítás és a munkaerőellátás közös érdeke a gazdasági szervezeteknek, minisztériumoknak, népgazdasági szintű egység munkálkodik az iparosítás céljainak megvalósítása mögött. Közös cél-azonos érdekek.

Az MTH - mint ahogyan a többi vállalat és intézmény is - szívesen és előszeretettel hivatkozik kéréseinek indoklásában erre a felső szintű társadalmi érdekösszhangra. A valóság azonban eltérő képet mutat, a Hivatal kapcsolatainak elemzése nem az érdekösszhangra, hanem az érdekellentétekre hívja fel a figyelmet. A helyzet az, hogy az iparitanuló képzés társadalmi résztvevői a minimális kompromisszumok megkötésére is képtelenek voltak, egymás törekvéseit gátolták, akadályozták. A helyzet tisztázását nehezítette az a tény, hogy a képzés adott rendszere egyik fél érdekeivel sem esett egybe, még az MTH érdekeivel sem. Emiatt az iparitanuló képzést gyakran kísérte közömbösség, érdektelenség, számtalan apró kis akadály.

A szakképzés társadalmi szereplőinek tekintjük - az MTH, és a tanulók mellett - a vállalatokat és az ágazati minisztériumokat. (Eltételezzük most az MTH-n belüli érdekcsoportok jellemzésétől, kifelé ugyanis a belső megosztottság nem dominált.) A külön-külön elemzett érdekeltiségi rendszerből összeköthető annak az érdekhálónak rendszere, amelynek mozgása meghatározta a szakképzés alakulását.

A vállalat - feszített tervteljesítésről és szigorú tervfegyelemről lévén szó - fő érdeke a használati érték termelésének mennyiségi - terv szerinti - növelése volt. Ugyanakkor - a munkaerőhiány logikája alapján - állandóan létszámhiánnyal küzdött, pillanatok alatt felszívott minden jelentkező munkaerőt. Számára az volt a legfontosabb, hogy azonnal munkába állítható, elfogadható termelési értéket produkáló munkaerőt kapjon. Így történt, amikor bizonyos szakmákban megszűnt a szakképzés, a vállalatok a felszabaduló munkaerővel akarták foglalkoztatási gondjaikat megoldani.⁽¹³⁰⁾

Az üzemek számára - mivel a tanulókkal való minden kísérletezés gazdaságilag életveszélyes lett volna - kifizetődőbb volt ha a tanulók segédmunkát, anyagmozgatást, takarítást végeztek, ezekre amúgy sem jutott kapacitás. A tanulókat saját gazdasági-termelési érdekeik szerint foglalkoztatták, erre kényszerítette őket termelési kapacitásuk maximális igénybevétele.⁽¹³¹⁾ A vállalati érdekeltiség ilyen alakulása eldöntötte a szakoktatásban tevékenykedő mesterek minőségét is. Jó szakembereket - szakmunkásokat - nem nagyon engedtek el tanítani, rájuk a termelésben is nagy szükség volt. Előállott az a helyzet, hogy pedagógiailag és szakmailag képzetlen emberek tömege tanította az iparitanulókat. Az MTH vezetése észlelte a fogyatékosságot, megkezdte a mesterek beiskolázását.

A vállalatok - érthető módon - vonakodva tettek eleget a képzés technikai feltételeit biztosítani igyekvő felszólításoknak. A Csepel Művek esetét az FZO iskolákkal említettük, emellett említénék a Ganz-gyár esetét, ahol a tanműhely felszerelése helyett, annak technikai eszközeit akarták maguknak megszerezni.⁽¹³²⁾

Ebben a vállalati álláspontban az a szemlélet is tükröződik, amely szerint a szakmunkásképzés arra jó, hogy a vállalat legális módon munkaerőhöz jusson hozzá, még hozzá egy bizonyos mértékig képzett munkaerőhöz, aztán mi lesz a képzés után, ez már a saját belső ügye, milyen munkakörben foglalkoztatja a végzeteket, rá tartozik. A vállalat a szakmunkásképzéssel nemcsak közvetlen, közvetett kapcsolatban is állt. Közvetett kapcsolatát azonban felügyeleti szervén és az ágazati irányító szervén keresztül építette ki. Logikusnak tűnik azt mondani, hogy az ágazati minisztériumok egyfelől saját vállalatik érdekét, másfelől saját irányító szervezeti érdekeiket érvényesítik az MTH-val szemben. Kiderül azonban, hogy a minisztérium saját vállalatának érdekeit csak akkor volt hajlandó képviselni, ha azok belesimultak a minisztérium szervezeti érdekeibe. A közös képviselő alapja a munkaerő minél nagyobb számú tömegének biztosítására irányuló közös törekvés volt. A minisztériumok a kormányzati politika eszközeivel a maguk számára szerették volna biztosítani a legnagyobb ipari tanuló létszámot. Ezért a tervezés, az elosztás folyamata át van szöve a szüntelen alkudozásokkal, kompromisszumokkal. Az MTH érdeke elvontan azonosnak tűnik a minisztériumokéval, minél több iparitanulót beiskolázni, minél több anyagi és szellemi tőkét felhalmozni. Ez az azonosság azonban látszólagos, mivel az azonos törekvéseket a szervezeti rendszer egymással szemben folytatott versengésekkel fordítja át, ellentétes törekvéseknek nyitja meg az utat. Az MTH pozíciója akkor a legerősebb, amikor a legnagyobb számú végzett szakmunkás kerül ki iskoláiból, és akkor a leggyengébb, amikor visszafogják a be-
ruházásokat.⁽¹³³⁾

Az ágazati minisztériumok érdekei nem a tanulóképzés adott formájának és rendszerének fejlesztését szolgálták, hanem a képzési keretek és formák minél előbbi megváltoztatását is, az MTH monopóliumának felszámolását.

Az MTH az ágazati minisztériumok számára - a vázolt körben - munkaerőt biztosított. Ez azt jelentette, az ágazatok csak korlátozott mértékben gondoskodhattak maguk számára munkaerőről, gazdasági pozíciójukat az MTH-val fenn-
tartott szervezeti és politikai viszonyuk határozta meg. A minisztériumok mind a képzést, mind a képzési arányokat vállalatcentrikusnak tartották. Cselekvé-

si stratégiájuk a munkaerőfelosztás mechanizmusának befolyásolására terjedt ki, hosszabb távon az MTH megszüntetését szerették volna elérni, így az MTH-t törekvéseiben nem is támogatták. A munkaerőelosztás rendszerének megváltoztatása automatikusan maga után vonta az ipari tanuló képzés rendszerének megváltozását is, a két jelenségegyüttes a korban szorosan összekapcsolódott.

Az ágazati minisztériumok a tervezés során mindent elkövettek a számukra kedvező elosztási arányok létrehozásáért. A befolyásolás többnyire az MTH-n kívül zajlott le, a dokumentumok csak a tárgyalások tényét (pl. "mint ahogy azt telefonon megbeszéltük") rögzítik. Az ágazati minisztériumok kihasználták a személyes összeköttetés rendszerét - OT-nál, NT-nál - a politikai szervezetek kormányzaton felüli szervezetét.

Az MTH eltérő viszonyt alakított ki az ágazati minisztériumokkal. Kapcsolatainak rendszerében az eltérés egyrészt a nem MTH alá tartozó minisztériumok és az MTH által munkaerővel ellátott minisztériumok, másrészt a Köznevelési Minisztérium és a többi ágazati minisztérium között mutatkozott.

Az ipari minisztériumok azon része, amelynek számára az MTH nem képzett iparitanulókat, szabadabban és önállóbban intézte szakoktatási ügyeit. Viszonylagos önállóságukat korlátozta az MTH jogi szabályozási jogköre, (tanulók munkaszerződésének feltételei) stratégiaileg pedig számolniuk kellett az MTH monopóliumát megerősítő, kiterjesztő törekvéseivel.

Az MTH szervezetének kellett volna biztosítania az iparosításban kiemelt ágazatok számára a munkaerőt, - az ágazatok szükségletének maximális figyelembevételével - azonban a szervezetek objektív helyzete, érdekeik mechanizmusa meggátolta a feladat teljesítését. A munkaerőgazdálkodással kapcsolatos kérdések - beleértve az iparitanuló képzést is - alárendelődtek a szervezetek közötti pozíció, és hatalmi harcoknak.

A következőkben azt próbáljuk megvilágítani, milyen érdekeik voltak az ipari tanulóknak. A statisztikák az első pillanatra heterogén, összetett csoportot engednek sejteni az ipari tanuló név mögött. Fiatal kor, alacsony iskolai végzettség - szakmák szerint is nagy szóródással - fizikai munkás szülők - szegényparasztek - nagy család. E sokszínű csoportnak egyetlen egy pontban találkozott az érdeke, minél előbb munkába állni, minél előbb hozzájárulni a család, a testvérek életfenntartásához. Ezért nemcsak a vállalatok, a tanulók is többször kérték tanulói idejük csökkentését, elengedését, vagy kereseti lehetőségeik számukra kedvezőbb - nyári munka vállalás - megállapítását.

Utoljára vesszük szemügyre az MTH érdekeit. A Hivatal által képviselt érdekek az MTH kormányzati szervek rendszerében elfoglalt helyzetéből adódtak. Ezek az érdekek néha az ipari tanulóképzés továbbfejlesztését szolgálták. Ennek következtében vezették be a 3 éves képzést - számolva persze az 1953 utáni feleslegessé vált tanulók további elhelyezésének lehetőségével is - modernizálták a gépparkot. Intézkedéseik nagyon is érthetőek, mivel kiélezett helyzetük - az ágazati minisztériumok állandó kritikájának nyomása alatt cselekedtek - csak a tényleges változások - deklarált előrelépések - sorozatával stabilizálódhattak.

Ennek a nagyon erős önfenntartáshoz kapcsolódó törekvésnek köszönhető, hogy - minden elképzelés ellenére - a közműveltségi tárgyakat nem sikerült kiiktatni a tantervből. A változtatási kényszer nagyon sok önkényes elemet hozott a felszínre, pl. az orosz nyelv oktatásának kérdését az MSZBT elnökével történő utcai találkozás tűzi napirendre. ⁽¹³⁴⁾

Az MTH érdekei a hivatalt egyértelműen az extenzív ipar fejlesztési politika hívévé tették. Érthető, hiszen e politika eszközeként hozták létre, feladatai, funkciója e politikát szolgáltatta. Ugyanakkor parasztfiatalok tömegei előtt egy addig ismeretlen, új társadalmi közegbe való belépés lehetőségének útját nyitotta meg, biztosítva ugyanakkor e közegbe való kerülés feltételeit.

A gazdaságpolitikai feladatok mellett az MTH szószólója a direkt állami beavatkozások, intézkedések szükségességének is. Mivel gazdasági feladata a munkaerőbiztosítás, ideológiája az általános érdek képviselete, az ágazati minisztériumok elleni fellépéseit jogosnak, legitimnek ítéli meg, mivel a partikuláris érdekeket - vallja - neki magának kell visszaszorítani.

Bemutattuk, hogy az intézmény a minisztériumokhoz hasonló szervként működött. Minisztérium azonban - a szó alkotmányjogi értelmében mégsem volt. Elnöke ugyanakkor rendeleteket bocsájthatott ki, ezeken keresztül szabályozhatta a munkaerőgazdálkodást érintő kérdéseket. Miniszteri jogállása dominált más minisztériumokkal, országos hatáskörű szervekkel lefolytatott tárgyalásai során is. Az MTH volt a kormányzati szintű döntések előkészítésének egyik színtere, mind a Minisztertanács, mind az MDP Központi Vezetőségének munkaprogramja végleges formában a Hivatallal lefolytatott egyeztetés után alakult ki. A Hivatal önálló napirendi javaslatokat vihetett ezen szervek felé, ennek nyomaival azonban alig-alig találkoztunk.

A munkaerőgazdálkodási ügyeket döntő módon az MTH illetékes ügyosztálya bonyolította. Ebben együttműködött az országos hatáskörű szervek illetékes ügyosztályaival is. Az együttműködést befolyásolta a felsőbb szintű politikai élet mozgása, de az ügymenetek alakulását döntő módon a hivatali élet bürokratikus rutinmunkája szabályozta.

Az MTH tisztában volt oktatási intézményeinek állapotával, az ott kialakult légkörre, kollégiumairak embertelen viszonyaival, ezeket felhasználta alkupozíciójának erősítésében. Az információ a hivatalon belül maradt, hogy a külvilág mennyit tudott meg az MTH intézmények valóságos viszonyairól, attól függött, mit akart elérni a vezetés.

1953-ra az MTH megszerezte magának a munkaerőutánpótlás iparágak közötti elosztásának jogát is. ⁽¹³⁵⁾ Ebbe a döntésfolyamatba bevonta az ágazati minisztériumokat, majd az előzetesen egyeztetett terveket terjesztette fel jóváhagyásra a Minisztertanács elé. Ezzel párhuzamosan az ágazati minisztériumok előtt megnyílt a lehetőség a javaslat módosítására, egy szinttel feljebb. Elmondhatjuk, a tervezés mechanizmusa szinte beépítette az informális mechanizmusokat, áttekinthetetlenné és követhetetlenné téve ezzel a döntési folyamatot. A tervelőkészítés MTH szintű végrehajtása az MTH belső apparátusának szerepét helyezte előtérbe. Olyan előzetes konzultációkat folytattak le a tényleges megbeszélések előtt, amelyek csak a Hivatalon belüli státuszok és pozíciók rendszerében értelmezhető. ⁽¹³⁶⁾ A Hivatal Elnöke által kiadott tervezési irányelvek szólamszerűek és formálisak, - pl. a színvonal emelése - így a tervezésnek nem képezhették alapját. Ezt az űrt használta ki a belső apparátus is.

Ahhoz, hogy valamelyik szakma a képzés által is megerősített szakma lehessen, az ipari minisztériumokkal együttes javaslatot kellett kidolgozni. A közös javaslatot (a Nép gazdasági Tanács terjesztette a Minisztertanács elé). Az ágazati minisztériumok - ipari minisztériumok - jelezték a toborzandó munkaerő nagyságát is. Szakképzési ügyekben az MTH az ágazati minisztériumok - ipari minisztériumok - számára csak a tervezési és elosztási kérdésekbe engedett beleszólást. Az iparitanuló képzés ügyét a Hivatal belső ügyként kezelte, és e szerint járt el. A közműveltségi tárgyak oktatása mellett a szakmai oktatás is a hivatal belső osztályának illetékessége alá tartozott. A többi minisztériummal - oktatásit kivéve - esetleg ezen a szinten jött létre együttműködés, (tanácskérés, konzultáció tankönyv ügyekben) természetesen szigorúan az MTH dominanciája mellett. ⁽¹³⁷⁾ Az ipari minisztériumokban folyó szakképzést - ahogy említettük - az Elnöki rendeletek kötelező jogszabályai befolyásolták.

Változó, talán évenként is eltérő viszony alakult ki az MTH és a közoktatási Minisztérium között. A kapcsolatot egyaránt jellemezte a közeledés és távolodás, együttműködés és versengés.

A Minisztertanács szorgalmazta a Közoktatási Minisztériummal való kapcsolatok szorosabbra fűzését, erre - elég sajátos - MTH határozat is született. Ennek ellenére a Közoktatási Minisztérium képviselői több olyan kollégiumi ülésről hiányoztak, amelyek alapvető pedagógiai kérdéseket tárgyaltak. A minisztériumi részvétel elsikkasztását elintézték az előzetes egyeztetés tényének lekiismeret megnyugtató megemlítésével. Az együttműködést szabályozni igyekvő határozat tárgyalásakor kihúzták azokat a javaslatokat, amelyek a Közoktatási Minisztérium kezébe kvázi felügyeleti jogokat adtak. Pl. a javaslat szerint a KM szakfelügyelői ellenőrizték volna az iparitanuló iskolák közoktatási tárgyait tanító tanárokat. Ezt az MTH megakadályozta.

A KM, mivel káderellátását az MTH-val együttműködve tudta csak biztosítani, főleg munkaerőproblémákkal fordult az MTH-hoz. A dokumentumok alapján megállapítható, a két minisztérium tevékenysége, hatásköre nem, vagy alig metszette egymást. Inkább egymás mellett tevékenykedtek, együttműködésükre egyszerűen nem volt szükség. Az MTH vezetői - pozíciójukat is erősítendő - nem egy esetben kijelentették, tarthatatlan az a helyzet, hogy az iparitanuló képzés kívülrekedt a közoktatás rendszerén. ezzel elismerték saját hibájukat, pontosabban az MTH felelősségét is. ⁽¹³⁸⁾

A Hivatalt érzékenyen érintette a végzős tanárok elosztása. Ezt a KM végezte. Ezért a minisztérium felé az MTH többször jelezte igényét, kérését többször indokolta tevékenységének össztársadalmi fontosságával. Tanerőhiányát ennek ellenére az MTH 1956-ig nem tudta enyhíteni. A Közoktatási Minisztérium a tanárok elosztása közben sem alakított ki szorosabb kapcsolatot az MTH-val, egy volt az "ügyfelek" közül.

Többször emítettük, az MTH felső vezetése tisztában volt iskoláinak állapotával, elmondtuk, beiskolázási maximalizmusukat mégsem emiatt, hanem szervezetük érdekei miatt fogták vissza. Most mindehhez hozzá kell tennünk, a viszszafelelés ellenére az egész iparitanuló képzésre jellemzőnek érezzük a kapacitások végső kihasználását. Nemcsak abban látszik mindez, hogy 100-fős kollégiumban 400-an laktak, hogy egy ágyon néha ketten is aludtak, hogy 13-14 éves gyerekeket iskoláztak be, hogy 8 általánosnak megfelelő iskolát sem végzett mesterek oktattak. A maximális kihasználtság állapotát jelezte még az épületek

technikai eszközök karbantartásának elmulasztása, a tanerő munkaidejének korlátlan megnövelése.

A Hivatal minden szándék, akarat ellenére sem gazdálkodott a munkaerővel, hanem mindenkét, aki arra alkalmasnak mutatkozott besorozott a "munka hadseregébe". Így maga számolta fel a munkaerőkészletet. Meg kell jegyezni, mivel az igazsághoz ez is hozzá tartozik, sem eszköze, sem lehetősége nem volt a munkaerőgazdálkodás irányítására, és erre militarizált felépítése sem tette alkalmassá. A Hivatal irányító módszerét, a munkaerőgazdálkodási kérdések megoldásának lehetőségeit nem a munkaerőgazdálkodás követelményei határozták meg, hanem a Hivatalt ért támadásokra adott védekezési taktika állása. Pozícióját akkor érezte biztosnak, ha befolyása minél nagyobb, tehát a társadalom felé - az intézmények és szervezetek felé - expanziót hajtott végre.

Nem minden kérdés eldöntése tartozott az MTH szervezetére. A döntések stratégiai, taktikai és rutin döntésekre történő felosztását alapul véve elmondhatjuk, a stratégiai döntések színtere nem az MTH volt. Az MTH résztvevője annak a már vázolt társadalmi folyamatnak, amelyben kialakult a szakképzés hosszabbtávú fejlesztési terve, amelyben megtörténik a beruházások elosztása, de nem egyedüli és nem legfontosabb szereplő. A hosszabb távú döntésekben való részvétel erősségét kondicionálta az a hatalmi pozíció, amelyet a formális és informális érdekképviselői mechanizmusok alakítottak. A hosszú távú döntések cselekvési programját az MTH-nak, mint szervezetnek - konkrét társadalmi környezetete alakította ki, ezt a programot az MTH saját szervezetrendszerén keresztül taktikai- és rutindöntésekké alakította át. Az adaptáció és az alkalmazás során a szervezet saját hierarchiája került előtérbe, ezen keresztül hívódtak le és valósultak meg a kormányzati elképzelések, gazdaságpolitikai feladatok.

Az MTH belső szervezete az MTH kifelé folytatott akcióiban is hallatta hangját. Döntő módon azonban akkor szabta meg a döntések tartalmát, ha az hatáskörébe és illetékességébe tartozott.

Az MTH-t belülről a katonai mintára szervezett lineáris vezetési modell jellemezte. A döntések e hierarchia mentén születtek, e hierarchia csomópontjai között oszlottak el. Voltak olyan ügyek is, amelyeket a területi igazgatóságok döntöttek el, ezek csak ritkán kerültek ki az adott területi szerv döntési köréből. Voltak azonban olyan ügyek is, amelyeket - látszólagos jelentéktelenségük ellenére - az országos központ magához szívott, és ott oldották meg a felmerült problémákat.

A tanulóintézetek igazgatói - mint ahogy ezt az MTH állásfoglalása is le-
szögezi - "minden egyes iparitanuló képzéssel kapcsolatos ügyben a közvetlen
főhatóságához kötelesek fordulni".⁽¹³⁹⁾ A döntési jog elvonásának tendenciája
alsószerint korlátlanul érvényesülhetett. Olyannyira felduzzadt a központi be-
avatkozást igénylő ügyek száma, hogy a központ apparátusa maga érezte terhes-
nek ezt, és decentralizálni akart. Mondanunk sem kell, a külső és belső törek-
vések miatt decentralizációs törekvés csak elképzelése maradt.⁽¹⁴⁰⁾

A Hivatal belső felépítése a következő. Az Elnök alá tartozott két El-
nökhelyettes, akik különböző Főcsoportok, illetve ezen belül Főosztályok és
osztályok munkájáért voltak felelősek.⁽¹⁴¹⁾ A szakképzés ügyeinek egy része -
melyek nem voltak személyzeti, terv, illetve a többi főosztály hatáskörébe
tartozó ügyek - a Termelési és Oktatási Főosztály alá tartoztak. A főosztály
szervezeti szabályzatban rögzített feladatai egyrészt általánosak, másrészt
szűk körűek, amennyiben pl. az oktatási segédanyagok biztosítását tűzik felada-
tául, és általánosnak, amennyiben a "gyakorlati képzés előfeltételeinek megva-
lósítását"⁽¹⁴²⁾ is rábízák. A Főosztály jogaiból ugyanakkor hiányzott az in-
tézmenyek felé a közvetlen intézkedési jogosultság. Csak a Területi Főosztá-
lyon keresztül tudott az intézetek felé bármilyen utasítást kiadni.

A szervezet belső felépítése olyan együttműködési szituáció elé állított-
ta szakképzés illetékes irányító szervét, amely a döntési hatékonyság rová-
sára ment. A szervezeti szabályzat által teremtett helyzet alkalmas volt ar-
ra, hogy az oktatási kérdésekben kötelező tárgyalogosságot behelyettesítették
a hivatalon belüli pozíció és presztizsharcok követelményével.

A szervezeten belüli munkamegosztás eredményeképpen a szakképzésnek nem
lett igazi gazdája. Minden osztály és Főosztály a saját elképzelését, szem-
pontrendszerét igyekezett ráerőltetni a képzésre. A politikai - tömegnevelési
főosztály pl. a politikailag fontosnak ítélt testnevelést iktatta be tantervi
változtatásokba, a káderpolitikai osztály a beiskolázási arányszámokat szeret-
te volna a káderpolitika irányelveinek megfelelően alakítani. A reformok és
tantervváltozások előkészítésének jegyzőkönyvei arról számolnak be, hogy a
részt vevő felek sohasem a szakképzés színterének - iskola, otthon - szem-
szögéből, szükségletéből közelítenek a kérdésekhez, hanem a hivatalon belüli
helyzetük alapján. Ezeket közvetítik az oktatás felé. Elképzelésük gátja a
többi osztály, főosztály érdeke, esetleges ellenjavaslata.

A belső, szervezeti élet szemügyrevétele megerősíti annak a jelenségnek
a fontosságát, amit a döntéselőkészítés súlyának növekedésként tartunk számon.
Alig volt olyan előkészítés, amit a kollégiumi ülés visszaadott az előterjesz-
tőnek újabb átdolgozásra, és új javaslattételére. A visszaadott anyagok - pl.
az egységes társadalomtudományi tantárgy bevezetésének javaslata - olyan gyö-
keres struktúraváltoztatásokat helyeztek kilátásba, amit a Hivatal nem tudott
vállalni.

Az előkészítés szakasza - súlypontjának növekedésével - áttekinthetetlen-
né vált. Nemcsak az egyes előadók informális kapcsolatait hagytak nyomot az
anyagon, hanem a hivatali pozíciók rendszere is. Az előkészítésbe kapcsolódott
be a külső szervek hasonló szintű osztálya, ügyosztálya, alosztálya, még job-
ban összekuszálva a szálakat. Mindez néha hiába történt, mivel a kollégiumi
ülés módosította az előterjesztést. Egy-egy ülés jegyzőkönyvét elemezve meg-
állapítható, a jelenlévők soha sem artikulálták nyíltan érdekeiket, álláspont-
juk indokaként többnyire az általános társadalmi érdeket, vagy ideológiai ér-
tekeket idézték meg.

Találkozhatunk olyan kollégiumi ülés jegyzőkönyvével is, amely az elnö-
ki szó pusztá erejével (csak indoklással) visszakeresztül lényeges módosítá-
sokat. De találkozhatunk a résztvevők számára "evidens" módosításokkal is.
Így pl. nem kellett különösebb magyarázat ahhoz, miért maradt ki az egyik ha-
tározatból a Köznevelési Minisztérium kvázi felügyeleti jogát megfogalmazó
pont. Ez a kollégiumi módosítás a Minisztertanács kifejezett állásfoglalása
ellenére történt.

Jól látható, hogy az oktatás kérdéseit eldöntő határozatok a saját szer-
vezeti érdekeknek megfelelően születtek meg, a döntés fórumrendszere alkalmas-
nak mutatkozott még a magasabb szervek óhajának semlegesítésére is.

Az oktatás szakmai szükségleteinek a döntési folyamatba történő megje-
lenését más tényezők is akadályozták. Így pl. a Hivatal éves munkaterve szab-
ta meg, mikor, hol, kivel, milyen szinten kell valamilyen kérdést megtárgyal-
ni, illetve milyen kérdésekben kell döntést hozni. A terv pedig - ötvenes
évek - törvény volt, eltérni tőle kockázatos lett volna. Az "előrelátás" a
maga túlbiztosításával, rugalmatlanságával eleve megakadályozta az oktatási
igényekre adandó gyors reakciókat. A terv előzetes összeállításánál termé-
szetesen figyelembe lehetett venni a különféle észrevételeket, jelzéseket,
elképzeléseket, az esetleges "kitárgyalásig" azonban még így is majdnem egy
év telt el.

A szükségletre adandó válaszok a szabályzat kereteit kihasználva le- szálltak a napi döntések - rutindöntések - síkjára. Itt egyedi esetekként konkrét intézkedések születtek. Ennek következtében nem kellett foglalkozni a beiskolázási kérdésekkel, a 13-14 éves bányászgyerekek társadalmi problémái- val, viszont egyedi esetenként lehetett ebédjegyet, kollégiumi elhelyezkedést biztosítani azoknak, akik panaszos levelet írtak a főhatóságokhoz.

Az irányító mechanizmus nem tekintette partnernek a pedagógusokat, mes- tereket sem. Optimális esetben még ők képviselhetnének valamilyen alternatívát az irányító szervezet elképzeléseivel szemben.

8. A szakmunkásképzés körülményeiről

A feszített beiskolázási terv még korrigált változatában is monumentális képzést irányzott elő. Ennek ellenére a kor állandó problémája volt a lemor- zsolódás. Az arányok ágazatonként változtak, a legnagyobb éppen azokban a szakmákban volt, amelyek az iparosítás számára a legfontosabbak voltak. Így pl. a bányászatban 7 %-os volt a lemorzsolódás. A százalékos arányok megté- vesztőek, abszolút számokban kifejezve a lemorzsolódást a következőket kapjuk 1951-ben október és november hónapokban (2 hónap alatt) kb. 3 ezer ipari ta- nuló hagyja ott az intézeteket. Tudjuk a lemorzsolódás csak 1953-ig fontos probléma, utána távozást veszik szívesen. Addig azonban az eltávozott tanuló jogi megítélése az engedély nélkül kilépők megítélésével azonos (ez büntető- bíróságot jelent), és a lemorzsolódott tanulók szüleit is bizonyos büntetés- - pénzbüntetésnek, kártérítésnek - lehetett alávetni. (143)

Az MTH élesen elítélte a lemorzsolódást, mivel a tanuló intézeteket ot- hagyó gyerekek a többiek előtt a fegyelmezetlenség példaképeivé váltak. A le- morzsolódás megakadályozására a pedagógusok eredményességük függvényében pré- miumot kaptak. A lemorzsolódást nemcsak a tanulók számára nehéz munka idézte elő. Két tényezőt kell még megemlíteniünk. Egyik tényező a beiskolázások kam- pányszerűsége, a másik hallgatói-tanulói taktikázás.

A dokumentumok tanúsága szerint a tanulókat gyakran a legelemibb infor- mációk nélkül iskolázták be, így azok nem voltak tisztában a végzendő munka jellegével, a szakmával. Nevetségesnek hat, bányásztanulónak azt hitték, hog- nem kell a föld alatt dolgozniuk; traktorosok, hogy tankosoknak képezik ki őket. Mikor kiderült hova kerültek, milyen élet- és munkakörülmények közé,

bizony a rendszer összes kényszerintézkedésére szükség volt, másképpen még na- gyobb lett volna a lemorzsolódás. (144)

A tanulói taktikázások főként a jobb mezőgazdasági vidékről érkezett ta- nulóknál figyelhető meg. A mezőgazdaság ebben az időben is döntően idénymunká- ra épült, az egész éves foglalkoztatottság alig-alig volt biztosítva. Az ipari tanulók a téli hónapokra "beálltak dolgozni", a stabil ellátás és foglalkozta- tás kifizetőnek ígérkezett. Egészen addig, amíg az MTH különleges szankciókhoz nem kötötte a szerződés felbontását. Megjegyezzük, ez a jelenség nemcsak ipari tanulók, a munkások között is előfordult, jelezve azt, hogy a későn iparosodó, gyors léptekben felhalmozó társadalom általánosabb magatartás reakciójáról van szó.

A beiskolázásokról elmondhatjuk, a tanuló érdeke állt a legutolsó helyen. Sem pályát, sem foglalkozást nem választott, hanem oda ment tanulni, ahová be- osztották. Az MTH szervei a munkaerőgazdálkodás általuk kreált elvei alapján osztották be- és el a tanulókat. Az iskolalétesítés engedélyezését ugyancsak az MTH különböző érdekekre és érvekre hivatkozva tagadta meg, illetve hajtót- ta végre. Nemcsak az iskolák felszerelését, tanulóit is gyakran átcsoportosít- tották, átirányították, még akkor is ha a felső vezetésen kívül senki sem akar- ta. Találunk olyan jegyzőkönyvet, amelyben az új FZO iskolákat "feltöltik" a már működő iskolák jobb tanulóival.

Az iskolán belül, az iparban a tanulókat ide-oda helyezték, mozgásukat nem határozta meg elképzelésük, érdekük.

A kor reprezentatív dokumentumait - sajtó, pártlap - nézve az ipari ta- nulók élete vidám, színes, nagyszerű élet. Sportrendezvények, országos ipari tanuló napok, és versenyek követik egymást. De követik egymást öncsonkítások, balesetek (néha öngyilkosságok) is. Az oktatási intézmények szervezete, normái a munkaerő adott adaptációját segítette elő, a személyiségnevelésnek, önműve- lésnek, a képességek emberközpontú fejlesztésének nem jutott hely. Az oktatás által közvetítésre vállalt normák elsősorban a fegyelemre szoktatnak: a rend- tartás megsértése az állami törvények megsértésével volt azonos.

A normák elsajátításának, a minták és magatartások betanításának voltak rejtett és nyílt eszközei. Nyílt eszköz a pofon, a fizikai kényszer, rejtett eszköz a tanmenet és a tanterv egésze.

Legelőször a tantervek nagyon sokféle ismeret közvetítését vállalták fel. Természettudományos, egészségügyi társadalomtudományi ismeretanyag átadására vállalkoztak. A visszafejlesztés legelső lépése a természet- és társadalomtudományi tárgyak óraszámának csökkentése volt. Kell a hely a szakmai ismeretnek, indokolták a csökkentést. Második lépésként - öncélúnak minősítve pl. a gyártásismeretet - a szakmai-elméleti tárgyak óraszámát nyesték meg. Az indok a hallgatók szűkkörű előképzettsége volt. (145)

Ezek után jött a döntő változás: Az elmélet és a gyakorlat közelítésének jegyében megszüntették a nyelvtan, társadalomismeret tanítását, lerövidítették az irodalom tematikát, súlyozták a történelem anyagot. (146) A tanulók többségének nincs meg a 8 általános iskolája, tehát hozzájuk alkalmazkodik a tanterv - indokolták a változtatásokat. (Az érv igaz, csak hogy a fennálló törvények szerint ez esetben nem lett volna szabad beiskolázni a gyerekeket.) Ezután a kétheti 44 munkaórát felemelték 64-re, az órátöbblet egy részét szombati napokra téve át. Előtérbe került a fizikai-honvédelmi nevelés, a testnevelés.

Megállapíthatjuk, az elméleti képzést rövid 3 év alatt sikerült az MTH-nak leépíteni. Vagy ahol ezt nem tette, ott az elméleti tárgyakat propagandává változtatta. Lássuk mi történt a szakmai képzéssel, emelkedett-e színvonala, mint amire az elméleti tárgyak leépítésekor hivatkozni szoktak, avagy sem.

A szakmai képzés minőségével soha senki nem volt megelégedve. Kifogást emeltek a vállalatok, a Köznevelési Minisztérium, az ágazati minisztériumok, és végül az MTH vezetése sem kergetett illúziókat. Az MTH vezetősége tudta, hogy az oktatás színvonala gyenge, sem a technikai képzés, sem a szakmai fogások megtanítása nem éri el a korszerű képzés színvonalát. Az oktatás szakmák szerint történt, ezen az iparitanuló képzés azóta sem lépett túl. 1952-ben jelentkezett az univerzális szakképzés eszméje, de soha nem lett ebből az eszméből rendelkezés, vagy gyakorlat. Az univerzális képzés bevezetése, a korszerűség követelménye az MTH reformok indoka, ideológiája, de az intézkedések kidolgozása során nem veszik komolyan. A korszerűség indokolta a képzési idő felemelését, bizonyos szakok előtérbe állítását, vagy éppen háttérbe szorítását. Az oktatási színvonal - úgy gondoljuk - a kor egészében mellékes szerepet játszott. Mérheteitlensége mellett alárendelt szerepét húzta alá, hogy az oktatás tartalma soha nem a társadalmi szükségleteknek megfelelően alakult, hanem a társadalmi tényezők (érdekek, értékek, szervezetek, célok) szerint. A beiskolázás a munkaerő kibocsátást szolgálta, az érdekek ellentmondtak a

szakképzés adott formájának, nem alakultak ki társadalmi partnerviszonyok a szakképzés körül, így az oktatás minősége logikusan maradt mellékes kérdés.

Egyetlen egy dolgot mégis meg kell említenünk, az a képzés területileg egyenetlen színvonala. A területi feltételek sokszínűsége tette az iskolák működésének feltételrendszerét egyenetlenné. Az új iskolák, az irányítás által is "futtatott" iskolák Budapesten találhatók meg, itt megfelelő tanerő, mestertelítésszám állt rendelkezésre, különösebb gond nélkül szívta fel a főváros Pest megye tanulóit is. Vidéken a tanműhelyek hiánya, a gépi technika alacsony színvonala, a tanerő és mesterek hiánya dominált. A kollégiumi férőhely alacsony volt, sok volt a bejáró tanuló. Tömeges képzés folyt, elmaradott, rossz feltételek között.

Elmélet és gyakorlat viszonyának ütköztetése hamis dichotómiának bizonyult. Az elméleti képzés visszaszorítását nem követte a gyakorlati képzés gyors javulása, az egyik ép olyan alacsony volt, mint a másik. Nyilvánvaló, a képzést meghatározó társadalmi feltételek hatására alakult ki az oktatás színvonala, a feltételek változatlansága eldöntötte az oktatási reformok sorsát is. Olyan körülmények között nem alakulhat ki együttműködés a szakképzés fejlesztésére, amikor a vállalat csak azt lesi, mikor kapja meg az MTH intézet tanműhelyét, (147) vagy az ágazati minisztériumok csak az MTH felszámolására alkalmas pillanatot várják. E helyzet igen károsan befolyásolta az oktatás minőségének alakulását.

Komoly gondot okozott a szakképzés oktatói gárdájának felkészületlensége. Már korábban elemeztük, miért nem állt érdekében a vállalatoknak a legjobb szakembereket az oktatási intézmények rendelkezésére bocsátani, és arról is szó esett, mekkora hiány tapasztalható e téren. A következőkben inkább azokról a módszerekről, tanfolyamokról esik szó, amelyekkel az MTH a nevelőket nevelte.

A mestereket, mint szaktanárokat, más rendszerben képezték tovább. A mesterek számára a technikai minimum = és a pedagógiai minimum = tanfolyamok elvégzése volt kötelező. Itt - ahogy ezt a tanfolyamok neve is mutatja, a pedagógiai és technikai ismeretek minimumát tanulták meg.

Az új szaktanárok gyorstalpaló tanfolyamok elvégzése után kerültek ki az iskolákba. A szaktanárok problémáival kevesebb feljegyzés foglalkozik, mint a mesterekével, helyzetük az oktatási intézményeken belül különbözött a

mesterektől. Az MTH-oktatás külső és belső feltételei együttesen alakították ki a tanulók életfelfogását, magatartását. Az iratokból kitűnik: az iparitanulók magatartásában gyakran deviáns normák jutottak érvényre. Gyakori volt az ivás, a verekedés, a csavargás, a lopás az otthonokban, az intézetekben és az üzemekben egyaránt. (148)

A szervezet irányítása számára a tanulók viselkedése fegyelmezetlenségi kérdés. (149) A vezetés nincs megelégedve az öntudat fejlettségével sem. A szervezet érzékenyen reagál arra, hogy a tanulóifjúság egységes passzív tömegként élte át oktatását, így semmilyen intézkedésében és elképzelésében nem számíthatott saját tanulóira. A családot gyakran már-már ellenségként kezelik. Sokszor panaszkodnak a szervezet felső vezetői arról, hogy egy-egy hét otthon töltött idő semmivé foszlatja nevelésük minden eredményét, néha a szünidő után magasra szökik a tanintézeteket elhagyók száma. Az ítélet: a diákok nem elég öntudatosak, a megoldás: be kell vonni a családot az oktatási intézmények életébe.

Az oktatás megszervezése, felépítése azt eredményezi, hogy a végzés után óriási mértékű a munkaerő elvándorlás. A tanulók ideig-óráig felszabadulva jogi kötöttségeik alól igyekeztek a számukra is megfelelő munkahelyeket kiválasztani. A folyamat ellenőrzése kicsúszott az MTH kezéből.

Figyelemre méltó a dokumentumokból kibontakozó tanulókép. Ostobák, felkészületlenek, cinikusak, tiszteletlenek, elégedetlenek, követelődzők, kényelmesek, egyszóval minden létező rossznak hordozói. Az ilyen negatív színben ábrázolt csoport szinte "megérdemli" a legkeményebb eszközök alkalmazását.

Az MTH tevékenységét az állandó színvonal emelkedés ideológiája kísérte végig. A kollégiumi üléseken "kínos" témákat tárgyalt, a hangnem éles, sokszor kíméletlen. Ezek ellenére a szakképzés reformját, igazi minőségi megváltoztatását az MTH soha nem tudta megvalósítani. Ehhez - láttuk - eszközei sem voltak, és feladatából sem következett. Így az önkritikus hangnem a szervezet belüli ellenőrzés és szabályozás céljait követte, ezt szolgálta a rengeteg reform, és változás is. A szervezet önfenntartási igénye - a kifelé deklarált állandó jobbítási szándék - vitte rá az MTH-t az oktatási változásokra. Más nem is kényszeríthette ki a változásokat, mivel a reformgondolatnak nem volt intézményes tere.

9. A középiskolai szakképzés irányítása

Mint említettük szintén 1950-51-ben átalakították a középiskolai szakképzés felügyeletének rendszerét. Itt azonban már az első lépés az ágazati igényeket szolgálta. A minisztertanácsi határozatok alapján a mezőgazdasági technikumok az 1950-51. tanévtől kezdődően a földművelésügyi miniszter, az ipari technikumok 1951 július hó 15-ével az egyes szakminiszterek felügyelete alá kerültek. A VKM presztizsvesztésének több lehetséges magyarázata van. Az egyik, hogy az 1950-es reform, melynek eredményeként tekinthető a szervezeti átalakítás, az 1949-ben hozott reformintézkedés ellenében született, melynek középpontjában - a VKM erős támogatásával, illetve kiállása mellett a szakgimnáziumok álltak. Miután tehát a VKM emellett kardoskodott, hirtelen érveiből fogyott ki az új iskolaszervezet meghirdetésekor. A VKM pozícióáramlása nemcsak amiatt következett be, mert "rossz lóra tett". Saját szervezete, csakúgy, mint a gimnáziumoké valamilyen módon még hagyományokra emlékeztetett, és ez nem előnyös egy olyan politikai légkörben, ahol a változás már önmagában is értéket jelent. A termelést közvetlenül kiszolgáló reform intézményi hatása mellett tehát szubjektív bizalmatlanság is övezte a minisztériumot. A felemelt gazdasági tervekhez, ha bármilyen formában is, de megváltozott, azaz "felemelt" szakképzés kellett, hogy kapcsolódjék. A változás önmagában való értékét maga a VKM is tudatosítja, amikor változásra, azaz az új nevelési elvekre, az új embertípus kialakítására alapozza hivatkozási stratégiáját. A fő szempont, amely az új iskolareformot és a felügyeletet is meghatározza, a fokozott munkarőigény.

Mint említettük a hatásköri átadásnál a VKM fő érve a nevelési feladatokhoz, annak elvi szempontjaihoz, és egységéhez kapcsolódtak.

"A nevelés-oktatás általános elvi szempontjainak egységes érvényesítése céljából szükséges a vallás- és közoktatásügyi miniszter oly hatáskörének biztosítása, mellyel érvényre tudja juttatni a szocialista nevelés-oktatás egységes szempontjait az egész oktatás területén." (150)

Ahhoz, hogy pozícióját védhesse, illetőleg a veszteséget minimálissá tegye, tehát kezdeményeznie kellett. A kezdeményezéshez adott lehetőség, a hatáskörvesztésének sajátkező megfogalmazása. A minisztérium ezért határozattervezetet nyújtott be a Minisztertanács elé, melyben saját hatáskörét jelöli ki. Eszerint a VKM-e lenne a felelősség a nevelés-oktatás általános elvi szempontjaiért az összes középiskolában, tekintet nélkül arra, hogy az egyes középiskolák egyébként melyik szakminiszter vagy szerv felügyelete alatt működnek. Továbbiakban a miniszter készíti el a középiskolák fejlesztési tervét,

azaz azt a tervet, hogy melyik iskolában milyen mértékben emeljék a hallgatók számát. Míg az első pont támadhatatlan volt, a második már élénk nemtetszést váltott ki a szakminisztériumokban.

"Az iskolák fejlesztése, tehát az, hogy a hallgatók létszámát milyen mértékben emeljük, erre az Országos Tervhivatal megadja a keretszámokat, a szakminisztériumoknak. Azt, hogy a felemelt létszámot melyik iskolában kívánja a szakminisztérium érvényesíteni azt az ipar felfejlesztésének követelményei adják meg."⁽¹⁵¹⁾

A VKM tehát az egységesség jelszavával igyekezett tért nyerni, az ágazatok a helyi igények ismeretével védekeztek. Hasonló volt az egyet-nem értés a statisztikai adatszolgáltatás kérdésében, mely ebben az időszakban természeténél fogva valóságos jelentőségét messze meghaladva, kulcskérdésnek tűnt. A tervgazdaságnak ez a formája a mennyiségi kontroll jelentősége miatt felnagyította a regisztrálás, a statisztikai információs rendszer szerepét. A számok jelentettek pajzsot és fegyvert egyaránt. A VKM szokásos szempontját hangoztatva a nevelési szempontok szintjére kiemelve küzdött a statisztikai adatszolgáltatásbeli jogaiért.

"A középiskolák fejlesztési tervének országos jelentőségű összefüggései vannak, ezért a beiskolázás és az ehhez szorosan kapcsolódó statisztikai adatszolgáltatás szintén egységes irányítást kíván."⁽¹⁵²⁾

A tetszetős, de formális szempont mellett azt lehet mondani, hogy a szakágak nem alaptalanul hivatkoztak a rendszer túlbonyolítására, amelyben a tulajdonképpeni felügyelők csak a VKM-en keresztül juthatnak iskoláik statisztikai adataihoz.

"Az irányító szervnek, tehát a szakminisztériumnak mindenképpen közvetlenül kell megkapni a statisztikai adatokat. Nem lenne észszerű, hogy ezt közvetetten más szerveken keresztül kapjuk. A VKM-nek, vagy a Tanácsoknak szükséges statisztikai adatok a szakminisztériumtól megkaphatók."⁽¹⁵³⁾

A VKM természetesen részt kívánt venni a beiskolázás folyamatában, ám ez a fejlesztéshez hasonlóan merőben formális volt, hiszen a keretszámokat az OT írta elő, ezek lebontása a felügyelők elismert joga, az oktatási tárca tulajdonképpen csak az adatok továbbítására szorítkozhatott a beiskolázás "munkájában". Valóságos - mert nem kikerülhető - szakjellegi felosztást javasolt tervvezetésben a VKM az óratervek, a rendtartások, a vizsgaszabályok, a tárgyak felügyelete és a tanárképzés, illetve továbbképzés tekintetében. Eszerint ahol

ez lehetséges a szakjelleg és a közismereti jelleg kijelölése szerint osztják meg a feladatokat a tárcák. Kevésbé volt konfliktusmentes a tanárelosztás kérdése, melyet ugyan az OT végzett, formális részvételüket azonban a VKM mellett a szakágak is igényelték. Sajátos véleményeltérés volt ezzel szemben tapasztalható a tanácsok szerepével kapcsolatban. A helyi igazgatás oktatási ellenőrző tevékenységében hagyományosan és rendeletileg a VKM, illetve a mindenkori oktatási minisztériumnak alárendelt szerv, és ez a viszony a hatáskörelosztáskor is stabilnak tűnt. A vita sajátosságát az adta, hogy a VKM és az ágazatok az alap megkérdőjelezése nélkül mást és mást hangsúlyozva próbálták érdekeiket biztosítani. A VKM számára az bírt határozati fontossággal, hogy a szakminisztériumok csak rajta keresztül utasíthatják a tanácsokat, míg a szakminisztériumoknak az, hogy a tanácsok a szakiskolák ellenőrzése során csak rajtuk keresztül utasíthatják azok igazgatóit.

"A tárminiszterek az oktatási osztályokkal a vallás- és közoktatásügyi minisztériumon keresztül érintkeznek, közvetlen utasítást az oktatási osztályoknak nem adhatnak."⁽¹⁵⁴⁾

"A tanácsok oktatási osztályai a szakminisztériumok alá tartozó középiskolákat ellenőrizhetik, de utasítást csak a szakminisztériumokon keresztül adhatnak."⁽¹⁵⁵⁾

"A technikumok átvételével kapcsolatban több nyitott kérdés maradt, amelyeket helyes volna egységes szempontok szerint rendezni. Az első és legfontosabb a szakminisztériumok és a tanácsok egymáshoz való viszonya. Az eddig hallottak alapján úgy látom, hogy minden tárca a saját elgondolása szerint akarja az ügyeket a tanácsoktól visszavenni, vagy azoknak leadni."⁽¹⁵⁶⁾

Ha a szakminisztériumok ambíciója összességében anarchikusnak is tűnik, éppen a munkaerőigények szempontjából egységes stratégia nevében érthetőek. Ugyanis ezért tekintették a felügyeleti jogok elosztását fontosnak, sőt az aktuális céloknak megfelelően centralizációs folyamatokkal konformnak.

"A technikumok abból a célból vannak átadva a szakminisztériumoknak, hogy közelebb legyenek ahhoz a bázishoz, amelyiktől függ a további szakosításuk és műszaki gyakorlatuk. Nem kell elfelejteni a legfőbb pontot, amelyik azt jelenti, hogy a technikumoknak egy irányítójuk legyen. A technikumok vezetési munkáját centralizálni kell és nem decentralizálni. Ha pedig három felettes hatóság alá lesznek vetve - szakminisztérium, VKM, tanács - akkor már előre meg kell jegyezni, hogy a technikumok munkája decentralizálva és ebből kifolyólag dezorganizálva lesz."⁽¹⁵⁷⁾

"Minden téren mutatkozó szakirányú speciális feladatokat csak a szakminisztériumok tudják központilag eredményesen megoldani, mert mint az ipar legfelsőbb irányító szervei, megfelelő szakkáderekkel rendelkeznek, aki közvetlenül ismerik az ország iparának követelményeit. A tanácsok jelenleg még, éppen az ipar műszaki kádarszükségletének kielégítése folytán nem rendelkezhetnek a megkívánt mértékben képzett, specialista káderekkel.

Nyilvánvaló, hogy ilyen sokirányú speciális feladat operatív részét is csak a megfelelő szakkáderekkel rendelkező szakminisztérium tudja jól, egységesen megoldani. Az ipari technikumok feladataira nézve országos jelleggel bírnak. Az ipari technikumoknak a tervgazdálkodás érdekében történő rohamos fejlesztése is indokolja a költségvetés és személyi ügyek központi tárcakezelését."⁽¹⁵⁸⁾

A szakminisztériumok felügyeleti szerepe tehát kettős. Egyrészt biztosítják, hogy a középfokú szakképzés is munkaerőellátási szempontoknak legyenek alárendelve, másrészt megakadályozzák, hogy ezen igényeknek, illetve a lehetőségeknek, kapacitásoknak egyeztetése helyi szinten, azaz szétszórta történjen. Ennek nemcsak az a hátránya, hogy "spontánná" válnak a beiskolázási folyamatok, hanem az is, hogy nem teszi lehetővé a rendszer fő eszközének, az állandó mozgásnak, átirányításnak, változtatásnak használatát. Szándékosan fogalmaztuk, hogy a helyi egyeztetést akadályozzák, és nem úgy, hogy a központi egyeztetést sürgetik. Utóbbi ugyanis a még oly egyszerűnek tűnő igényeknél, mint a nagytömegű alacsony tudásszintű szakemberek szükségénél is lehetetlen. Ezzel szemben a helyi egyeztetési folyamatok stabil helyi értékek kialakulásának a lehetőségét jelenthetik, és ez abban a rendszerben "veszélyes", azaz megakadályozandónak bizonyult.

Figyelemre méltóak voltak a szakminisztériumok érvei saját felügyeleti szerepük támogatása mellett. Egyrészt hivatkoznak a szakkáderellátottságukra, amely, figyelembevétel az akkori kádarszempontokat, azt sugallja, hogy a hagyományos igazgatási készségek semmiképpen sem érvényesülhettek. E mellett immár önálló legitimáló erőként szerepel a tervgazdálkodás iparfejlesztési igénye, és ez a középfok eszközjellegének, alárendeltségének újabb fejezetét jelenti. A rendeletről később lesz részletesen szó. Mindenesetre már most kiemeljük pl., hogy a jogszabály szerint a technikumok felé a KM. közvetlen rendelkezést nem ad. A KM a középiskolák felé kiadandó országos érvényű rendeleteinek elkészítésébe bevonja a szaktárcákat, hogy elvi szempontjai egységesen érvényesíthetők legyenek. Az olyan tartalmú rendeleteket, melyek

szakszempontból kiegészítendőnek bizonyulnak - tehát ilyen szempontból szubjektíve bármelyiket - a KM csak a hatáskörébe tartozó középiskolák részére adhatja ki. Ez a szakminisztériumok számára elvileg vétót jelenthet, ezzel bármikor érvényesíthetővé tehetik (és teszik) saját szempontjaikat. Mindez azonban azt is jelenti, hogy vita esetén megszűnik mindkét fél döntési kompetenciája. A tanácsok oktatási osztályaival kizárólag a KM rendelkezik, a szakminisztériumok kívánságait a KM-en keresztül közlik. A tanács oktatási osztályai a technikumokkal kapcsolatban javaslataikat a KM-en keresztül közlik. A tanács oktatási osztályai a technikumokkal kapcsolatban javaslataikat a KM-en keresztül juttatják el a szakminisztériumoknak. Egyrészt tehát tiszteletben lettek tartva a tanácsok elemi szervezeti szükségletei, (erre a törvényhozókat egyéb az igazgatással kapcsolatos elképzeléseik ösztönözhetik) másrészt az igazgatás szorításától a technikumok is védettebbek lettek.

A technikumok egységes irányítása és a későbbi lehetséges újabb változtatások legitimációja érdekében tárcaközi bizottságot hoztak létre, amelyet az egységesség fontossága miatt a KM által nevezett titkár vezet, a KM hívja össze, és a programot is ő határozza meg. Összességében tehát a szakminisztériumok feladatai a költségvetési ügyek a fejlesztési tervek, munkaerőtervek kidolgozása, a személyzeti ügyek, valamint a szakmai, szaktárgyi iskolavezetési feladatok voltak. A KM irányította az iskolákban a közismereti tárgyakkal kapcsolatos feladatokat, valamint diákotthonokat, és a nevelési feladatokat. Nincs a két felügyelet között megkülönböztetés, mivel hangsúlyozottan központi (OT) feladat az iskolaszervezés, a létszámterv, lemorzsolódási terv, és a beiskolázás területi megoszlásának terve.

Saját érdekeiket, ott ahol egymás konkurrensaiként léptek fel, a szakminisztériumoknak a felügyeleti jogok tartalmi kiterjesztésén túl a területi kiterjesztés szempontjából is érvényesíteniük kellett. Különösen a határterületeken, azaz az egyes nehézipari minisztériumok között folyt verseny az egyes technikumok megszerzéséért.

"A Villamosipari Technikumok 4/2 felosztási arányával nem értünk egyet. Nem tartjuk helyesnek, hogy csak két most megindított technikumot kaptunk. Ezekből az iskolákból csak három év múlva kaphatunk technikusokat, az energiatermelő és elosztó ipar részére. Minthogy a Kohó és Gépipari Minisztérium a neki juttatott iskolákat átszervezi más vonalra, innen nem kaphatunk technikusokat, ilyen formán kádarszükségletünket nem látjuk biztosítva. Javasoljuk, ... a felosztási arány 3/3 legyen."⁽¹⁵⁹⁾

Ennél a felosztási versenynél már láthatóvá vált a szervezeti változás tartalmi következményei közül a legfontosabb. A deklarált munkaerőigénykielégítés tudniillik ágazati szintre került, és ez azt eredményezte, hogy a szakminisztériumok saját belső szervezetükhöz igazították a technikai rendszer szerkezetét. A felosztás végére az addigi 11 szak helyett a szakminisztériumok immár 44 féle szaki technikum fölött gyakorolhatták felügyeleti jogukat, azaz majdnem annyi felett, ahány nappali technikum egyáltalán létezett.

Az elosztásnál a KGM 27 nappali, 49 dolgozó kollégiumát "kapott", a BEM 14 nappali, 22 dolgozó, a Könnyűipari Minisztérium 4 nappali, 9 dolgozó, az ÉM 9 nappali, 12 dolgozó és az Élelmiszeripari Minisztérium 2 nappali technikummal részesedett a "keretből".

Az irányítás kiépítése tehát alapvetően a sajátosan meghatározott célok kiszolgálásának biztosítása érdekében történt. Ez pedig azt jelentette, hogy az immár önállósulni próbáló irányítási struktúrát sürögösen meg kellett tölteni tartalommal. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a rendszert mindenekeelőtt legfelső szinten kellett kiszorgálni azokkal az elvekkel, célokkal, miket meghatározva a rendszer működése, a feladatok lebontása elindul.

"Az ötéves terv első évében végzendő hatalmas szakoktatási munka eredményes csak akkor lesz, ha az elvi kérdéseket megfelelő időben, minden vonalon tisztázzuk és azokat a legfelső irányító állami és mozgalmi szervektől egészen a munkahelyekig elvisszük." (160)

Az aktuálisan érvényesülő szempontokhoz saját hatáskörén belül természetesen a VKM-nek is igazodnia kellett. Jó példa erre az érettségi és képesítő vizsgák elnökei számára készített utasítás, amely az osztályszempontok messzemenő érvényesítésén, valamint a történelmi, és más közismereti tárgyak átpolitizálásán, illetve politikai átalakításán túl a máshoz, más módon is érvényesülő mennyiségi szempontoknak, ez esetben a nagyszámú sikeresen vizsgázók "biztosításának" adta a fő hangsúlyt.

"Az elnökök (társelnökök) legyenek annak tudatában, hogy a Pártvezetőség március 29-i (1950. D.P.) határozatában foglalt kritikának és útmutatásnak az érettségi vizsgálatokon is érvényesülnie kell. Az érettségi vizsgálatokat tehát úgy kell levezetni, hogy a dolgozó népünk érdekeit, az ötéves terv célkitűzéseit, a béke megvédésének ügyét, a reakció, különösen a klerikális reakció elleni harcot szolgálja. Az érettségi vizsgálatoknak régi - buktató, kiszűrő, rideg "objektivitással" számonkérő jellegét meg kell szüntetni... Kerülje

nek minden aprólékosságot, felesleges adathalmazást, lényegtelen részletek firtatását, ritkábban előforduló képleteket, szabályokat stb... Hasonlóképp óvakodni kell a kérdések halmozásától is. Ha az elnök meggyőződött arról, hogy a jelölt tisztában van a kérdéssel, felesleges még további kérdésekkel a jó feleletet esetleg elrontani... Viszont, ha a jelölt a tételével nem tud boldogulni, módot kell nyújtunk, hogy az anyag más részében szerzett tájékozottságát bebizonyíthassa." (161)

Mind a gazdaság, mind a politika igényei, meghatározott szervezetek, intézmények igényeiként léteznek, és a deklarált célok kritériumokként való érvényesülése csak akkor valósulhat meg, ha kellően lehatárolt hatáskörrel rendelkező döntéshozókhoz rendelődnek. A középfokú szakképzés rendszerét tehát egy központilag ellenőrzött rendszerben az ágazatok szerint lebontott munkaerő-igényekhez, ezek intézményes képviselőihez a szakminisztériumokhoz kapcsolták. Az ágazatokra való lebontás intézményi kiépítését jelezte, illetve még fokozta az NT. 71/52. számú határozata, amelynek pl. 3. pontja szerint a közgazdasági szakkáderekre vonatkozóan még az egyes tagozatokon belül is külön meg kellett határozni, hogy melyik minisztérium részére melyik iskolában folyjék a szakkaderképzés. Az ilyen szintű lebontásnak, és irányításnak lehetetlenségét, illetve feleslegességét már ebben az időszakban is panaszolták.

"A fenti szövegezés (ld. a határozatot - D.P.) gyakorlati végrehajtása a beiskolázás, az oktatási munka irányítása, a végzők munkabéáallítása szempontjából is komoly nehézséget, zavarokat és az államháztartást feleslegesen terhelő költségtöbbletet okoz. ... pl. a Helyi Ipari Minisztériumnak egy iskolája van Vácott, vagy nem tud az illető Vácott elhelyezkedni, vagy más iskolába irányítják át. Ugyanakkor a gépipar itteni igényéhez máshonnan kell szakkáder." (162)

Ugyancsak ez a határozat döntött a közgazdasági technikumok szakosításáról, és felügyeletük későbbi (1953. július 15-i) átalakításáról. A rendeletek tehát középfokon tovább csökkentették a KM szerepét, akinek felügyeleti hatásköre az érvénybelépés után már csak a nem éppen perspektivikus gimnáziumokra terjedt ki. Ezért protestált a költségtöbbletre, és további zavarokra hivatkozva. A KM-en belül 1960-ig - azaz a Szakoktatási Főosztály létrehozásáig - Ipari és Technikumi Osztály működött külön-külön. A felügyeleti szerep megosztása ezzel szemben további szak-jellegű bontást eredményezett. Ha ez alkalmat adott az ellenállásra, érvet a következők jelentettek. A közgazdasági technikumok szakosítása nem történhetett a szakágazatok strukturáltsági szintjén, hiszen

azon a szinten még ebben az időben is lehetetlen volt a szaktárgyak elkülönítése. Így hat tagozatot hoztak létre az alapágak (ipar, mezőgazdaság, kereskedelem, közlekedésügy) továbbá pénzügy, statisztika szerint csoportosítva az iskolákat. Ám a szaktárcák alá besorolás már nem hat, hanem 18 szaktárcát, azaz végső fokon 18 tagozatot jelentettek. Ha ennek adminisztrációs többletét el is viselte volna az apparátus, az ezzel együttjáró országos beiskolázási jelleget, és ebből következő kollégiumi férőhely, költségtöbblet szükségletét már nem. Erre hivatkozva a KM illetve a már említett, a KM kezében levő Technikumi Bizottság, ha lassan is, de 1955-re kiharcolta saját felügyeletének visszaállítását.

A képzés irányítása tehát a legfontosabb országos szervekhez (OT, KM, ágazatok stb.) kötődött, a célok a legfontosabb stratégiai kérdésekhez, a munkaerő-utánpótláson keresztül az iparfejlődéshez, a tudásszerkezeten keresztül a kulturális viszonyokhoz kapcsolódnak. A minisztériumok igyekeztek saját igényeikhez igazítani a technikumok rendszerét. A KGM képviselője pl. így írt a felügyelet átvételéről:

"Szakosítottuk a technikumokat, hogy az iskolából kikerülő technikumos olyan műszaki felkészültséggel rendelkezzenek, amivel valóban képesek lesznek az üzemi technikusokra háruló irányítói munkát elvégezni." (163)

De vajon mit kezd a szakminisztérium a technikumokkal? Kérdésünkre részleges választ adhat az egyik ágazati minisztérium, a Könnyűipari Minisztérium kiadványa. Ebben ugyanis részletes leírását találhatjuk a technikumok minisztériumi irányításának, felügyeletének. Érdekes, még a jogi szabályozás ismertetése előtt belepillantani ebbe a kis belső kiadványba. (164)

Az oktatásirányításának szervezete a következő egységekből áll. Oktatási Igazgatóság, Munkügyi Főosztály, Személyzeti Főosztály, (műszaki kádercsoportja) Iparági Igazgatás Személyzeti Osztálya, Munkügyi Osztály, Vállalatok Szakoktatási Osztályai. A könnyűipar területén a technikumok csak egyik formái a szakoktatásnak, hiszen mellettük különböző szaktanfolyamok, továbbképzések léteznek, ezek szervezése, tervezése, irányítása szintén a felsorolt minisztériumi osztályok feladata volt. Az oktatás az oktatási terv alapján történt. Az oktatási tervet a káderfejlesztési terv alapján készítik, és "azt kell tartalmaznia, hogy milyen munkaterületre, milyen munkakörbe, mennyi szakkádert mikorra, milyen fokon, milyen oktatási formába kell kiképezni." (165) Az oktatási terveknek a minisztériumtól a vállalatig át kell fognia minden munkahelyet, és a lehető legpontosabb adatokon kell alapulnia. A vállalat be-

nyújtja az igényeit, az Oktatási Igazgatóság a tervjavaslatokat összesíti, felülvizsgálja, módosítja, kiegészíti, majd az összes korrigálás újbóli felülvizsgálata alapján a tervet a miniszter kollégiuma hagyja jóvá.

"Az oktatási terv éppúgy törvény, végrehajtása éppúgy kötelező, mint bármely más terv, illetve annak végrehajtása." (166)

A végrehajtást az Oktatási Igazgatóság ellenőrizte. Az oktatási tervben szereplő valamennyi képzési forma, - így a technikumok számára is -, az Oktatási Igazgatóság készítette el a tantervet, és biztosította a tananyagot. A tanterv mint terv része volt az általános tervfegyelemnek. A tanterv előírásaiba az oktatási formának megfelelő funkcionális főosztály szólhatott bele, - így ez sem került ki az ágazati rendszerből. Esetleg a tananyag készítésénél meg lehet hallgatni a szakma és a műszaki élet neves szakembereit, javaslataik elfogadása és értékelése a tanterv készítőinek dolga volt. A szakképzés irányítása, a technikai élet mindennapjainak gyakorlata alárendelődött a népgazdaság ágazati rendszerének. Az 1951. évi szabályozás, amely kivette az Oktatásiügyi Minisztérium kezéből ezeket az iskolákat - betetőzése volt az 1949-50-ben elkezdődött folyamatnak. A szakemberelőállításnak gyors és futószalagszerű követelménye - a politikai koncepciók és gazdasági programok oktatáspolitikai következményei - az oktatási rendszer irányításának centralizált kiépítése után hathatósan meg tudott valósulni. A centralizáció a szakoktatás primátusát támasztotta alá, a szakoktatás felfuttatása és az oktatási rendszer irányító mechanizmusának központosított kiépítése párhuzamos történelmi folyamatként zajlott le. A folyamat utolsó állomása az ágazati irányítás érvényesítése, szabadon - most már a minisztérium sem tiltakozik, mint 45-ben - senkitől sem zavartatva.

A szakgimnáziumok technikummá válásának gyakorlata 1950 őszén novemberben zökkenőmentesen ment végbe. 1950 nyarán már elég nagy számú szakképző intézmény létezett, ezért sok esetben egy egyszerű névtáblacsere elegendőnek bizonyult a technikum kialakításához. 1951-ben a táblacsere nem elég, erre utalnak a Köznevelés ez időből származó cikkei, beindították a technikumok fantasztikus méretű szakosodását. A szakosítás az ágazati miniszter hatáskörébe tartozott, így az ágazati érdek szerint jöttek létre a technikumok típusai. Létrehoztak például önálló anyagipari, gyapottermesztő vagy külön-külön magas- és mélyépítési technikumot.

A szakgimnáziumokhoz képest a technikum a tanulók számára is jelentős változásokat eredményezett. Megszűnt az intézmények közötti átlépés és a szabad továbbtanulás lehetősége. Az átlépések egyfelől ugye rengeteg "felesleges"

beruházást jelentettek volna, másrészt a szakképzési terv nagyarányú pályamódosítások esetében tarthatatlan lett volna. Így aki egyszer belépett a szakképzés intézményébe, annak kutyája kötelessége lett el is végezni azt. A lemorzsolódás nem veszélyeztette, a maximalista tanári kart már előbb felszámolták. A mobilitás ilyen alacsony szinten tartása alapvető ágazati érdek, hiszen új munkaerő, új beruházás lehetősége van mindezek mögött, ami az ágazat - és irányítóinak - társadalmi fontosságát jól kidomborítja. Ez pedig a döntések részvételében való esélyeket javítja meg.

Végül is a vizsgált időszak alatt - 1949-52-ig - pontosab háromszor változott meg a technikumokról rendelkező jogi és politikai szabályozás. A sorsfurcsa kérdése lehetett, hogy milyen iskolatípusokba járt az a tanuló, aki 1949 őszén a Közgazdasági Szakgimnáziumba iratkozott be. 1950-ben már közgazdasági középiskolában találja magát, 1952-ben pedig technikumban, de rögtön kiderül, egy évvel tovább járt a kelletténél, mivel az eredeti 4 évet 3 évre szállították le. A technikum rendszer egyetlen alakzatának sincs ideje soha konszolidálódni. Alig van valamilyen tapasztalat beszerzésére idő - itt most természetesen nem negyedéves tervjelentések tapasztalatára gondolunk - azonnal átszervezik az intézményt.

10. A jogi szabályozás törésvonalai

Úgy vélhetnénk, hogy a technikumok felett ágazati diszpozíció problémákat okozott a jogi szabályozásban, mivel a jogi szabályozás generálisabb, mint ahogy azt az ágazati-szakmai érdekek megkívánhatják, másfelől szűkebb, mivel a technikumok életébe olyan szerveknek enged beleszólást, amelyek kívül esnek az ágazat intézményein. A helyzetet persze bonyolítja, hogy a jogszabály technikum típust szabályoz - nem pedig ágazati technikumokat.

A jogi szabályozás ekkor még külön kezelte az általános iskolát, az általános gimnáziumot, és a technikumot. A technikumról alkotott szabályozás tovább bomlott az ipari, a közgazdasági (előbb középiskolát), a mezőgazdasági technikumot és óvónőképzőt szabályozó jogszabályokra.

Az ipari technikumot az 1950. évi 40. tvr. állítja fel. A jogszabály a technikumok célját a következőképpen határozza meg:

"Az ipari technikum feladata, hogy fejlődő iparunk, részére a szocialista nevelés elveinek megfelelően jól képzett, általános műveltséggel és önálló kezdeményező erővel rendelkező technikusokat neveljen és a felsőbb műszaki tanulmányokra előkészítsen." (2§)

A technikumokat az ipar szakágainak megfelelően kell szervezni. (3§) A technikumok számát, székhelyét, szakirányát a gyakorlati szükségleteknek megfelelően a VKM-Szakminisztérium közösen állapítja meg, - szól a jogszabály. A technikum 4 évfolyamos intézmény, a 4. év végén a képesítő vizsga letételével technikus oklevelet ad, amely "mindazokra az állásokra és tisztségekre, amelyeket a kollektív szerződések technikus munkaköröknek állapítottak meg" képesít (15§). A technikumoknak az eredményes működés érdekében - szögezi le a jogszabály - pártfogó magvázemeket kell keresniük.

Az 1951. évi oktatási jogszabály az oktatásügy teljes centralizációjának alapján áll, ugyanis a helyi tanács részvételét a technikum irányításában a jogszabály szerint a felügyeletet gyakorló illetékes miniszter szabja meg. Az ipari technikumokra a speciális rendelkezések mellett érvényesek a középiskolákra kötelező szabályok, minden olyan vonatkozásban, amelyben a tvr. vagy annak végrehajtási utasítása nem rendelkezett. Ezért készült a technikumok számára kiegészítő rendtartás. (167)

A technikum rendtartás a gimnáziumi rendtartás szabályait majdnem szó szerint átvette, azzal az eltéréssel, miszerint az illetékes tanács és a VKM gimnáziumi irányításban kapott széles jogkörét itt a szakminisztérium gyakorolja. A módosítás - a kiegészítés - kiemeli; "Durva szavakat használni, kártyázni és szeszestalt fogyasztani, a technikum területén dohányozni tilos." (168)

1952-ben jelent meg a képesítő vizsgaszabályzat. Ez általánosan szabályozta a képesítő vizsgákat, rendelkezései minden technikumra kötelezőek voltak. (169)

"A vizsga célja.. annak megállapítása, hogy a jelölt a marxizmus-leninizmus, az igaz hazafiság szellemében szerzett-e olyan alapos szaktudást, és ennek megfelelően általános műveltséget, amely alkalmassá teszi népgazdaságunkban technikus munkakör betöltésére, vagy felsőbb tanulmányok folytatására.

A technikus munkakör betöltéséhez rendelkeznek-e

1. Ipari termeléssel, elsősorban a kivitelező területek irányító és szervező szaktudással és gyakorlattal,
2. A mezőgazdaság szocialista szektorában a termelés irányító, szervező munkáihoz megfelelő szaktudással és gyakorlattal,

3. A közgazdasági technikus pedig képesített könyvelői tervezői és statisztikusi feladatok ellátásához szükséges szaktudással, és gyakorlati készségekkel."

Az ipari technikumot létrehozó törvényerejű rendelet mellett bocsátották ki a közgazdasági középiskola létesítéséről szóló tvr-t. (1950. évi 41. tvr.) A tvr. részletesen megszabja az új iskola célját és feladatait. Amíg a feladatról szólva csaknem átveszi az ipari technikumot rendező jogszabály hasonló szövegezését, addig a célokról szólva az iskola célját az adminisztratív középiskolák nevelésében jelöli meg. (170)

A közgazdasági középiskolai végzősei elhelyezkedhetnek mindazokban az állásokban, amelyek betöltéséhez a jogszabályok érettségi bizonyítványt követelnek meg - szól a rendelet. A továbbtanulás útjait speciálisan veti fel a jogszabály. Tovább lehet tanulni a Közgazdasági Egyetemen, Közgazdasági Főiskolán, és a Bölcsészkar politikai gazdaságtan szakpárosításain. 1950-es tvr a közgazdasági középiskolát 4 évfolyamos intézménynek rendeli.

A Köznevelés folyóirat hasábjain Evelli István a KM Közgazdasági technikum osztály vezetője az egyik közgazdasági középiskola első negyedévéért értékelve megállapítja: "az iskola óraterveiben és tanterveiben elért eredményeit az ellenség a tanulási fegyelem oldaláról vette támadásba... Megállapítható, hogy a tanulmányi színvonal általában gyenge. A középiskolák között a leggyengébbek közé tartozik." (171)

1951-ben a közgazdasági középiskolák is átkerülnek a szakminisztériumok felügyelete alá, majd 1952-ben a 10. tvr. a közgazdasági középiskolákat technikum rangra emeli. (172) A rendelet bevezetője az iskola célját kifejezetten könyvelő, vállalati tervező, statisztikus képzésben jelöli meg. Rögtön leszál-
lítja a képzési időt 3 évre, és részletesen szabályozza az új iskolatípus fel-
ügyeleti rendszerét.

A közgazdasági technikumokat a népgazdasági ágazatok szerint kell szakosítani. (173) Így a szakosítás szerinti szakminiszter felügyeletébe tartozik elő-
ször az intézmény. Másfelől a KSH elnökének irányítása alatt áll, de a közok-
tatási miniszternek is alá vannak rendelve. A közoktatásiügyi miniszternek is
lehet saját ágazati közgazdasági technikuma, így a közoktatási miniszter fel-
ügyeleti jogköre különböző aszerint, hogy alá van-e rendelve neki az iskola,
avagy nincs.

A közoktatási miniszter a felügyelete alá nem tartozó közgazdasági techni-
kumok tekintetében általános, szakmai előkészítő és egyes tantárgyak esetében
tanulmányi felügyeletet gyakorol.

1953-ban a közgazdasági technikum 4 évfolyamos lett. (174) A közgazdasági
középiskolákat, majd technikumokat éppúgy szabályozták, mintha valamilyen ipa-
ri szakmatanulásról lenne ezek esetében is szó. Az ipari fejlődés - való igaz -
magnöveli a közgazdasági munka társadalmi fontosságát, azonban a közgazdasági
technikumok ilyen nagy méretű felfuttatása mögött (említettük már, hogy 1949-
ben nagyon sok a közgazdasági középiskola), véleményünk szerint a centrali-
záció szükségszerű munkaerőigénye, a hivatali munkahelyek betöltésének "szak-
mai" követelménye húzódik. A központosított gazdaság megköveteli (az admi-
nisztratív feladatok elburjánzása miatt is), azt a munkaerőt, amely szakma-
szerűen űzi a könyvelés, és a statisztika készítés feladatát. Az oktatási in-
tézmény létét az iparosítással indokolták, mi a bürokratikus centralizmus
adminisztratív igényeinek kielégítésére gyanakodunk. Ezt alátámasztja, ha meg-
nézzük, milyen munkakörök vártak a "közgazdasági szakemberekre". A Könnyűipari
Minisztérium említett tájékoztatója ebben is segítséget ad. A terv szerint a
közgazdasági technikumban végzetekre vár a beosztott tervezői, önálló sta-
tisztikus, pénzügyi előadó, önálló könyvelő, önálló utókalkulátor munkakö-
rének ellátása. (175)

Nézzük meg, milyen munkakör várja a könnyűipari technikusokat? (176) Az
ipari technikusokra váró feladatkörök és munkakörök a következők: Diszpé-
cser, műhelyüzem vezető, minőségi ellenőrző csoportvezető, fődiszpécser,
gyártmányfejlesztési munkakörök, újítási csoportvezető, munkaiügyi osztályok
dolgozói, szakoktatási csoport vezetője, munkavédelmi megbízott, önálló norma-
készítő, beruházási csoportok dolgozói, egyszóval a technikai adminisztráció
munkakörei.

Vissza kell menni egy kicsit a jogszabályok általános ismertetéséhez, és a tvr
azon rendelkezéséhez, amelyben a technikus képesítő vizsga értelméről ren-
delkezik. Itt jól látható a középfokú szakképzést mindig munkakör szerint de-
finiálják, a szakképzés értelme a technikus munkakör betöltésére való felké-
szítés.

Szólni kell a mezőgazdasági technikumok kialakításáról, sorsuk alakulásáról
is. Ezek a technikumok már 1950-ben a Földművelésügyi Minisztériumhoz tartoz-
nak, a VKM csak általános - a közoktatási tárgyakra kiterjedő - felügyeletet
gyakorol. A mezőgazdasági technikumokat 1950-ben nem törvényerejű rendelet,
hanem a 246 1950 MT. sz. rendelet alapította meg.

Az iskolatípus célját ismertetve a jogszabály szinte szó szerint másolja le az ipari technikumok azonos rendelkezését. (Persze fordítva is lehetett, mivel a MT. rendelet keltezése X.1.) Megismétli a szakmai műveltség, általános műveltség, és technológiai ismeretek hármasságát. A mezőgazdaság sajátos jellegét a rendelet azon kitétele közli, amelyben a szocialista nagyüzemek szervezési és vezetési feladatait jól ismerő szakemberekről beszél - lévén a mezőgazdaság többsége még magángazdaság. Egyértelmű tehát, a mezőgazdasági technikusok képzése a szocialista nagyüzemek káderellátását kívánja biztosítani.

A mezőgazdasági technikumok néhány megoldásban speciálisak. Így pl. a rendelet leszögezi: "az oktatás fő feladata a szakmai és gyakorlati képzés", vagy "az oklevél az állami gazdaságoknál, gépállomásoknál, termelőszövetkezetknél továbbá a földművelésügyi szakigazgatásban a szakképzettségnek megfelelő állás betöltésére jogosít"⁽¹⁷⁷⁾ - azaz ellentétben a többi technikummal, középiskolai bizonyítvánnyal nem azonos értékű az itt megszerzett oklevél. E technikumnál sem lehet átlépni más középfokú intézetbe, itt a szabályozás generális.

11. A technikum propaganda 1950-1953 között

A technikum elnevezésű iskolatípus a magyar közoktatási rendszerben merőben új dolog volt. Az intézmény modellje a Szovjetunióban már évtizedek óta működő iskolatípus. Igaz, némi eltérés mutatkozott a két képzési rendszer között. A Szovjetunióban 10 osztályos az általános képzés alsófoka, de ez ebben az időben senkit nem zavart. 1950-ben a Szülők iskolája című sorozat egyik kötete így fogalmazta meg a magyar oktatási rendszer feladatait:

"... a magyar iskolák annál jobban töltik be hivatásukat, minél alaposabban követik a Szovjetunió iskoláinak útját, amelyek az élet és nevelés, a szülők és az iskola egységére alapítva a szocializmus megvalósításának felejtethetetlen emlékü hőseit nevelték..."⁽¹⁷⁸⁾

1952-ben a minisztérium két tájékoztató füzetet adott ki az általános iskolásoknak. A füzetben részletes propagandát fejtenek ki a technikum továbbtanulás mellett. Nézzük meg ezeknek a füzeteknek a tartalmát, milyen célok, milyen szándékok húzódnak meg a szövegben?

"Ezer és ezer szakemberre van szükség"⁽¹⁷⁹⁾ ... ahhoz, hogy a minisztériumi ötéves terveket, és a következő ötéves terveket valóra válthassuk."⁽¹⁸⁰⁾

"A sok szakember a jövő záloga. Ennek érdekében, dolgozó nép joga és kötelessége, hogy éljen Alkotmányban biztosított jogaival és tanuljon."⁽¹⁸¹⁾

A füzetek közvetlen, agitatív hangnemben szólnak az általános iskolák végzős tanulóihoz. "Ti is azt akarjátok, hogyha felnőtök, tanult szakemberek legyetek, és munkátok nyomán hazánk még szebb, még erősebb legyen, népünk egyre boldogabban éljen. A haza vár benneteket! Tanuljatok, képezzétek magatokat. Folytassátok tanulmányaitokat a középiskolában."⁽¹⁸²⁾

Szakemberek nélkül nincs jövő. "Most rajtatok a sor, hogy válasszatok a szebbnél szebb életpálya között, amely mind nyitva áll előttetek."⁽¹⁸³⁾

Mennyire és kik előtt állnak nyitva a pályák? Ebben az általános továbbtanulási lázban, amelyben a fiatal kötelessége a továbbtanulás, természetesen nem lehet minden szakmában korlátozás nélkül továbbtanulni, sőt nem tanulhat mindenki szándékainak megfelelően sem tovább.

"Mi is igyekszünk majd lehetővé tenni, hogy minden gyerek abba a középiskolába mehessen, ahova a szíve és képességei szerint kívánkozik, de persze minket is köt az ötéves terv, nekiünk minden területre kell képezni szakembereket."⁽¹⁸⁴⁾

A propaganda nagyobb zökkenő nélkül ugrik át ezen az ellentmondáson, sőt eredeti mondanivalóját megfordítva, elbújva az ötéves terv mítoszának köntösébe, ideológiai alapot teremt a fiatalok továbbtanulásának népgazdasági-ágazati érdek szerint történő lebonyolítására. A továbbtanulni szándékozóra is a tervfegyelem érvényes.

A propagandafüzetek társadalmi értelemben is jól körülírható módon akarnak meghatározott rátegeket kijelölt pályára terelni, illetve bizonyos pályákról visszatartani. A dolgozók, munkások és parasztok gyerekeit a gimnáziumi továbbtanulásra biztatják, mondván a felső parancsonki posztokra egyetemet és főiskolát végzettek kerülhetnek, a gimnázium pedig erre készít fel. Így nyilvánvaló a vezetői posztok betöltői társadalmi osztály hovatartozása is. A propagandafüzetek nem említik, hogy esetleg nem mindekit vesznek fel egyetemre és főiskolára.

A technikumbokban való továbbtanulásra azzal biztatnak, hogy innen is tovább lehet tanulni, sőt többször ismétlik meg a továbbtanulás lehetőségét.

A bíztatás úgy tűnik azoknak a rétegeknek szól, amelyeknél a továbbtanulás vágya, a továbbtanulásra való törekvés is élesen dominál. Nagyon kíváncsú, sőt kíváncsú a műszaki mérnöki pályák értelmiségi újratermelése, hiszen a rendszer számára a műszaki szakembergárda színvonala életkérdés.

Ha tovább elemezzük a kérdést, és a hatalmi-uralkodó réteg kialakítása szempontjából nézzük a propagandafüzetek rejtett üzenetét, talán azt a kijelentést is megkockáztathatjuk, miszerint a munkások-parasztok gyerekeinek továbbtanulásával a hatalomgyakorlás számára fontos értelmiségi pályák feltöltésére, a rendszer legitim értékeit újratermelő és közvetítő értelmiség kinevelésére történik kísérlet. A gimnázium tehát elvileg a hatalmi-uralkodó elit utánpótlását biztosítja.

"Az általános gimnázium tanulójának lenni azt jelenti, hogy a szocializmus építésének parancsnoki magaslatai felé tették meg az első lépést"⁽¹⁸⁵⁾ - írja a propagandafüzet.

12. A szakképzés irányításáról összegzés

Összefoglalva: és a szakképzés alakulására vetítve mindezt, a következő tanulságokat állapíthatjuk meg:

1. A szervezet külső feltételekhez való alkalmazkodása meghatározza azokat a szervezeti formákat, szervezeti kapcsolatokat, amelyeken keresztül a szervezet ellátja feladatát.

2. A szakképzés alakulása alá van rendelve a szervezetek egymás közötti kapcsolatának, de ez az alárendelődés csak egy bizonyos pontig határozza meg a feladatok ellátásának minőségét ezen túl a szervezet belső struktúrája alakítja a képzést.

3. A szakoktatás - beleértve a technikumi oktatást is - felparcellázódott a különböző szervek és szervezetek rendszerében. A parcellák nagyságát a különböző szervezetek politikai-gazdasági kormányzati súlya szabja meg.

4. A munkaerő elosztásából származó politikai konfliktusok közvetlenül csapódtak le a szakoktatás területén.

Mindez nem zárta ki a főhatóságoknál egyfajta realizmus képviselését sem. Ez a realizmus tartalmazza egyfelől a beiskolázási keretszámok kapacitásra érzékeny csökkentését, másfelől a saját helyzet figyelembe vételét is. A helyzet figyelembe vételére nem a felismert valóság tudata vitte rá az MTH-t, hanem azok a szervezeti és politikai konfliktusok, amelyek a kormányzati szervek rendszerében kialakultak. Ennek a sokszínű érdek és hatalmi mezőnek az a következménye, hogy az oktatás ügyei sem egyetlen egy döntés következményei, hanem a szervezeti kompromisszumok, politikai érdekegyeztetések társadalmi folyamatának eredményei.

III.

BEISKOLÁZÁSI FOLYAMATOK A SZAKOKTATÁS TERÜLETÉN

1. A létszámtervezési, beiskolázási folyamatok kialakulása

Az I. ötéves terv időszakában a létszámtervekkel kapcsolatos elképzelések legfontosabb célja, és egyben eredményességének mércéje volt az az elképzelés, amely szerint a beiskolázott tanulók még ennek az időszaknak ipari fejlődéséhez járulnak hozzá. Elvileg a beiskolázások sikerétől függött részben az ötéves terv teljesítése. A képzés és gazdaság eltérő léptékéről, az úgynevezett gesztációs időről nem vettek tudomást a tervezők. Ez nemcsak a tömegszerű szakképzés hagyománytalanságának, a tapasztalatok hiányának volt köszönhető, ezzel ellenkezőleg, a rövidtávú mennyiségi igények szerves egységet alkottak a gazdasági berendezkedés, az iparági szerkezet, a vállalati üzemi munkamegosztás felépítésével, amely könnyen mozgatható, egyszerű munkát végzőkre, és nem szakmai kompetenciához kötődő, "akadékoskodó szakbarbárookra" tartott igényt.

Ha az eddigiekben a tervezés egyeduralmáról írtunk - és ezt a főhatóságok tervkiszolgáló szerepével kapcsolatban most is tartjuk, - akkor most szükséges elválasztani a tervezési stratégiai és végrehajtási részét. Az előbbi a politikaformálás eszközeinek tekintjük, utóbbi a politikai célrendszert kiszolgáló intézmény, a célok naturális, és értékejellegű lebontása. Akármennyire tűnik ez meghatározónak akár pl. a főhatóságok felé - ha magasabb szinten áll is - ugyan annak a kiszolgáló, végrehajtó intézményrendszernek eleme. És ez a terv már közel sem sérthetetlen, inkább toldozott-foldozott, nem egységes, inkább heterogén, nem stabil, hanem változékony.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a tervek változékonyságán nem azt az eseménysorozatot értjük, melynek során az ötéves terv elemeit többszörösré emelték, hiszen ez a tervstratégia része volt általában és konkrétan egyaránt. Általában azért, mert a társadalmi berendezkedésnek ebben a formájában fontos ösztönző erőt tulajdonítottak az emelkedő tervszámokkal jelzett növekvő fejlődésnek, és konkrétan annyiban, hogy az iparfejlődés alapvetően megváltozott lép-

tékét ezek a tervszámok irányozták elő. Ám a tervstratégia változásán túl a lebontott tervek folyamatos módosítására is sor került. A végrehajtás szoros számonkérése mellett sem lehetett ugyanis elkerülni a helyi viszonyokhoz való igazítását.

Még 1951-ben, tehát a felemelt tervek lendületének tetőpontján is a módosítások folyamatos igénye, és az ezekre számító szervezeti viselkedés határozta meg a létszámtervezés folyamatát.

"A toborzás és beiskolázás munkáját zavarta a kerettervek állandó változtatása. A megyék aktivitása egy-egy újabb változtatásnál csökkent, bizonytalanul fogtak hozzá a munka megszervezéséhez, abban reménykedve, hogy egy újabb változtatás a kerettervet csökkenti fogja. Egyes megyéknél, mint pl. Borsod 12-szer változott a terv, de a gyakori tervváltozás a többi megyékben is érvényesült. A tervezés területén további hiányosság volt az irreális szakmai lebontás. Az üzemek nem tudták felvenni a tanulókat, nem tudták őket munkával ellátni. Ez különösen a vasiparban öltött testet." (186)

Az egységesség a tervezési gyakorlatban szintén elvi szinten maradt, hiszen a megnövekedett igények lebontása olyan adminisztrációs apparátust igényelt, amelyre információs eszközök nem álltak rendelkezésre. A tervek akadályai a gyakorlatban maguk a tervek váltak, hiszen pl. míg a létszámtervek szervezeti-
leg külön készültek a vállalati termelési tervektől, gyakorlatban a vállalati szintre való lebontásuk után rögtön egymás feltételeivé, vagy korlátaivá váltak.

"Az MTH által a XII. osztályoknak megadott keretszámok nem egyeztek sok esetben a vállalatok tervével, amely tervszámokat a vállalatoknak a minisztériumok adtak meg. Az ilyen kétféle keretszámok tisztázása sokszor hosszú hetekig, de nem egy esetben hónapokig tartott." (187)

Az ipar rekonstrukciójának első időszakában a munkanélküliség felszámolása jelentette egyben a munkaerőtartalékok bevonásának fő eszközét. A szociálpolitikai stratégia tehát egyben gazdaságpolitikai eszközt jelentett. (Feltételezzük, hogy a nem túl szerencsés fogalom - munkaerőtartalék - is innen eredeztethető, bár később a politika változásakor időről időre más és más réteget is - így pl. a mezőgazdaságban dolgozókat, a nőket, és éppen az ipari tanulókat - jelöltek vele.) A munkaerőhiány, ha egyelőre struktúrálisan is - helyi feleslegek előfordultak - elég gyorsan jelentkezett, és ekkor a fia-

talok váltak a fő tartalékokká, ezen belül is az ideális réteg az ipari tanulók "hada" volt. A tartalékok aktivizálásának csak demográfiai akadályai lehettek, a beiskolázásoké pedig a képzési kapacitás, illetve az eltérő tanulói szándékok. A munkaerőérzékenység fejlesztési stratégia a tervezés rendkívüli feszítettségét eredményezte. A végrehajtótól, a Munkaerőtartalékok Hivatalától pedig a kapacitás növelése érdekében a fejlesztési forrásokért való versenyfutás, valamint a szándékok kordában tartását célzó propagandatevékenység fokozása, az átirányítás mellett nem utolsó sorban a tervszámok szigorú számonkérését, adminisztrációját, és az attól való legkisebb eltérés megakadályozását igényelte. Itt és most nem feladatunk a termelési tervek elemzése, de közismert, hogy az öt éves, valamint az egyes évek terv-feladatait viszont nem a fenti korlátok szerint határozták meg. A beiskolázás és a termelés intézményesen nem igazodtak egymáshoz, sőt a fejlesztésekért való versenyben épenséggel egymás szervezeti-
leg elkülönült vetélytársaivá váltak. Az ágazati főhatóságok, és a tervezők, valamint az MTH közötti levélváltások fő passzusai azonban a beiskolázás és a termelés konfliktusáról is szóltak.

"Az MTH, amely lényegében iskoláiban és tanműhelyeiben az első év alatt általános lakatosképzést ad, de már a specializált szakmát írja be a tanulók munkakönyvébe, - ragaszkodik ahhoz, hogy az itt tanulók a beírt szakmából más rokonszakmára ne legyenek átirányíthatók. Így nem tudjuk megtenni, hogy a már előrelátható felesleget képző géplakatos iparostanulókat, amelyeket egy év után kaptunk az MTH-tól, a II. évre vasszerkezeti, vagy lemezlakatosnak tudjuk átirányítani. Kétségtelen, hogy a fenti aránytalanságok összefüggnek a tervezés gyöngeségével ezen a vonalon. Ezen a téren a fő hiba az, hogy olyan időpontban kell a vállalatoknak, igazgatóságoknak és a tárcáknak is a beiskolázandó munkáslétszám tekintetében nyilatkozniuk, amikor a felszabadulás évére vonatkozólag termelési terv esetleg még globálisan sem, de specializáltan semmiképpen sem áll rendelkezésre. Pl. ezidén meg kellett adnunk igényünket az 1953-ban beiskolázandó és 1955-ben szabaduló ipari tanulókra vonatkozólag." (188)

A tervezési folyamat stabilitásának fő akadálya tehát az volt, hogy a beiskolázási tervek készítésénél a lebontás és a felösszesítés intézményesen elvált egymástól. Míg az előbbi a demográfiai folyamatok, a képzési kapacitás és a tanulási szándékok szűk keresztmetszetére alapozták, addig a felösszesítés a vállalatok bizonytalan termelési terveiből indult ki. Az iparágak, minisztériumok szinte tudathasadásos helyzetbe kerültek, amikor saját termelési feladataik mellett a beiskolázási igényeket is tervezniük kellett, ráadásul szinte

vaktában, hiszen a pontos vonatkoztatási évről, így annak termelési tervéről nem voltak információik.

"Kétségtelen az, hogy a minisztérium Bőripari főosztálya hibát követett el akkor, amikor az 1951. évi és 52. év eleji bőrellátottsági helyzetből kiindulva a megtervezett timár tanulókat töröltették, ez azonban nem jelenti azt, hogy az ipar timárutánpótlás nélkül maradjon."(189)

"Az 1952. évi mélyépítőipari tanulók keretszámainak megtervezésekor még nem ismertük a mélyépítőipar 52. évi tervét. Az OT a későbbiekben megadott mélyépítőipari tervben magasépítőipari munkákat is irányzott elő. Mindezek azt vonják maguk után, hogy a mélyépítőipar részére megadott 52-53. évi iparitanulóképzési terv keretszámain belül az egyes szakmák számainak felülvizsgálása szükséges."(190)

"Meg kell jegyezni, hogy a módosítási kérelemben lefektetett indokok nem elfogadhatóak, mert az 1952. évi beiskolázás alapja nem az 1952. évi termelési program, hanem az 53. ill. 54. évi termelési terv teljesítéséhez szükséges szakmunkáslétszám."(191)

A tervezés esetlegességét fokozta, hogy a korrekciós alkufolyamatokat szintén intézményesen korlátozták. A tervfegyelem normáihoz tartozott az adatok csökkentésének adminisztratív megakadályozása. Így az egyeztetések gyakorlatilag csak egy irányban, felfelé módosíthatták az előirányzatokat.

"Az A/29901/52.sz. levelére az alábbiakat közlöm: A beküldött (beiskolázási) tervszám bontása az NT által megállapított tervszámmal szemben csökkentést tartalmaz. A 113/52. sz. NT határozat értelmében a tervszámot az illetékes miniszter az OT elnökével egyetértésben csökkentheti. Ezért kérem, hogy a csökkentésre vonatkozó kérelmüket a miniszter elvtárs aláírásával az OT elnökének küldjék meg."(192)

Az éves tervek készítését összefoglalva, azt egy sajátos egyirányú alkufolyamatként határozhatjuk meg, amiben éppenséggel a változékonyság, és a labilitás intézményesült. Ezek mellett a stabil értékek, célok a tervezésbe folyó szervezetek céljaiként juthattak szerephez. Így a beiskolázások tervei szakmák, szakok helyett hatóságok, minisztériumok szerint rovatolódtak.

"... a létszámtervezésnél reális alapot a rendelkezésre álló képzési kapacitás jelent, amelyet a párt és kormány általános célkitűzéseinek szem előtt tartásával összehangoljuk a minisztériumok nem kellően megalapozott igényeivel. Jelenleg a technikai beiskolázás létszámot OT szinten minisztériumi sorokban tervezzük."(193)

Az éves tervek készítését összefoglalva, azt egy sajátos egyirányú alkufolyamatként határozhatjuk meg, amiben éppenséggel a változékonyság, és a labilitás intézményesült. Ezek mellett a stabil értékek, célok a tervezésbe folyó szervezetek céljaiként juthattak szerephez. Így a beiskolázások tervei szakmák, szakok helyett hatóságok, minisztérium szerint rovatolódtak.

"A... a létszámtervezésnél reális alapot a rendelkezésre álló képzési kapacitás jelent, amelyet a párt és kormány általános célkitűzéseinek szem előtt tartásával összehangoljuk a minisztériumok nem kellően megalapozott igényeivel. Jelenleg a technikai beiskolázási létszámot OT szinten minisztériumi sorokban tervezzük."(193)

Másrészt míg a gazdasági igényeket a minisztériumok bizonytalan munkaerőjelentéssel testesítették meg, a beiskolázás, munkaerő-gazdálkodás ellenőrzöttsége az MTH céljaként fogalmazódott meg, a tervezés szigorítása, feszítettsége OT igényként jelentkezett. Utóbbit jelzi például az OT állásfoglalása a különféle gyorsított képzési, munkábaállítási formákkal kapcsolatban, mint pl. az átképzés. Ezek ugyan enyhítették a strukturális aránytalanságokat, ám jellegüknél fogva tervezhetetlenek, így a tervek "lazításának" eszközei voltak.

"A túlzottan aposztrofált átképzés követelésére, amelyre az OT Munkügyi Főosztály azt állítja, hogy a létszámtervek fellazítását célozza, az a megjegyzésünk, hogy ez az átképző létszám nem jelentette a munkáslétszám terv felemelését, hanem csupán azt, hogy a már megadott létszámon belül milyen létszámot kötünk le éppen nem a pillanatnyi termelés céljaira, hanem a perspektivikus létszámszükséglet biztosítására. Ez tehát nem a jelenlegi létszámtervek fellazítását, hanem ellenkezőleg a megszigorítását jelentette."(194)

A rövidtávú tervezés tehát a szükségszerű módosításokkal, labilitással azt a veszélyt hordozta magában, hogy nem a központi stratégiának megfelelően terele a beiskolázás folyamatát. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a tervezés kiépítésének folyamata jelenthetett tapasztalatot, hiszen gyakorlatról különösen ebben a felgyorsult időszakban nem beszélhattunk.

2. A beiskolázást kísérő társadalmi-igazgatási szempontok

A technikumok igazi felfejlesztését a módosított öt éves terv igényelte. Ekkor emelték fel tetemesen a technikumba beiskolázandó tanulók létszámát is. Mivel új iskola nem nagyon épült, a fejlesztést a már meglévő hálózat terhére,

illetve az általános gimnáziumi képzés rovására képzeltek el. Az általános gimnáziumok helyzete addig sem volt rózsás - pld. Nógrád megye egyetlen gimnáziuma bérelt épületben volt - a régi épületekbe történő áttelepítések után azonban helyzetük tovább romlott. Fejlesztési tervek, pénzkérési kérelmek, beruházási előterjesztések sokasága jelzi e helyzetet.

A zsúfoltság, a kollégiumi férőhelyek elégtelensége feszültségeket szült. Nem kis problémák adódtak abból, hogy elég nagy volt az országos vándorlás. Egyes jelentések szerint a beiskolázási tervek nem teljesítése éppen a kollégiumi férőhelyek szűkössége miatt nem sikerült. Az országos stratégia az iskolahálózatra aránytalanul nagy terhet rótt, napirenden voltak az új osztályok nyitása iránti kérelmek, a párhuzamos osztályok számának emelése. A minisztérium alig-alig engedélyezett új osztályokat, de az általános gimnáziumok esetében egyértelműen elutasító állásponton volt. Mindezek hatására az alsószintű iskolavezetés két tűz közé szorult. Növekedés-bővítés, fejlesztési igények az egyik oldalon, tényleges kapacitáshiány a másik oldalon.

A központi újraelosztás szervezeti intézményei a következők voltak. A beiskolázás megyei irányító szerve a megyei oktatási osztály. Ez készítette el a megye beiskolázási tervét, amit lebontott járásokra. A járási tanácsok hasonló osztályainak feletteseként irányították az egész beiskolázási folyamatot. A megyei oktatási osztály felettes szerve a VKM illetékes ügyosztály volt.

A beiskolázások lebonyolítására szervezték meg a Megyei Iskolai Bizottságok rendszerét. (MTB) Széles hatáskörrel rendelkezett ez a testület, döntött pl. a járások és középiskolák beiskolázási terveinek helyessége felől, de itt döntöttek a jelentkezők iskolai felvételéről is. (Egyetemeket kivéve) A MTB politikai funkciókat is kapott, pl. "biztosítani kellett a párt vezető szerepének biztosítását." Döntéseit, javaslat szinten a VKM illetékes főosztályának - beiskolázások esetében Középiskolai Főosztály - küldte meg. A párt vezető szerepének érvényesítése két szempontot jelentett. Egyfelől a tervszámok pontos betartását, másfelől az iskolák - ahogy abban az időben fogalmaztak - szociális összetételének javítását. A MTB alárendeltségében működött a Járási Iskolabizottság, és a helyi iskolabizottság. E szintet illette meg a kezdeményezés, a javaslattétel joga. A tanulók mozgását így egy többszintű - közigazgatási-politikai-hierarchia (szervezett hatásköri jogok alapján) irányította. Az oktatási rendszeren belüli döntések végkicsengésükben a társadalmi mobilitást, a társadalom strukturális rendszerének alakulását ha-

tározták meg. Teljesen nyilvánvaló, hogy ez a mechanizmus a maga sajátos működésével a társadalmi feszültségek növekedése felé hatott.

Szaktanárok jelentéseikben - amelyek az elsőéves középiskolások tudását írták le - arról számolnak be, hogy a frissen beiskolázott tanulók zöme nem tanult meg rendesen írni-olvasni, számolni. Ezek a tanulók - a szaktanárok véleménye szerint - olyan általános iskolából kerültek ki, amelyek a falvakban vagy a külterületi városrészekben találhatók meg. Közgazdasági technikumban nem tudtak összeadni, gimnáziumban helyesen írni. Nyilvánvaló feszültség keletkezett tehát az iskolai követelmények és a tanulók tudásszintje között. Meg kell jegyeznünk, hogy ennek okát nem pusztán az adminisztratív beiskolázásban látjuk. Inkább annak a hibás iskolapolitikának tulajdonítjuk, amely az iskolák demokratizálódásának - kétségkívül helyes - jelszava mellett elfelejtkezett az iskolai hálózat színvonalának emeléséről.

A VKM a beiskolázások lezárulása után is folytatta "tanulóirányító" tevékenységét. A főosztály levelezésének nagy részét teszik ki azok a levelek, amelyek az átirányításról, átcsoportosításról tudósítanak. Ebben a szerepkörében módosított tervek, előirányzatokat, előzetes szigorú utasításokat. A minisztérium ezzel együtt az adott helyzeteknek megfelelően cselekedett, a rövid távú - inkább pillanatnyi - elvárásoknak rendelte alá tevékenységét. Egyetlen egy szempont rajzolódott ki - az sem pontosan - ez az oktatási hálózat fejlettségéhez való alkalmazkodási törekvés.

A végzős nyolcadik osztályosok főként az általános gimnáziumok felé igyekeztek. (Ezt már bemutattuk.) Ennek a VKM mindenáron véget akart vetni. Egy feljegyzés szerint "az a rémhír járja, hogy hiába a nagy propaganda úgysem tudják felvenni a középiskolába a jelentkezőket. Azt suttogja az ellenséges propaganda, hogy úgy járnak mint tavaly, még ha fel is vennék őket, nem tudnának részükre kollégiumi elhelyezést adni."

A VKM nagyfokú központi szerepköre a technikumok átadásával megszűnt. Nem szűnt meg a beiskolázások adminisztratív irányítása, sőt - ha lehet ezt mondani - fokozódott a döntési zűrzavar. A beiskolázásokat továbbra is a tanácsok végezték a MTB is megmaradt, de tagjainak köre a szakminisztériumok képviselőjével bővült. A rendelet előírta a VKM és a szaktárcák kötelező együttműködését, de szinte áttekinthetlenné bővíti pl. a tervezés alapjául szolgáló adatszolgáltatók körét.

A tanfelügyelői jelentések a beiskolázási tervek nem teljesítését kapkodásnak, a feszített ütemű átprogramozásnak tulajdonítják. Azt is kihangsúlyozzák, hogy az iskolák még szeptemberben sem ismerték hány tanulót kell beiskolázniuk.

3. A középfokú szakiskolák területi szóródása 1950-ben

A kérdésre vonatkozó első adataink 1950-ből származnak. 1950 tavaszán az őszi beiskolázásokat tárgyaló tervelőterjesztés ismerteti az iskolák pontos helyét, tagozatszámát, a felvehető tanulólétszámot. Ekkor a szakgimnáziumok elnevezés alatt futnak a szakiskolák, hiszen csak ez év őszén jelenik meg a technikumokról rendelkező jogszabály.

Dokumentumaink lehetővé teszik a szakiskolák országos elhelyezkedésének elemzését, az egyes területen található szakgimnáziumok számának, képzési profiljának összehasonlítását. Ezen elemzések miatt az egyes iskolatípusok adatait megynként táblázatba rendeztük el. (I. sz. táblázat.)

Az általános gimnáziumba beiskolázott első évesek számából az látszik, hogy a beiskolázott létszám megynként nagyon eltérő. Van olyan megye, ahol a szakgimnáziumok 82,7 %-át is kiteszi a gimnázium általános tagozatába felvettek száma, (Borsod megye) de van olyan megye is, ahol az általános gimnáziumba járók létszáma meghaladja a szakgimnáziumi tanulókéét. (Somogy megye) A gimnáziumi tanulólétszám visszaszorítása akkor még nem észlelhető. Területi elhelyezkedésük kedvezőbb, mint a szakgimnáziumoké. Egy-két megyére különösen áll ez. Általában nem korlátozódnak a megyeszékhelyre, de természetesen az oktatás ügyében némi tradíciókkal rendelkező helyeken találhatóak meg (Pápa). Az átlagos osztálylétszám az általános gimnáziumokban kedvezőbb, különösen a mezőgazdasági technikumokhoz viszonyítva. De ugyanez elmondható a közgazdasági gimnáziumok viszonyában is. Például Csongrád megyében a közgazdasági gimnázium átlag létszáma osztályonként 46 fő, az ált. gim. 40 fő.

Az 1949-50-es időszakot összefoglalva a következőket állapíthatjuk meg:

A szakiskola hálózat helyileg koncentrált, szűkörű. Látszólag a szakiskolák széles köre áll a tanulók rendelkezésére, valójában azonban a gép-ipari szakgimnáziumok kivételével nincs olyan szakiskola, amely egyenletes terítéssel látná el az országot. Egyrészt számban is kevés, másrészt regionálisan települt szakiskolákról eshet szó.

Az egyes megyék közötti fejlődésbeli különbség az oktatási intézményhálózat területén is éreztette hatását. Az ipari megyék előnye nem egyértelmű, de az alulfejlett megyék lemaradása igen. E tény nem csak az ipari szakgimnáziumokkal való ellátottságban érhető tetten, hanem az oktatási intézményhálózat általános állapotában. A szakiskolákon belül a főváros dominanciája meghatározó tényező. Sokszínűséget, széles körű képzést biztosító intézmények egyedül itt találhatóak meg teljes körben az országban, itt koncentrálódott a gép-ipari képzés 50 %-a, itt több textilipari szakgimnázium található, mint az országban összesen. (2 szemben 1-el.) Emellett az átlagos osztálylétszám alacsonyabb, mint a fővároson kívül. Néha 30 fős osztályok jöttek össze.

Megmaradva az országos összehasonlításnál, elmondhatjuk, bizonyos üres területek, hiányok keletkeztek a földrajzi térben és a szakmákban egyaránt. Így pl. mivel Budapesten nem volt mezőgazdasági technikum, a Pest megyei, és a budapesti mezőgazdasági szakember igényeket a Pest megyei mezőgazdasági technikumoknak kellett kielégíteni.

Meglepő a közgazdasági szakgimnáziumok, irodai szakiskolák nagy száma. Ezek már 1950-ben olyan nagy erőt képviseltek a szakgimnáziumi hálózaton belül, hogy pl. Csongrád megyében az ide járók létszáma a mezőgazdasági technikumhoz képest négyszeres volt. Ugyanakkor 2,5-szer annyi osztályt nyitottak, mint a mezőgazdasági technikumokban. De említésre méltó az oly sokat szereplő Nógrád megye is, ahol semmilyen más szakgimnázium nem létezett, csak a közgazdasági.

Az 1949-50 évi állapotokat tükröző adatok után vessünk egy pillantást az 1951-52 évben jellemző helyzetre. A meghirdetett oktatási reformok előtérbe helyezték a középfokú szakiskolák, a technikumok fejlesztését. A felfejlesztés első szakasza 1951-ben, a második szakasza - az iskolák szakminisztériumi felügyelete alá rendelése után - 1952-ben kezdődött. A két periódus között jelentős eltérések mutathatóak ki. Ennek ellenére mindkét szakaszban azonos stratégia szerint zajlott a technikumok fejlesztése. A stratégia egyik alternatívája az új iskolák létesítése, a szakmai profil bővítése volt. A másik út a már meglévő képzési intézményhálózat szakosítása, létszámának és osztályainak felemelése.

Az 1950/51-es tanévben csekély számban létesítettek új iskolákat. Új iskolatípus volt - most már technikum - az élelmiszeripari technikum (2 iskola), a közlekedéscélpipari technikumok tagozatai. Az élelmiszeripari technikumok

kumok közül az egyik Budapesten volt, a másik Kecskeméten, a közlekedésépítőipari technikumok Budapest, Békéscsaba, Székesfehérváron nyíltak meg. A hálózat kibővítése a gépipari technikumok területén történt meg. Nagyobb lett az általános gépipari technikumok száma, Nógrád, Csongrád, Fejér, Pest, Szabolcs-Szatmár megyében nyitottak egy-egy ilyen iskolát. Új bányaiipari technikum nyitotta meg kapuit Pécsen, 3 iskolával nőtt a vegyipari technikumok száma is (Debrecen, Hatvan, Szeged).

A technikai hálózat jelentős növelése 1951/52-ben kezdődött. Bővül a hálózat, új iskolák, új tagozatok jelennek meg a középfokú szakoktatás intézményei között. Az iskolák gyarapodása követi a gazdaságpolitikai fejlesztések irányát. A bővítés ugyanakkor a szakosítás mellett kisebb fokú volt. Ez utóbbi viszont elég nagy léptékben történt. Az új technikumok (országos viszonylatban mérve) száma kevés volt, ezért nem jelentett jelentős választék-bővülést. Így az 1950-ig tapasztalható egyenletlenség területileg egyenletesebbé vált, de a választható szakmák körében nőtt. Lényegesen nem változott az iskolák területei elhelyezkedése. Az oktatási infrastruktúrában elmaradt területek - megyék - annak ellenére, hogy kaptak egy-egy iskolát, hátrányukat nem tudták behozni. Ennek oka egyrészt, hogy az általánosan elterjedt iskolatípus a gépipari és közgazdasági technikum volt, amelyek telepítése nem az adott megyék gazdasági adottságaihoz alkalmazkodott, másrészt az oktatási hálózat szempontjából fejlett megyék is kaptak iskolákat - néha többet is mint a többi terület. A létrehozott iskolák szerkezete a gazdaságpolitika által elhatározott és tervbe vett beruházások területéhez igazodott. Egy később kiépítendő gazdasági intézményhálózathoz igazodott ez a fejlesztés. E tény következménye az volt, hogy a gazdaságpolitikai tervezésben beálló legkisebb változás is maga után vonta az iskolahálózat területi átrendezését szükségességét. A fejlesztés ilyen útja szinte automatikusan vonta maga után a társadalmi feszültségek kialakulását. A technikumok területi elhelyezkedésének bemutatása után a beiskolázandó létszámok alakulását szeretnénk felvázolni. Mivel az 1950-ben készített távlati elképzelések mellett rendelkezésünkre állnak a tényleges beiskolázások adatai, össze tudjuk hasonlítani a terv-elképzeléseket a valóságos helyzettel.

4. A beiskolázandó tanulólétszám növekedési ütemének jellemzői

Az V. sz. táblázat az OT 1950-es tervezett növekedési ütemét tartalmazza. A táblázatból kiderül, hogy a Tervhivatal az általános és speciális gépipari technikumok esetében 1953-ig létszámviszafogást tervezett, azután lassu, évi 180 fős növekedést. Lassu növekedést irányoztak elő a többi technikumban is. A létszámnövekedés tervezett üteme a gépipari technikumok esetében 1952-54 között 6,2 %-os volt, a villamosipari technikumok felülmúlták a 10 %-ot. (12,3 %) A tényleges növekedés igazolta az iparág gazdaságpolitikai súlyát. Az 1950-es tényleges adatokhoz képest a valóságos növekedés 1952-re 14,7 %-os, 1955-re pedig 61,2 %-os. Ugyanez elmondható a villamosipari technikumokról is (VI. VII. sz. táblázat). A fejlődési ütemek különbsége leolvasható a VIII. sz. táblázatból. Ebből az is kiderül, a közlekedésépítőipari technikumok esetében volt a legnagyobb tervezett növekedés. Adataink az 5 éves terv utolsó évéhez tervezett adatait tartalmazzák.

A gépipari technikumok által beiskolázott elsőévesek létszáma 1955-re az elképzelések szerint az összes elsőéveshez viszonyítva csökkent volna. 1950-ben a tanulók 42 %-a járt ilyen technikumba, 1955-re már csak a tanulók 34 %-át iskolázták volna be ide. Természetesen ez az aránycsökkenés a gépipari képzés primátusának megtartása mellett ment volna végbe. Valószínű, hogy a gépipari technikumok létszamarányának csökkenése az építőipari technikumok arányának növekedésében jelent volna meg.

A megtervezett növekedési ütem mellett lássuk a tényleges helyzetet. Adataink csak 1952-től vannak, így ezt az évet tudjuk a tervezettel összehasonlítani (IX. sz. táblázat). 1952-re a beiskolázások valamelyest felülmúlták a tervezettet. A gyors növekedés azonban csak globálisan jelentett többletnövekedést, egyes iparágakban a létszám alulmaradt a tervezettnél. Az elmaradás az építőipari, közlekedésépítőipari, gépipari technikumokra volt jellemző. De ez volt a helyzet a vegyipari technikumnál is. E technikai típus esetében nem egyszerű csökkenésről van szó, hanem a növekedés elmaradásáról a fejlesztési folyamat beindításának hiányáról. A gépipari technikumok esetében a tervezettnél nagyobb arányú volt a létszámcsökkentés. Meg kell azonban jegyeznünk, az általános gépipari technikumok specializálódása után az irányítási szervek különbözősége miatt nem minden technikumról van adatunk. Így pl. a mezőgazdasági gépipari technikumokról sincsenek. Ez nem befolyásolja a tendencia érvényesülését, de az előbb elmondottakhoz mégis hozzá kell tennünk, a gépipari technikumok tényleges létszáma majdnem megegyezik a tervezettel, az eltérés mindössze 2 %-os (36,9 %, illetve 35 %). Gyors felfutása - már

ekkor - a bányaiipari technikumnak volt csupán. Növekedési ütemük majdnem kétszerese volt a tervezettnél. Nagyobb arányú növekedést mutat a tervhez képest a textilipari, villamosipari, élelmiszeripari technikum. A textilipari iskolák esetében ez Budapestre koncentrálódott, élelmiszeripari technikumnál vidékre.

A tényleges fejlődés nem követte a tervezettét. Ha lehet, még egyenetlenebbé vált a fejlődés, új ellentmondások, konfliktusok keletkeztek. Az arányosra tervezett - és mégis aránytalansághoz vezető - tervezési elképzelés felbomlott. Ez a tényleges fejlődés hosszabb távon is éreztette hatását, hiszen az iskolák térbeli elhelyezkedése, az iskolahálózat kiépülése minden reformelképzelésnek kiindulópontja volt. A tényleges egyenetlenségek fennmaradtak, s most már a tudatos fejlesztés építette tovább az egyenlőtlenségek hálózatát.

Az imént vázolt helyzet meghatározta a tanulók mozgási lehetőségét is. Az intézményi hálózat annak térbeli tagozódása, fejlesztési tendenciája képezték a beiskolázások "objektív" feltételrendszerét. A következőkben arra szeretnénk választ kapni, hogyan helyezkedett el ebben az intézményhálózatban a tanulóifjúság, milyen társadalmi-strukturális dimenziók mentén rendeződött el a továbbtanulni vágyók népes serege. Megvizsgáljuk azt is, milyen konfliktuslehetőségek fakadtak ebből az elhelyezkedésből.

5. A technikai tanulók társadalomszerkezeti jellemzői, és a különböző technikumok rétegződése

Mielőtt rátérnénk a tanulók társadalmi rétegződésének vizsgálatára a X. XI. XII. sz. táblázat alapján összefoglalóan elmondhatjuk, a területi iskolamegosztás térképét több tényező alakította. A megyék oktatási lehetőségein kívül ide tartozott a megyék előtérbe helyezett, illetve betervezett társadalmi-gazdasági adottságainak köre. Nagyszámú a tovább nem tanulók száma. Nem hinnénk, hogy véletlen jelenség az a toborzási láz, ami e megyékben kitört. A területi egyenetlenségek a tanulók áramlásában csapódnak le. Ennek egyik következményéről - a kollégium elhelyezéséről - már volt lehetőségünk említést tenni. Most egy másik következményre kell felhívni a figyelmet, az egyenetlenségek által megteremtett központi beavatkozás szükségességére. Ennek eredményeképpen a VKM részletekbe menően beavatkozik a beiskolázás folya-

matába, a tanulók újraelosztását végzi el. A megyék igyekeztek megyén belül megoldani a beiskolázásokat. Legalábbis a tényleges és a betervezett létszámok megoszlásának összehasonlításából ez derült ki. Nyilvánvaló, az újabb iskolatelepítések, és a megerősödő központi beiskolázási tevékenység megváltoztatta a megyék stratégiáját is. A megyén túlra vándorlás - logikusan - a legelmaradottabb megyékben volt a legnagyobb. Ez azt jelentette, az ország amúgy is elmaradottabb területeiről beiskolázott tanulókat sújtotta a kollégiumban lakással járó összes hátrány, az e területeken élő családokat terhelte a kollégiumi élet többletkiadása. Mindezek arra mutatnak, hogy a szakképzés képzési intézményhálózatának kialakulásakor már megjelent, hatott az a társadalmi törvényösszefüggés, amely a társadalom strukturális rétegződéséből fakadt. Ennek fényében a szakoktatást nem redukálhatjuk le a pusztán szakmai információáramlás színterére, és a szakoktatás megváltoztatását sem egyszerűsít-hetjük a szakmai képzettség kibontakoztatására.

A továbbtanulók társadalomszerkezeti megoszlását kimutató XIII. sz. táblázat nem mond számunkra sokat. Bár ekkor az oktatástatisztika még 10 társadalomkategóriával dolgozik, a megyék társadalmi összetételét nem ismerve a megyék közötti összehasonlításokat végezhetjük el. E dimenzió mentén a következőket állapíthatjuk meg: Az egyes megyék azonos középiskola típusaiba eltérő társadalmi csoportmegoszlást találunk. A középiskolában - Zala megyét leszámítva -, a társadalom szinte minden rétege képviseli magát, számarányuk azonban területenként eltérő.

A táblázat adatait finomabb bontásban újrendeztünk. Megyénként iskolatípusonként sorakoztattuk fel tényeinket, és összevontuk a társadalmi csoportokat leíró 10 kategóriát is. Ezek után megvizsgáltuk egyrészt az egyes társadalmi csoportok hogyan jelennek meg az egyes iskolatípusokban, másrészt az egyes társadalmi csoportok hogyan veszik igénybe ezeket az iskolatípusokat? Megyénként a következő eredményeket kaptuk.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében például (XIII. sz. tábla) a középiskolai továbbtanulók 55 %-a fizikai munkás szülőktől származik. A tanulók 25 %-a paraszt, 10 % értelmiségi származású. A másik 10 % a szolgáltatóiparban dolgozók, egyéni munkavállalók társadalmi csoportjaiból kerül ki. (Dolgozó kisember az oktatás statisztika szerint.) Az ipari munkásság gyermekeinek 40 %-a az általános gimnáziumba ment, 36 % az ipari gimnáziumba, 15 % a közgazdasági gimnáziumba. Az értelmiségből származók 66 %-a az általános gimnáziumot választotta, 10 % az ipari gimnáziumot és 16 % a közgazdasági gimnáziumot. A pa-

paraszt származású tanulók 39 %-a ment általános gimnáziumba, 25 % ipari gimnáziumba, 18 % közgazdasági gimnáziumba. Elmondhatjuk, hogy mindhárom réteg elsősorban az általános gimnáziumot helyezi előtérbe. A parasztság és az ipari munkásság gyermekei ezután az ipari gimnáziumot, míg az értelmiségi gyerekek a közgazdasági gimnáziumot részesítették előnyben. Az értelmiség gyerekei nagyobb arányban tanulnak tovább az általános gimnáziumban, mint a másik két társadalmi csoportból származók. A pedagógiai gimnáziumban elsősorban a parasztságból származó tanulók tanultak, arányuk 47 % volt. Ezt követte az ipari fizikai dolgozók 35 %-os részesedése, majd az értelmiség 8 %-a.

A továbbtanulók, nem továbbtanulók adatait vizsgálva a társadalmi csoportok különböző továbbtanulási arányáról számolhatunk be. A legtöbben az ipari fizikai dolgozók gyerekei közül tanultak tovább, mindössze 9 %-uk nem ment középiskolába. Ezután az értelmiség, parasztság, majd a szolgáltatás egyéni munkavállaló réteg következik. E megyében ez az utóbbi két csoport jelentette a munkaerőtartalékot.

Somogy megyében - hasonlóan BAZ megyéhez - (XIV. sz. táblázat) a legtöbben az általános gimnáziumba kívánták tanulmányaikat folytatni. Itt a tanulók társadalmi származása a következő volt: 36 % a parasztság, 23 % az értelmiség, 20 % az ipari fizikai dolgozók gyereke. Az ipari fizikai dolgozók gyerekei elsősorban az ipari gimnáziumot vették igénybe, itt 28 %-uk található, 23 % az általános gimnáziumban, 17 % a pedagógiai gimnáziumban, 16 % a közgazdasági gimnáziumba járt. Az értelmiségi származású továbbtanulók 57 %-a az általános gimnáziumot, 14 %-a a közgazdasági gimnáziumot, 12 %-a a pedagógiai gimnáziumot választotta. A parasztszármazású diákok 25 %-a járt általános gimnáziumba, 20 % pedagógiai, 16 % ipari, és 11 % közgazdasági gimnáziumba. A pedagógiai gimnázium Somogy megyében is a parasztszármazású tanulók arányának túlsúlyát mutatta ki. Ez a csoport a tanulólétszám 47 %-át tette ki. Az ipari gimnáziumban az ipari fizikai dolgozók gyerekeinek aránya alig pár %-al haladta meg a paraszt származású tanulókét. (38 illetve 35 %) Alacsony az értelmiségi származásúak aránya, mindössze 7 %.

Itt nagyobb egyenletesség tapasztalható a továbbtanulásban. Kijelentésünk azonban csak akkor igaz, ha az oktatási intézmények felől vizsgáljuk a helyzetet. Mindenesetre ekkor is kidomborodik az értelmiségi gyerekek karakterisztikus továbbtanulási iránya, míg a többi társadalmi csoportnál ilyen nem található. Talán csak a pedagógiai gimnázium rendelkezik masszív társadalmi jellemzőkkel, ha az iskolatípusok társadalmi rétegződését is figyelembe vesszük.

Amennyiben nem az oktatási intézmények oldaláról közelítünk a beiskolázások kérdéséhez, azt tapasztalhatjuk, az értelmiségi gyerekek 2 %, nem tanul tovább. Az ipari fizikai munkások gyerekeinek 18, az alkalmazott - egyéni - szolgáltató csoport 36 %, a paraszt gyerekek 60 % nem tanul a középiskolában. Ez az arány elég jellegzetes, de előre eláruljuk a parasztyerekek továbbtanulási arányában a megyénél vannak még alacsonyabb százalékot elérő megyék is.

Ilyen volt a helyzet például Békés és Tolna megyében. Amit itt ki kell emelnünk, az a továbbtanulási lehetőségek beszűkülése. Ebben a megyében is az értelmiség gyerekei nagyobb arányban maradnak távol a középiskolától, de még mindig többen tanulnak tovább, közülük (százalékban), mint a parasztság gyerekei közül. A többi megyéhez képest kevésbé van előnyös helyzetben az ipari fizikai munkásság, de a megyén belül a többi társadalmi csoporthoz képest még mindig megtartja kedvező helyzetét.

Csongrád megye fejlettségi szintje eltérést mutat Békés-Tolna-Somogy megyéhez viszonyítva. A korábbiakban is láttuk nagyobb az iskolai hálózat, több a továbbtanulási lehetőség. Ezt tükrözik a továbbtanulásról felvett adatok is. BAZ megye után itt a legkedvezőbb a helyzet. Különösen kedvező az értelmiség számára, Somogy megye után a legtöbb értelmiségi fiatal itt tanul tovább. Egyedül a parasztság gyerekeinek továbbtanulási aránya tűnik alacsonynak, e társadalmi csoport majdnem Békés megye szintjén áll. Előtérbe került a szolgáltató-dolgozó kisemberek csoportja, az ipari gimnáziumba való részvételt tekintve a csoport a második helyen szerepel, az általános gimnáziumban pedig az ipari fizikai dolgozók csoportját is megelőzi. Ebben a megyében az értelmiség gyerekei jobban eloszlának az egyes iskolatípusok között. Ennek ellenére ennek a csoportnak túlsúlya mutatható ki az általános gimnáziumban. Az egyes iskolatípusok belső aránya nem hoz jelentős változást.

Adataink és számítóapparátusunk fogyatékosága miatt példánk csak néhány általános törvényszerűség kimondásához nyújtanak bizonyítékot. Így pl. annak a megállapításához, hogy a területi elhelyezkedés egyben társadalmi elhelyezkedés is, hiszen az iskolák tanulóinak összetételét elemezve jól látható, a különböző társadalmi környezet mennyire determinálja az egyes iskolatípusok társadalmi résztvevőit. Elég ehhez Borsod megye és Szolnok megye példáját említenünk.

Az oktatási-gazdasági-infrastruktúrában fejletlen területek egyformán érintik a társadalom valamennyi rétegét. Ez a továbbtanulás - nem továbbtanulás arányaiból látható. Amennyiben nemcsak a lehetőségeket említjük, kiderül, hogy bizonyos iskolatípusok résztvevői - mivel a terület nem rendelkezik ezekkel - különösen hátrányos helyzetbe kerülnek. Felderítettük azt is, hogy ennek a jelenségnek kifejezett társadalmi arculata van. Nem érintettük a fizikai dolgozók gyerekeit előtérbe állító iskolapolitikáját. Ennek létét nem tagadva azért megállapíthatjuk, az értelmiség gyerekei is "megtalálják számításait" a fejlesztés nem az ő rovásukra történik. Inkább arról van szó ami nem ennek a dolgozatnak témája, hogy a magyar társadalom strukturális átrendeződése csapódik le ezekben az arányokban. (Lásd erről Andorka Rudolf 1982).

A középfokú szakoktatási intézmények legkisebb arányu "fogyasztója" a parasztság. Az ipari gimnáziumokban - függetlenül attól, hogy az ipari fizikai munkásság után a második legnépesebb csoport, számarányához mérten csekély súlyban van jelen. Még így is eléri egy-két megyében az előtte levő társadalmi csoport arányát, de ez sem nagy.

A szakiskolákban való részvétel maga társadalmi jelenség: a társadalom rétegződése, érdekek és értékek szűrőrétegén keresztül kondicionálja. Így az értelmiség egy intézménytípus köré csoportosul, a többi társadalmi csoport - egyenlőtlenül ugyan - de megoszlik a többi iskolatípus között. Ahhoz, hogy a különböző iskolatípusok társadalmi összetételét vizsgálni tudjuk, megpróbálunk néhány adatsort bemutatni. (XX. tábla)

Adataink alapján össze tudjuk hasonlítani egy-egy azonos technikum helyzetét, olyanokét, amelyek az ország különböző helységeiben vannak, és olyanokét, amelyek egy-egy városban belül találhatóak, de más-más típusúak. Valamennyi általunk vizsgált szakgimnáziumban, technikumban az ipari fizikai munkás származású gyerekek túlsúlya mutatható ki. Súlyuk a bányai ipari szakgimnáziumban a legtekintélyesebb, és az építőipari szakgimnáziumban a legcsekélyebb. A szolgáltatásban dolgozók - és a dolgozó kisemberek gyerekei a vas-fém-gépipari szakgimnáziumokat részesítik előnyben, de ezekben az iskolákban a legmagasabb az értelmiségi csoportból származók száma is. A parasztság köréből származó fiatalok a bányai ipari szakgimnáziumban tanulnak leginkább tovább, arányuk a textilipari szakgimnáziumban a legalacsonyabb. Az ipari fizikai munkásságon belül a nagyüzemi munkásság gyerekei gyakrabban tanulnak tovább a vas-fém-gépipari technikumban, mint a más csoportok gyerekei. A kisiparosok gyerekei az építőipari gimnáziumban találhatóak na-

gyobb számban, Budapesten - külterületen - a vas-fém-gépipari iskolában. Arányuk Győrben a textilipari szakiskolában magasabb még.

Az egyes iskolatípusok területi összehasonlítása alapján a következőket mondhatjuk: Pécsen, a bányai ipari és építőipari szakgimnázium közötti különbség abban foglалható össze, hogy a bányai ipari szakgimnáziumban több a parasztszármazású tanuló, és alacsonyabb az értelmiségi származású gyerek. Győrben az ipari fizikai dolgozók gyerekei legnagyobb arányban a textilipari technikumba mentek továbbtanulni, a parasztyerekek a vas-fém-gépipari gimnáziumba. Ebben az iskolában a legalacsonyabb az értelmiségi származásúak aránya. Budapesten az eddigiekhez hasonló a helyzet. Egyetlen eltérés, hogy a szolgáltatásban dolgozók nagyobb arányokban vannak jelen a különböző iskolatípusokban. Ez nyilván a város viszonylag fejlettebb infrastruktúrájából fakad. Viszont a szolgáltatásban dolgozók gyerekei inkább a külterületi iskolákban találhatóak meg.

Az azonos iskolatípusok - területi elhelyezkedésük különbözősége ellenére - nem mutatnak nagy eltéréseket. Sokkal nagyobb a különbségek aránya az egyes területeken belül. Ebből arra következtethetünk, a különböző rétegek elképzelése a szakmai karrierről országosan nem mutat nagy eltéréseket. Ami a különböző egyenlőtlenségeket az iskolai szolgáltatások igénybevételében létrehozza, az az iskola területi fekvése szerinti társadalomszerkezet.

Bár adataink kevésnek bizonyulnak ilyen nagyfontosságú hipotézis igazolásához, de talán elegendőek a hipotézis felállításához. Amire jutottunk, abban foglалható össze, hogy a szakoktatáson belüli társadalmi folyamatok vizsgálatához elengedhetetlen az egyes iskolák területi társadalmi tagozódásának feltárása.

IV.

A MUNKAERŐHELYZET ÉS A SZAKKÉPZÉS VÁLTOZÁSAI 1953 UTÁN

1953-ban nem annyira a gazdaságpolitikai váltás határozta meg a munkaerőforrások kihasználásának ütemét, a munkaerőpolitikát, hanem épp a források kihasználtsága befolyásolta, sürgette részben a gazdaságpolitikai váltást.

"Az 1953. évben a munkaerőszükséglet biztosítása az ipar fokozódó munkaerőszükséglete és az időjárás következtében várható munkatorlódások miatt az 53. évinél nagyobb nehézségekkel fog járni. Ezért már most minden erőt mozgósítani kell a népgazdaság munkaerőszükségletének kellő időben történő biztosítása érdekében."⁽¹⁹⁵⁾

Az extenzív források nagymértékben kimerültek. Újabb és újabb kampányok indultak például csökkent munkaképességűek, betegek, öregek foglalkoztatására. Az 1952-ben megszületett nyugdíjtörvény gazdaságilag kényszerítette az idősebb korosztályba tartozókat a továbbdolgozásra. Ezek ellenére egyre kevésbé lehetett számítani plusz munkaerőre. Már az év eleji szakmunkásmérlegek csökkenő indexekkel számoltak a következő négy év beiskolázásaihoz. Így például a bányászat munkáslétszám növekedése a tervek szerint 110 %-ról 107 %-ra csökkent, ezen belül a szintén csökkenő vágárlétszám növekedés növekvő szakmunkásarányt eredményezett.

A mintegy 16 ezer új szakmunkás felét iskolába, felét üzemen belül képezték volna. Hasonlóan alakult például a lakatoslétszám tervezése is. A kiemelt 17 szakmában 122686 fő szakmunkásigényt irányoztak elő, ennek immár nagyobb részét, 91630 főt iparitanuló iskolában kívánták kiképezni.

A különböző munkaköri szinteken ekkor újra felmerült a végzettségek és munkakörök egyeztetésének igénye, hisz kiderült, a munkaköri szintek között a különbségek nemhogy eltűnnének, de növekedtek. Ám az egyeztetésekre irányuló kezdeményezések egymástól elszigetelten jelentkeztek, pedig a problémát nyilván nem lehetett külön a szakmunkásoknál, adminisztratív dolgozóknál, vagy vezetőknél megoldani.

Az új kormányprogram természetesen visszahatott a munkaerőpolitikára. Először is a különböző szektorokban felszabaduló munkaerőt kellett a munkaerőhiányos területekre átcsoportosítani. Tulajdonképpen ez nem jelentett nagy gondot. Kormány szinten ugyan megfogalmazódott a munkanélküliségtől való félelem, a piac azonban hamar felszívta a feleslegessé váló munkaerőt. Fontosabb intézkedéseknek számítottak az adminisztratív rendszer megváltoztatására irányuló politikai törekvések, lépések és azok következményei. Így a közegyelemben részesülők elhelyezése, az önkényes kilépőkkel szembeni és egyéb munkajogi szankciók megszüntetése, a szabadságolási, túlórázási rendszer lazítása, és általában a visszaélések lehetőségének csökkentése.

"Az átcsoportosítások igen gondos előkészítését tartjuk szükségesnek, annál is inkább, mert ezeknek az átcsoportosításoknak a tapasztalata döntően ki fog hatni az 54. évi - a jelenleginél sokkal nagyobb mértékű - átcsoportosításokra."

Előterjesztés az OT PB elé.

"Az amnesztia következtében október 31-ig folyamatosan mintegy 29 ezer munkaképes letartóztatott és internált szabadult ki. Számukra a közbiztonság érdekében is a népgazdaság munkaerőszükségletének figyelembevételével maximálisan törekedni kell a hasznos elhelyezések lehetőségének megteremtésére.

- a szabadulókat elsősorban a mezőgazdaságba kell irányítani, emellett szénbányászati, építőipari szakmunkásokat az építőipar részére."(196)

Ezekon kívül a szakképzés területén történtek jelentős változások, hiszen itt - a munkaerőgazdálkodásban általában tapasztaltakkal ellentétben - gyökeresen kellett átalakítani a képzés, beiskolázás rendszerét. A beiskolázásokban - nagymértékű leépítésekre került sor. Másrészt az alacsonyabb tanulólétszám lehetővé tette a képzés minőségének javítását. Néhány szakmában visszaállíthatták az egyműszakos képzést, megemelhették a tanulói időt. A képzés gyakorlatában azonban az volt a legfontosabb változás, hogy csökkentették a szakmai foglalkozások termelő jellegét, a tananyagot nem kellett a termelési tervekhez igazítani.

"... A termelési terv nagysága gátolta a gyakorlati oktatási célok elérését... Az eddiginél nagyobb mértékben kell megvalósítani a gyakorlati oktatás és a termelés megfelelő összhangját, küszöböljük ki a termelő jellegét. Anyagellátási tervünknek olyan normákra kell épülnie, melyek megállapításánál figyelembe veszik, hogy nem szakmunkások, hanem tanulók készítik ezeket az alkatrészeket."(197)

Sürgősen helyreállították az ágazatok között a képzési kapacitás elosztásában felbillent egyensúlyt, tervbe vették a mezőgazdaság szakképzett munkaerővel való ellátottságának növelését. Ugyanakkor az újonnan munkába álló szakmunkások nagy száma igen súlyos elhelyezési problémákat okozott. Míg a régi munkaerőt a nehéz fizikai munkát végzőket, sőt az átképezhető szakmunkásokat át lehetett irányítani új területekre, a frissen végzettek elhelyezése már komoly gondot okozott.

"... a kötelező szakmai gyakorlat ideje alatt lehetőség szerint szakképzettségnek megfelelő munkakörben kell foglalkoztatni a gyakorlati szakmunkásokat, azonban ha erre a vállalatoknak vagy a felügyeletet gyakorló minisztériumnak nincsen lehetősége, úgy szakvizsgát tett ipari tanulókat szakmájukhoz közelálló szakmában vagy betanított munkakörben is foglalkoztathassanak."(198)

Miután megteremtették bennük a szakmunka betöltésére irányuló igényt - hiszen távoli származási, földrajzi területekről épp ennek kecsegtetésével toborozták őket - hirtelen perspektívatlanok váltak. A tervezők olyan javaslatokkal is foglalkoztak, hogy frissen végzett szakmunkásokat betanított munkakörben is elhelyezhessenek. Az MTH és az OT egyre másra kapták a leveleket, amelyekben vállalatok jelzik, hogy nincs betöltetlen szakmunkakörük, végzett tanulók kérnek munkalehetőséget, iskolák panaszzal, hogy végzettjeik nem tudnak elhelyezkedni.

"Tisztelt Elvtársnő! Már több, mint egy hónapja felszabadultam, de munkahelyem nincs. A szabadságom eljövete előtt az iskola megígérte, hogy elhelyez, de ez nem történt meg. Én augusztus 24-én bent voltam az iskolában és ott megadták az Ön címét, hogy levélben forduljak Önhöz, ezzel az üggyel. Megkérem az elvtársnőt, hogy legyen szíves érdeklődni a Telefongyárban, mert ott van felvétel, de csak 10 éves szakmai tapasztalattal, de hát én nem várhatok 10 évig, vagy ha van más szerszámkészítő (gyakorló) felvétel, legyen szíves erre a címre értesíteni..." "A VIII. hó 25-én kelt levelére közlöm, hogy szerszámkészítőnek az ipar csökkent szerszámkészítő szakmunkás igénye miatt elhelyezni nem tudjuk, amennyiben lakatos munkát elvállalna, úgy kérem jelentkezék."(199)

1953-ban 153 ezer, 1954-ben 163 munkaképes fiatal várt munkára, ebből 63 ezer szakképesítéssel illetve középfokú szakképzettséggel rendelkezett. Főleg a vasipari szakmákban jelentkeztek szakmunkásfeleslegek. Ezeknek elhelyezését nemritkán a gazdaság szükségletein felül kellett biztosítani, hisz munkába állításuk politikai feladat volt.

A jövőbeli túlképzéstől tartván az MTH határozatban írta elő, hogy a beiskolázásokat a jövőbeli szakmunkásigényeknél alacsonyabban határozzák meg. Az 1954. évi vasipari beiskolázásokat ezért radikálisan, 8000 fővel le is csökkentették, és a létszámot a mezőgazdaság illetve kereskedelmi szakok mellett immár az újra meginduló kisipari képzés felé irányították. A gazdaságpolitikai fordulatot követő változásokhoz hasonlóan a képzés rendszerét is jellemezte egyfajta bizonytalanság, amely abból eredt, hogy a külső igényekhez igazodva négy éven belül harmadszor kellett megváltoztatni a követendő preferenciák, elérendő célok sorrendjét.

Említettük, hogy a munkaerőhelyzet nem módosult jelentősen, a szűkös források maguk is a fordulatot sürgették. Az oktatás tervezői azonban ismét tapasztalhatták, hogy az általuk felépített szerkezet ingatag. A rendszert éppen azért nem tudták stabilizálni, mert rövidtávú és igen változékony igényszervezetre alapozták. Jellemző módon az 1954-es értékelésekben a legnagyobb hiányosságnak tekintették, hogy nem lehetett megállapítani, mik voltak tevékenységük pozitívumai, és mik a fő hibák. Ennek a helyzetnek fő okaként a makroszintű gazdaságpolitikai tendenciákat jelölték meg, - a népgazdaság egyoldalú fejlesztését, a gyors és aránytalan növekedést - amelyek alakítására nem sok befolyásuk lehetett.

"A tanulóképzés egységes kialakítása mellett azonban jelentős hiányok mutatkoztak még képzési rendszerünkben... ezek a hiányosságok tulnyomóan a népgazdaság egyoldalú fejlesztéséből adódó gyors és aránytalan növekedésünk eredményeképpen álltak elő. Nem egy esetben jelentette a hibák fő forrását azonban az is, hogy eredményeinket nem értékeltük helyesen, eltorzítottuk hiányosságainkat, és az mind a központban, mind a területen dolgozó kádereinkben elkedvetlenedést, pesszimiztikus hangulatot teremtett." "El kell érni, hogy a népgazdaság öt éves tervének keretében elkészüljön az ipari tanulóképzés perspektívikus alakulása. Ennek érdekében az MTH-nak a jövőben jobban be kell kapcsolódnia a szakmunkásszükséglet tervezésébe..." (200)

Az új gazdaságpolitika fontosabb hatása tartalmilag a rövidtávú tervekben volt érzékelhető, például az ipari tanulók 53-54. évi beiskolázási tervének jelentős csökkentésében, ami a döntéshozók számára rögtön következett az ipari fejlődés lassulásából. A módosítások okán az előterjesztések először utaltak épp a helyzet szükségszerű javulásakor az addig folyamatosan növekvő problémákra, a képzés nehéz körülményeire, rossz minőségére. Talán a fen-

tiék miatt titkosított előterjesztések szerint a tervek javasolt módosítása következtében jelentősen emelni lehetett az iparitanuló-képzés minőségi színvonalát. Lehetővé vált az egyes intézetekben a zsúfoltság csökkentése, és fokozott ütemben az első éves tanulóknál térhettek rá - a szovjet tapasztalatok alapján - a másfél évig tartó tanműhelyi képzésre. Megszüntethették a turnusos képzést, és a tanulók elhelyezésére szükségképpen felhasznált, de egyébként alkalmatlan épületek igénybevétele. A tervektől való eltérést a Tervhivatal engedélyezi. Így szállítják le 40 ezerről 33 ezerre, illetve (1954/55-re) 35 ezerre a beiskolázandó létszámot. Megjegyezzük, hogy az 1954/55-ös csökkentett létszám sokkal nagyobb eltérés a tervelőirányzattól, mind az első pillanatra látszik, mivel a terv 1955-re a 40 ezres tanulólétszám helyett már 50 ezer főt irányozott elő. Ezekhez a tervszámokhoz képest a Hivatal 28 ezer illetve 1954-ben 10 ezer tanulót iskoláz be. 1953 előtt - úgy tűnik a kormányzati szervek maguk fogták vissza a túlzott beiskolázásokat, kevésbé túlzottakkal helyettesítették azt. 1953 után a tudatos beruházási fék fogta vissza a létszámnövekedést. (Átirányítás, fegyelmi kizárások, az intézetek elhagyásának szinte korlátlan engedélyezése, a 2-es gyakorlati jegyek tömeges alkalmazása) ekkor (ugyanis mint tehetségtelent eltanácsolják a pályáról) szakvizsgán tömeges buktatások - tartoznak a leépítés eszközei közé.

Az MTH pozíciója 1953-ban megrendült. Ekkor a Hivatal a politikai fegyverek bevezetésére kényszerül, revizionista, káros nézeteknek ítélte meg a Hivatal megszüntetését szorgalmazó nézeteket. 1954-ben, a beruházási politika időleges rekonstrukciójának idején, győzelemként ünnepelte a Hivatal fennmaradását. Nemcsak a Hivatal létét érintő kérdések öltötték fel a politikai harcmezét, hanem egyéb - lényegtelennek tűnő kérdések is. Ellenséges behatolás eszköze lett a kollégiumi tetvesedés nyomán kialakult feljelentés, szabotázs a munkaruha idő előtti kihordása.

1954 őszére ismét megszilárdul az MTH helyzete. A beruházások növekedése ismét bizonyos tanulói létszámnövekedést idéz elő, e növekedés azonban nemcsak - főként nem - globálisan jelentkezik, hanem a szakmákon belüli arányokat változtatja meg a vas-fém-bányászat iparágai javára. Hatalma azonban kisebb, súlyának csökkenését jól jelzik a következő arányok. 1954-ben - a beruházók viszonylagos visszafogása után - az MTH tanulói az osztálytanulólétszám 40 %-át teszik ki. A 60 % megoszlik az ágazati minisztériumok és a tanácsok között. 1954 előtt az arányok fordítottak voltak, a súlypont az MTH oldalán található. Természetesen az arányok mellett fontos megemlíteni a nem MTH képzés összvolu-
mene 1953 előtt sokkal alacsonyabb volt, mint 1953 után.

1953-ban sürgetően felmerült a képzés hosszútávú tervezésének szüksége, ami addig csak elvekben fogalmazódott meg. Az ekkor felgyorsuló folyamat egyben lehetőséget jelentett a szervezeteknek a térnyerésre, a központi szereppel rendelkező intézmény kiépülésében és ezzel hosszútávú garanciát a jelentőség megtartására, hiszen az világos volt, hogy a kialakuló rendszer alapjai sokáig stabilak, hagyományt-teremtőek maradnak. A résztvevők a tervutasításos rendszer arénájában erős pozícióban maradt hatóságok, az OT és az ágazati minisztériumok.

Az MTH 1954-ben arra a követelésre alapozta stratégiáját, hogy az OT határozza meg a tanulóképzés perspektíváját, de ebbe - mint főhatóságnak - a MTH-nak is hagyjon beleszólást. Ez a főhatóságnak arra irányuló törekvését jelezte, hogy végre stabil alapokon álljon a szakképzés.

A tervezés felvetése már eleve nehézségeket rejtett. A labilis tervekre való építkezés öt éves ciklusokban sem kockázatmentes, ezt tetézte, hogy még mindig bizonytalanok voltak a gazdasági igények, a képzettségek és a munkakörök szerkezetének viszonya, az iskolák képzési funkciója. Ezekre a tisztázatlanságokra a levelezések, előterjesztések is utalnak, amikor hiányolják a tudományos módszereket, előrejelzést. A stabil rendszer kiépülését azonban akadályozták a főhatóságok közti viták, ellentétek, amelyek a változásokat, tervezéseket, döntéseket kísérték. Ilyen volt például az ipari minisztériumok ellenállása mezőgazdasági, kereskedelmi képzés arányának növelésekor. Hasonló érdekellentét bontakozott ki a kisipari tanulóképzés növekedésénél, amivel szemben - saját bázisa védelmében az MTH állt. Erre nyilván inkább már egzisztenciális, mintsem racionális okok készítették, hiszen ekkor már felmerült megszüntetésének lehetősége is.

"... a magas tanulólétszám nem az egyes szektorok perspektivikus szakmunkásszükséglete alapján alakult ki, hanem a VIII. általános iskolát végzettek elhelyezkedési problémája megoldásának érdekében. Információink szerint valószínűnek tartjuk, hogy a jövő évi létszámterveket is döntően befolyásolja a VIII. általános iskolát végzettek elhelyezkedésének problémája... Eddigi tapasztalataink azt mutatják, hogy a VIII. általános iskolát végzett fiatalok jövője szempontjából nem látszik megnyugtató megoldásnak a magánkisiparhoz való tömeges szerződötetés... Egyes szakmákban anyag és munkahiány, más szakmákban a kisiparosok felelőtlensége folytán a tanulók szakmai képzése nem látszik biztosítotttnak." (201)

A kereskedelmi, vagy kisipari tanulóképzés elsorvasztása majd újrakezlesztése, végül 1954 után az említett támadások hatására történő újbóli háttérbe szorítása nyilván nem a gazdasági fejlődés tervezett követelményeinek megfelelően történt. 1955-ben csökkentették a technikai létszámot annak érdekében, hogy kevesebb középfokú végzettségű munkavállalóval kelljen számolniuk.

"A középiskolákba és egyetemekre céltudatosan iskoláztuk be fiataljainkat, a felelősség tehát az állam számára még nagyobb. A cél azonban megváltozott, és ebből kifolyólag kettős feladatot kell megoldani. 1/ Megtalálni a már kiképzett káderek elhelyezkedési lehetőségét, a gazdasági élet átcsoportosításának maximális figyelembevételével. 2/ Az oktatásban az új szakmai célkitűzéseknek megfelelő változásokat végrehajtani."

..."Javaslatok:

A PB számára részletesen csak az 55-ben végzők elhelyezkedésére tegyén az OT javaslatot. Az iskoláztatási tervszámokat a népgazdasági terv összeállításánál csak irányzámként határozzák meg. Kormánybizottság dolgozza ki az oktatásban az új szakmai célkitűzésnek megfelelő változásokat és az irányzámként elfogadott iskoláztatási létszámok felbontását. (...) Veszélyesnek tartom az általános gimnáziumot végzők létszámának nagyarányu emelését és a technikai létszám csökkentését.

Ha figyelembe vesszük a tervezet bevezető részének fő pontját, mely helyesen veti fel, hogy az ifjúságot a termelő munka megbecsülésére kell nevelni, akkor megfontolandónak tartom a technikai létszám nagyarányu (értesülésem szerint 40-50 %-os) csökkentését. A hiba nem a technikai rendszerben, hanem jelenlegi tanterveinkben és módszereinkben van." (202)

Az iparitanuló képzésnek azonban már sem az intézménye (MTH), sem a jellege, feladata és minősége nem jelentett ekkorra már alapot arra, hogy a hosszútávú tervezés stratégiáját rá alapozzák. Az MTH szerepe az iparitanuló beiskolázások stabilizálásának szándékán túl az egyeztetési, ellenőrzési feladatokon túl nem volt stratégiai jelentőségű. A képzés jellege és körülményei a rövidtávú igények kielégítését szolgálták, annak is nehezen tettek eleget, a tervezés bizonytalansága sem volt biztató hosszútávú elképzelések kialakítására. Erre, azaz a stratégiai tervezésre a felső- és középfokú oktatás rendszerre tűnt alkalmasnak. A szándékok szerint a tervek középpontjában a felső- és középkáderek szűkséglet állt, ennek tíz éves igényét, illetve mérlegét akarta az OT a fő szempontként figyelembe venni. Ez egyben a Köznevelési Minisztérium tervezésbe való befolyását is behatárolta.

A tervezési folyamat kialakításának időszaka egybeesett a gazdaságpolitikai váltással. Ez egyben eltolódást eredményezett a főhatóságok közötti erőviszonyokban. A fordulatot megelőző (1953 május) változat szerint az első és legfontosabb mérlegeket az OT (Munkaügyi és Bérügyi, valamint Szoc.Kult.) főosztályai készítik az aktuális szakmbernormák extrapolációjával, a megfelelő termelési elképzelésekhez igazodva.

"Az 1. pont végrehajtásához el kell készíteni a mérnökök és technikusok távlati arányszámterveit, amely alatt az értendő, hogy a népgazdaság legfontosabb területeire vonatkozóan (pl. kohászat, bányászat, gépgyártás, oktatás) milyen mérnök- és technikuslétszámokat akarunk elérni a népgazdasági tervekben kitűzött feladatokhoz mérten. Így pl. meg kell határozni 1000 tonna szén termeléséhez, vagy 1000 gépipari munkás műszaki irányításához, bizonyos számú tanulók oktatásához 1964-ben hány mérnökre, illetve technikusra van szükség. A feladatok rögzítése után el kell készíteni a népgazdaság egyes területeinek megfelelően a végző hallgatók távlati elosztási tervét úgy, hogy a mérnök arányszámok az előző fejezetben ismertetett célok megvalósítása érdekében biztosíthatók legyenek. A távlati elosztási tervek elkészítése után nyert létszámokból el kell készíteni a népgazdaság legfontosabb területeinek mérnök és technikus mérlegeit, mely mérlegek megmutatják, hogy a lemorzsolódás, kiöregedés alapján készült, és azt az Országos Tervhivatal kollégiuma hagyja jóvá."(204)

Az OT előterjesztésében saját hatásköre hangsúlyozása mellett az is látszik, hogy a tervezés valóban normatív volt, hisz a nem prognosztizálható folyamatok (lakossági szándékok, technikai fejlődés stb.) figyelmen kívül hagyva, a termelési elképzelések igényeihez alkalmazkodott. A felső- és középfokú képzés nem rendelkezett önálló stratégiával. Az előterjesztés szerint második lépésként már a minisztériumok készítették volna el a globálisan meghatározott tervek lebontásával - saját mérlegjavasolataikat. Itt tehát az ágazatok döntési joga kimerült volna a központi elképzelések konkretizálásában.

"A 2. pontra azért van szükség, hogy az OT kollégiuma által elfogadott mérlegeket, káderarányterveket stb. az érdekelt minisztériumok, főhatóságok a saját területükre konkretizálják, azok alapján elkészítsék az irányításuk alatt álló területek szakmai bontásának megfelelő mérlegeket. (...) Végeredményben pedig a mérlegeket a minisztériumoknak megfelelően finomítaniuk kell."(204)

Ezek összesítése és a végleges javaslat elkészítése illetve minisztertanács elé terjesztése már ismét az OT feladata lett volna. A feltételes módot a történelmi időpont tette aktuálissá. Az új, júniusi kormányprogram után többek között a májusi javaslatot is módosítani kellett. Az ennek megfelelő előterjesztést az időközben gyengébb pozícióba került OT terjesztette ismét elő.

"A káderszükséglet tervezésével kapcsolatos munkákat - az eddigi elgondolások szerint - az OT végezte volna el. A számítási anyagot az érdekelt iparágért felelős minisztériumok felülvizsgálták, véleményezték volna, és ennek alapján történne a távlati mérlegek felállítása. Ez a szervezési mód azon a megfontoláson alapult, hogy a szakminisztériumok nem rendelkeznek a munka elvégzéséhez szükséges összehasonlító adatokkal, elgondolásokkal stb. és ezért helyesebb, ha az OT által kidolgozott első számításokat véleményezik és ennek alapján kerülne a mérlegek felállítására. Időközben felmerült annak indokoltsága, hogy ez a munkaszervezés más alapokra kerüljön."(205)

Az alkudozni kényszerülő Tervhivatal igen karakterisztikusan fogalmazta meg kételyeit az ágazati minisztériumokkal szemben úgy, hogy saját hatáskörének csökkentésével kapcsolatban egyben a döntés elhibázottságát sugallta. Stílusa a tudathasadásos hivatalé, amely saját ítéletét fogalmazza.

"Időközben felmerült annak indokoltsága, hogy ez a munkaszervezés más alapokra kerüljön. (...) A szakminisztériumok felvetették, hogy helyes-e ha az alapvető iparági számításokat a minisztériumok végzik el és az OT ezeknek a számításoknak alapján folytat tárgyalásokat és készíti el a mérlegeket. Véleményünk szerint a szakminisztériumok e munka elvégzését vállalni tudják."(206)

Ebben a helyzetben az OT új - hatalmát átmentő - politikát alakított ki. Ennek legfontosabb eleme a tervezési nomenklátúra, a részletezési szempontok, szabványok és a mutatószámok kidolgozásának saját kézben tartása.

"Az OT felhívást (tervutast) ad ki a szakminisztériumok felé, amellyel biztosítja, hogy a munka egységes nomenklátúra, feldolgozási rendszer és elgondolások alapján kerüljön elvégzésre. A felhívás biztosítja, hogy a minisztériumok címzetten (a felügyeletük alá tartozó vállalatok és intézmények vonatkozásában), iparági bontásban készítsék el javasolataikat. Az erre vonatkozó részletezési szempontokat és munkalapokat ugyancsak tartalmazza a felhívás."(207)

A felhívással első lépésként azokat a kereteket jelöli ki, amelyek behatárolják, hogy az ágazati tervekben miről lehet egyáltalán szó, továbbá milyen viszonylatban, nagyságrendben, és milyen normákhoz igazodva. Ennek hangsúlyozása többek között azért tűnik fontosnak, mert a jelenlegi középtávú tervezési gyakorlat hagyományai teremtődtek meg. (Ld. Lukács P. A közép- és rövidtávú oktatásfejlesztési tervek készítéséről kézirat, 1983.) Másrészt ebben az egyébként alaposan szabályozott rendszerben az OT megkerülte annak meghatározását, hogy hogyan viszonyulnak az ágazati minisztériumok által kidolgozott tervek a saját fő keretszámokhoz. Emellett új elemként vonta be a tervezésbe a Felsőoktatási Minisztérium által képviselt oktatási kapacitásokat. Ez az ágazati hatáskört gyengíti, hiszen a szakminisztériumoknak ebben nincs kompetenciája.

A kapacitások gyakorlati számbavétele persze elkerülhetetlen, ám a tervezés elveiben az előző változatban nem szerepelt.

"A minisztériumok elkészítik javaslatukat, ugyanakkor a tervhivatal kidolgozza a fő keretszámokat és a Felsőoktatási Minisztérium megtervezi felsőoktatási intézmények reális kapacitását." (208)

Az OT számára hatásköre erősítéséhez fontos adalék lehet a szakszerűség képviselete. Ezt ebben az időben kidolgozott módszerek híján a külső példák pótolták.

"Az egész munka sikerének biztosítása érdekében gondolni kellene szovjet dokumentáció beszerzéséről." (209)

Tudomásunk szerint a hosszútávú tervek végül is nem készültek el. Erre utal egy 1955-ös előterjesztés is, amely éppen a kaderszükségleti előrejelzéseket sürgetné.

"A tervezet ... megkerüli az alapvető kérdést, és nem tükrözi azt, hogy a munkaerő tervezésével tudományos alapon kell foglalkozni, és a beiskolázási létszámok kialakításához megalapozott, a népgazdaság szükségleteit tükröző kaderszükségleti terveket kell kidolgozni." (210)

A tervezés kiépítésének akadálya főleg a bejáratott módszerek hiánya volt. Ide tartozik például a képesítések és munkakörök egyeztetésének kialakulatlansága, amely nemcsak a tervezést, de az ezzel kapcsolatos gazdasági stratégiákat is bizonytalanná tette.

"A technikumok beiskolázási létszámtervének elkészítését igen megnehezíti, hogy nincsenek meghatározva a technikumi képesítéshez

kötött munkakörök. Ennélfogva a szükséglet előre nem mérhető fel, nem lehetnek mérlegek." (211)

Ennek, azaz a foglalkoztatás és a képzés valamiképpen kapcsolódásának nem voltak hagyományai és ebből következően tartós lehetőségei, ehhez a gazdasági szervezet sem volt kellően tagolt.

"Az egyes munkakörök bizonyos iskolai végzettséghez kötését a magasabb munkaköröknél kell kezdeni. A tervezetben kialakított munkaköri jegyzék kiadása esetén az a helyzet alakul ki, hogy a beosztott munkakörökben dolgozóknál megkívánjuk a középiskolai végzettséget, felettesénél azonban, vezetői munkakörben, kötelezően előírt iskolai végzettséggel nem kell rendelkeznie." (212)

1954-ben ismét az MDP KV foglalkozott a közoktatás feladataival. (213) A határozat a közoktatás eredményeinek felsorolásával kezdődik, és a fogyatékosok felsorolásával folytatódik. Az eredmények változatlanok, a régi uralkodó osztályok műveltségi monopóliumának megszüntetése, a munkás-paraszt származású tanulók létszámának emelése. A hiányosságok listája meglepő. A legfőbb hiba az általános iskolai oktatás elhanyagolása. E mellett - "viszont reális adottságaink számbavétele nélkül - túlfejlesztettük és túlszakosítottuk közép és felsőoktatásunkat". A Szovjetunió eredményeit "alapos elemző munka nélkül" vettük át, nem foglalkoztunk az oktatás tényleges tartalmával. A határozat megjelöli a fogyatékosok leküzdésének módját is. Többek között 1960-ig az általános iskolában "lehetőség szerint" meg kell valósítani a szakmaszerű oktatási rendszert. "Az Oktatásügyi Minisztérium és a szakminisztériumok gondoskodjanak a technikumok túlzott szakosításának fokozatos megszüntetéséről." (214) A Központi Vezetőség elhatározza a Pedagógiai Tudományos Intézet felállítását. A Párt határozata ismét beindította az állami mechanizmust, így 1955-56-ban jogszabályok szintjén is újraszabályozták a technikumi rendszert. (215) Arra a kérdésre, mi változott, nehéz választ adni, a technikumok célkitűzéseivel foglalkozó sorokat mindenestre átírták.

Az ipari technikumok esetében a törvény a következőket mondja az iskola-típus általános feladatáról:

"Az ipari technikumoknak, mint szakmai középiskoláknak az a célja, hogy az ipar különböző ágai számára hazánk egész dolgozó népének érdekét odaadón szolgáló, művelt, hazaszerető, szocialista szakembereket neveljen, és ennek megfelelően

- a/ Az ipar meghatározott területein, a gyártási műveletekről, a termelőeszközök szerkezetéről, és kezeléséről, valamint a termelési folyamatra ható tényezőkről, illetőleg a berendezések üzemeltetéséről, korszerűsítéséről, szilárd középfokú szakmai elméleti ismereteket adjon.
- b/ tanulói számára szakmájuk területén a szakmunkástól megkívánható egyéb ismeretek és készségek elsajátításáról gyakorlati képzés útján gondoskodjék.
- c/ kellő általános műveltség megszerzését biztosítsa."

Majdnem ugyanígy változott a mezőgazdasági-közigazgatási technikumokat újraszabályozó jogszabályok cél, és feladat meghatározó bevezetése. A közigazgatási technikumok esetében az ágazati miniszter szakosítási jogkörét a Minisztertanács vette át, és a törvény a helyi tanácsok igazgatási jogkörének megállapítását sem bízta kizárólag a szaktárcára, hanem ezt az oktatásügyi miniszter állapítja meg a szaktárca beleegyezése után. Változatlan az átlépés tilalma, és érintetlen az egész irányítási rendszer. Bővült viszont - nyilván a partikuláris érdekek kizárólagos érvényesülése ellen hozott intézkedések keretei között - az oktatásügybe beleszólók köre. E szerint a technikumokban indított osztályok számát, a tanulók létszámát, közigazgatási és ipari technikum esetében egyaránt a Minisztertanács által megállapított kereten belül az OT elnöke, a szakminiszter, és az oktatási miniszter együttesen állapítják meg. Központosítottak tehát bizonyos kérdésekben, a partikuláris érdekeket így vélték viszaszorítani.

A mezőgazdasági technikumok esetében a változtatás egyik pontja a szakosítás Minisztertanács hatáskörbe utalása volt. Ezen kívül bevezették a középiskolák általános normaelőírásait a mezőgazdasági technikumba, az iskola középiskolai rangra emelkedett. Ezt bizonyítja a technikus vizsga és oklevél bevezetése is.

A Minisztertanács az 1956-os új szabályozás ürügyén foglalkozott a technikumok ügyével. Erről határozatot is hozott. A határozat többek között kimondja:

"Az ipari és mezőgazdasági technikumokba a jövőben olyan tanuló vehető fel, aki legalább egy éves üzemi gyakorlattal rendelkezik." E rendelkezést első ízben az 1957/58-as tanévben vélték kötelezően bevezetni, az intézkedés célja - a jogszabály elnevezés is utal rá - a technikai oktatás gyakorlatibá tétele volt. A jogszabály önmagának is ellentmondó rendelkezéseket tartal-

maz az előzetes üzemi gyakorlatra felvett - később a technikum első évébe beiskolázandó - tanulókról. E szerint ugyanis az üzemi gyakorlatra felvett "előfelvételis" a technikai tanulmányai kezdete előtt még felvételi vizsgát is köteles tenni.

A reformok eredményeként a jogszabályok egyértelműen és pontosabban fogalmazták újra a gyakorlati oktatás fontosságát. Valahogy azt sugallják nem volt elég gyakorlatias a képzés ezekben az intézményekben. Kérdés, mi a gyakorlat fogalmának tartalma - és ismét a középfokú szakképzés alapproblémájának vagyunk.

A gazdaságpolitikai fordulatot követő többi változáshoz hasonlóan a képzés rendszerét is jellemezte egyfajta bizonytalanság, amely abból eredt, hogy a külső igényekhez igazodva négy éven belül harmadszor kellett megváltoztatni a követendő preferenciák, elérendő célok sorrendjét.

Az OT augusztusban készített előterjesztést az ifjúság helyzetéről. Ebből kiderült, hogy a végzettek munkalehetőségekkel való ellátása ekkor is akadozott. Ám a szakminisztériumok illetve a középfokú képzésben érdekelt Oktatási Minisztérium észrevételeiből az is kiderült, hogy ebben szerepet játszottak az a körülmény, hogy még mindig nincs tisztázva, milyen módon egyeztessék az igényeket, hogyan osszák meg a szerepeket a munkaközvetítésében, hogy - bár újabb kormánybizottságot hoztak létre - még mindig nem világos, hol van a szakmunkásképzés helye a gazdaságban és az oktatásban, mi a technikumok szerepe, és mi az MTH feladata.

1956-ban az iparitanuló képzés megoldatlan feszültségei - más politikai folyamatok által felerősítve - tanulók százait sodorta a fegyveres harcba. A politikai feszültségek jelentkezését az MTH 1953 óta észlelte, hangulatjelentésekben, előterjesztésekben elég reálisan feltárták a helyzetet, - de a feszültségek csökkentésére semmit sem tudott tenni, ehhez eszközei - fegyelmezésén kívül - nem voltak.

Nemcsak az oktatás szervezetén belül felhalmozódó társadalmi feszültségek miatt vállalta a "késő realizmust" a Hivatal. Jó oka volt félni az ágazati minisztériumok soha ki nem számítható politikai kötélhúzásától is. Féltelme nem volt alaptalan. 1956-ban - kihasználva a szakmunkástanulók részvételét az októberi "eseményekben" hat ágazati minisztérium nyomására felszámolták az MTH-át.

1. A szakoktatás helyzete az ötvenes években speciális. Sajátos helyzete abban rejlik, hogy a képzést alárendelték az erőltetett iparosítást szolgáló politikának és szervezetrendszernek. Ugyanakkor az iparitanuló képzés intézményrendszere - előzmények és tapasztalatok hiányában - átvette az iparosítás történetileg is specifikus útjának megoldási módjait.

2. A képzés felülről lefelé épült ki, azaz felső kormányzati szintű döntések alakították ki, nem pedig a termelésből kinövő gazdasági érdekek. Ebben a kialakulási folyamatban nagy szerepet játszott a felső szintű szervezetek egymás közötti kapcsolata, konfliktusa. De alapvetően meghatározta a kialakuló képzés tulajdonságait az irányító szervezet belső munkamegosztási rendszere.

3. A szakoktatás szükségletét nem képviselte sem intézmény, sem társadalmi csoport. Oktatási szükségletnek az számított, amit az igazgató szervezet apparátusa a bürokratikus szakszerűség jegyében annak tekintett. Igaz a bürokrácia önfenntartása jegyében felkarolt bizonyos érdekeket képviselt valamilyen tárgyi racionalitást. Azonban ennek a képviseletnek a határát nem a valóságos szükségletek húzták meg, hanem a szervezeten belüli viszonyok.

4. A szakképzés minőségét alapjaiban az határozta meg, hogy a szakképzésben részt vevő társadalmi partnerek között milyen érdekegyeztetés lépett fel.

A vizsgált karban együttműködésről, csak korlátozott mértékben beszélhetünk, a partnerek alapvető érdeke a szakképzés adott formájának felszámolása volt. Tanulmányunk egyik tanúsága, hogy minőségileg is hatékony szakoktatás csak akkor létezik, ha a szakképzésben érdekelt partnerek érdekei a szakképzés alapkérdéseiben megegyeznek, de legalább nem mondanak egymásnak ellent. Ellenkező esetben - erre éppen az ötvenes évek a példa - nincs remény a korszerű oktatásra.

Tanulmányunk másik fontos következtetése, hogy a szakképzés soha nem a szakmai - tevékenységi normák oktatása, átadása, hanem olyan intézményes mozgások társadalmi együjtése, amely a társadalom viszonyaiból táplálkozik. Az oktatási rendszer szervezeti strukturájának működése képes eldönteni a szakmai tudás közvetítésének hatékonyságát, képes háttérbe szorítani szaktudás átadását. Ugyanakkor a szakoktatás jó adag "rejtett tantervi" magatartási és viselkedési normát adott át tanulóinak, olyan értékeket osztott el, amelyek a munkahelyi viselkedés, beilleszkedés egy adott szituációját mozgatták.

5. Megállapíthatjuk, ha az irányító szervezet még rendelkezik azokkal az információkkal, amelyek irányításának területét reális színben tüntetik fel, még nem biztos, hogy a realitásoknak megfelelően cselekszik. Ebben saját érdeken kívül megakadályozza túlélésre beállított stratégiája is. Az MTH-t társadalmi erők mozdították el a holtpontonról, a társadalom kihívása nélkül a képzés adott rendszere tovább működik.

6. A szakképzést meghatározó döntések kialakításában fontos szerep jutott a szervezet felépítésének. A legfelső döntési szintekre, csak a szervezeten belüli mérlegelés után kerülhettek ügyek.

7. A szakképzés alakulását vizsgálva inkább döntési folyamatokról beszélhetünk, mintsem döntésekről. E folyamatok csatornái a szervezet formális és informális kapcsolatrendszere voltak. A nyilvános kollégiumi ülés maga is része a szervezeten belüli érdekérvényesítésnek, másfelől része az érdekek elrejtésének. Az informális csatornák rendszerét nem ismerve véletlenszerűnek tűnnek a döntések, holott csak a harminc elmúlt év történelmi ideje akadályozta meg a teljes körű feltárást.

JEGYZETEK

1. A Társadalomtudományi Társaság vitaülése. Bp. 1906.
2. Jóboru Magda: A középiskolák szerepe a Horthy korszak művelődéspolitikájában. Bp., 1963, Tankönyvkiadó. 141. p.
3. Uo. 28. p.
4. Uo.
5. Nagy József: A középfokú oktatási rendszer fejlődési tendenciái és távlati tervezése. Bp., 1972, Kossuth.
6. Simon Gyula-Szarka József: A magyar népi demokrácia nevelés ügyének története. P., 1965, Tankönyvkiadó.
7. Horváth Márton: A népi demokrácia közoktatási rendszere 1945-48. Bp., 1975, Tankönyvkiadó.
8. Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról. 1945-48. Bp., 1978, Kossuth. (Továbbiakban: Dokumentumok.)
9. Uo. 203. p.
10. Horváth Márton: id.mű.
11. Uo. 165. p.
12. Uo. 164. p.
13. Simon Gyula-Szarka József: id.mű 13 970/1947 Korm. rend.
14. Dr. Gyalmos János Főosztályvezető jelentése a 48/49-es tanévről. Dokumentumok. 23. p.
15. Dokumentumok. 130. p.
16. Uo. 120. p.
17. Uo. 123. p.
18. Horváth Márton: id.mű. 161. p.
19. Vö. Földet, Köztársaságot, Állami iskolát... Bp., 1980, Gondolat. (Továbbiakban: Földet, Köztársaságot...)
20. Dokumentumok. 293. p.
21. Uo. 167. p.
22. Uo. 201-202. p.

23. Uo. 244. p. kelt: szeptember 14.
24. Uo. 247. p.
25. Uo.
26. Uo.
27. Uo. 291. p.
28. Pl. az OKNT előterjesztése a gimnáziumi tantervről. Dokumentumok. 599. p.
29. Balogh Sándor-Izsák Vilmos: Pártok és pártprogramok Magyarországon 1944-48. Bp., 1977, Tankönyvkiadó. 180. p.
30. Uo.
31. Uo.
32. Uo. 305. p.
33. Uo. 320. p.
34. Uo. 221. p.
35. Uo.
36. Uo. 222. p.
37. Uo.
38. Uo. 323. p.
39. Uo. 326. p.
40. Uo. 325. p.
41. Uo. 33. p.
42. Uo. 212. p.
43. Uo.
44. Uo. 230. p.
45. Uo. 334. p.
46. Uo. 162. p.
47. Uo. 243. p.
48. Az MDP fontosabb határozatai a közoktatásról Bp., 1955.
49. Dokumentumok. 273. p.
50. MDP Programnyilatkozata. Bp., 1948. Szikra.
51. Uo. 20. p.

52. Uo.
53. Uo. 21. p.
54. Földet, Köztársaságot ... 366-67. p.
55. Uo. 366. p.
56. Uo. 404. p.
57. Uo. 406. p.
58. Schmidt Péter: Szocializmus és államiság. TTK (77)1.
59. Lásd erre M. Weber bürokráciafelfogását.
60. Nevelésügyünk 20 éve. Bp., 1965. 9200/1948 VKM rendelet 1200-K 4/1949 jogszabályok tartalmazzák a reformot.
61. Az új magyar középiskolák (Szülők Iskolája) Bp., 1949. (Továbbiakban: Az új magyar...) Tájékoztató az új középiskolákról. VKM 1949. (Továbbiakban: Tájékoztató)
62. Az új magyar ... 5. p. Tájékoztató 3. p.
63. Az új magyar ... 5. p.
64. Uo.
65. Tájékoztató 4. p.
66. Uo.
67. Uo.
68. Uo. 6. p.
69. Simon Gyula-Szarka József: id.mű. 146. p.
70. Berend I. Iván: Gazdaságpolitika az első öt éves terv megindításakor. Bp., 1964, Közgazd. és Jogi. 80. p.
71. A munkanélküliségről, a foglalkoztatottság alakulásáról ld: Krasznai Judit: Foglalkoztatáspolitikai és a munkaerőhelyzet alakulása 1945-től 1956-ig Bp., 1982. (Kézirat)
72. A mezőgazdasági dolgozók népmozgalmáról. ld.: Helényi Gyula: Munkaerőgazdálkodási politika és a mezőgazdasági népesség iparba vándorlása az extenzív iparosítás kezdetén (1949-1953)
73. Munkaerőgazdálkodás és szakoktatás OT 39508/1 1949. (A továbbiakban a hivatkozás nélkül álló adatok ebből a tervkoncepcióból származnak - D.P.)
74. OT 39508/1

75. Uo.
76. Uo.
77. Uo.
78. OMH levél az OT részére 3901/F/1 1949. július 20.
79. OT 39508/1
80. Munkaerőtartalék (a MTH folyóirata) 1952/1. 82.
81. NIM levél az OT részére 3901/38 1949. dec. 30.
82. OT levél 3901/13 1949. július 14.
83. OT 39508/1
84. Munkaerőtartalék 1951. 2. sz.
85. Munkaerőtartalék 1951. 3. sz.
86. Munkaerőtartalék 1951. 8. sz.
87. OT 39508/1
88. Munkavállalók helyes csoportosítása OT 3900/35 1950.
89. Uo.
90. Uo.
91. Uo.
92. Középhezicipari Vasszerkezeti Gyár levél a BEM részére 39/936 1951.
93. KGM levél az OT részére 1951. január 29.
94. OT 3900/35
95. OT feljegyzés 39/766. 1951. január 15.
96. OT feljegyzés 3901/A/1 1949. június 29.
97. Uo.
98. Uo.
99. OT levél a KGM részére 277/19. 1952. április 22.
100. NT levél az OT részre 858/51/VII. 1952. június 28.
101. MTH előterjesztés 453/951.
102. Oktatásügyi Párhatározatok. Bp., 1955.
103. Uo.
104. Uo.

105. Uo.
106. Uo.
107. Uo.
108. Uo.
109. Köznevelés 1950. 8. sz.
110. Uo.
111. Uo.
112. Az Augusztus 15-i számban minden bevezetés nélkül A cikk címe: Harcban a továbbtanulásért.
113. A tankönyvszabotázs - már akkor sem volt elég - leküzdésénél szakgimnáziumot említ. Július 15-i szám.
114. VKM rendeletei. Pl. 1950. április 15-i szám.
115. Révai az MDP II. kongresszusán 1951. február 26.
116. Értik is. Lásd erre: Barton Livia cikkét: Köznevelés 1951. 4. sz.
117. Gerő ugyancsak a II. Kongresszuson.
118. Köznevelés 1951. 19. sz.
119. Fraknai Judit, Köznevelés
120. Vadász Ferencné, Köznevelés 1950. augusztus 1.
121. Vadász Ferencné, Köznevelés 1951. jun. 11.
122. OT (isz./903/22)49.
123. Uo.
124. OT 100/K/216/50.
125. OT Feljegyzés Vas Zoltán miniszter úr részére a szakoktatás átszervezésével kapcsolatban 1949. VIII. 17.
126. OT (isz./100/1/61/50.
127. MTH. (isz./903/334/51.
128. MTH III. 11. dob. 11/53. Nevelési Főosztály előterjesztések
129. Uo. Az október 15-i ülés jegyzőkönyve
130. MTH 26. dob. 3932/T/ált/43.
131. MTH III. 13. dob. 1955. Kollégiumi előterjesztések 55/2

132. MTH II. 10. dob. 1952. Kollégiumi előterjesztések
133. MTH III. 12. dob. Kollégiumi előterjesztések 1953. 01/04/54
134. MTH I. 5. dob. 3896/57. sz.
135. MTH III. 10. dob. 101/1952. (5. p.)
136. MTH I. 2. dob. Elnöki Iratok. 1955. 2356/1955.
137. MTH III. 11. dob. 114/1952. Az MTH Működési Szervezeti Szabályzata (7.p.)
138. MTH I. 4. dob. Elnöki Iratok. 1956. 3209/56.
139. MTH III. 10. dob. 1952. 66/1952.
140. MTH III. 10. dob. 1952. 65/52.
141. MTH III. 11. dob. Kollégiumi előterjesztések 1952. 114/1952.
142. Uo.
143. MTH III. 10. dob. 1952. 1/52.
144. MTH 26 doboz. 3932/ált/T/1. Uo. 3932/ált/T/57. MTH I. 1955.
145. Uo. 0/52.
146. Uo. 52. május 19-i ülés jegyzőkönyve MTH III. 11. dob. 1952. 109/52. Uo.
Az 1953. október 15-i ülés jegyzőkönyve
147. MTH I. 5. dob. Elnöki Iratok. 1956-57. 3920/56.
148. MTH III. 12. dob. 13/54. sz.
149. MTH III. 11. dob. 27/53. MTH III. 12. dob. 26/54. sz.
150. VKM. (isz.1240/Sz/4.
151. KGM. (isz./900006/51.
152. VKM (isz./1240/Sz/4.
153. KGM (isz./900006/51.
154. VKM (isz./1240/Sz/4.
155. KGM (isz./900006/51.
156. KPM (isz./582/51.
157. KGM (isz./900006/51.
158. BEM előterjesztés 1951. II. 17.
159. UO.

160. OT. (isz./903/220.
161. KM (isz./1240/E2/31.
162. OT (isz./858-43-952-VII.
163. Uo.
164. Harta Imre: A szakmai oktatás jelentősége és feladatai. Bp., 1951.
165. Uo. 19. p.
166. 1951. évi 16. tvr. 2 §
167. Kiegészítő rendtartás az ipari technikumok számára. Bp., 1952, Tankönyvkiadó.
168. Uo.
169. Technikumi képesítő vizsgaszabályzat Tankönyvkiadó, Bp., 1952.
170. 1950. évi 41. tvr. 1 § 2. bek.
171. Köznevelés 1951. 2. sz.
172. 1952. évi 10. tv r.
173. "Az 1950. 41. tvr. alapján működő közgazdasági középiskolákat az 1952/53. tanév kezdetéig ipari, mezőgazdasági, közlekedésügyi, pénzügyi, és statisztikai szakirányú közgazdasági technikumokká kell átalakítani."(10 §)
174. 1953. tvr. 6. tvr.
175. Harta Imre: id.mű.
176. Uo.
177. 246/1950 MT. rendelet 1 §.
178. Az ifjúság nevelés a Szovjetunióban Bp. 1950. 16. p.
179. Középiskoláink 3. p.
180. Tanuljunk tovább a középiskolákban 3. p.
181. Uo.
181. Uo.
183. Uo.
184. Uo.
185. Uo.
186. Az 1951/52-es év iparitanuló toborzásának és beiskolázásának kiértékelése. MTH.

187. Uo.
188. KGM (1.sz.)8571-18-952-VII.
189. /1.sz./8571/-18-952-VII. KÖIM
190. /1.sz./8571-18-952-VII. Közl.M.
191. OT /1.sz./8571-18-952-VII.
192. OT /1.sz./277-23-952-VII.
193. OT /1.sz./85-2/XVII./54.
194. KGM /1.sz./8571-19-952-VII.
195. FM levél az OT részére 27/3 1953. február 10.
196. OT levél az IM részére 12/VII.53.
197. MTH előterjesztés 23/54. 1954. június 18.
198. OT előterjesztés 20-33-VII.
199. Levél az OT részére (h.sz. nélkül) 1953. augusztus 25.)
200. MTH előterjesztés 26/54. 1954. július 1.
201. MTH levél az OT részére 957/VII/956.
202. OT előterjesztés (h.sz. nélkül)
203. OT. (1.sz./853-6/XVII.953. május 15.
204. VKM 1240/8-1-44 előterjesztés
205. Uo. OT /1.sz./853-6/XVII. 953. május 15.
206. Uo.
207. Uo.
208. Uo.
209. Uo.
210. OT /1.sz./276-18/VII.1955.
211. OT /1.sz./ 85-2/XVII/54.
212. Uo.
213. Harta Imre: id.mü.
214. Uo.
215. 55. évi 33. tvr. Az Ipari Technikumokról 55. évi 38. tvr. Közgazdasági technikumokról 55. évi 10.tvr. A Mezőgazdasági technikumokról 10003/1952 MTH a technikumokról

DOKUMENTUMOK

1. Munkaerőgazdálkodás, ipari tanuló és szakmunkás toborzás Munkaerőgazdálkodás és szakoktatás

Átmenetben vagyunk a munkaerőfeleslegből a munkaerőhiányba. A döntő szakmákban a minőségi munkások szűk keresztmetszetet képeznek, ugyanakkor még van munkanélküliség... A gyáripari dolgozónak kb. 27 %-a nő a bányászatban és építőiparban a nők arányszáma csekély... A fenti szükségletet az 1950-ben felszabaduló iparostanulók csak részben fedezik. Az öntőknél pl. az 530 főnyi szükséglettel szemben a nagy- és kisiparban együttesen felszabaduló tanulók száma csak 305, a vasesztergályosoknál 3.000-rel szemben csak 530, a lakatosoknál 8.000-rel szemben csak 3.000... A kisipar éppen a szűk keresztmetszetű szakmákban jelentős számú munkaerőt szív el a gyáripartól, főleg a kollektív szerződést meghaladó bérezés segítségével. E jelenség oka elsősorban az, hogy kisipar a nemzeti vállalatoktól számottevő mértékben kap bér munka megrendeléseket... A részleges munkaerőhiánnyal egyidőben sok helyütt kapun belüli munkanélküliség van. Különösen a rezsiműhelyek szívtak fel sok jó munkást... A fenti kép azt mutatja, hogy olyan munkaerőtartalékokkal rendelkezünk, amelyeket csak munkaerőgazdálkodásunk tervszerűtlensége miatt nem használunk ki. Ilyen tartalékok:

A munkába álló munkaerők jobb elosztása, (újrafelosztása)

A munkanélküliek munkábaállítása...

Az ideiglenes termelési és termelékenységi adatok alapján készült munkaerőterv azt mutatja, hogy a nagyipar fizikai dolgozóinak létszáma öt év alatt több mint 200.000 fővel fog emelkedni. Ehhez a létszám emelkedéshez hozzá kell adnunk a kiöregedés és az államapparátusba átmertő káderek pótlására a szükséges munkaerőket, amelyekkel együtt a nagyipar teljes fizikai munkaerőszükséglete 35.000 fő, az adminisztratív szükséglet pedig 18.000 fő... A munkaképes korba lépő ifjúság száma az öt éves terv alatt mintegy félmillió. Ezeknek jelentős részét kell az ipar felé irányítani... Az öt éves munkaerőterv számaadatai a jelenlegi helyzetből kiindulva, összehasonlító módszer alapján készültek. Irányt kell venni arra, hogy fokozatosan a tervezés fejlettebb mód-

szerére, a technikai normák alapján történő tervezésre térjünk át. A felülről kidolgozott nagyvonalú tervek mellett, rá kell térni arra, hogy üzemek rövid időszakokra pontos részletterveket dolgozzanak ki és ezek keretében folytassák munkaerőgazdálkodásukat... Az üzemeken belül irányt kell venni a szakmunkások jobb kihasználására és az egyszerűbb munkáknak betanított munkások által való elvégeztetésére.

Munkanélküliek elosztása és közvetítési rendszerünk

Kötelezővé kell tenni minden dolgozó számára a munkakönyvet, vagyis munkakönyv nélkül senki se legyen alkalmazható. Érvényt kell szerezni a kötelező munkaközvetítésnek, hogy senkit se lehessen munkába állítani OMH közvetítés nélkül. Határozott és felére nem ismerhető rendelkezést kell kibocsátani a munkakerülőkkel szemben. Meg kell állapítani azon munkahelyeket, ahol a jelenleg dolgozó férfi munkaerőket női munkaerőkkel lehet helyettesíteni.

A 14-16 éves korban lévő, nem továbbtanuló, sem pedig iparostanulóként nem foglalkoztatott ifjúság számára meg kell határozni azokat a munkaterületeket, ahol azok felhasználhatók.

Az ötéves munkaerőterv

Az iparostanulók száma jelenleg mintegy 58.000, amiből a kisiparra 46.000, a nagyiparra 12.000 esik. Az iparostanulók nagy többsége tehát még a kisiparban dolgozik. Budapesten az év első felében a gyárpar 3.300
a kisipar 600

új tanulót szerződtetett. Vidéken ugyan nem ilyen kedvező a helyzet, de ott is a gyárpar került túlsúlyba. Ez a fejlődés azonban nem annyira a gyárpari tanulólétszám emelkedésnek, mint inkább annak a következménye, hogy a kisiparosok alig szerződtetnek új tanulókat, sőt jelentős számban felbontják a fennálló tanulószerveződéseket is. A nagyipar fizikai dolgozóinak létszáma az ötéves terv alatt 203.000 fővel fog emelkedni. Ehhez a létszámemelkedéshez hozzá kell adnunk a kiöregedés és az államapparátusba átmenő káderek pótlására szükséges munkaerőket, amelyekkel együtt a nagyipar teljes fizikai munkaerő-szükséglete az ötéves tervben 347.000 fő... A létszámemelkedés súlypontja a vas-, fém- és gépiparra esik (120.000 fő) amelyből szakmunkás 57.000 fő.

Javaslatok a munkaerőgazdálkodás ötéves tervének végrehajtásához.

Mindennemű oktatásba, amely a termelő munkával kapcsolatos, a nőket fokozottabb arányban kell bevonni. A leánytanulók arányszámát a tanulólétszámon belül jelentős mértékben fokozni kell. Az erre vonatkozó ütemezést ki kell dolgozni.

A leánytanulóotthonok számát bővíteni kell az előző pontban foglaltak ütemében. Felmerült az a kérdés, hogy a szakoktatás és különösen a tanulóoktatás költsége nem az üzemek költségvetésében, hanem az állami költségvetésben jelentkeznek, vagyis, hogy a tanulóotthonok iskolák, tanulóműhelyek fenntartási költségein kívül az iparostanulók és a tanfolyami hallgatók bérezését is az állami költségvetésből biztosítsuk. Kötelezni kell az üzemeket meghatározott számú iparostanuló betartására, szakmunkás létszámuk arányában. A pontos arányokat az ötéves munkaerőterv figyelembevételével kell kidolgozni."⁽¹⁾

"Az Országos Értelmiségi Munkaközvetítő Hivatal szakképzett munkavállalók közvetítése terén nemhogy segítségünkre lenne, hanem komoly nehézségeket és akadályokat támaszt. Nevezett hivatal azon álláspontját elismerjük és osztjuk, hogy munkavállaló kiközvetítéseknél a sorrendiséget tartsuk be, mégis meg kell jegyeznünk, hogy az alapon vállalatunkhoz kiközvetített munkavállalók csak a legritkább esetben feleltek meg a kívánt követelményeinknek, miáltal több munkaerővel való kísérletezés rendkívüli anyagi és időbeli veszteséget hárít reánk."⁽²⁾

"Ha a munkaerőszükséglet nagyobb mint amennyi rendelkezésre áll, a Tervhivatalnak már most intézkedni kell a pótlás megszervezése iránt mégpedig: ha a létszám vagy a szakképzettség szempontjából jelentkezik hiány, az átképzésnek kellő időben való megindításával, - ha a területi megoszlás nem megfelelő, az áttelepítés megszervezésével... A tervgazdálkodásban tehát a munkaerőgazdálkodás nem szorítkozik túlnyomórészt csak munkaközvetítésre... A textiliparban termelőmunkát végző, gyakorlatlalt és szakismerettel rendelkező munkásokat (fonó, szövő, stb.) általában a betanított munkások közé kell felvenni. A szakmunkások közé csak a segédlevéllel rendelkező kötszővőket, szalagszővőket, szövőket, zsinór- és paszománykészítőket, csipkeverőket valamint a szakmunkástanfolyamokat végzett és erről hivatalos igazolással rendelkező textilmunkásokat kell besorolni. Az üzemfenntartó vas és egyéb ipari szakmunkásokat természetesen itt is a szakmunkások közé kell sorolni... A könnyűipari

minisztérium előzetes adatai szerint a kapun belüli munkanélküliség Budapesten mintegy 5.210 fő, az egész országra számítva mintegy 15.000 fő. A Tervhivatal véleménye szerint ez a létszám valamivel nagyobb, kb. 16.000 főnyi a könnyűiparban a kapun belüli munkanélküliség nagysága. Ebből a textiliparra 5.500, az építőiparra 1.500, a vegyes iparra 4.000, a mezőgazdasági iparra több mint 5.000 fő esik... A kapun belüli munkanélküliség likvidálása céljából megvalósítandó, hogy a nehézipar segéd- és betanított munkások terén mutatkozó szükségleteit a könnyűipar munkaerőfeleslegeiből elégítse ki... Mindazokban az iparágakban, ahol jelenleg kapunbelüli munkanélküliség van, vagy ennek lehetősége a közeljövőben fennállhat, új munkásoknak a felvételét meg kell szüntetni, hogy természetes lemorzsolódás folyamata is hozzájáruljon a kapunbelüli munkanélküliség felszámolásához... Irányt kell venni arra, hogy most meginduló átképző tanfolyamokra elsősorban az üzemekben dolgozó betanított és segédmunkásnőket vigyék és ezeknek a helyébe más munkaterületen feleslegessé váló női munkaerőket vegyenek fel. Mindez azért szükséges, mert a könnyűiparban feleslegessé váló munkaerők javarészt nők alkotják. Ezzel egyidejűleg az Országos Tervhivatal állapítsa meg mindazokat a foglalkozásokat, melyekben új munkaerőként a jövőben csak nőket szabad alkalmazni."(3)

Munkavállalók helyes csoportosítása

Az M.T. az utánpótlás gyorsabb biztosítására a tanulóidőt leszállította 3 évről 2, 1 1/2 ill. 1 évre és mindinkább érezhetővé vált az MTH működése alatt már, hogy a kisipari tanulóképzésről áttértünk a nagyüzemi képzésre (kisipari tanulóintézmények átszervezése, összevonása, megszüntetése, nevelek kicserélése, újak beállítása stb.).

Mindezek az intézkedések lehetővé tették, hogy az egész iparitanuló képzést át tudjuk tekinteni és már a szükségletnek megfelelően konkrét tervet dolgozzunk ki... Nagy nehézséget jelentett azonban munkánkban a tanulóműhelyek gépekkel való ellátása.

Megoldás: az ország területén felkutatott használaton kívül álló gépeket részben áll. váll. másrészen a tanműhelyekben megjavították és az újonnan létesített tanműhelyekbe állítottuk be. A jövőben ezt a lehetőséget teljesen ki akarjuk meríteni.

Most nyer kidolgozást a tanműhelyekben a kétműszakos oktatás mely hatalmas lépést jelent előre az iparoktatás történetében. Ezt úgy érjük el, hogy a tanulók nem három napon át 10-10 órát töltenek tanműhelyben, hanem három-három

napon át napi 8 órát két műszakban. Ezáltal lehetővé válik, hogy a jelenlegi gépparkot 12.000 fő helyett 20.000 tanuló vegye igénybe... Az 1951/52-es év iparitanuló toborzásának és beiskolázásának kiértékelése. A toborzás és beiskolázás munkáját zavarta a kerettervek állandó változtatása. A megyék aktivitása egy-egy újabb változtatásnál csökkent, bizonytalanul fogtak hozzá a munka megszervezéséhez, abban reménykedve, hogy egy újabb változtatás a kerettervet csökkenteni fogja. Egyes megyéknél mint pl. Borsod 12-szer változott a terv, de a gyakori tervváltozás a többi megyékben is érvényesült.

A tervezés területén további hiányosság volt az irreális szakmai lebontás. Az üzemek nem tudták felvenni a tanulókat, nem tudták őket munkával ellátni. Ez különösen a vasiparban öltött nagy méreteket. A borsodnádasdi Lemezgyárban 80 iparitanuló közül csak 40-et tudtak a munkapad mellé állítani. Ez a hiányosság két kihatással is volt a beiskolázásra.

a/ a megye és a vállalat, hosszú alkudozásokba kezdett annak tisztázására, hogy hány tanulót kell tulajdonképpen beiskolázni, aminek eredményeként a beiskolázás határideje legalább 1 hónappal kitolódott

b/ a vállalat miután nem szívesen iskolázta be a tanulókat nem sokat tördött megtartásukkal.

A XII. osztályok munkáját hátrányosan befolyásolta, hogy az iskolák az osztály megkerülésével kaptak keretet. Így pl. a gödöllői iparitanulóiskola előzőleg már kétszer változtatott keretet, harmadszor 95 %-kal emelte fel a központ anélkül, hogy ezt a XII. osztállyal közölte volna. A megye ennek ellenére komoly erőfeszítéseket tett és az előirányzatot teljesítette, de munkamódszere tervszerűtlen volt, kapkodó. Összegezve a XII. osztályok és járási előadók munkáját megállapíthatjuk, hogy tervszerűtlenül foglalkoztak az iparitanuló beiskolázással. A hiányosságokat nem vetették fel idejében, nem harcoltak azért, hogy a V.B. tárgyalja az iparitanuló toborzás kérdéseit, nem szorították a vállalatokat a beiskolázás támogatására. Egyszóval nem voltak jó gazdái a beiskolázásnak. A vállalatok nem kapcsolódtak be a szervezési munkába megfelelően. Ez irányu passzivitásuk feltétlenül a XII. osztályok szervezési munkájának gyengeségéből adódott. Ott ahol a XII. osztályok szívósan követelték a vállalatok támogatását, meg is kapták. Pl. a vágáriparitanuló toborzásnál és a Győri Vagongyártól... Általános hibaként ugrott ki a beiskolázási keretszámok állandó változtatása. Az MTH által a XII. osztályoknak megadott keretszámok nem egyeztek sok esetben a vállalatok tervével, amely

tervszámokat a vállalatoknak a minisztériumok adtak meg. Az ilyen kétféle keretszámok tisztázása sokszor hosszú hetekig, de nem egy esetben hónapokig tartott, ami természetesen akadályozta a beiskolázást, mert a vállalatok addig nem voltak hajlandók felvenni tanulót, amíg a kérdés nem tisztázódott. Sok esetben nem voltak reálisak a beiskolázási keretszámok. A minisztériumok nem vették minden esetben tekintetbe a vállalatok kapacitását és túlságosan sok tanulót róttak ki egy-egy vállalatra, akiket a vállalat foglalkoztatni nem tud... A nagy lemorzsolódásnak másik oka (főleg a vágártanulók között) a toborzók ígéretése. Megnyilvánult ez pl. Nógrád megyében, ahol eddig 132 vágártanuló hagyta ott a bányát, arra hivatkozva, hogy őket vasipari tanulóknak toborozta Szabolcs-megye, vagy arra, hogy ígérték nekik a valóságnál több keresetet, juttatást, és most becsapva érzik magukat. Legjobban megnyilvánul ez a Szabolcs és Hajdu megyéből toborzott tanulóknál." A vállalatok csekély kivétellel teljes közömbösséget tanúsítottak ebben a kérdésben. A tanulók biztosítása szerintük az MTH feladata és ők nem tartoznak megítélni... Nem tettek meg később mindent a tanulók megtartása érdekében sem."⁽⁴⁾

(Az OT feljegyzése, amely arról szól, hogy sokallja a minisztériumok munkaerőigényét.)

"Az Országos Tervhivatal felhívta a tágakat, hogy 1951-ben végző közép- és felső káderekkel kapcsolatos igényeiket jelentsék be. A Belkereskedelmi Minisztérium Személyzeti főosztályának igénylése 1000 közgazdasági szakközépskolát végzőre vonatkozott. Amikor megkérdeztük, hogy ez a szám nem túlzott-e, igényüket 700-ra szállították le, majd telefonon közölték, hogy valóságos igényük mindössze 200 fő. (Maróthy Ö. főoszt.vez.)"⁽⁵⁾

"A perspektivikus munkaerőtervezés módszeréből a munkások csoportját az iparcsoport terveken belül szak-betanított, és segédmunkásokra bontjuk, illetve az egyes foglalkozásokat a három csoport szerint összesítjük. Megjegyzendő, hogy a szak- és betanított munkások különválasztása nehézségekbe ütközik, mert sok esetben ugyanahhoz a foglalkozáshoz, úgy szak- mint betanított munkások tartoznak... A technikai minimumok bevezetése során a szak- és betanított munkások közti határ el fog mosódni."⁽⁶⁾

"A rendelkezésünkre álló 3-4 esztergályos annyira járatlan a kényesebb munkák végzésében, hogy ezeket csak kisegítő munkákra - előnagylásra - tudjuk használni. A Mélyfúró vállalatok sürgetik a nálunk megrendelt szerszámok legyártását. Kívánságaiknak csak akkor tudunk eleget tenni, ha más vonalról mintegy 30 főnyi jól begyakorolt esztergályos fog rendelkezésünkre állni."⁽⁷⁾

"Végzetes hiba lenne azt hinni, hogy a munkaerőhiány nálunk ideiglenes vagy véletlen jelenség, amely a fejlődésünk későbbi időszakában el fog tűnni, tehát nincs szükségünk átfogó intézkedésekre, melyek a munkaerők tervszerű utánpótlását hivatottak biztosítani."⁽⁸⁾

"A munkaerőtoborzás nem kampány, hanem tervszerű szervezett, politikai nevelő és gazdasági munka."⁽⁹⁾

"A munkaerőterv akkor lesz feszített, akkor fogja elősegíteni a népgazdaság fejlődését, ha a termelékenység lehető legnagyobb fokozására ösztönöz. A vállalat a munkáslétszám megtervezésénél cikkenkénti termelési tervéből indul ki és megállapítja, hogy egy-egy termék előállításához a közvetlenül termelő munkások hány munkaórája szükséges. Ez a megállapítás a munkanormák alapján történik egyben célul tűzve ki a termelékenység állandó emelését, tehát egyrészt azt, hogy a dolgozók normáikat túlteljesítik, másrészt azt, hogy az új korszerűbb gépek és felszerelések beállítása révén maguknak a normáknak egy része is megváltozik."

"Az önkényes kilépők között jelentős számban vannak tudatos kártervők, akik... új területeken kezdenek el dolgozni, abban a reményben, hogy ott esetleg még a réginél is nagyobb sikereket érhetnek el a munkafegyelem lazítása terén."⁽¹⁰⁾

(Feljegyzés OT-nak az Akkumulátor és Szárazelemgyártól - Volt Tudor - 1952. június 27.)

"Az ólomakkumulátor gyártásánál már a felszabadulás előtt is az volt a helyzet, hogy az ólomakkumulátor gyártásban dolgozó, jelenleg betanult munkásnak minősített munkavállalók a jó szakmunkás bérét kapták... Ezen munkavállalók mérgező anyagokkal nehéz körülmények között dolgoznak és az alacsony kereseti lehetőség következtében a gyár ilyen munkavállalókkal való utánpótlása nincsen már biztosítva. Ezen tényre jellemző, hogy a munkavállalóknak a legnagyobb része a próbaidő letelte után bejelenti kilépését, mert hasonló bérét könnyebb és egészségére veszélytelenebb munkát vállalhat. Véleményünk szerint ezen két módon lehet segíteni. 1. az ólomakkumulátor szakmában dolgozó munkavállalók szakmásváltása által, 2. a jelenlegi érvényes kategóriák jelentékeny felemelése által. Ezen két megoldással megszüntethető volna a gyárban fennálló állandó munkaerővándorlás és az ezzel kapcsolatban fennálló szakmunkáshiány, mely jelenleg az ólomakkumulátor gyártási tervünket a legnagyobb mértékben veszélyeztetni."⁽¹¹⁾

"Az elmúlt év folyamán a nagy beiskolázási (átképzési) létszám a képzés minőségére ment. ... A szakvizsgát tett műszerészek jelenleg is betanított munkás munkakörét töltik be, a személyi besorolásuk III-as kategória, mely azt mutatja, hogy tulajdonképpen nem szakmunkásokra volt az üzemnek szüksége, és az állam csak feleslegesen költött a tanfolyamra. De tapasztaltuk ugyanitt azt is, hogy egyes foglalkozásból túlképeztek és mint felesleg jelentkeznek a vállalatnál, amit a minisztérium többszöri felhívás ellenére sem hajlandó átírányítani, ennek ellenére még további képzést írnak elő a MÁVAG részére. A MÁVAG gyárában szakvizsgát tett átképzősök minősége igen alacsony, sok van közöttük, akik 30-50 %-ra teljesítik normájukat."(12)

"Az A/2990/52. sz. levelükre az alábbiakat közlöm. A beküldött (beiskolázási) tervszám bontása az NT által megállapított tervszámmal szemben csökkentést tartalmaz. A 113/1952. sz. NT. határozat értelmében a tervszámot az illetékes miniszter az OT elnökével egyetértésben csökkentheti. Ezért kérem, hogy a csökkentésre vonatkozó kérelmüket a miniszter elvtárs aláírásával az OT elnökének küldjék meg."(13)

"A jelenlegi átképzős rendszerünk már az utóbbi év során sem adott megfelelő képzett szakmunkásokat a gyorsan fejlődő iparunk számára. Ennek oka részben abban keresendő, hogy az átképzős tanfolyamokra az utóbbi év során döntő súlyban kapun kívülről iskoláztak be az üzemek olyan gyakorlatlan személyeket, akik nem ismerték a nagyüzem életét és azelőtt sem voltak kapcsolatban egy-egy szakmával.

... Térjünk rá az esti átképzős tanfolyamok megszervezésére... alaposabban válasszuk meg azokat, akiket átképzős tanfolyamokra viszünk... Ki kell mondani, hogy a tanfolyamokra kapun kívülről beiskolázni senkit sem lehet... szükséges, hogy azokra a helyekre ahol az esti átképzés rendszerét bevezettük, általános szakmai előkészítő tanfolyamokat rendezzünk."(14)

"A mi munkakönyviünk elősegíti a termelés fokozását a munkafegyelem megszilárdítását, a szakmai képzettség növelését, azáltal a dolgozók életszínvonalának emelését, a szocializmus építési ütemének meggyorsítását, a béke erőinek fejlődését, szolgálja és segítséget nyújt az ellenség, a lógósok elleni harcban."(15)

(1953)

"Az 1953. évben a munkaerőszükséglet biztosítása az ipar fokozódó munkaerőszükséglete és az időjárás következtében várható munkatorlódások miatt az 52.

évinél nagyobb nehézségekkel fog járni. Ezért már most minden erőt mozgósítani kell a népgazdaság munkaerőszükségletének kellő időben történő biztosítása érdekében."(16)

"Az új kormányprogram végrehajtása a népgazdaságunk munkaerőhelyzetében is változást idéz elő. A kormányprogram végrehajtása érdekében az 53. év 2 félévében különböző munkaerőgazdálkodási feladatokat kell megoldani. A feladatok megoldásánál arra kell törekedni, hogy a/ tömeges vagy rendszeres elbocsájtásokra se kerüljön sor, b/ a feleslegessé váló munkaerők foglalkoztatása ne akadályozza a termelés gazdaságosságának fokozását, a termelékenység emelkedését, c/ mindenütt biztosítani kell a túlórák csökkenését, a heti pihenőnap, valamint a soronkövetkező szabadnapok maradék nélküli kiadását."(17)

"Az elmúlt két évben 46 000 ipari tanulót iskoláztunk be a vágár, vasipari és építőipari és csak 5 700 főt a könnyűipari és élelmiszeripari szakmákban. Ez a munkaerőgazdálkodási politika nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a mezőgazdaságban munkaerőhiány keletkezett, és a lakosság szükségleteire termelő ágazatok munkaerő ellátása mind mennyiségi, mind minőségi szempontból háttérbe szorult."(18)

"Tisztelt Elvtársnő! Már több, mint egy hónapja felszabadultam, de munkahelyem nincs. A szabadságom eljövetele előtt az iskola megígérte, hogy elhelyez, de ez nem történt meg. Én augusztus 24-én bent voltam az iskolában és ott megadták az Ön címét, hogy levélben forduljak Önhez, ezzel az üggyel. Megkérem az elvtársnőt, hogy legyen szíves érdeklődni a Telefongyárban, mert ott van felvétel, de csak 10 éves szakmai tapasztalattal, de hát én nem várhatok 10 évig, vagy ha van más szerszámkészítő (gyakorló) felvétel, legyen szíves erre a címre értesíteni..." "A VIII. hó 25-én kelt levelére közlöm, hogy szerszámkészítőnek az ipar csökkent szerszámkészítő szakmunkás igénye miatt elhelyeznei nem tudjuk, amennyiben lakatos munkát elvállalna, úgy kérem jelentkezék..."(19)

(1954)

"A termelési terv nagysága gátolta a gyakorlati oktatási célok elérését... Az eddiginél nagyobb mértékben kell megvalósítani a gyakorlati oktatás és a termelés megfelelő összhangját, küszöböljük ki a termelő jellegét. Anyagellátási tervünknek olyan normákra kell épülnie, melyek megállapításánál figyelembe veszik, hogy nem szakmunkások, hanem tanulók készítik ezeket az alkatrészeket."(20)

"A tanulóképzés egységes kialakítása mellett azonban jelentős hiányok mutatkoztak még képzési rendszerünkben... ezek a hiányosságok túlnyomóan a népgazdaság egyoldalú fejlesztéséből adódó gyors és aránytalan növekedésünk eredményeképpen álltak elő. Nem egy esetben jelentette a hibák fő forrását azonban az is, hogy eredményeinket nem értékeltük helyesen, eltorzítottuk hiányosságainkat, és az mind a központban, mind a területen dolgozó kádereinkben elkedvetlenedést, pesszimiztikus hangulatot teremtett."

"El kell érni, hogy a népgazdaság ötéves tervének keretében elkészüljön az ipari tanulóképzés távlati terve is. Az OT-vel közösen meg kell állapítani a tanulóképzés perspektívikus alakulását. Ennek érdekében a MTH-nak a jövőben jobban be kell kapcsolódnia a szakmunkásszükséglet tervezésébe, részt kell vennie a munkaerőmérlegek és különösen a szakmunkásmérleg kidolgozásában. A képzési lehetőségek alapján a népgazdaság várható szakmunkásszükségleténél alacsonyabbra kell megállapítani a beiskolázási arányszámot..."(21)

"... a kötelező szakmai gyakorlat ideje alatt lehetőség szerint szak-képzettségnek megfelelő munkakörben kell foglalkoztatni a gyakorló szakmunkásokat, azonban ha erre a vállalatnak vagy a felügyeletet gyakorló minisztériumnak nincsen lehetősége, úgy szakvizsgát tett ipari tanulókat szakmájukhoz közelálló szakmában vagy betanított munkakörben is foglalkoztathassanak..."(22)

"Az MTH keretén belül is szakmunkásfeleslegek várhatók, ugyanakkor felveti azt a lehetőséget, hogy a kisiparosok foglalkoztassanak ipari tanulókat. Egyetértünk azzal is, hogy az ifjúság előtt fel kell tárni a megváltozott helyzetet, és meg kell mutatni, azt különösen az érettségizettek számára az MTH konkrét munkalehetőségeket dolgoz ki..."(23)

"A középiskolákban és egyetemekre céltudatosan iskoláztunk be fiatalokat, a felelősség tehát az állam számára még nagyobb. A cél azonban megváltozott, és ebből kifolyólag kettős feladatot kell megoldani. 1. Megtalálni a már kiképzett káderek elhelyezkedési lehetőségét, a gazdasági élet átcsoportosításának maximális figyelembevételével. 2. Az oktatásban az új szakmai célkitűzéseknek megfelelő változásokat végrehajtani. A PB számára részletesen csak az 55-ben végzők elhelyezkedésére tegyen az OT javaslatot. Az iskoláztatási tervszámokat a népgazdasági terv összeállításánál csak irányszámként határozzuk meg. Kormánybizottság dolgozza ki az oktatásban az új szakmai célkitűzésnek megfelelő változásokat és az irányzámként elfogadott iskoláztatási létszámok felbontását..."

"Veszélyesnek tartom az általános gimnáziumot végzők létszámának nagyarányú emelését és a technikumi létszám csökkentését.

Ha figyelembe vesszük a tervezet bevezető részének fő pontját, mely helyesen veti fel, hogy az ifjúságot a termelő munka megbecsülésére kell nevelni, akkor megfontolandónak tartom a technikumi létszám nagyarányú (értesülésem szerint 40-50 %-os) csökkentését. A hiba nem a technikumi rendszerben, hanem jelenlegi tanterveinkben és módszereinkben van..."(24)

"... a magas tanulólétszám nem az egyes szektorok perspektívikus szakmunkás szükséglete alapján alakult ki, hanem a VIII. általános iskolát végzettek elhelyezkedési problémája megoldásának érdekében. Információink szerint valószínűnek tartjuk, hogy a jövő évi létszámterveket is döntően befolyásolja a VIII. általános iskolát végzettek elhelyezkedésének problémája... Eddigi tapasztalataink azt mutatják, hogy a VIII. általános iskolát végzett fiatalok jövője szempontjából nem látszik megnyugtató megoldásnak a magánkisiparhoz való tömeges szerződötetés... Egyes szakmákban anyag és munkahiány, más szakmákban a kisiparosok felelőtlensége folytán a tanulók szakmai képzése sem látszik biztosítottnak..."(25)

2. Az MTA és az iparitanoló-képzés

"A mi feladatunk a szakmunkásképzés. Ezentúl fejlett, értelmes, kommunista, művelt szakmunkásokat nevelünk. Gerő elvtárs is rámutatott arra, hogy van bizonyos túlzás nálunk, az az anyagok minőségében rejlik. Túlzásba visszük az anyagok mennyiségét, és ebből adódik, hogy azt a keveset sem bírják a tanulók felfogni. Célravezető, hogyha mi úgy szabjuk meg az órarendet, hogy az anyagot a gyerekek meg bírják tanulni, és a továbbiakban meg legyen a szükséges műveltség a továbbtanuláshoz..."(26)

"Széntermelésünk fokozása, a termelékenység emelése szükségessé tették, hogy bányáinkat egyre nagyobb ütemben gépesítsük, s hogy egyes bányamunkafolyamatokat szakosítsunk. Ezért a szovjet FZO iskolák mintájára 10 hónapos speciális iskola felállítását vezettük be..."(27)

"... A Szovjetunióban is van kétműszakos oktatás, így esetleg a Váci utcában is kétműszakra térünk át ... Egy szovjet mintájú iskola felállításáról van szó, ha ilyen iskolát meg akarunk valósítani, alaposan elő kell készíteni. Ez az iskola minta iskola kell, hogy legyen és ebbe nem szabad úgy belemenni, hogy azt mondhasák, ez az iskola sem különb mint a többi..."(28)

"Az intézet vezetője minden, az ipari tanulóképzéssel foglalkozó ügyben a közvetlen főhatósághoz köteles fordulni."⁽²⁹⁾

"A bányaipar további fejlődése érdekében szükséges, hogy az MTH elnöke a Bánya és Energiaügyi Miniszterrel egyetértésben tegyen előterjesztést a Nép-gazdasági Tanácson keresztül a Minisztertanács elé, hogy az 1952/53. tanévtől kezdődően "bányaelektrolakatos" elnevezéssel 2 éves időtartammal új szakmát létesítsen."⁽³⁰⁾

"Az előző években a Tervhivatal szakmákra és minisztériumokra bontott beiskolázási keretszámokat adott ki. 1953-ra ezzel szemben a Minisztertanács csak a négy iparcsoport globális keretszámát hagyta jóvá. A beiskolázandó tanulólétszámnak a tárcák közötti, valamint szakmai megoszlását a tárcákkal közösen az MTH Tervosztálya dolgozta ki."⁽³¹⁾

"Az iparitanuló-képzés pedagógiai színvonalának emelése érdekében a Köz-oktatási Minisztérium az 1952/53-as tanév során gyakoroljon befolyást az ipari tanulóintézetekben folyó pedagógiai munkára és a közismereti tárgyak oktatására."⁽³²⁾

"Az MDP KV Titkársága szerint: Biztosítani kell, hogy a Közoktatásügyi Minisztérium megfelelő befolyást gyakoroljon az iparitanuló-intézetekben folyó pedagógiai munkára és a közismereti tárgyak oktatására.
... 7. pont: Biztosítani kell, hogy a KM közismereti szakfelügyelői az intézmények közismereti tárgyai felett szakfelügyeletet gyakorolhassanak..."⁽³³⁾

"Közismereti tanárokat másképpen kellene továbbképezni, túl általános az oktatásuk, ha sematikusán átvesszük a KM anyagát. - (Elnök) A hetes pontot törölni kell..."⁽³⁴⁾

"... E/ Éves tervek alapját a Hivatali munkájára vonatkozó és a Hivatal munkaterületét érintő Párt és Kormányhatározatok a MTH már eddig is készített távlati és éves tervei, a Hivatal költségvetése képezhetik. Az éves terv a naptári évhez igazodik. Az OM ugyan a tanévhez igazodó féléves tervek alapján dolgozik, de a MTH jellegét tekintve különbözik a csupán csak oktatási feladatokat irányító oktatásügyi minisztériumtól."⁽³⁶⁾

"1. Alapvető és legfontosabb követelmény a politikai megbízhatóság, osztályhűség, melynek párosulnia kell a középfokú politikai iskolának megfe-

lelő ismeretekkel. Külön súllyal kell kezelni a szociáldemokratizmus veszélyét. Ez azt jelenti, hogy intézményeinkben nem dolgozhat osztályellenség, vagy osztályidegen elem.

2. A második fontos követelmény a szakmai tudás a szakmai képzettség. Lehetőleg 22 évesnél fiatalabb káderek (oktatók, nevelők) ne legyenek - ha vannak - csak igen ritkán és kivételes esetekben forduljon elő. Oktatónak legalább 2 éves szakmai gyakorlattal kell rendelkezni.

3. Azokat a dolgozókat, akik nem tudnak lépést tartani a fejlődéssel, tervszerűen le kell cserélni.

4. Le kell váltani azokat, akik nem szeretik munkájukat és kizárólag megélhetési lehetőségnek tekintik beosztásukat."⁽³⁷⁾

"A termelési és oktatási főosztály feladata: Az iparitanulóképzés elméleti és szakmai tantárgyai és a gyakorlati foglalkozás, valamint a kiegészítő tantárgyak tankönyveinek, oktatási segédmunkáinak biztosítása. A gyakorlati képzés előfeltételének megvalósítása. (...) A termelési-oktatási főosztály általában közvetlenül nem intézkedik az intézetek felé. A Budapesti területi és vidéki főosztályon keresztül érvényesíti a kidolgozott elvi szempontok alapján a szakmai képzési feladatokat. Közvetlen kapcsolata az intézetekkel csak az anyag, munka és gépellátás vonalán van."⁽³⁸⁾

"Érdekelteknek kell tekinteni azokat a minisztériumokat (Főhatóságokat) akiket az általunk elkészített javaslat valamire kötelez. Az ipari tanulóképzést jelentősen változtató előterjesztések esetében érdekeltek mindazok a minisztériumok, amelyek számára ipari tanulókat képezünk. A munkaerőgazdálkodási kérdésekben pedig azok a minisztériumok ... akiknek számára toborozunk..."⁽³⁹⁾

"A munkaerőtartalékok rendszerében folyó képzés pedagógiai színvonala meglehetősen alacsony szinten áll... a szakmunkásképzés területén folyó nevelési, oktatási munka színvonalának emelése szükségessé teszi - a Szovjetunió munkaerőtartalékok Minisztériuma mellett működő Tudományos Tanács mintájára - az MTH Kollégiuma mellett működő Oktatási Tanács megszervezését.
... Az Oktatási Tanács célja, hogy az MTH Kollégiumának segítséget nyújtson pedagógiai, módszertani és műszaki kérdésekben és ezen belül segítséget adjon a szakmunkásképzés területén a pedagógiai munka színvonalának emeléséhez. Az Oktatási Tanács az MTH Kollégiuma mellett működő tanácsadó szerv."⁽⁴⁰⁾

"1. A MTH-nak mint a szocialista ipari tanulóképzés rendszerének perspektívája és komoly feladatai vannak. Erélyesen szembe kell szállni az MTH megszüntetésének helytelen nézetével úgy az apparátuson belül, mint az apparátuson kívül. Ennek érdekében a/ a Kollégium felkéri a Pártbizottság titkárát, hogy a november 5-én tartandó nagyaktíván a beszámoló ezzel a kérdéssel alaposan és mélyen foglalkozzék. b/ a nov. 5-i igazgatói értekezleten az intézetek igazgatóival meg kell vitatni az MTH perspektíváját. Az igazgatói értekezletnek arról a részéről, amelyek az MTH perspektívájával foglalkozik, kommunikét kell lehozni a pártsajtóban.

2. Felülvizsgálva a tanévnyitás előtti takarékosági intézkedéseket, a kollégium megállapítja, hogy azok helyesek és szükségesek voltak. Az állami ellátás megszüntetése egyben megszüntette az aránytalanságot az MTH rendszerén belül és azon kívül képzett ipari tanulóknak nyújtott juttatások között... A színház, mozijegy megszüntetés, a tanszer, tankönyvtérítés a takarékoságon kívül nevelési szempontból is helyesnek bizonyult. Helytelen volt a PM intézkedése az ipari tanulók utazási költségeinek megvonásáról. Haladéktalanul érintkezésbe kell lépni a PM-el és a továbbiakban biztosítani kell az ipari tanulók uti költségeinek folyósítását.

3. Haladéktalanul hozzá kell kezdeni az 1954/55 tanévben szakmunkásvizsgát tevő vasipari tanulók elhelyezési problémájának megoldásához. ... Tisztázni kell a Földművelési Minisztériummal milyen lehetőségek vannak arra, hogy a végzett tanulókat továbbküldjük a FM traktorosképző iskolába.

4. A jelenlegi helyzet lehetővé teszi, hogy az elvtelen liberalizmus, mely intézeteinkben a tanulók lemorzsolódása elleni küzdelem helytelen értelmezéséből alakult ki, megszünjön.

5. Az 1954/55 tanévben az I. éves vasipari tanulók kérdésében a második tanévben át kell vinni őket olyan vasipari szakmába, amelyekben a népgazdaság területén hiány mutatkozik és amelyekben eddig az MTH-nál ipari tanulóképzés nem volt. Ennek érdekében az összes érintett minisztériumokat meg kell keresni, és a hiányszakmákat, az azokban jelentkező létszámgényeket fel kell kutatni. El kell érni, hogy az idei I. éves tanulóknak mintegy 80 %-a olyan képzést kapjon, amelyre népgazdaságunknak szüksége van és ami a fiatal szakmunkások elhelyezkedését biztosítja."(41)

"Az 1956/57 iskolai tanévtől kezdődően az Oktatásiügyi Minisztérium ik-tasson be az általános iskolák felsőbb osztályaiba fizikai munkát megkedvel-tető anyagot. Ez az anyag alkalmazkodjék a szóbanforgó általános iskola föld-rajzi elhelyezkedéséhez. (pl. bányaterületen a bányamunkát népszerűsítő anya-gokat.)"(42)

"Ez év február 17-én Debrecenben szemleutat végeztem az ottani MTH in-tézetnél... Az MTH intézet épületében kb 300 fő nem MTH tanuló van elhelyez-ve... Meglepetésre tapasztaltam, hogy a két igazgató között illetve a két típusu intézet között komoly viszályok vannak... (amelynek) okozója vélemé-nyem szerint az MTH rendszerén kívüli ipari tanulóképzés... a helyzet tart-hatatlan, érdemes volna belőle példát statuálni... Kérem... elvtársnőt a Kön-yűipari Minisztérium, illetve saját apparátusán keresztül vizsgáltassa meg a kérdést..."(43)

"A Könnyűipari Minisztérium, a megyei tanács iparügyi osztálya, és az MTH megvizsgálta az ügyet. Megállapította:

1. Az MTH intézet elzárkózott a nem MTH szakintézet elől. Ebből ellen-tétek származtak.

2. A Könnyűipari Intézet igazgatójának jövedelme aránytalanul magas, és azt nem szívesen hozta az MTH intézet dolgozóinak tudomására.

3. Jelentős órabeosztási különbségek vannak.

4. DISZ és Párt szervezetek külön-külön vannak.

A fogyatékoságok megszüntetése érdekében a következő intézkedéseket tettük: Közös DISZ és Pártbizottságot szerveztünk. A Könnyűipari Intézetet kötelez-tük közös sport stb. rendezvények lebonyolítására, a tanárokat, nevelőket a kötelező tapasztalatcserére. Az igazgató fizetéséhez nem nyúltunk, mert ez megzavarná az oktatás menetét."(44)

"Az elmúlt években kialakult az a helyes gyakorlat, hogy az MTH Kollé-giumi üléseinek az iparitanuló képzéssel foglalkozó napirendi pontjára meg-hívták szakszervezetünket. Ebben a tanévben ilyen meghívást nem kaptunk. Kér-jük az Elvtársat, hogy az MTH Kollégiumi üléseire hívják meg szakszervezetünk Elnökségét...(Pedagógus Szakszervezet)"(45)

"Javaslat az 1955/56 évi iparitanuló képzési munkaterv kidolgozásához. Úgy gondolom, hogy ezt átbeszéled... elvtársakkal, észrevételeikkel kiegészítetted, megfelelően csoportosítottad, és az így kialakult újabb anyagot nekem bemutattad, és az én jóváhagyásom alapján el lehet kezdeni az 1955-56-os évi munkaterv részletes kidolgozását. A terv alapja az MDP III. Kongresszusának határozata, a KV 53. júniusi, és 54. évi márciusi határozata, a szovjet tapasztalatok, és az első ötéves terv tapasztalatai.

Ennek alapján: 1. A nehézipar elsődlegessége.

2. A középipar cikket gyártó ipar, valamint a mezőgazdaság fejlesztése.

3. A népgazdaság különböző ágazataik közötti arányok egészséges kialakítása a nehézipar elsődlegessége mellett.

Követelmények:

1. Minőségi és nem mennyiségi iparitanulóképzésre van szükség.
2. Stabilizáció az iparitanulóképzés egész területén.
3. MTH rendszerből csak IV. kategóriájú szakmunkások kerüljenek ki.
4. Szakmai, politikai, kulturális színvonal emelése, testi nevelés erősítése.

5. A magyar iparitanuló képzés egységének fokozatos megteremtése az MTH rendszerén kívüli iparitanuló képzés színvonalának emelése.

6. A munkaerőtartalékok rendszere és az ipar között a legszorosabb kapcsolat kiépítése.

Be kell vezetni a 3 éves képzési időt, a matematika, politikai, szakmai, pedagógiai követelmények emelése."(46)

"... elvtársnak

Elnökhelyettes Országos Tervhivatal

A Munkaerőtartalékok Hivatala, mint ismeretes elsősorban a nehézipar - nevezetesen a kohászat, gépgyártás, és a szénbányászat részére képez ipari tanulókat, ugyanakkor beruházás tervezés szempontjából a "szociális és kulturális ellátás" c. fejezethez tartozik. Az MTH szűkre szabott beruházási kerete miatt nem tud alkalmazkodni az ipar területileg fellépő szakmunkás szükségleteihez. Nevezetesen a szénbányászat két igen fontos helyén, Tatabányán és Pécsen a szükségletekhez mérten kevés oktatási és otthonhelyiséggel rendelkezünk, azonban kapacitásunkat ezeken a helyeken növelni mégsem tudjuk.

Véleményem szerint helyes volna, ha az MTH beruházás szempontjából a nehézipari tárcákkal egy ágazatba tartozna, és a nehézipar feladataihoz mérten határoznák meg beruházási kereteit. Amennyiben ez a megoldás nem lehetséges, úgy azt javaslom, hogy az MTH a kisebb limit alatti beruházásokra tovább is a "szociális és kulturális ágazatba" kapjon keretet, de az új jelentősebb létesítményeket azon ágazatok, (tárcák) beruházási keretén belül - elkülönítve - hagyják jóvá, amelyek számára az új intézetekben szakmunkásokat képzünk.

ELNÖK"

(Válasz)

"Az 1956 január 3-án írt levelére válaszolva közöljük, hogy kérését - az MTH átsorolását a nehézipari hatóságok közé - nem áll módomban teljesíteni, mert ez ellentmondana azoknak az elveknek, amelyeken népgazdaságunk jelenlegi ágazati rendszere felépül.

A kérdés megoldására javaslom, hogy az MTH egyezzen meg azokkal az ipari tárcákkal, amelyek részére ipari tanulókat képez ki, abban, hogy beruházási keretük egy részét a képzés szakmai színvonalának megjavítása érdekében adják át az MTH részére."(47)

"A legutóbbi pedagógiai vitán és más alkalommal is kiütöközt, hogy az Oktatásiügyi Minisztérium és az MTH között pedagógiai és más kérdésekben nincs semmi néven nevezhető kapcsolat. Nemcsak az OM, de mi is felelősek vagyunk azért, hogy az iparitanulóképzést nem számítják a közoktatás egészébe..."(48)

"... elvtársnak az a véleménye, hogy az MTH annyi tanulót képezzen, amennyire lehetősége van, anyagi bázisát figyelembe véve, jelenlegi kapacitásának maximális felhasználása mellett anélkül, hogy az bármiféle erőszakkal túlszűfolttságot, vagy más az oktató-nevelő munkát gátló hibát eredményezne. Ha a szaktárcáknak az az igényük az MTH-val szemben, hogy több szakmunkást képezzenek, akkor teremtsék meg annak anyagi bázisát velünk együtt, de ők harcoljanak elsősorban a Minisztertanácsnál és az Országos Tervhivatalnál a beruházásokért..."(49)

"Kádár János elvtársnak

a Munkás-Paraszt Forradalmi kormány elnökének

Nálunk a Munkaerőtartalékok Hivatala területén is igen nagy számban dolgoznak pedagógusok, de természetesen még nagyobb számban találhatók a Művelődésiügyi Minisztérium területén.

Véleményem szerint abban, hogy az ifjúság ilyen nagy számban vett részt fegyveresen és egyéb módon is az október 23-i eseményekben, elsősorban az iskolákban folyó oktató-nevelő munkára vezethető vissza, melynek alapvető oka pedagógusainknak a rendszerhez való hozzáállása. Mi az elmúlt 12 évben nem tudtunk alapvetően a fiatalokkal foglalkozó nevelők, oktatók anyagi helyzetén javítani, emiatt ez a réteg nem került közelebb rendszerünkhöz, és ennek következményeként nem is foglalkozott kielégítően a rájuk bízott feladatokkal...

Meg kell mondanom, hogy ma az ellenforradalom egyik fő támadási frontja az iskola. Ennek számtalan megnyilvánulása van. Elsősorban a hittan beengedése és a hittant nem tanuló gyerekek elszigetelése. (...)

Szerény véleményem szerint ezen a helyzeten változtatást lehetne elérni. Az ország nehéz anyagi helyzetét is figyelembe véve sürgősen és hathatósan rendezni kellene elsősorban az alsófokú, közép és iparitanuló intézetekben valamennyi oktatással, neveléssel foglalkozó dolgozók fizetését... Biztosítanunk kell a pedagógusok megfelelő fizetését, ha el akarjuk azt kerülni, hogy fiataljainkat már az általános iskola I. osztályától kezdve a rendszerrel, a néppel szembeállítsák, illetve neveljék őket...

Meg kell mondanom, hogy bár a Horthy rendszer alatt igen nagyfokú volt a pedagógus munkanélküliség, mégis a dolgozó pedagógusok anyagi és társadalmi megbecsülése összehasonlíthatatlanul nagyobb volt a mienknél. Nem véletlen, hogy így a dolgozó pedagógusok teljes súlyukkal a Horthy rendszer mellett álltak ki..."⁽⁵⁰⁾

"Apró elvtárs titkársága 1957. január 4-én átküldte hozzám azokat a javaslatokat, melyeket 6 miniszter tett a Kormány felé még 1956. december 1-én az iparitanuló képzés és a középfokú ipari oktatás tárgyában.

A mellékelt javaslatok az iparitanuló képzés jelenlegi formájának megszüntetését ajánlják.

... szükséges volna ha a Kormány a minisztériumok és a mi érveink meghallgatása alapján sürgősen állást foglalna abban a kérdésben, hogy az iparitanuló képzést a jelenlegi rendszerben (természetesen a fennálló hibák kiküszöbölésével) kívánja-e megoldani a jövőben...

Az MTH rendszerű iparitanuló képzéssel szemben alkalmazott kritika - mint eddig - ezuttal is túl általános. Soha konkrét formában panaszt nem közöltek velünk, hogy azt kivizsgálhattuk volna, és a megfelelő intézkedéseket megtehetjük volna. Ezért tehát nem lehet elfogadni azt, hogy az MTH képzés egészében nem volt alkalmas a szakmunkás utánpótlás biztosítására. Véleményünk szerint az MTH rendszere vivmány az elmúlt 12 évnek, és tanévről-tanévre állandóan javult az iparitanulóképzés színvonala, és általánosságban fölötte állt minden ez előtti szakmunkásképzés eredményének.

Annyit elismerhetünk, hogy miután iparitanuló képzési rendszerünk mindössze néhány éves fiatal intézmény - működésének első éveiben - kellő tapasztalat hiányában - sok hibát követett el, és ezért az első időkben a képzés színvonala valóban a kívánalmak alatt maradt. (Kétéves képzés, elmélet és gyakorlati oktatás egészségtelen aránya, káderek színvonala, általános pedagógiai elmaradottság stb. következtében.)

Nemcsak általánosságban, hanem konkrétan is rámutathatunk eredményeinkre. Szakosztályaink birtokában nagyon sok - az üzemektől kapott - dicsérő levél van, de azon felül elmondhatjuk azt is, hogy egyes minisztériumok, így pl. az Építésiügyi és Szénbányászati Minisztérium néhány hónappal ezelőtt még egyáltalán nem volt azon a véleményen, hogy az MTH-t meg kell szüntetni, és szakképzésünk minőségével meg voltak elégedve. (Lásd Czotner elvtársnak az Ipari tanulóképzés c. lapban megjelent legutóbbi nyilatkozatát.)

Minden alapot nélkülöz az az állítás, hogy az iparitanuló képzés elmaradt az üzemi élettől... Tény az, hogy lehetett volna az iparral és az üzemekkel szorosabb kapcsolatunk is, ezért ezen az elkövetkezendő időkben javítani kell.

Olyan üzemekkel, mint pl. a Ganz Vagon, - aki azért kritizálta éveken keresztül az ott folyó iparitanuló képzést, hogy ezzel leplezze azt a célját, hogy a mellette lévő modern tanulóműhelyt megszerezze, nem lehetett jó viszonyt fenntartani.

Véleményünk szerint pár héten belül az ipari tanuló intézetek széthordását eredményezné az, ha azt a minisztériumok, illetve a vállalatok megkapnák. Jellemző pl. hogy ezekben a napokban a bányászat állandó ostroma alatt állunk, akik modern bányászintézeiteinket szeretnék legényszálló céljára lefoglalni.

... a minisztérium egyik vezetője kijelentette (ÉM) hogy az iparitanuló képzésben tanúsított magatartásukat azért változtatták meg, hogy minél több munkát biztosítsanak a minisztérium számára, és ezzel, a létszámcsoökkentésnél minél több munkaerőt tarthassanak meg..

Igaz az is, hogy egyes szakmákban, pl. a bányaiparban is a tanulóidő alatt elég magas volt a lemorzsolódás. De a tanulóidő alatti lemorzsolódás arányszámát messze meghaladta mindig a gyakorló szakmunkások lemorzsolódása.

Hivatkoznunk kell arra is, hogy nemcsak a Szovjetunióban és egynehány népi demokratikus országban, hanem a kapitalista államok nagy többségében így pl. U.S.A-ban, Angliában, Franciaországban, is az állam ügy, nem egyszerűen termelési ügy, hanem pedagógiai, módszertani, munkaerő-gazdálkodási kérdés. Mi sem maradhatunk hátrább e kérdésben, és nem léphetünk vissza a régi, rossz emlékezetű inasképzés felé. Ilyet csak olyan vezetők kívánhatnak, akiknek fogalmuk sincsen e kérdés horderejéről.

A szakmunkásképzésnek egységesnek és államilag irányítotttnak kell lennie, ahol a képzés egységes oktatási dokumentumokkal, tankönyvekkel, egységes módszerekkel, egységes intézményekben és a pedagógia minden vívmányával felvértezve történik.

Nem lehet a szakmunkásutánpótlás jövőjét olyan emberekre bízni, akik ehhez nem értenek, és akik szűk, prakticista üzemi érdekből hajlandók lennének azt minden vívmányával együtt megsemmisíteni.

A technikai képzésre vonatkozóan is az a véleményünk, hogy annak is egységesnek kellene lennie a magyar iparoktatás egységes rendszerében. Véleményünk szerint jelenleg a technikumoknak annak ellenére, hogy a szakminisztériumok és egyes vállalatok irányítása alatt állanak, az MTH iskoláknál jóval alacsonyabb a szakmai színvonaluk. Erről a minisztériumok nem szívesen beszélnek, hiszen ez öhozzájuk tartozik."⁽⁵¹⁾

3. Beiskolázások és a tanulók élete

"Jelentés az 1952/53. évi vasipari beiskolázásról. Az MTH kollégiumának határozata értelmében az 1952/53-as évben először a beiskolázást szovjet módszerek alapján kellett végrehajtani. Döntő szempontként határozta meg számunkra a Kollégium a beiskolázás minőségi teljesítését, hogy a lemorzsolódás

veszélyét a lehető legalacsonyabbra csökkentsék. Ezt a szempontot munkákban mindvégig szem előtt tartottuk.

1. tervezés: A szakminisztériumok az OT-val megbeszélte és engedélyezett szakmankénti keretszámokat úgy bontották le vállalatokra, hogy nem mérték fel kellőképpen és így nem vették figyelembe a vállalatok kapacitását, felvevő képességét. Számtalan esetben előfordult, hogy a vállalatok nem akarták, mert nem tudták átvenni az iskolától a számukra szerződöttni kívánt tanulókat, más vállalatok viszont az első éves tanulók számának felemelését kérték... A különböző textilipari és ruházati ipari vállalatok egymás után küldték vissza a számukra leszerződöttni tanulókat azzal, hogy gép híján nem tudják őket foglalkoztatni. Tervezték olyan vállalatokhoz is tanulókat, amely még egyáltalán fel sem épült, vagy építés alatt van. Pl. a gödöllői 2054-es és a gyöngösi 3054-es vállalat, amelyek a Középgépipari Minisztérium vállalatai. Augusztus végén derült ki, hogy a 13. sz. tanműhely a reá beosztott 160 lakostanulóból csak 128-at a 4. sz. tanműhely a 100 esztergályos tanulóból csak 68-at tud foglalkoztatni. Ugyancsak a 21. sz. Intézet is kapott köszörűs keretet, holott a műhelynek egyetlen egy köszörűgépe sincs és előreláthatólag néhány hónapon belül nem is fog kapni. Fokozta a zűrzavart, hogy az OT a tervszámokat műszerész, gyalus, marós és esztergályos tanulókra július hó végén lecsökkentette, amikor már egy sor helyen a felvételek megkezdődtek és volt olyan iskola, ahol emiatt szerződést kellett bontani. A beiskolázás ideje alatt szeptember 14-i 39 tervmódosítás volt, amelyek közül nem egyet a felvétel utolsó napjaiban adtak ki, pl. a komáromi iskola szeptember 10-én kapott értesítést, hogy még 8 öntőtanulót kell beiskolázni. "Olyat, hogy nem lesz tervmódosítás, kimondani nem lehet. Ha a módosítások jövőre csak alulról jött javaslatként fognak jelentkezni, és nem lesznek döntés jellegűek, akkor időben fogjuk tudni elkészíteni a beiskolázási tervünket."⁽⁵²⁾

"Beiskolázandó elsőéves tanulók közül otthonban elhelyezendő 2710, helyből biztosítandó 670 (E: 3380). A beiskolázandó vágártanulók szociális összetétele: paraszt 50 %, munkás 40 %, egyéb 10 %. Eltolódás csak a munkás és a paraszt származás megoszlásánál lehetséges. A propaganda és agitáció irányul: 1. mezőgazdaságban dolgozók 15-16 éves parasztfiatalok 2. bányaiüzemben dolgozó 15-16 éves segédmunkások, 3. bányász szülők és azok gyermekei felé.

Agitációnk tartalma: - A bányász fiatalok helyzete a Horthy rendszerben és jelenleg a kapitalista országokban. - A bányászok hősi harcai és hagyományai. - A bányászok megváltozott élete a felszabadulás után, Pártunk és Kormányzatunk gondoskodása a bányászokról. - Szovjet vágártanulók helyzete. - Bányász

fiataljaink feladatai 5 éves tervünk teljesítésében a szocializmus építésében.⁽⁵³⁾

"Felvételi bizottságaink az agitáció során úgyszólván mindenütt azt tapasztalták, hogy a bányászszülők gyermekeit nem akarják vágártanulónak adni. A bányászszülők körében általában az a nézet alakult ki, hogy... Agitációnk során igyekeztünk ez ellen a nézet ellen harcolni, azonban az a két hónap, amíg az agitáció folyt, igen kevés volt ahhoz, hogy a bányászszülők eddigi nézetei megváltozzanak. A fentiekhez döntő mértékben hozzájárult az, hogy a fiataloknak november 15-ig a vágáriskolák tanévkezdéséig számtalan egyéb elhelyezkedési lehetőségük volt. Elsősorban a középiskolában való továbbtanulás. Igen jó példa erre Tatabánya, ahol 365 munkásszármazású tanuló-ból, - akik az 1952-es esztendőben végezték az általános iskola 8. osztályát - 265 tanuló továbbtanul. Ezeknek a fiataloknak csaknem 90 %-a bányászszülők gyermeke... másrészt az ellenségnek is ideje volt arra, hogy lebeszélje a fiatalok szüleit."⁽⁵⁴⁾

"A lemorzsolódott tanulók nagy száma Hivatalunk számára nemcsak a terv nem teljesítését jelenti, hanem az ipari tanuló intézményekben a fegyelem és a tanulmányi rend kialakításának és megszilárdulásának fékjévé is válik. Ez veszélyezteti Népgazdaságunk öt éves terve által előírt szakmunkás utánpótlást mind mennyiségileg mind minőségileg. ... A tanév elején felhívtuk a Tanácsok figyelmét, hogy a lemorzsolódás kérdését súlyponti kérdésként kezeljék, és minden egyes vezetőt személy szerint tegyenek felelőssé a lemorzsolódásért. A Módszertani Tanácsnak előírtuk, hogy üléseiken állandó napirendi pontként szerepeljen a lemorzsolódás elleni küzdelem, minden egyes tanulóval konkrétan foglalkozzanak. Ez azonban formálissá vált."⁽⁵⁵⁾

"A bázisvállalattal kapcsolatban az a véleményem, hogy képzésünk nem alkalmazkodhat a bázisvállalathoz, de a beiskolázás sem. Annyit kell beiskolázni és annyit kell képezniünk, amennyit bírunk."⁽⁵⁶⁾

(Vágáriskola létesítés - jegyzőkönyvrészlet:)

- A tanulók egy része a speciális gépkezeléshez van beosztva, a másik az ácsolóvágárokhöz. Nem szeretném, ha az elvtársak ott a kollektívát megbontanák. Ne helyezzük át a tanulókat máshová, mert igen jó kollektív szellem alakult ki nálunk (isk.ig.)

- Muszáj a tanulókat áthelyezni, legalábbis a legjobbakat, mert iskolára csak a legjobb vágárokat lehet küldeni.

- A WC. és a víz kérdése nincs megoldva. A fürdést úgy oldjuk meg, hogy máshova járunk fürdeni és mosakodni, mert örülünk, hogyha a főzéshez jut víz."⁽⁵⁷⁾

"... több esetben tartottunk utcai ellenőrzést... eredménytelenül, mert az igazoltatás után a tanuló rendbehozta egyenruháját, de az nem volt tartós, mert nem az öntudatos fegyelmen alapult, hanem a fenyegetéstől való félelmen."⁽⁵⁸⁾

"Házirend: (Az otthon életének törvénye) (...)

3. A tanulók kötelesek szobájukat, egyenruhájukat, szekrényüket, ágyukat és egyéb felszerelésüket rendben tartani. A szekrényekben ruhán, tisztasági szerez, tornaszerezon kívül egyéb tárgy nem lehet.

4. Az ágyon vagy ágyuszéken ülni, napközben aludni nem lehet. (...)

6. Minden tanuló köteles legalább hetenként kétszer megfürödni, naponta fogat mosni. Fiuknál hosszú hajviselet (5-6 cm.) lányoknál arc- és hajfestét használata tilos. (...)

10. A tanulók kötelesek ha feljebbvaló lép be a szobába felállni, és csak az engedély megadása után lehet leülni. A feljebbvalóval beszélgetés vagy jelentés közben vigyázállásba kell állni. (...)

14. A szolgálatra kijelölt tanulóknak a szolgálatot csak egyenruhában, szabályosan felöltözve lehet teljesíteni."⁽⁵⁹⁾

"A jelentkezőknek meg kell mondani, hogy bányászok lesznek, mert előfordult sok esetben, hogy csak mechanikusan lettek a fiatalok elküldve, s ők abban a tudatban voltak, hogy az üzemnél villanyszerelő vagy más - a bányával összefüggő - vasipari szakmákra mennek. Midőn a munkahelyen megtudták, hogy bányászok lesznek, hazamentek, s így csak felesleges időtöltést és költségeket okoztak népgazdaságunknak. Ezenkívül politikai szempontból is helytelen volt ez, mert hazatérve rossz hangulatot csináltak a többi fiatal között (...)

Felhívjuk az osztályvezető elvtárs figyelmét, hogy csak egészségesileg megfelelő, erős fizikumu fiatalokat küldjön. Ezért vizsgálatassák meg a jelentkezőket orvossal, hogy a jelentkező életkorának megfelelő fejlettségű legyen, ép, egészséges, látása kifogástalan és természetesen szervi betegsége se legyen. (Szívbetegség, tbc, vesebaj, gyomorbaj.) Nagyon ügyeljenek az életkor betartására. 15 évnél fiatalabb és 18 évnél idősebbet semmi körülmények között nem szabad felvenni."⁽⁶⁰⁾

"Az 1951 évre előirányzott vas és gépipari tanulókból 4 996 tanulót nem lehet tanműhelyben elhelyezni, részben mert nincs elegendő gép, (eszterga) részben, mert nincs olyan szakmai oktatásra lehetőség, amely a kivetésben szerepel... (galvanizáló, fémmnyomó, villanyszerelő)..."(61)

"Jelentem, hogy az 1950/51 évben beiskolázott vágártanulók közül 146 fő lemorzsolódás történt. Ez főleg annak tudható be, hogy a toborzással megbízott hatóságok, szervek a feladatokat nem minőségileg, hanem mennyiségileg kívánták végrehajtani... Ebből adódott az, hogy a vágártanulók beiskolázása során egyes tanulók egy-két hónap után leszámolták, vagy megszöktek...

... Nem folytattak személyesen beszélgetést, nem ismertették az ifjúsággal a szocialista állam szakmunkás képzésének módszereit, mint pl. a gyakorlati és elméleti képzést. Meg kell említenem, hogy sok tanuló kijelentette, és főleg azok, akiknek alapképzettségük nincs vagy hiányos, hogyha dolgozni kellene és tanulni nem, akkor itt maradnának. Ők nem bírják a tanulást, ezért inkább elmennek...

A dolgozó-paraszt ifjak között nem tudatosították, hogy tanulónak lenni nem időnyomunka, hanem 2 éves köteleességgel járó feladat, ezt azért hangsúlyozom ki, mert több esetben a tanulók kijelentették, hogy ők inkább most leszámolnak, nem várják meg a tavaszt, majd el lesznek odahaza addig, amíg a mezőgazdaságban megindul a munka. A velük folytatott beszélgetés során kihozták, hogy pillanatnyi pénzkereseti forrásnak tekintették a vágár szakmában való elhelyezkedést. Az ilyen szándékú parasztifjak befolyásolják és magukkal viszik a rendes, becsületes, jószándékú tanuló ifjúságot...

A lemorzsolódások megakadályozása érdekében felkérem az elvtársakat, hogy dolgozzanak ki olyan rendszabályokat, szankciókat, ami alkalmas lesz arra, hogy a tanulók önkényesen és minden felelősség nélkül ne hagyassák ott leendő szakmájukat, ne károsítsák népi államunkat, a dolgozó népet..."(62)

"A szakmunkásoknak és a tanulóknak ez a bérezése (időbér) számtalan lazaságnak és fegyelmezetlenségnek a forrása, mert a dolgozók nem aszerint kapják fizetésüket, hogy munkaidejüket, gépiüket hogyan használják ki. Közömbös részükre az, hogy a munkadarab selejtes vagy sem, mert legrosszabb esetben a selejt helyett készít egy másikat, s az részére nem jelent anyagi veszteséget, mert nem a termelt mennyiség és minőség után kapja munkabérét... A darrabbér rendszer a teljesménybér rendszerek közül az eddigi tapasztalatok alapján a legjobban bevált..."(63)

"Ipari tanulóink az állam által nyújtott kedvezményen kívül bért is kapnak. A bér a fegyelem lazulásához járul hozzá. Tanulóink nem tudnak gazdálkodni a részükre juttatott fizetésből... Mindezek érdekében szükségessé válik az ipari tanulók körében az állami gondoskodás kiterjesztése. A tanuló most már nem lesz munkavállaló, aki bérfizetésért dolgozik, hanem az állam teljes ellátását biztosítja, hogy gond nélkül készülhessen hivatására..."(64)

"Munkásifjúságunk nevelésében felelősségteljes szerepet töltenek be az ipari tanulóintézetek. E munka az utolsó évben alig fejlődött, intézeteink a célkitűzéseinek csak részben tesznek eleget... Tanulóink politikai öntudata nem elég megalapozott. Környezetváltoztatás esetén hamar meginognak, nem egy esetben ellenséges nézeteket hangoztatnak. Ez különösen a szabadságról való visszaérkezés után tapasztalható. Nevelő-oktató munkánk nem készíti fel eléggé az életre, a nehézségek leküzdésére a fiatalokat, ezért sok esetben megijednek a nehézségektől, egy részüknél kényelmesség, követelődzés, túlzott anyagiasság, puhaság tapasztalható. Hiányzik belőlük a fiatalokra öntevékenység, leleményesség. Ennek hatása főként a szakmunkásvizsgák után mutatkozik, gyakran az első nehézségekre otthagyják szakmájukat, munkahelyüket.

Komoly hiányosságok vannak a fegyelem terén... Előfordul gépleállítás, lógás, lopás intézetünkben.

Vasipari intézeteinkben általában jó, vágár és építőipari tanulóink kulturáltsága nem kielégítő. Sok közülük rendetlen, nem elég tiszta... A magyar nyelv oktatása nem elég kielégítő, nem folyik harc az anyanyelvünk helyes használatáért. Különösen a budapesti intézeteink iparitanulóira jellemző az argó nyelv használata.

Mindezek okai:

Politikai oktatásunkban sok a szólamszerűség, dagályosság, nem veszik figyelembe a tanulóink életkorát, előképzettségét, származását. Nem kapcsolódik eléggé sajátos gondolkodásukhoz, nem ad elég segítséget az élet által felvetett kérdések megértéséhez...

Az intézetekben alkalmazott módszerek - legalábbis legtöbb esetben a nevelők gyenge ideológiai felkészültsége miatt - nem megfelelőek.

A nevelőmunkánk számos módszerének "kötelező" felülről rendelt "szolgálati" jellege van... Tanáraink, nevelőink nem építenek a fiatalok öntevé-

kenységére, kezdeményezésére, lendületére, a közösség nevelő, formáló erejére. Az otthonok programjának túlsúlyoltsága, a kevés szabadidő miatt tanulóink nagy része tehernek érzi az otthonéletet."⁽⁶⁵⁾

"... tanulóink körében .. még ma is megtalálhatóak a kozmpolitizmus jelei, amelyek elsősorban egyes tanulók öltözködésében, beszédmódjában, a nyugati ponyvairódalom majmolásában, a Szovjetunió eredményeinek lebecsülésében nyilvánulnak meg - a cinizmus, tiszteletlenség a felnőttekkel szemben, elégedetlenség és követelődés."⁽⁶⁶⁾

"Az állami ellátás megszüntetése egyben megszüntette az aránytalanságokat, az MTH rendszeren belül, és azon kívül, képzett iparitanulóknak nyújtott juttatások között. A színház, mozijegy megszüntetése, a tanszer, tankönyvtérítés a takarékoságon kívül nevelési szempontból is helyesnek bizonyult.

Helytelen volt a Pénzügyminisztérium intézkedése az iparitanulók utazási költségeinek megvonására.

A jelenlegi helyzet lehetővé teszi, hogy az elvtelen liberalizmus, mely intézeteinkben a tanulók lemorzsolódása elleni küzdelem helytelen értelmezéséből alakulhatott ki - megszűnjön.

Azokat a tanulókat, akik szakmai gyakorlatból a félévben 2-es vagy annál rosszabb minősítést kapnak, eltávolítjuk rendszerükből.

Minden tanulót, aki rendszerünket el akarja hagyni, családi vagy egyéb okok miatt, kivétel nélkül el kell engedni.

Intézeteink rendje, fegyelme megszilárdítása érdekében az eddiginél sokkal bátrabban és határozottabban kell élni a fegyelmi kizárás eszközével.

Az 1954/55-ös tanévben a vasipari I. éves tanulók kérdésében az alábbi intézkedések szükségesek.

a/ a második tanévben át kell vinni őket olyan vasipari szakmákra, amelyekben a népgazdaság területén hiány mutatkozik..."⁽⁶⁷⁾

"... az érettségizettek a nehezebb fajtájú szakmára nem igen mennek el. Pedig nekünk leginkább esztergályos, hajókovács és lakatos kell. Nekünk meg kell szerettetnünk ezeket a szakmákat. Most van olyan szituáció is, hogy a tanulók írnak be, hogy félbe akarják hagyni a munkát, mert elmennek egyetemre. Fel kell hívni az OM figyelmét, hogy ezeket addig ne vegye fel egyetemre, amíg a szakmunkásvizsgát le nem teszik."⁽⁶⁸⁾

"Intézeteink többségében, Budapesten és vidéken egyaránt elhanyagolják az aktuális politikai kérdések megbeszélését a következőket, szilárd ideológiai harcot pártunk politikájától eltérő elhajlások, ellenséges ideológiai megnyilvánulások ellen. Ipari tanulóink nagy többsége nem eléggé és nem helyesen tájékozott a nemzetközi események vonatkozásában. Nem ismerik kellően a belső politikai, gazdasági kérdéseket, legfontosabb párthatározatokat... Nem értesülnek kellően még az ifjúságot közelebbről érintő kérdésekről sem...

Ennek következtében egyes ideológiai és napi politikai kérdések elferdítve terjednek közöttük. Nem alakult ki tanulóinkban kellő elvi szilárdság, könnyen befolyásolja őket egy-egy káros nézet. (Például a tanév elején a traktoros tanulókat, hogy tankosoknak képezzük őket.) Utat talál közöttük az ellenséges tevékenység. Nem leplezik le azonnal a helytelen nézeteket, nem harcolnak az ellenséges ideológiai nézetek ellen. Sok esetben hónapokig lappang közöttük egy-egy káros nézet, anélkül, hogy tantestületeink tudnának róla. (... intézet tanulóinak disszidálási kísérlete... otthonunkban... nevű tanuló szervezte társait, hogy járjanak az angol és amerikai követségre, ... intézetünkben ... nevű kulák gyerek aggitált a Szovjetunió ellen.)"⁽⁶⁹⁾

"A bányaiipari intézetek tanulói 1955 január hónapban eddig soha nem tapasztalt létszámban hagyták el az intézeteket. Különösen sok azoknak a száma, akik az egy hetes téli szünet után már nem tértek vissza intézetünkhöz.

Kérem igazgató elvtársat, hogy március 1-ig közölje, hogy az eltávozott tanulók milyen indokok alapján hagyták abba tanulmányaikat. Térjen ki a jelentés arra, hogy az 1954/55 beiskolázás rossz munkája, a nem teljes önkéntesség alapján való felvétel, a szerződésnek a szülők által való alá nem írása, a tanulók között levő meg nem felelő elemek stb. milyen kihatással voltak a lemorzsolódásra. Vasiparból áthelyezett tanulók közül hányan hagyták el az intézetet. Milyen kihatással van a lemorzsolódásra a meg nem felelő intézeti oktató-nevelő munkának, a több helyen előfordult testi fenyegetés alkalmazásának... Közlje az igazgató elvtárs, miért nem tudták megszerettetni az eltávozott tanulókkal a bányaiipari szakmát..."⁽⁷⁰⁾

"Az elmúlt hónapokban több olyan kérelem érkezett Hivatalunkhoz, melyben a szakmunkásvizsgán megbukott fiatalok sérelmezik a vizsgabizottság döntését.

Levelükben panasztettek, hogy a szakmunkásvizsgán olyan műveleteket végeztek velük, amit a tanulói idő alatt nem csináltak, illetve olyan kérdéseket tettek fel megválaszolásra, melyre nem tanították őket. Egyes esetekben a panasztevők a mesterek rosszindulatával igyekeztek indokolni a szakmunkásvizsgán elért gyenge eredményeiket. A Vasipari Osztály a kérelmek egy részénél - az indokok figyelembe vételével - újabb szakmunkásvizsgát rendelt el, semleges vizsgabizottságok előtt. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a fiatalok az újabb szakmunkásvizsgán sem állták meg a helyüket, így a tanulói idő 6 hónappal való meghosszabbítása indokolt volt."⁽⁷¹⁾

"... a gépállomások egy része az oda kihelyezett gyakorló traktoros-gépészeket fejlődésük egyáltalán nem elősegítő munkákkal (árokásás, építési segédmunkák, kerítésépítés) foglalkoztatja. A tanulók közül sokan magukra hagyottan sokszor súlyos anyagi körülmények között élnek egyik-másik gépállomáson, problémáikkal senki sem foglalkozik. Ilyen körülmények között fennáll annak a veszélye, hogy a jelenleg több mint 150 ezer Ft-os költséggel kiképzett új traktoros gépészek egy része lemorzsolódik."⁽⁷²⁾

4. Tanárok és mesterek

"Szakképzésünk még nincs az ötéves terv által előírt színvonalon. Ennek az elmaradásnak legfőbb oka, hogy tanműhelyoktatónk elméleti és gyakorlati, szakmai és politikai, valamint pedagógiai felkészültsége gyenge. Elavult, sablonos, gyakran kisipari módszer szerint oktatnak. Munkájuk bizonytalan, nem céltudatos, kevésbé jelentős területre szorítkozik, nevelő hatása csekély."⁽⁷³⁾

"A technikumokra biztosítottunk két mestert. Az egyik lakatos, a másik esztergályos, mind a két mester főiskolai végzettséggel rendelkezik, de ez nem elegendő ahhoz, hogy az első foglalkozásoktól kezdve és a követelményeknek megfelelően tartsák meg óráikat. Az MTH központban előadásokat hallgatnak, a tanév megkezdése előtt, ahol kapnak szempontokat, azon kívül pedig a tantestületeknek a működéséhez szorosan hozzátartozik az, hogy bizonyos időközönként állandóan pedagógiai és módszertani kérdéseket beszéljenek meg, és ezáltal fejlesszék képességüket. Az első évben nem fognak teljes sikerrel dolgozni, de a következő évben fel fognak szépen fejlődni.

A Mesterképző Technikum termelésével kapcsolatban. A Mesterképző Technikum ebben az évben 450 db EAN esztergapad tartalék alkatrészeinek elkészítését vállalja. Ez a munka a Technikum teljes kapacitásának 40-45 %-a.

Furcsa, hogy a nappali tagozatra nagyon kevés jelentkező van. 30 helyre 38 fő jelentkezett, és 60 helyre 91. Természetesen jobb lenne, ha több jelentkező volna, olyanokat tudnánk kiválogatni ezek közül, akikből jó mestereket tudnánk csinálni.. az agitációs propaganda munkában látom a hiányosságot, kicsit magára hagytuk ezt a dolgot, lehet, hogy nem is ellenőriztük. De idő van még ezt ki lehet javítani...

- Technikusainkat széles tudással kell kiképezniük. A jövőben ezek a technikuskok tanítani fognak szerszámlakatosokat, géplakatosokat, és hasonló szereplő lakatosokat, víz-gáz-gőz szerelő lakatosokat, úgy hogy a 30 mester, akiket kiképezünk, különféle lakatosmunkákat fognak tanítani, tehát széleskörű tudásuknak kell lennie..."⁽⁷⁴⁾

"... elvtárs felvetette azt a kérdést, hogy a 8 általános iskolát hány mester végezte el. Ezt pontosan meghatározni nem lehet, mert a mesterek egy része jelenleg fejezi be a nyolc általánost, kb 30 %-nak nincs 8 általánosa... - Át szeretném adni a Szovjetunióban dolgozó elvtársak a munkaerőtartalékok rendszerén belül gyűjtött tapasztalatát. 1940-ben alakult a Munkaerőtartalékok Minisztériuma. Olyan mestereket kaptunk, a bázis vállalatoktól, akik nem ismerték a pedagógiai alapelveket. Felvetődött az a kérdés, hogy emeljük mestereink szakismeretét és pedagógiai tudását. Először a pedagógiai tudását, azután pedig a szakképzettségét... Tanterveket készítettünk és meghatároztuk az oktatás idejét. Olyan intézkedéseket adtunk ki a mestereinknek, amelyek kötelezték a mestereket, hogy bizonyos időn belül elsajátítsák a pedagógiát. Amikor eljött a pedagógiai vizsga ideje, némely mester rosszul készült fel a vizsgára, akkor más határidőt adtunk meg... hogyan dolgoztuk ki a tantervet. a Pedagógiai Főiskolások számára készített pedagógiai tankönyveket vettük alapul. A pedagógiai iskolák középképzettségű elvtársakat képeznek ki. Mi a pedagógiai minimum számára a Jeszipov-Goncserov tankönyveket vettük alapul, és e szerint a tankönyv szerint állítottuk össze a mesterek számára a tankönyvet. A Jeszipov-Goncserov tankönyvet már magyar nyelven is lefordították, és azt kell alapul venni a tanterv összeállításánál. Ebben a tankönyvben már minden megvan... Ezek szerint csak meg kell határozni az órák számát témánként. Akkor meg lesz nekünk a pedagógiai minimum tantervünk...

A népszerű előadások nagyon segítenek nekünk abban, hogy emeljük a mi tanáraink szakképzettségét, nagyon fontos kérdés a pedagógusok szakképzettségének emelése. Több mester szintén nem értette meg ennek a dolognak a fontosságát, több mester nem akar részt venni az oktatásban - mondván, hogy 30 évesen, egyesek 40, az volt a nézetük, hogy minek nekik elsajátítani a pedagógiát, így is elvégzik a munkájukat. Tehát ezen a területen hatalmas felvilágosító munkát kell végezni, mert nálunk is a mi tanintézeteinkben szintén ezen a véleményen vannak. Nem akarnak tanulni, ez számukra nehéz és megterhelő. A mi mestereink családostok, családi ügyekkel vannak elfoglalva, a felfogóképességük sem olyan, mint kellene, ezért itt az igazgatóknak, az intézetigazgatóknak és a helyi igazgatóknak is nagy felvilágosító munkát kell végezni, mindenképpen be kell vonni a mestereket a továbbképzésbe. Meg kell mondani a mestereknek azt, hogy azok az elvártak akik nem vesznek részt az oktatásban, azoknak a mestereknek el kell hagyniuk a munkájukat, azokat a mestereket leváltják, olyan mesterekkel, akik jobban megállják a helyüket a pedagógia területén.

- Egyetérttek Romanov elvtárssal, hogy a Jeszipov-Goncserov tankönyvet kell alapul venni... A Jeszipov-Goncserov tankönyv igen nehéz, azt a mesterek számára le kell egyszerűsíteni.

-... abból kell kiindulni, hogy hazai viszonylatokra kell alkalmazni, elsősorban az általános iskola 8 osztályának elvégzését kell biztosítani, és csak azután mehetünk tovább a mesterek képzésében..."(75)

"- A két műszakban dolgozó mestereknél mi azt hisszük, meg fogjuk oldani (a továbbképzést -) majd. Amelyik mester délelőtt dolgozik reggel 6 órától, az délután meg tud jelenni az előadáson, és aki délután dolgozik, az viszont 8 órától részt vehet az előadásokon. Ezt feltétlenül keresztül akarjuk vinni.

-... már az idén el lehet kezdeni a képzést. Kötelezővé lehet tenni a tanároknak, hogy az általános iskolai képzésben nyújtsanak segítséget a mester elvtársaknak. Ez a tanítási idejükből kitelik, tekintettel arra, hogy nem mindegyiknek van lekötve a 48 órás szolgálati ideje.

- mi meg vagyunk győződve arról, hogy a gyárakból üzemekből az építőipar területeiről rossz mestereket kapunk, mert olyan mestereket adnak, akikre már ott sincs szükség, és a jókat még tőlünk is elviszik..."(76)

"A stabilizáció hiánya, oktatási-nevelési kádereink nem kielégítő peda-

gógiai képzettsége nem biztosította pedagógiai munka nyugodt légkörét sem intézeteinkben. Nem kielégítő e mellett a központ összetétele sem, pedagógiai szempontból. Vezetőkádereink között igen kevés a hosszú intézeti gyakorlattal rendelkező, elméletileg is képzett pedagógus..."(77)

"Nálunk nincsenek tanárok, nem probléma a tantestület. Az igazgatók és igazgatóhelyetteseknek van 250 kötelező óraszámuk, s a történelem és hasonló tárgyakat ők tanítják..."(78)

"Egyetérttek azzal a nézettel, miszerint a mesterek fizetése alacsony, és a jó szakemberek ezért a fizetésért nem vállalják a munkát. A vállalatvezetők sem adnának szívesen át jó szakmunkásokat az MTH vonalra, mert úgy érzik az számukra elveszett..."(79)

"Tegnap kint jártam a ... sz. intézetben, ahol többek között egy szám-tanórát is végighallgattam. Megállapítottam, hogy az órát vezető tanár-nő az órára nem készült fel, és nem szemléltetett. Jellemző, hogy a példatárban szereplő 1,2X360 mm-es 3 élű reszelő (ilyen tudomásom szerint nincs is) területét számította anélkül, hogy meggyőződött volna a számok helyességéről.

Az intézetben általában más tárgyaknál is baj van a szemléltetéssel, mert a szemléltető anyag kevés, és a meglévők sincsenek csoportosítva... Az ... sz. intézet 24 marós tanulót szerződttetett. Az intézet részére kialakított tanműhelyben azonban csak 5 db marógép áll a tanulók rendelkezésére, ebből is csak kettő van bekötve. Ilyen körülmények között a tanulók szakmájukat megtanulni nem tudják..."(80)

5. Tantervreformok és változtatások

Az osztályfőnöki órák keretébe kerüljön be "a munkafegyelemre való nevelés, az új szocialista ember munkához való viszonyának kérdéseit, az ipari tanulók jogait és kötelességeit (ezen belül az önkényes kilépés következményeit) tudatosító előadássorozat."

"Az intézmények nevelőtestületei szeminárium jellegűen dolgozzák fel a rendtartást. Ez után a Rendtartás be nem tartójával szemben az állami fegyelem megsértőjeként kell eljárni..."(81)

"Februárban két társadalomismereti órán foglalkozni kell az egyenruha szabályzattal. A tanulót ebből le kell feleltetni, a jegy beszámít a tárgy osztályzatába. Attól a tanulótól, aki a vizsgát nem tudja letenni, az egyenruhát meg kell vonni."⁽⁸²⁾

"A szakmai képzés színvonalának emelése érdekében szükségessé vált annak felülvizsgálata, mennyiben lehetséges az ipari tanulóképzésünk egész anyagát úgy átrendezni, hogy a jelenlegi túlzott elméleti követelmények helyébe a Szovjetunió példája nyomán a szakma mélyebb elsajátítását előmozdító szaktantárgyak képezzék a tanítás súlypontját."

"A tanulók hiányos előképzettsége is akadálya volt annak, hogy fejlettebb ismereteket igénylő szakmai feladatokat előbbre tegyünk a tantervekben... Az egyik legöncélibb tantárgy az anyag és gyártásismeret volt... A szakmai ismeret egyáltalán nem tartott lépést a gyakorlati képzéssel, attól elszakadva önálló életet élő tantárgy volt... Sokszor túlzott magas színvonalon tárgyalta az anyagot, nem számolt a tanulók gyakorlati ismereteinek hiányosságával, hanem az elég zsufolt, öncélú anyagot minél maradéktalanabb átvételét tűzte ki célul."⁽⁸³⁾

(Az előterjesztés vitájának jegyzőkönyve:)

- Azt akarjuk, hogy az ipari tanulók elméletileg mindig többet tudjanak, mennyire megy azonban ez rovására a gyakorlati képzésnek... Már most irányt kellene arra venni, hogy a tankönyveket átdolgozzák. Ne próbáljunk olyat a fejükbe verni, amit nehezen tanulnak. Tulzottan magas színvonalon tanulnak... nem lehetne-e természettanból, számtanból egy órát elvenni, és azt inkább a szakmai elméleti vonalra átvinni. Erre sokkal inkább szüksége van az ipari tanulónak.

- ... a magyart csökkentjük le 2 órára, a társadalmi ismereteket 1 órára. Döntően kizárólag a nyelvtanra menjünk rá. A társadalmi ismeretektől ugyanis ki kell hagyni most. Ki kell hagyni egy sor szöveget (kereskedelmi tőke). Nekünk ma is olyan lakatosokat kell képeznünk, akik tudják, hogy a magyar népnek vannak piros betűvel írt napjai. Olyan anyagot kell átvenniük, amiről fogalma kell, hogy legyen a tanulónak. A fennmaradó egy órát más dolgokra lehet fordítani pl. szakmai ismeretekre.

- Világos, hogy a mi tanulóink komoly százaléka nem végzete el a 8 általános iskolát.

- ... Nem 44 órát, hanem 64 órát fog dolgozni a tanuló. Az óratöbbletet koncentráljuk a szombati napra.

-... a tanterv utasításában a túlzott követelményeket ki kell nyírni, és a tankönyvekben ki kell jelölni azokat a részeket, amelyek a legfontosabbak.

- Testnevelési vonalon szükség van 2 órára, mert az ugyanis fizikailag veszi igénybe a tanulókat, s ez csak jót tesz nekik."⁽⁸⁴⁾

"Iskoláinkban a marxista-leninista világnézet kialakítását elsősorban a társadalmi ismeretek, természettudományi ismeretek, a magyar nyelv és irodalom tanítása szolgálja.

E tárgy tanításában mutatkozó hiányosságok egyik fő oka... hogy a tanulók történelmi ismeretei nem elég szilárdak ahhoz, hogy kellő alapot nyújtsanak a társadalmi ismeretek a magyar nyelv és irodalom tanításához. Ezt a hiányosságot mindkét tárgy úgy igyekezett kiküszöbölni, hogy a szükséges történelmi ismereteket alkalmilag iktatta be... Ez azonban nem volt elég rendszerezett így nevelő hatása is csekély volt.

Mindezen hibák felismerésére a szovjet tapasztalatok tanulmányozása, hivatalunk részéről a Szovjetunióban járt bizottság munkája segített bennünket.

... az 1954/55 tanévtől kezdve a társadalmi ismeretek a magyar nyelv és irodalom, külön tantárgyként való tanítását a hivatal megszüntetni, és helyette ... egységes tantárgyként "A mi hazánk" elnevezésű tárgy tanítását rendeli el... a tantárgynak alapvetően hozzá kell járulnia a tanulók marxista-leninista világnézetének kialakításához, a hazafias neveléshez, a proletár nemzetköziség és a Szovjetunió és Sztalin elvtárs iránti szeretet és hála jegyében.

Az egységes tantárgy haladó történelmi hagyományok a munkásmozgalom nagyjainak Marx Engels Lenin Sztálin és Rákosi elvtársak példamutató áldozatos munkájának, és harcainak tanításával, a szocializmus építése eredményeinek bemutatásával, a dolgozó nép és Pártja iránti szeretetre, szilárd helytállásra, áldozatvállalásra, a szocialista haza védelmére mozgósítson.

A történelem minden sorsdöntő szakaszában be kell mutatni a klerikális reakció, a pacifizmus, és egyéb ellenséges ideológiák népellenes szerepét.

Az egységes tantárgyban szereplő irodalmi anyag egyrészt elsősorban szemléltető és nevelő jellege miatt csupán mint illusztráció eszközt használjuk fel...

A tárgy egységeinek azokat a mély összefüggéseket kell kifejeznie, amelyek a történelmi események és korok, az írók élete és művei, a település és gazdasági, földrajzi és társadalmi gazdasági és politikai viszonyai között fennállnak.

... Az egységes tantárgynak nem célja sem a történelem, sem az irodalom, vagy földrajz rendszerének kimerítő ismertetése. A társadalom múltjából és jelenéből annyit kíván nyújtani, amennyi elég ahhoz, hogy az ipari tanuló tisztán lássa, a dolgozó nép a munkásosztály történelmi szerepét, ezzel kapcsolatban saját jogait és kötelelességeit, szeresse szabad hazáját, és érte minden áldozatvállalásra kész legyen."⁽⁸⁵⁾

(Az előterjesztés vitaanyaga:)

"- Mi van a nyelvtan oktatásával?

- Nyelvtan beállítva nincs, mivel az a véleményünk, hogy 2 év múlva a nyelvtanra, mint tantárgyra szükség nincs. A tanárok a helyesírást, mondatszerkesztést figyelemmel fogják kísérni.

- Hol van a KM képviselője?

- Azért nem hívtuk meg a KM képviselőjét, mivel az illetékes osztállyal már megbeszéltük.

Határozat:

A kollégium elvileg egyetért azzal, hogy a tantárgyat be kell vezetni. A kollégium véleménye mégis az, hogy a tematikát nem helyes elfogadni. A felszólalásokból az derül ki, hogy itt még egy csomó változtatást kell eszközölni, és ténylegesen ki kell dolgozni ezeket a kérdéseket."⁽⁸⁶⁾

"Az 1952/53-as tanévben a Párt KV Titkárságának határozata alapján, HM és MHSZ támogatással beindítottuk iskoláinkban a testnevelési szakoktatási tantárgy tanítását. A testnevelési szakoktatás célja - szabadságharcos kiképzésen keresztül - edzett, erős, bátor, szívós, harcrakész iparitanulók nevelése, akik képesek ha kell hazájukat fegyverrel megvédeni. A testnevelés szakok-

tatás az aktív honvédelem szükségességének tudatát kell, hogy elmélyítse tanulóinkban, s ezen keresztül hazánk és a Szovjetunió iránti szeretetre nevelje őket. A tárgy jellegénél fogva hozzá kell hogy járuljon intézményeinkben a fegyelem megszilárdításához."⁽⁸⁷⁾

"A magyar iparitanuló intézetekbe be kell vezetni általános az 1956/57 tanévtől kezdődően a villamosságtan tanítását.

Az 1956/57 tanévtől kezdődően a magyar iparitanuló intézeteknél is szüntessük meg a közműveltségi tárgyak tanítását, illetve építsük szorosan az általános iskolában tanított anyagra.

Az új óratervek a határozatban foglalt elvek alapján készültek el. A közműveltségi tárgyak közül csak a történelmet törölték."⁽⁸⁸⁾

"... a tanterveket a pedagógusok tapasztalatára építve állítottuk össze, mert nem várhattunk, amíg a tudományos kutatómunka adna elegendő szempontot ehhez.

... arra törekedtünk, hogy kevesebb új ismeretet tartalmazzanak, hogy a nevelőknek lehetőséget adjon részben a nevelésre, részben a kötelező kirándulások megtartására és rendszeres ismételésre is, továbbá, hogy a gyakorlati életre készítse elő a tanulókat."⁽⁸⁹⁾

"Nem használták fel a tantervet arra, hogy az egységes tantervben foglaltakat helyi viszonyokra alkalmazzák. Szembetűnő ez a bányász tanterveknél, ahol az egységes tanterv mechanikus másolása eredményeképpen felvettek a gyakorlati oktatás tanmenetébe olyan anyagot, amit nem is lehet elvégezni, mert nem sajátossága a bányának, ott nem fordul elő olyan munka. Ugyancsak arra vezetett az elmélet és a gyakorlat helytelen értelmezése, erőszakolása. Ezen az alapon a mester-tanmenete szerint olyan elméleti anyagot tanít, amely a gyakorlatban sohasem fordul elő... Sem az új technika tárgyalására, sem az üzemlátogatásra nem iktattak a tanmenetbe órákat."⁽⁹⁰⁾

"A mennyiségű órák számának növelését indokoltnak tartjuk. A számtan órák tartása kérdésében mi is arra törekszünk, hogy számtan órát lehetőség szerint ilyen végzettségű tanár tanítson, de a régóta számtant tanító, több évtizedes gyakorlattal rendelkező tanítói vagy más végzettségű kartársakat helytelen lenne a mennyiségű tanításából kizárni."⁽⁹¹⁾

6. Szakmunkásképzés és vállalati érdek

"A gépeket Csepelről kellene hozni, de az ócska, rossz gépeket akarják elküldeni, amivel nem lehet szovjet mintájú iskolát csinálni."⁽⁹²⁾

A változás ott lesz, hogy a vállalat másképpen fog viszonyulni a tanulókhoz, mert eddig félték a tanulónak hosszabb munkát adni, s nem biztosították számára a munkaalkalmakat a gyakorlati tanuláshoz."⁽⁹³⁾

"A termelőüzemekben a tanulók önálló, gépen való foglalkoztatását nem biztosítják. Az építőiparban és a bányászatban a tanulók sokszor segédmunkát végeznek... az oktatás színvonala többnyire alacsonyabb, mint a tanulóműhelyekben."⁽⁹⁴⁾

"Hivatkozással a 614/31/1950 N.T. számú rendeletre, mely szerint a zománczó szakmában megszűnik a tanonc képzés az itt foglalkoztatott 8 fő zománczó ipari tanuló további foglalkoztatottságának kérdését az alábbiak szerint kívánjuk elintézni.

4 tanulót (2 leány, 2 fiú) átminősítünk segédmunkára, akikkel a zománczó üzem munkaerőhiányán tudnánk segíteni. Ezen 4 tanuló tanoncvizonyának megszüntetéséhez kérjük a I. hivatal hozzájárulását.

A további 4 tanulónkat miután 1 éven belül vannak, más tanműhelyhez való áthelyezés miatt, átadjuk a I. hivatalnak, azzal a megjegyzéssel, hogy egy leány tanulónk kórházi kezelés alatt áll, míg a további 2 leány tanuló, az üzem megállapítása szerint alkalmatlan a zománczás elsajátítására, egy másik tanuló pedig gyakori betegség miatt sokat hiányzik."

Válasz:

"Az 1951. jun. 11-i átiratára közlöm, hogy a zománczó szakmában megszűnő tanulóképzést nem úgy kell értelmezni, hogy a már felvett tanulókat segédmunkásoknak minősítik át.

A rendelet értelmében azoknak a tanulóknak, akik meg akarnak maradni a választott szakmában, meg kell adni a lehetőséget, hogy végigtanulják a tanulói időt, s szakmunkásvizsgát tegyenek, mert ez így van mindazokban a szakmákban, ahol a jövőben nem lesz tanulóképzés...

Helytelen a két leánytanulóval szemben az a megállapítás, most 5 hónappal a tanulói idő megkezdése után, hogy "zománczásra nem alkalmas". Amennyiben egészségi állapotuk nem engedi a zománczás továbbfolytatását, át kell őket tenni más vasipari szakmákra, amelyre egészségileg alkalmasak, de ezeket sem szabad segédmunkássá tenni."⁽⁹⁵⁾

"Folyó hó 14-én az MTH-nál történt értekezlettel alkalmával akkori megállapodásunk alapján jelentem, hogy a NT határozatban megjelent szakmákban (Szénfeldolgozó, gyógyszeripar, festékipar, fotóipar, gumiipar) iparos tanulókat - a vállalatokkal történő kitárgyalás alapján - nem iskolázunk be.

Fenti szakmák szakmunkásszükséglete ugyanis átképzéssel pótolható, sokkal kevesebb költséggel, és ugyanazt a célt szolgálják szakmai vonalon a rövid idő alatt, mint a hosszú idő alatt kiképzett ipari tanulók. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy az iparostanulók felszabadulásuk után nem maradnak meg szakmájuknál a vegyiparban, illetve a vállalatnál, hanem vagy fel-sőbbfokon tanulnak tovább, vagy más szakmára térnek át,... továbbá, mint szerteágazó sajátosságú vegyipar, a tanulók ellenőrzése nagy nehézséget okoz... mivel nem lehet csoportos oktatásban részesíteni őket, ezért erkölcsi vonatkozásban, és - bizonyos mértékig - káros hatású, főleg leánytanulóknál. Erre konkrétumok is vannak, pl. ... ahol 14-15 éves leányok anyaság előtt állnak.

Mindezen tapasztalatok leszűrése után Főosztályunk arra az álláspontra helyezkedett, hogy az NT határozatban megjelenteket teljes egészében magáévá teszi, és a további beiskolázásokat 1951-ben nem hajtja végre."⁽⁹⁶⁾

"Az üzemben dolgozó tanulókat az üzemhez kell kapcsolni még szorosabban, pl. a fegyelem kérdésében is. A mester és a tanuló akik üzemben dolgoznak, a vállalati fegyelemnek nincsenek alávetve.

- A jó szakmunkás percei ki vannak számítva, így nem képes azokat patronálásra bírni. A MÁVAG-ban történt, hogy kb 80 esztergapad volt, és 200 tanulót vettek fel. Így a tanulók mindent tanultak, csak esztergálni nem.

- Jó hatással volt a tanulók fegyelme az a módszer, ha behivatták a tanuló szüleit és például a szomszédjától kérdezték meg, hogy miért termel többet, mint az ő fia. A tanuló megmondta, hogy a fia cselleng." (jegyzőkönyv részlet)

"A termelőüzemben folyó tanulóképzés szerves része, legfontosabb része az iparitanulóképzés időszakának. A termelőüzembe akkor kerül, ha egyre jobban közeledik a szakmunkásvizsgálathoz.

-... amíg a tanuló a tanműhelyben önálló gépen, mester irányítása alatt dolgozik, és főhivatása elsajátítani az alpműveleteket, akkor mikor átkerül a termelőüzembe, visszaesik, nem jut önálló géphez, és az üzemben már sok esetben az utolsó probléma a tanulóképzés."⁽⁹⁷⁾

"Az idei tanévben figyelembe véve a vállalatok észrevételét és saját tapasztalatainkat, már nem globálisan, hanem vállalatonként és szakmánként állapodunk meg az igazgatókkal és a főmérnökökkel a jövő évi ipari tanuló létszámban.

Van azonban 1-2 olyan vállalat is, ... amelyik túlzott igényrel lép fel az MTH-val szemben. Ezeket az igényeket a KGM is túlzottnak tartja, és az idei termelési tervek végleges összeállítása után kerül sor azok tisztázására."⁽⁹⁸⁾

7. VKM előterjesztések és utasítások a szakképzésről

Utasítás az érettségi és képesítő vizsgálatok elnökei, illetőleg társelnökei számára

Az érettségi és képesítő vizsgálatok elnökeinek, illetőleg társelnökeinek figyelmét a következőkre hívom fel:

1. Az elnökök (társelnökök) legyenek annak tudatában, hogy a Pártvezetőség március 29-i határozatában foglalt kritikának és utmutatásnak az érettségi vizsgálatokon is érvényesülnie kell. Az érettségi vizsgálatokat tehát úgy kell levezetni, hogy az dolgozó népünk érdekeit, az ötéves terv célkitűzéseit, a béke megvédésének ügyét, a reakció, különösen a klerikális reakció elleni harcot szolgálja.

Az érettségi vizsgálatoknak régi - buktató, kiszűrő, rideg "objektivitással" számonkérő jellegét meg kell szüntetni. Természetesen nem úgy, hogy a reális követelményektől egyszerűen eltekintünk, a jelöltek munkáját liberálisan kezeljük, indokolatlanul jobb osztályzatokat adunk, elnézzük az esetleges szabálytalanságot, lazaságot. Ez az ellenség malmára hajtáná a vizet, amely feltehetőleg ilyen irányú provokációval is fog kísérletezni. Az érettségi komoly színvonalát azoknak a feltételeknek megteremtésével kell biztosítani,

amelyek lehetővé teszik, hogy a jelöltek közvetlen, barátságos légkörben, nyugodtan izgalomtól mentesen számolhassanak be tudásukról. Az elnökök lássák abban feladatukat, hogy mind a saját, mind az egész bizottság munkájával jóindulattal segítséget nyújtsanak a tanulóknak.

A vizsgatételek kijelölésénél, a kérdés módjában és az eredmények elbírálásánál vegyék messzemenően figyelembe a tanulók osztályhelyzetét, szociális körülményeit, a közösségi munkában való részvételüket, az idei tanév nehézségeit, (tankönyvhiány, túlterhelés stb.) a tanítás tárgyi és személyi feltételeit. Kerüljenek minden aprólékosságot, felesleges adathalmazást, lényegtelen részletek firtatását, ritkábban előforduló képleteket, szabályokat, stb. A jelöltnél időt kell engedni a tétel átgondolására és ismereteinek értelmes, összefüggő előadására. Óvakodjunk attól, hogy a jelölt gondolatmenetét fölösleges beavatkozással megzavarjuk. A jelöltekhez intézett kérdések rövidek, világosak, szabatosak és könnyen érthetők legyenek. Hasonlóképp óvakodni kell a kérdések halmozásától is. Ha az elnök meggyőződött arról, hogy a jelölt tisztában van a kérdéssel, felesleges még további kérdésekkel a jó feleletet esetleg lerontani. Ne adjunk lehetőséget olyan "brillirozásra", amely alkalmas arra, hogy a szerényebb képességű, nehéz viszonyok között felnőtt becsületes, törekvő munkás- és parasztszármazású tanulók teljesítménye kedvezőtlenebb színben tűnjék fel. Viszont ha a jelölt a tételével nem tud boldogulni, módot kell nyújtanunk, hogy az anyag más részében szerzett tájékozottságát bebizonyíthassa.

2. Az elnök kérje be valamennyi érettségi dolgozatot, hogy összefoglaló képet kapjon az írásbeli vizsgálatok eredményéről. Gondosan meg kell vizsgálni, hogy a szaktanárok javítása alapos és helyes volt-e, bírálatuk és osztályzásuk igazságos és méltányos-e, a feladatok korszerűek voltak-e, s nem állították-e a növendékeket túlzott követelmények elé.

3. A vizsgálat rendjét, a vizsgázók és a tantárgyak sorrendjét az elnök állapítja meg. Ha helyesnek tartja a bizottság, a tárgyak sorrendjén változtatni is lehet. Ha a vizsgálat délelőtt folyik, egy napon 8-10 jelölt, ha délután, 6-8 jelölt vizsgálható meg. Egy-egy jelölt megvizsgálására átlagosan 45 percet kell szánni. Az előértekezlet, illetőleg a záróértekezlet napján a megvizsgálható jelöltek számát megfelelően csökkenteni kell. Legjobban bevált az a rendszer, amely az aznapi vizsgázókat két egyenlő csoportra osztja. A második csoportra akkor kerül sor, ha az első már minden tárgyból levizsgázott. Ez megakadályozza az állandó járkálást.

4. A szóbeli vizsgálatra a jelöltek semmiféle könyvet vagy más segéd-eszközt nem hozhatnak magukkal. Az esetleg szükséges szemléltető eszközöket az intézet bocsátja rendelkezésre.

5. A szóbeli érettségi vizsgálaton a teljes vizsgálóbizottságnak állan-dóan jelen kell lennie. Fontos okokra való tekintettel az elnök engedélyt ad-hat a bizottság egyes tagjainak rövid ideig tartó távozásra. Az elnöknek vagy társelnöknek és legalább három bizottsági tagnak mindig jelen kell len-ni.

6. A vizsgatételeket az elnök adja a szaktanár által elkészített jegy-zék alapján. Az egy napon lefelelt tételeket a vizsgálat során újra ki lehet adni. Ezért a szaktanároknak a kiadott tétellapokat a következő napra pótol-niok kell. A szóbeli tételekkel kapcsolatban az elnökök vegyék figyelembe, hogy az e tárgyban kiadott központi rendelkezések általában irányító jellegűek voltak, s azokon a helyi viszonyoknak megfelelően változtatni lehetett. Az el-nökök tehát ne ragaszkodjanak a központilag kijelölt tételekhez, s a tanulók-nak csak olyanokat adjanak ki, amelyeket a szorgalmi idő alatt valóban fel is dolgoztak.

7. A magyar és a történelem vizsgálatán figyelemmel kell kísérni azt, hogy a szaktanárok kellően érvényesítették-e az irodalmi, illetőleg a törté-neelmi anyag tanításában a szocialista társadalom- és történelem-szemléletet, nem a burzsolá osztálytársadalom szemlélete alapján tanították-e a növendéke-ket. Fontos szempont az is, ismerik-e kellőképpen a jelöltek a társadalmi hát-teret, tisztában vannak-e a társadalmi fejlődésnek törvényszerűségeivel, a hazai és nemzetközi munkásmozgalom vázlatos történetével, az ötéves terv célkitűzéseivel. Meg kell győződni arról, mennyire ismerik a jelöltek hazánk-nak a felszabadulástól napjainkig terjedő történetét, a Szovjetunió, Rákosi Mátyás, a Párt és a munkásosztály szerepét hazánk boldogulásában és a magyar nép szabadságának, jólétének megteremtésében. Az olvasottsággal kapcsolatban figyelembe kell venni, hogy milyen mértékben volt erre lehetőségük a tanulók-nak.

8. A természettudományos tárgyak vizsgálata során főképpen azt kell meg-figyelni, hogy a jelöltek kísérletek alapján ismerik-e a legfontosabb ter-mészeti törvényeket, s azok alapján el tudnak-e igazodni a természet jelensé-gei között, valamint, hogy ismerik-e a tanult anyag gyakorlati alkalmazásait a technika, technológia stb. területén. A jelölteknek - akár mint középkaderek

kerülnek ki a gimnáziumból, akár továbbtanulnak az egyetemen - tisztában kell lenniük az alapkérdésekkel.

9. Idegen nyelveknél fontos szempont a szókincs nagysága, az alapvető nyelvtani ismeretek biztonsága és helyes alkalmazása, a fordítás magyaros-sága.

10. A matematikában győződjék meg az elnök arról, hogy a gimnázium alapvető anyagát milyen mértékben sajátították el a tanulók, megvan-e a kel-lő példakészségük, tudnak-e logikusan következtetni, a szabályokat helyesen alkalmazzák-e.

11. Az egyes szakgimnáziumok érettségi, illetőleg képesítő vizsgálatai-nál a következőkre kell figyelemmel lenni:

a/ Ipari Gimnáziumok. Az ipari gimnáziumban és ipari leányközépiskolák-ban az elnökök mellett társelnökök is fognak működni. A társelnököket a Ne-héz- és Könnyűipari, valamint az Építésügyi Minisztérium küldi ki. A társel-nökök feladata a jelöltek elbírálása, főleg a szaktárgyakban való felkészült-ségükről történt meggyőződés alapján, esetleg az elnök helyettesítése. Az ipari gimnáziumokhoz és ipari leányközépiskolákhoz a VKM által kiküldött elnökök meg fogják kapni a velük működő társelnökök nevét és címét. Lépje-nek az elnökök velük érintkezésbe az érettségi napjának kitűzése végett. Jelen tanévben műhelygyakorlatokból nem lesz érettségi. Ezért a társelnökök, mint szakemberek nézzék meg a jelöltek évközben készített munkáit, győződje-nek meg arról, hogy az osztályzat, mely az érettségi bizonyítványban fog sze-repelni, reális-e.

b/ Pedagógiai gimnázium, liceum, óvónőképző. A liceumok, de különösen az óvónőképzők közismereti anyaga lényegesen alacsonyabb színvonalú, mint a gimnáziumoké. A kérdések felvetésénél és a feleletek elbírálásánál vegyék ezt az elnökök figyelembe. A liceumi érettségit tett tanulók figyelmét elsősor-ban a pedagógiai főiskolákon való továbbtanulásra kell felhívni. Mind a lice-umban, mind az óvónőképzőben az elnökök nézzék át a megadott tantervi utasít-ásokat, mivel az általános utasításokon kívül a tananyagnál ez az iránymu-tató.

A képesítő vizsgálatokon figyelembe kell venni azt, hogy a jelöltek milyen eredményt értek el a gyakorlati tanításban.

c/ Közgazdasági gimnázium. Az 1242-E-6/1950. IV. sz. miniszteri rendelet értelmében az érettségi vizsgálatokon a "gyakorlati érettségi vizsgálat" teljes egészében elmarad, így tehát a jelöltek magyar kereskedelmi levelezésből nem tesznek vizsgálatot.

Ha a IV. osztályban a politikai gazdaságtant és a jogi ismereteket, illetőleg földrajzot és áruismeretet nem ugyanaz a szaktanár tanította, az érettségi vizsgálaton is két-két tanár fogja ezeket a részlettárgyakat kérdezni. A végző osztályzatot a két részletfelelet egybevetése alapján kell megállapítani. A központi szóbeli tételek magyarból és történelemből két csoportha oszlanak. Minden jelöltnek mind az A/, mind a B/ csoportbana közölt tételekből kell egyet-egyet felelésre kijelölni.

d/ Mezőgazdasági gimnázium. Az érettségi elnökök legyenek figyelemmel arra, hogy a tankönyv hiány és az általános túlterhelés miatt az érettségizők sokszor önhibájukon kívül nem tudnak képességüknek megfelelő eredményt felmutatni. Különösen a munkás és szegényparaszt tanulók megítélésében járjanak el gondossággal és körültekintéssel.

A matematika feladata a mezőgazdasági gimnáziumban a szakmai ismeretek elméleti alátámasztása volt. A vizsgáztatásnál ennek a főszempontnak kell érvényesülnie.

A szaktárgyi vizsgáztatásnál általában a gyakorlati termeléssel és a szocialista nagyüzemek termelési, szervezési és vezetési problémáival kapcsolatos ismereteket kell megállapítani és elbírálni.

A gyakorlati érettségi vizsgálaton az elnökök a központi tételek közül azokat a tételeket adják ki, amelyek bemutatására az iskola tangazdasága lehetőséget nyújt. Legyenek figyelemmel az elnökök azokra az érettségiző leányokra, akik I. II. III. osztályos tanulmányaikat mezőgazdasági leányközépiskolában végezték; a mezőgazdasági leányközépiskolák szervezete ugyanis nem nyújtott lehetőséget mezőgazdasági termelési és gyakorlati ismeretek alapos elsajátítására. Ezeknek a leánytanulóknak a számára a mezőgazdasági gimnáziumok IV. osztályának elvégzése fokozott nehézséget jelentett. Elbírálásuknál az általános tájékozottságot kell figyelembe venni, nehogy egyébként megfelelő tanulók tantervi reformok áldozataivá váljanak.

12. A munkás- és dolgozóparaszt- származású jelöltek további tanulmányokra való irányítása érdekében az alábbiakra hívom fel a figyelmet:

a/ A munkás- és dolgozóparaszt-származású jelöltekkel fokozott jóindulattal figyelemmel kell foglalkozni.

b/ Az eredményhirdetés alkalmával, vagy egy e tárgyban tartott külön értekezlet során foglalkozzék az elnök (vagy társelnök) az egyetemi és főiskolai tanulmányok kérdésével, mutasson rá a továbbtanulás perspektívájára. Ismertetni kell ezzel kapcsolatban azokat az intézkedéseket és intézményeket, amelyek a munkás- és szegényparaszt származásúak továbbtanulását biztosítják. Beszéljen az elnök vagy társelnök külön-külön is az egyes munkás- és dolgozóparaszt-származású jelöltekkel, hogy azok lehetőleg valamennyien felsőbb tanulmányokat is folytassanak. A Párt felhívja a munkás- és paraszthallgatókat az egyetemre; továbbtanulással válaszolunk a reakciónak. Mutassunk rá, hogy a szocializmus építésében végzett munka egyéni boldogulásunkat is biztosítja. A jelöltek figyelmét elsősorban a Közgazdasági Egyetemre, az Agrártudományi Egyetemre és a Pedagógiai Főiskolára kell felhívni. A pedagógus pálya iránt általában kedvet kell ébreszteni, ennek keretében a súlypont a természettudományos pedagógus legyen. Fel kell hívni a hallgatók figyelmét, hogy helyi középiskolából lehetőleg helyi egyetemre menjenek. Ha az elnök kapcsolatba kerül a szülőkkel is, ezek felé hangsúlyozza az esetleges áldozat-vállalást is.

13. A jelölteknek megismerése, bátorítása, valamint további tanulmányokra való irányítása érdekében az elnökök lehetőleg még az írásbeli érettség megkezdése előtt menjenek le abba az iskolába, ahol vizsgáztatni fognak. Hivassák össze az érettségizőket és tartsanak rövid, közvetlen, barátságos ismerkedést. Ennek során oszlassák el félelmüket, erősítsék meg önbizalmukat, adjanak tanácsot, irányítást, hogyan készüljenek a még hátralévő időben a vizsgálatra. Már ez alkalommal is tudatosítani kell bennük azt, hogy az érettségi vizsgálat az eddig végzett jó munka elismerése és a továbbtanulási lehetőség biztosítása lesz.

14. Az érettségi, illetőleg a képesítő vizsgálat elnökei és társelnökei a vizsgálatokon szerzett tapasztalataikról legkésőbb július 10-ig jelentést tartoznak küldeni a VKM IV. főosztályára. (Bpest, V. Hold u. 16.) A jelentés szempontjait az egyes gimnáziumi ügyosztályok későbbi időpontban írásban fogják közölni az elnökökkel, illetőleg társelnökökkel.⁽⁹⁹⁾

"A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának... számú

h a t á r o z a t a

a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatásköre a szakminiszterek felügyelete alatt álló középiskolák működésének irányítása tárgyában.

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa az egyes miniszterek felügyelete és irányítása alatt működő középiskolákban a nevelés-oktatás általános elvi szempontjainak érvényesítése céljából az alábbiakat határozza:

1. A középiskolai nevelés-oktatás általános elvi szempontjainak érvényesítéséért az összes középiskolában a vallás- és közoktatásügyi miniszter a felelős, tekintet nélkül arra, hogy az egyes középiskolák egyébként melyik szakminiszter vagy szerv felügyelete alatt működnek.

2. A középiskolák fejlesztési tervét az egyes középiskolák felett felügyeletet gyakorló miniszterekkel, illetően szervvel (a továbbiakban társmiszterek) egyetértésben a vallás- és közoktatásügyi miniszter készíti el.

3. A technikumok statisztikai adataikat a 21/2/1951. N.T. számú határozat I. 1. pontjától eltérően nem szakterületük igazgatási vonalán, hanem a megyei tanácsok VB (Budapesten városi tanács VB) oktatási és népművelési (Budapesten oktatási) osztályain keresztül gyűjtik be, amely adatokat a vallás- és közoktatásügyi minisztérium gépi feldolgozás után azonnal megküld további feldolgozásra a társmisztériumoknak. Az adatfelvétel szempontjait a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Statisztikai Hivatal útmutatásai alapján a társmiszterekkel egyetértésben állapítja meg.

4. A középiskolákban a beiskolázás munkáját az Országos Tervhivatallal egyetértésben készített terv alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter irányítja. A keretszámok felbontásában, továbbá a beiskolázás propagandájában és operatív munkájában az érdekelt társmiszterek is közreműködnek és képviselőik útján részt vesznek a beiskolázás irányítására a vallás- és közoktatásügyi minisztérium keretében működő operatív bizottságban. Ugyancsak egy-egy tagot küldenek a társmiszterek a megyei iskolabizottságokba is. A beiskolázás dologi és személyi feltételeinek biztosítása az egyes társmiszterek feladata.

5. A szakközépiskolák részére az óratervet és a szakmai tárgyak tantervét és tankönyveit a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértve a társmiszter készíti el, a közismereti tantárgyak tantervét és tankönyveit a vallás- és közoktatásügyi miniszter készíti el a társmiszterekkel egyetértésben. A középiskolai tankönyveket az összes középiskolák részére a Tankönyvkiadó Vállalat adja ki.

6. A szakközépiskolák részére a rendtartásokat a társmiszterek - a vallás- és közoktatásügyi miniszter által saját középiskolái számára készített rendtartások alapulvételével - készítik el és a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben adják ki.

7. A szakközépiskolák vizsgaszabályait és vizsgaanyagát a társmiszterek a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben állapítják meg. A képesítő (érettségi) vizsgákra a vallás- és közoktatásügyi miniszter társelnököt küld ki.

8. A középiskolák tandíjainak és vizsgadíjainak összegét a társmiszterekkel és a pénzügyminiszterrel egyetértésben a vallás- és közoktatásügyi miniszter egységesen szabályozza.

9. A szakközépiskolákban a közismereti tantárgyak felügyeletét a vallás- és közoktatásügyi miniszter tanulmányi felügyelői, a szakmai tantárgyak felügyeletét, pedig az illetékes társmiszterek tanulmányi felügyelői látják el. A közismereti tantárgyak tanulmányi felügyelő észrevételeiket a vallás- és közoktatásügyi minisztérium illetékes osztályán keresztül teszik meg a társmiszterekhez. A kapcsolódó (természettudományi, szakmai) tantárgyak tanulmányi felügyelői a közös problémák megoldása céljából egymással is kapcsolatot tartanak fenn, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium, illetve a társmisztérium illetékes osztálya útján.

10. A megyei tanácsok végrehajtóbizottságai, illetve a budapesti városi tanács végrehajtóbizottsága oktatási osztályai ellenőrizték a társmisztertanács végrehajtóbizottsága oktatási osztályai ellenőrizték a társmiszterek felügyelete alá tartozó szakközépiskolákat is, meglátogatják és azokat általános nevelés-oktatási és igazgatási szempontból (az igazgató és a nevelőtestület munkája, a rendtartás rendelkezéseinek megtartása, általános nevelési kérdések stb.) megvizsgálják. Az oktatási osztály észrevételeit közli az iskola igazgatójával és azokról jelentést tesz egyrészt a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, másrészt pedig közvetlenül az illetékes társmiszternek. A társmiszterek az oktatási osztályokkal a vallás- és közoktatásügyi minisztériumon keresztül érintkeznek, közvetlen utasítást az oktatási osztályoknak nem adnak.

11. A közismereti tanárok utánpótlásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik. A társmiszterek az erre vonatkozó igényüket tervszerűen közlik a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel. A közismereti tanárok alkalmazása azonban a társmiszterek feladata.

12. A vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt folyó tanárképzés körében figyelembe kell venni a társmiszterek, ill. a szakközépiskolák különleges igényeit.

13. A szakközépiskolák közismereti tanárainak továbbképzését a vallás- és közoktatásügyi miniszter szervezi és irányítja a társmiszterekkel egyetértésben. A szaktárgyak tanárainak továbbképzését a társmiszterek szervezik és irányítják, figyelembevéve a vallás- és közoktatásügyi miniszter pedagógiai szempontjait.

14. Az újonnan képzett tanárok elosztását globálisan a Tervhivatal végzi a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kidolgozott elosztási javaslat alapján.

15. A fenti határozatok végrehajtásának és ezzel kapcsolatban a társmiszterek együttműködésének biztosítása végett a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban a középiskolai főosztályon belül technikai ügyosztályt kell szervezni. "(100)

"Megjegyzések az 1240-4/1951. IV. sz. minisztertanácsi előterjesztéshez.

1. pontban foglaltakkal egyetértünk.

2. Az iskolák felfejlesztése, tehát az, hogy a hallgatók létszámát milyen mértékben emeljük, erre az Országos Tervhivatal megadja a keretszámokat a szakminisztériumoknak. Azt, hogy a felemelt létszámot melyik iskolában kívánja a szakminisztérium érvényesíteni, azt az ipar felfejlesztésének követelményei adják meg. Ezért javasoljuk, hogy a technikumok felfejlesztése a szakminisztériumok feladata legyen. Azokon a helyeken, ahol a hallgatók kollégiumi ellátása válik szükségessé a terveket a szakminisztériumnak össze kell egyeztetni a VKM-el.

3. pontban nem értünk egyet azzal, hogy a statisztikai adatszolgáltatás a 21/2/1961. számú NT rendeletről eltérően történjék. Az irányító szervnek, tehát a szakminisztériumnak mindenképpen közvetlenül kell megkapni a statisztikai adatokat. Nem lenne ésszerű, hogy ezt közvetetten más szerveken keresztül kapjuk. A VKM-nek, vagy a Tanácsoknak szükséges statisztikai adatok a szakminisztériumtól megkaphatók.

4. ponttal egyetértünk a kiegészítéssel, hogy amennyiben a szakminisztériumok felvételi vizsgákat kívánnak bevezetni a technikumokon, úgy a beiskolázásoknál ennek az operatív bizottságnak ezt figyelembe kell venni és a megfelelő plusz 10-15 %-ot biztosítani kell.

5. ponttal egyetértünk.

6. ponttal egyetértünk.

7. pontban egyetértünk azzal, hogy a vizsga szabályait a szakminisztériumoknak a VKM-el egyetértésben kell elkészítenie, de javasoljuk, hogy a vizsga anyagoknak a műszaki tárgyakra vonatkozó részét a szakminisztériumok egyedül készítsék el, a humanisztikus tárgyak vizsga anyagát a VKM-el egyetértésben. Egyetértünk a társelnök küldésben.

8. ponttal egyetértünk.

9. ponttal egyetértünk.

10. A tanácsok oktatási osztályai a szakminisztériumok alá tartozó középiskolákat ellenőrizhetik, de utasítást csak a szakminisztériumokon keresztül adhatnak. A tanácsok oktatási osztályai az általános tárgyak megvizsgálásáról, valamint az iskolákban tapasztalt általános szervezési és nevelési kérdésekről kötelesek jelentést tenni a VKM-nek és a szakminisztériumnak. Tapasztalatait minden esetben közölheti az iskola igazgatójával.

11. Egyetértünk.

12. Egyetértünk.

13. Egyetértünk.

14. Javasoljuk hozzávenni, hogy a Tervhivatal az új tanárok elosztását a VKM által a szakminisztériumokkal egyetértésben kidolgozott terv alapján végezze.

15. Egyetértünk.

A technikumok abból a célból vannak átadva a szakminisztériumoknak, hogy közelebb legyenek ahhoz a bázishoz, amelyiktől függ a további szakosításuk és műszaki gyakorlatuk. Nem kell elfelejteni a legfőbb pontot, amelyik azt jelenti, hogy a technikumoknak egy irányítójuk legyen. A technikumok vezetési munkáját centralizálni kell és nem decentralizálni. Ha pedig három felettes hatóság alá lesznek vetve - szakminisztérium, VKM, tanács, akkor már előre meg kell jegyezni, hogy a technikumok munkája decentralizálva és ebből kifolyólag dezorganizálva lesz. Budapest, 1951. március 27."(101)

"A technikumokkal kapcsolatos feladatkörök elhatárolása a KM és a szaktárcák között történt megállapodás alapján"

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1951. évi 16. tvr. 1 §-a alapján július 15-től az ipari technikumok felett teljes felügyeleti joggal az illetékes szakminisztériumok rendelkeznek.

A rendelet 2. §-ában foglaltak alapján az ipari technikumok felett a Közoktatásügyi Minisztérium a középiskolai nevelés-oktatás általános elvi szempontjainak egységes érvényesítése céljából felügyeletet gyakorol.

A 3. §-ban foglaltak szerint a helyi tanácsoknak az ipari technikumok irányításában való további részvételét a szakoktatás szempontjából a felügyeletet gyakorló miniszterek állapítják meg.

A M.T. március hó 30-i bizalmas határozata a Közoktatásügyi Minisztérium és a tanácsok hatáskörét nagy vonalakban és lényegében már megállapította. Ez vonatkozik az ipari technikumokon kívül a Földművelésügyi Minisztérium főhatósága alá tartozó mezőgazdasági technikumokra is. Szükséges részleteiben meghatározni az elnöki tanácsi rendelet és a Minisztertanács határozata alapján a Közoktatásügyi Minisztérium és a szaktárcák közös feladatait és a tanácsok további hatáskörét a technikumokkal kapcsolatban.

Általános irányelvek:

Az egyes szakminisztériumokhoz átkerült ipari technikumok, valamint a Földművelésügyi Minisztérium főhatósága alá tartozó mezőgazdasági technikumok irányításáért és működéséért az érdekelt szakminisztériumok felelősek.

A középiskolai és ennek megfelelően a technikai nevelés-oktatás általános elvi szempontjainak egységes érvényesítése a Közoktatásügyi Minisztérium feladata.

A technikumok felé a Közoktatásügyi Minisztérium közvetlen rendelkezést nem ad.

A Közoktatásügyi Minisztérium a középiskolák felé kiadandó országos érvényű rendeleteinek elkészítésébe bevonja a szaktárcákat abból a célból, hogy az általános elvi szempontok az összes középiskolában egységesen érvényesíthetők legyenek. A rendelettervezetre a szaktárcák által tett észrevételeket a Közoktatásügyi Minisztérium a rendeletben érvényesíti. Amennyiben a szaktárcák véleménye és szempontjai teljes mértékben érvényesíthetők, a rendelet a technikumokra is vonatkozik és nincs szükség a szaktárcák részéről azonos tárgyú rendelet kiadására. Ebben az esetben a rendeletben fel kell tüntetni azt a tényt, hogy a Közoktatásügyi Minisztérium a szaktárcákkal egyetértésben adja ki.

Az olyan tartalmu - középiskolákra vonatkozó - rendeleteket, melyek a technikumok különleges helyzete miatt a szaktárcák részéről kiegészítendők, a Közoktatásügyi Minisztérium csak a hatáskörébe tartozó középiskolák részére adja ki. A szakminisztériumok a Közoktatásügyi Minisztérium rendeletét saját szempontjaik szerint kiegészítik és gondoskodnak arról, hogy a technikumok a Közoktatásügyi Minisztérium rendeletének megjelenésétől számított 10 napon belül megkapják.

A szakminisztériumok ezeket a rendeleteket tájékoztatásul a Közoktatásügyi Minisztériumnak megküldik. Szükség szerint ezekről a Közoktatásügyi Minisztérium a Tanácsok oktatási osztályait értesíti.

A tanácsok oktatási osztályainak hatásköre és feladata a technikumokkal kapcsolatban

A tanácsok oktatási osztályaival kizárólag a Közoktatásügyi Minisztérium rendelkezik, a szakminisztériumok kívánságait a KM-en keresztül közlik. A tanács oktatási osztályai a technikumokkal kapcsolatban javaslataikat a Közoktatásügyi Minisztériumon keresztül juttatják el a szakminisztériumoknak.

A szaktárcák és a tanácsok oktatási osztályainak közvetlen érintkezése vélemények kicserélésére vonatkozik és tájékoztató jellegű.

A tanácsok oktatási osztályai nem rendelkeznek a technikumokkal, kivéve azokban a kérdésekben, melyekben a Közoktatásügyi Minisztérium hatáskörébe tartozó középiskolákra vonatkozó rendeletet a tanács a technikumok részére nem küldi meg.

A tanácsok oktatási osztálya, általános tanulmányi felügyelőivel ellenőrzi és segíti a technikumok nevelési-oktatási munkáját a vonatkozó rendelet szerint (1212-F-1/1951.)

A technikumok beiskolázását továbbra is a tanácsok végzik. A beiskolázás vég-

rehajtására felállított bizottság (MIB) munkájában a szakminisztériumok képviselői is résztvesznek.

Amennyiben főhivatású nevelőkkel a technikumok közismereti óráinak ellátása teljes mértékben nem biztosítható, a tanács feladata, hogy a KM hatáskörébe tartozó más középiskolák főhivatása közismereti nevelőiből óraadók megbízására javaslatot tegyen az illetékes szakminisztériumoknak. A technikumok közismereti tanárainak hosszabb mulasztása esetén (pl. betegség) a tanács saját hatáskörében gondoskodik helyettes nevelő beállításáról.

Mivel az ipari technikumi diákokthonok és tanulószobák továbbra a Köznevelési Minisztériumhoz tartoznak, azokkal kapcsolatban a tanácsok oktatási osztályainak feladatai nem változnak.

A technikumok statisztikai kérdőíveinek egy felülvizsgált másolati példányát megküldi közvetlenül az illetékes szakminisztériumoknak. A közismereti tárgyakkal kapcsolatban bemutató előadások (tapasztalatcsere) szervezésében a tanácsok a technikumok nevelőit is bekapcsolják.

A tanácsok oktatási osztályai által szervezett megyei középiskolai igazgatói értekezleten a technikumok vezetői résztvesznek.

Tanulmányi felügyelet.

A technikumokban szaktárgyi felügyeletet az illetékes szaktárca végez. Az általános tanulmányi felügyeletet és a közismereti tárgyak szakfelügyeletét - továbbá a munkaegészségtan szaktárgy felügyeletét - (a szakminisztériumokkal történt megegyezés alapján) a Köznevelési Minisztérium végzi a szakminisztériumokkal egyetértésben kiadott 1212-F-1/1951.KM. sz. rendelet alapján. A FM. általános iskolafelügyelőket alkalmaz a mezőgazdasági technikumoknál. Működésük célja nem azonos a MÉM ált. tanulmányi felügyelőivel, akikkel azonban kapcsolatot tartanak.

A Köznevelési Minisztérium általános tanulmányi felügyelői és szakfelügyelői az iskolalátogatások jegyzőkönyveinek 1 példányát az iskola az illetékes szakminisztériumoknak közvetlenül megküldi. A jegyzőkönyvet a szaktárca záradékkal látják el és ennek alapján lépnek életbe a technikumok nevelő-oktató munkájának további fokozására és a hibák kiküszöbölésére vonatkozó javaslatok. A szaktárca iskolalátogatásai során az általános tanulmányi felügyelet és közismereti szakfelügyelet körébe tartozó észrevételeiket, tapasztalatikat közlik a Köznevelési Minisztériummal.

A kapcsolódó (természettudományos és szakmai) tantárgyak tanulmányi felügyelői a közös kérdések megoldása céljából kapcsolatot tartanak a Köznevelési Minisztériummal, illetve a szakminisztériumok illetékes osztályai útján.

Tervezési kérdések:

A tervezési kérdésekre vonatkozólag az Országos Tervhivatal mindenkor tervezési utasításai irányadók. A kéderképzési terv, valamint a beiskolázás egységességének biztosítása érdekében a szakminisztériumok a Köznevelési Minisztériummal egyetértésben készítik el a tervezési egységeik (technikumaik) számára kiadandó tervezési utasításokat. A tervezési és tanulmányi munka felmérésére szükséges statisztikai adatgyűjtést a Köznevelési Minisztérium a tanácson keresztül végzi. A megyei tanácsok oktatási osztályai az iskoláktól begyűjtött statisztikai adatlap egy másolati példányát revízió után közvetlenül megküldik az érdeelt szaktárcaknak. Az adatfelvétel szempontjait a Köznevelési Minisztérium a Statisztikai Hivatal útmutatásai alapján a szakminisztériumokkal egyetértésben állapítja meg. Amennyiben a Köznevelési Minisztériumnak vagy a szakminisztériumoknak a rendes statisztikai adatfelvételen kívül esetenként más statisztikai felmérésre is szükségük van, annak engedélyezését a fennálló rendelkezések értelmében az Országos Statisztikai Hivaltól kérik.

A technikumokra vonatkozólag a tanulók létszámtervével kapcsolatos beiskolázási tervet, az összes tanulók létszámtervét és a végző káderek tervét a Köznevelési Minisztérium a szaktárcaknak rendelkezésére bocsátja. A szaktárca tervezési egységeiket kötelezik arra, hogy teljes tervjavaslatuk egy példányát küldjék meg az illetékes tanács oktatási osztályának abból a célból, hogy a tanácsok tájékozódjanak a területükön lévő technikumok helyzetéről és a tervjavaslatokkal kapcsolatos esetleges észrevételeiket megtehesék, továbbá, hogy módjukban legyen a Köznevelési Minisztérium számára a fentemlített tervek globális elkészítéséhez a részletadatokat megadni. A Földművelésügyi Minisztérium iskoláiról központilag készített tervjavaslatait megynként az illetékes tanács oktatási osztályának megküldi az ipari technikumoknál feltüntetett okok miatt.

Technikumi állandó bizottság

A technikumok egységes irányítása és a később felmerülő újabb feladatok megoldása céljából tárcaközi bizottság létesül.

A tárcaközi bizottság tagjai: a 7 szakminisztérium és a Köznevelési Minisztérium technikumi ügyosztályának vagy csoportjának vezetője, továbbá a KM. Köznevelési tervezési és a statisztikai osztályának vezetője, szükség szerint meghívandók a bizottságba az Országos Tervhivatal, a Belügyminisztérium, illetőleg Pénzügyminisztérium megbízottai is.

A bizottság általában havonként a Köznevelési Minisztériumban tartja ülését.

nyelv, politikai gazdaságtan, földrajz, szabadkézi rajz, testnevelés) A mezőgazdasági technikumnál a Földművelésügyi Minisztériummal együttműködésben és egyetértésben. (KM. Nevelésügyi Főosztály, IV/2. ügyosztály, sport- és testnevelési osztály.)

Közismereti tárgy tankönyvek elkészítése e szaktárcával egyetértésben. Mezőgazdasági technikumok számára magyar, történelem és orosz nyelvű a Földművelésügyi Minisztérium speciális szempontjainak figyelembevételével (KM. Nevelésügyi Főosztály)

Közismereti tárgyak tanításához tájékoztató készítése (KM. Nevelésügyi Főosztály)

Közismereti tárgyak szakköreivel kapcsolatos ügyek intézése. (KM. IV. főoszt., IV/2. ügyosztály).

Képesítő (érettségi) vizsga közismereti anyagának meghatározása és központi kiadása a szaktárcákkal egyetértésben. (KM. IV/2. ü.o.)

Tanulósobák, diákotthonok szervezése, költségeinek biztosítása és felügyelete. A mezőgazdasági technikumok diákotthonainak és tanulósobáinak szervezése, költségeinek biztosítása a Földművelésügyi Minisztérium, a csermajori tejipari technikummal kapcsolatos diákotthon és tanulósoba költségeinek biztosítása az Élelmezési Minisztérium feladata. (KM. diákotthoni ü.o.)

Technikumi tanulók kizárása az ország összes középiskoláiból a szaktárcák javaslatára alapján.

Diákotthoni elhelyezés megszervezése a nyári termelési gyakorlatok idejére és költségeinek biztosítása, kivéve a FM technikumainak diákotthonait. (KM. diákotthoni ügyosztály)

Ipari leányközépiskolák összes kérdése. (KM. IV/2. ügyosztály)

Közoktatásügyi Minisztérium és szakminisztériumok közös feladata:

Új iskolák szervezése, iskolák bővítése, iskolák telepítése. (KM. Tervezési Osztály)

A szakminisztériumok által az ipari technikumok felé kiadandó tervezési utasítás egységesítése. (KM. Tervezési Osztály)

Tanulók létszámterve: a/ Beiskolázási terv (KM. Tervezési O. IV/2. ü.o.)

b/ Beiskolázási terv végrehajtása, beiskolázási propaganda (KM. IV/2.ü.o. tanács)

Összes tanulók létszámterve. (KM. Tervezési Osztály, IV/2. ügyosztály)

Lemorzsolódás csökkentésének terve (KM. Tervezési osztály)

Végző káderek terve (Egyetemi továbbtanulás miatt)

Beiskolázás területi megoszlásának terve (KM. Tervezési Osztály)

A minisztériumok résztvesznek a Közoktatásügyi Minisztériumban működő beiskolázási operatív bizottság munkájában. (KM. Tervezési Osztály)

Óratervek készítése. (KM. IV/2. ü.o.)

Fizika, kémia, biológia, ábrázoló geometria, matematika és munkaegészségtan tanítástervének elkészítése KM. Nevelésügyi Főosztály IV/2 ü.o.)

Képesítő vizsgaszabályzat készítése (IV/2. ü.o.)

Tandíjak, vizsgadíjak szabályozása, Pénzügyminisztériummal egyetértésben. (KM. IV. főoszt.)

Bizonyítványok, nyomtatványok (kivéve a szakmai nyomtatványokat) tervezése, kidolgozása (KM. IV. főosztály, IV/2. ü.o.)

Bizonyítványok képesítő erejének megállapítása (KM. IV/2. ü.o.)

Átlépés a Közoktatásügyi Minisztérium középiskoláiból technikumban és viszont. (KM. IV/2. ü.o.)

Lemorzsolódás ellenőrzése (KM. IV/2. ü.o. és tanács)

Iskolák látogatása, ellenőrzése.

Iskolai ünnepélyek, megmozdulások elrendelése szakminisztériumokkal egyetértésben.

Szülői Munkaközösség, DISZ, Iskola Bizottság működéséhez irányelvek adása és működésük ellenőrzése (KM. IV. főosztály)

Tanári, ifjúsági könyvtár szervezése, fejlesztése, ellenőrzése. A KM. részéről a közismereti és szépirodalmi könyvekre vonatkozóan irányelvek adása.

A költségek biztosítása kizárólag szakminisztériumi feladat. (KM. IV. főo.)

Folyóiratok kiválasztása a technikumok számára. A Közoktatásügyi Minisztérium részéről irányelvek adása a nem szakmai vonatkozású folyóiratokra. Költségek biztosítása szakminisztériumi feladat (KM. Nevelésügyi Főo.)

A nappali technikumokra vonatkozó feladatkörök a dolgozók technikumaira is érvényesek, illetve a Földművelésügyi Minisztérium levelező technikumi oktatására, kivéve a technikumok, illetve tanfolyamok benépesítésére vonatkozó feladatok, melyek teljes egészében a szaktárcák hatáskörébe tartoznak.

A feltüntetett feladatok csak a legfontosabb munkákat jelentik a technikumokkal kapcsolatban és minden kérdésre nem térnek ki. A feladatok felsorolása tehát tájékoztató jellegű és a technikumok további zavartalan működését, illetve irányításának segítségét szolgálja.

A feladatok hatásköri elkülönítésével kapcsolatban esetleg felmerülő olyan kérdéseket, melyeknek hatásköri hovatartozása nincs tisztázva, illetve vitás, a Közoktatásügyi Minisztérium a szaktárcákkal megbeszéli és az ezekre vonatkozó hatásköri elkülönítést meghatározza."(102)

"Kedves Elvtársrő!

A technikumok átvételével kapcsolatban több nyitott kérdés maradt, amelyeket helyes volna egységes szempontok szerint rendezni.

Az első és legfontosabb a szakminisztériumok és a tanácsok egymáshoz való viszonya. Az eddig hallottak alapján úgy látom, hogy minden tárca a saját elgondolása szerint akarja az ügyeket a tanácsoktól visszavenni, vagy azoknak leadni. Féltő, hogy ebből zűr-zavar támad és a tanácsok oktatási osztályai nem fogják tudni, hogy mihez igazodjanak. Ezért helyesnek tartanám, ha az érdekelt tárcák megbizottaiból egy bizottságot állítanánk össze, amely az összes szempontokat figyelembe véve, egységes irányelveket dolgozna ki és ezután a tárcát vezető miniszterrel azt elfogadtatná. Ennek előkészítésére, majd vitelére a Közoktatásügyi Minisztériumot tartom a legalkalmasabbnak, mert hiszen ez a tárca rendelkezik ezen a téren a legtöbb tapasztalattal. Kérem szíveskedjék javaslatomat magáévá tenni és a felvetett szempontok szerint az előkészítő munkálatokat megkezdeni.

Második ilyen fontos kérdésnek tartom a technikumok ügyeivel foglalkozó előadók továbbképzését pedagógiai szempontból. Bár tudomásom szerint minden tárca oktatási osztályán dolgozik 1-1 hivatásos pedagógus, mégis féltő, hogy hozzá nem értésből származó sok hibát fognak, főleg nevelés szempontjából, az érdekeltek elkövetni. Ezt a feltevésemet megerősíti a Földművelésügyi Minisztériumban kialakult rendszer. Ezért javaslom és megszervezésére újra a Közoktatásügyi Minisztériumot kérem fel, szervezzen őszi indulással esti tanfolyamot a szakminisztériumok oktatási előadói részére, amely tanfolyam keretén belül a behívottak megismerkednek a pedagógia alapelveivel, a tanítási módszerekkel, a helyes tanítás alapelveivel és a fontosabb szervezési kérdésekkel. Azt hiszem egy 1/2 éves tanfolyam keretén belül a szükséges alapismereteket meg tudnánk szerezni.

Harmadik kérdésem a közgazdasági gimnáziumok szakosításával függ össze. Bármilyen nehézségek árán is, de a vasuti forgalmi kereskedelmi szaki gimnázium a Csánádi utcai iskolában ősszel megkezdte működését. Az iskola továbbra is a KM felügyelete alatt marad, de a szaktárgyakon keresztül tárcánk is érdekeltté válik. Helyes volna rögzíteni, hogy milyen jogok, illetőleg köteleességek hárulnak ezzel kapcsolatban a tárcára, gondolok többek között a szakfelügyelet kérdésére, a gyakorlatok helyes megszervezésére.

Az ipari technikumok és dolgozók ipari technikumai a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1951. évi 16. sz. törvényerejű rendelete alapján 1951. évi július hó 15. napjával az iparág szerint érdekelt szaktárcák felügyeletébe mennek át.

Az ipari technikumok és a dolgozók ipari technikumai 1951. évi költségvetése a helyi Tanácsok kezelésében van. A szaktárcák, valamint a pénzügyminisztérium képviselői 1951. évi március hó 13-án értekezletet tartottak az ipari technikumok költségvetésének hovatartozása tárgyában. Az értekezleten egyhangúlag az a vélemény alakult ki, hogy az ipari technikumok (ifjúság és dolg. tagozata) költségvetését a helyi Tanácsoktól a szaktárcák központi kezelésében kell visszavenni.

Az értekezleten hozott javaslatról felvett jegyzőkönyvet a belügyminiszter és a szakminiszterek jóváhagyták.

Az ipari technikumok és dolgozók ipari technikumai költségvetése jelenleg a helyi Tanácsoknál a többi középiskolákkal együtt (általános-, közgazdasági középiskola, tanítóképző és dolgozók középiskolái) egy alcím alatt szerepel. Minthogy a technikumok a Közoktatásügyi Minisztérium felügyeletéből kiválnak és a szaktárcák felügyeletébe mennek át, a technikumok költségvetési előirányzatát a középiskolai alcímből ki kellene emelni és egy-egy Tanács költségvetésében annyi alcímet kellene alkotni, ahány szaktárca felügyeletébe tartoznak a Tanács területén lévő ipari technikumok. Így több tanácsnál 3-4 alcímet kellene létesíteni, amely igen sok esetben csak egy technikum fenntartási költségeit tartalmazná. Természetesen az, hogy ilyen kis egység költségvetési hitelkerete nem gazdálkodható ki olyan teljes mértékben, mint nagyobb számú technikum központosított költségvetése.

Az ipari technikumokat az ipar kívánalmainak megfelelően szakosítottuk és szeptemberben már így kezdik meg működésüket. A jelenlegi 52 ipari technikum 44 specializált szakirányban fog oktatást nyújtani az eddigi 11 szakirány helyett. Ez azt jelenti, hogy majdnem minden technikum más jellegű lesz. Ez természetesen nemcsak műszaki oktatás vonalán jelent komoly speciális feladatot, hanem felszerelési dologi (költségvetési) vonalon is. Minden téren mutatózó szakirányu speciális feladatokat csak a szakminisztériumok tudják központilag eredményesen megoldani, mert mint az ipar legfelsőbb irányító szervei, megfelelő szakkaderekkel rendelkeznek, akik közvetlenül ismerik az ország iparának követelményeit. A Tanácsok jelenleg még, éppen az ipar műszaki kaderszükségletének kielégítése folytán nem rendelkezhetnek a megkívánt mértékben képzett, specialista káderekkel. Nyilvánvaló, hogy ilyen sokirányu speciális feladat operatív részét is csak a megfelelő szakkaderekkel rendelkező

szakminisztérium tudja jól, egységesen megoldani. Az ipari technikumok feladataira nézve országos jelleggel bírnak. Az ipari technikumoknak a tervgazdálkodás érdekében történő rohamos fejlesztése is indokolja a költségvetés és személyi ügyek központi tárcakezelését.

A 160/1950 (IV.14.) M.T. sz. rendelet 3. §-a értelmében a Pénzügyminiszterrel, a Belügyminiszterrel és az érdekelt szakminiszterekkel egyetértésben az alábbi körrendelet kiadását tervezzük:

Tárgy: Az ipari technikumok költségvetésének a szaktárcák kezelésébe való átadása.

Előadó: Kozma József

Budapest Városi és valamennyi Megyei Tanács VB. Elnökének, (Tolna és Somogy kivételével)

Székhelyükön

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1951. évi 16. sz. törvényerejű rendelete értelmében az ipari technikumok és dolgozók ipari technikumai felett a felügyeletet és rendelkezési jogot 1951. július hó 15-től kezdve az iparág szerint illetékes szakminiszterek veszik át. Az ipari technikumok szakosítása és az illetékes szaktárcák felügyeletébe való átadása szükségessé teszi az ipari technikumok és dolgozók ipari technikumai költségvetésének a szaktárcák részéről történő központi kezelésbe vételét. Az ipari technikumok és dolgozók ipari technikumai költségvetésének a szaktárcák részére való átadása tárgyában a belügyminiszterrel, a pénzügyminiszterrel, a kohó- és gépipari, a bányá- és energiaügyi, a könnyűipari, az élelmezési, az építésügyi, valamint a közlekedés és postaügyi miniszterekkel egyetértésben az alábbiak szerint rendelkezem:

1. Az ipari technikumok és dolgozók ipari technikumai költségvetése és személyi ügyei 1951. évi július hó 1-ével a technikumok szakirányának megfelelő iparág szerint illetékes szakminisztérium központi kezelésébe megy át.

2. Az ipari leányközépiskolák költségvetése és személyi ügye, továbbra is a helyi Tanácsok kezelésében marad.

3. Az ipari technikumok és dolgozók ipari technikumai részére a helyi Tanácsok az ellátmánykiutalást június hó 30-val megszüntetik. Július havi ellátmányokat már az érdekelt szaktárcák utalványozzák.

Az ipari technikumok részére június hóra csak olyan összegű ellátmányokat szabad kiutalni, amelyek a hó folyamán feltétlen felhasználhatók. Június hó 30-án a technikumok és dolgozók ipari technikumai az egyes alrovatokon mutatkozó maradványokat kötelesek visszafizetni arra a kiadási számlára, amelyen mint ellátmányt kapták. Tehát június 30-án a technikumok és dolgozók ipari technikumai számadási egyenleg nélkül lezárandók. Ugyancsak lezárandók a leltár és anyagszámadások, szerelvényjegyzékek, valamint a tanműhelyekkel kapcsolatos számadások és nyilvántartások. A számadások szerint mutatkozó készletet a tényleges álladékkal egyeztetni kell. Az ipari technikumok és dolgozók ipari technikumai a lezárás eredményéről zárlati kimutatást készítenek, amely alrovatonként feltünteti 1951. január 1-től június 30-ig kapott ellátmányok és felhasználások összegét. A technikumok a zárlati kimutatást két példányban terjesztik fel a Tanácsok pénzügyi osztályaihoz. A pénzügyi osztály nyilvántartásai alapján a zárlati kimutatás helyességét ellenőrzi és az ellenőrzés megtörténtét igazolja. A Tanács pénzügyi osztálya a technikumoktól befutó zárlati kimutatások egy példányát az illetékes szakminisztérium költségvetési osztályának 1951. július hó 10-ig köteles megküldeni. A pénzügyi osztály a zárlati kimutatások megküldésével egyidejűleg jelenti, hogy technikumonként milyen szállításokra mennyi összeget kötött le. (Technikum megnevezése, milyen szállításra kötött szerződést, mely vállalattal, milyen összegre, mely alrovat terhére, szállítási határidő). Itt csak azokat a kötelezettségvállalásokat kell felsorolni, amelyek teljesítése még nem történt meg.

4. A technikumok július havi ellátmányigénylésüket közvetlenül az illetékes szakminisztérium költségvetési osztályának június hó 11-ig kötelesek megküldeni. A szakminisztériumok címét alábbiakban közlöm:

Kohó- és Gépipari Minisztérium, Bp. V. Teleki Pál u. 21.

Bánya- és Energiaügyi Minisztérium: Bp. V. Markó u. 16.

Könnnyűipari Minisztérium: Bp. II. Fő u. 68.

Építésügyi Minisztérium: Bp. V. Zoltán u. 2-4.

Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium: Bp. VII. Dob u. 75-81.

Élelmezési Minisztérium: Bp. V. Széchenyi rakpart 6.

5. A technikumok tan- és egyéb személyzetének július havi illetményeit már a szakminisztériumok fogják folyósítani. Az illetménykiutalás folyamatosága érdekében az illetményszámfejtőlapok, törzslapok, továbbá békekölcsönkimutatás, tüzelőlevonás, illetményelőleg és esetleges letiltások kimutatása, valamint az utolsó fizetési jegyzék egy másolati példánya június hó 18-ig küldendő meg az illetékes szaktárca költségvetési osztályának. Nagy figyelmet

kell fordítani arra, hogy az illetménykiutaláshoz szükséges fent megnevezett nyilvántartásokat technikumonkénti összeállításban azok a szakminisztériumok kapják meg, amelyek a személyek szolgálati helyét képező technikumok felügyeletét gyakorolják.

6. Az ipari technikumok tan- és egyéb személyzetének káderanyagát (ön-életrajz, jellemzés, nyilvántartási kártya stb.) szintén június 18-ig kell megküldeni az illetékes szakminisztériumok általános oktatási osztályainak.

7. Annak kimutatását, hogy a technikumok mely szakminisztérium felügyeletébe tartoznak, csatoltan megküldöm. Felkérem Elnök Kartársat, hogy a fentiek végrehajtására és a határidők szigorú betartására a technikumokat és a Végrehajtóbizottság illetékes osztályait utasítani szíveskedjék."⁽¹⁰³⁾

"Nógrádmegyei Tanács Végrehajtóbizottsága

IX. Oktatási és Népművelési Osztálya

Salgótarján, Telefon: 79. Postafiók 24.

1240-78-3/1950.

Előadó: Dr. Szalkay Zoltán

Tárgy: 1951/52. tanévi beiskolázás előkészítése

Mell.: Ø

Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium

IV. Ügyosztályának.

Budapest.

Az előző tanévek beiskolázási hibák nagy mértékben abból adódtak, hogy az iskolák anélkül indították meg a beiskolázási propagandát, hogy ismerték volna a reájuk eső keretet. E hibák kiküszöbölése céljából bekértem az iskoláktól azoknak a tanulóknak a kimutatását, akik minden egyéni rábeszélés nélkül továbbtanulási szándékot mutatnak. A jelentkezők úgy oszlanak meg: ált. gimn. 337, közg. gimn. 108, gépép. techn. 192, irodai szakisk. 61, tanítóképző 77, mezőgazd. techn. 39, óvónőképző 22, vegyip. techn. 10, építőip. techn. 10, zenei gimn. 4, textilip. techn. 5, testnev. gimn. 8, villamosip. techn. 9, összesen 882.

Kérem, hogy megyénk keretszámait a fentiek figyelembevételével szíveskedjék megállapítani, tekintetbe véve azt is, hogy az egyéni propaganda megindításával ez a szám még emelkedni fog.

Ha megkapjuk a keretszámokat, akkor a MIB az előzetes jelentkezések alapján

felosztja azt az egyes iskolák között, meghatározva a beiskolázandók szociális arányszámát is.

Október havi jelentésemben már rámutattam arra és itt is szükségesnek tartom megemlíteni, hogy az 1951/52. tanévi beiskolázás sikeres végrehajtásának nagy anyagi akadályai vannak. A salgótarjáni ipari gimnáziumnak jelenleg még nincs épülete de az ötéves tervünk 1951. évi részlegeiben szerepel. A salgótarjáni ált. gimnázium a Belügyminisztériumtól bérelt épületben van elhelyezve. A salgótarjáni közg. és a balassagyarmati ált. gimnáziumban több osztályt nem lehet elhelyezni, tehát bővíteni kell az épületeket. E mellett a megnyitandó osztályok számára megfelelő új tantermi berendezés is kell. Fejleszteni kell diákotthonainkat is.

Kérem továbbá, hogy a következő tanévre szíveskedjék megyénk területén tanítóképzőt létesíteni. Ha ez nem volna lehetséges, akkor megyénk területéhez közfelfekvő képzőket szíveskedjék kijelölni, mert ez idén is lemorzsolódáshoz vezetett, hogy nagyon távoli helyre (Sárospatak) kellett elmenniük a tanulóknak. Nemcsak fiúk, hanem leányok számára is kérünk keretet. Megyénk tanítóhiányának megszüntetése miatt azonban kívánatos volna itt szervezni egy koedukált képzőt.

Nemcsak a tanítóképzőkre, hanem a megyénk területén nem működő összes középiskolákra vonatkozólag kérem, hogy lehetőleg közeli iskolákat szíveskedjék tanulóink számára kijelölni."⁽¹⁰⁴⁾

8. VKM ügyiratok a szakképzésről

(A Közlekedési és Postaügyi Minisztérium Oktatási Osztályának levele:)

"... Az az észrevétel, amely szerint nem adtam utasítást az igazgatóknak, hogy a szaktárcákkal egyetértésben kiadott KM. rendeleteket kötelesek végrehajtani, nem helyt álló... Ezzel szemben való az, hogy a tanácsok oktatási osztályának helytelen utasításai miatt... Közöltük az iskolákkal, a tanácsok hatáskörét, kihangsúlyozva, hogy csak azok a KM rendeletek vonatkoznak a technikumokra, amelyeket a szaktárcák hozzájárulásával adott ki."⁽¹⁰⁵⁾

"Az ipari technikumoknak a szakminisztériumok részéről való átvételével kapcsolatban még az átadási tárgyalások kezdetén f. év februárjában majd azután is, több alkalommal felhívtuk a szakminisztériumok figyelmét arra,

hogy az ipari technikumok ügyosztályuk felállításáról és azoknak megfelelő káderekkel való ellátásáról idejében gondoskodjanak, mert máskülönben a folyamatos átadás és az átadás után az ügykör továbbvitele súlyos fennakadást fog szenvedni: Az ipari technikumok legnagyobb részét, és a legjelentősebb technikumokat a kohó és gépipari minisztérium fogja átvenni. Nyilvánvaló ennek következtében, hogy a Kohó- és Gépipari Minisztérium feladata a legsúlyosabb. Ezzel szemben, míg a többi szakminisztériumok az említett felkérésünknek több-kevesbé eleget tettek, a Kohó- és Gépipari Minisztérium ezen a vonalon még ma is a legnagyobb nehézséggel küzd. Amennyiben a nehézséget napokon belül nem fogja tudni elhárítani, úgy félok, hogy nemcsak a saját vonalán fog teljes zűrzavar előállni, hanem helyzete kihatással lesz úgy a VKM, mint a többi szakminisztérium munkájára is... "(106)

"VKM rendelet szerint Hatvanban 3 osztályos vegyipari gimnázium létesül... 135 fős férőhellyel. Szintén a megyei instruktorunk közölte velünk azt a tényt, hogy a vegyipari gimnáziumot csak az általános gimnázium rovására lehet megnyitni, mivel padokat és osztályfelszerelést megyén belül kell megoldani.

Megszüntettünk tehát két általános gimnáziumi osztályt." (107)

"A középfokú iparoktatási intézeteknek ipari gimnáziumokká való átszervezése során kialakult az a terv, hogy a műszaki középiskaderek szakmai kiképzése úgynevezett technikumokban fog történni, amelyek az egyes ipari gimnáziumokra lesznek felépítve.

Az ipari gimnáziumokra felépített technikumok tulajdonképpen csak 1953-ban indulhatnak meg, amikor is első esetben fognak ipari gimnáziumból végzett tanulók az iskolából kikerülni. Addig a középiskadereket a volt ipari középiskolából kijövő és átmeneti óraterv alapján végzett tanulók és dolgozók iskoláiból kikerülő, valamint a szaktechnikusképző tanfolyamokról kikerülők adják.

Szükséges azonban, hogy egyes iparágakban, ahol leginkább szűk ezen a téren a keresztmetszet, már hamarabb, legkésőbb a jövő évben technikumok induljanak, amelyek egyelőre a régi ipari középiskolákra, műszaki középiskolákra, illetve műszaki középiskolákra lennének felépítve... Felhívom Igazgató Urat, hogy... a textiliparban létesítendő technikumok előkészítő szervezési munkálatainak elvégzésére megfelelő szaktanárok és külső szakemberek bevonásával alakítson munkaközösséget. A munkaközösség állapítsa

meg elsősorban azt, hogy a textilipar keretén belül milyen technikumok létesítésére volna szükség. Ezek megállapítása után alapítson rész-munkaközösségeket, melyek az egyes, szükségesnek mutakozó technikumfajták óratervét... elkészíti." (108)

"A Thököli uti magasépítőipari technikum tanári karában zavart és nyugtalan-ságot kelt az egyesek részéről nyilvánvaló illegális akció, amely az iskola kettéválasztásával kapcsolatban a tanári kar megosztását készíti elő.

... Természetesnek találom, hogy a magas és mélyépítőipari technikum kettéválasztásával az Országos Tervhivatal által megszabott arányszám alapján a tanárok egy része is a mélyépítőipari technikumhoz kerül. De természetesen tartom ezek szerint azt is, hogy a tanári testület megosztásánál mindhárom érdekelt szakminisztérium közösen jár el, és a megoldást együttesen alakítják ki." (109)

"5 éves népgazdasági tervünk most törvénybe iktatott módosítása a középiskolák tanulóinak igen nagy mértékű létszámemelését írja elő. A feladat sikeres végrehajtásának egyik feltétele a beiskolázások eredményessége." (110)

"Népi demokráciánk fejlődése, 5 éves tervünk első évének nagy sikerei után újabb nagy feladatot rónak ránk. Épülő új üzemek, gyárak, napról-napra szaporodó termelőszövetkezetek, gépállományok, népünk egyre növekvő szociális és kulturális igényei művelt, szakképzett káderek ezreit és ezreit követeli meg. Gyorsítanunk kell az új értelmiség kinevelését.

Ezen igények teljesítésének az alapja az iskolák létszámának további nagymértékű emelése és szociális összetételének további javítása." (111)

"Középiskoláinkban 16 000 fővel kell emelnünk az össztanulók számát és meg kell javítanunk szociális összetételét. Az I. osztályba 34 500 tanulót vetünk fel, országos viszonylatban... Erőteljesen küzdünk a lemorzsolódás ellen." (112)

"Tudomásunkra jutott, hogy az ÉVM és az OT több ipari technikum építkezéseinek megkezdését, illetve folytatását leállította. Az építkezések elmaradása kihatással van az ez évi beiskolázás teljesítésére, továbbá a technikumok számára folyamatban levő beszerzésekre is." (113)

"A korábbi tanévek beiskolázásai során, de különösen az 1950/51 évi beiskolázások alkalmával megállapítottam azt, hogy az ipari technikum költségesebb iskolafajta, mint egyéb középfokú iskolatípus. Nem kis számban voltak szülők, akik amikor megtudták, hogy gyermekük számára munkaruhát is be kell szerezniük, a gyermeket nem iratták be az ipari technikumba."⁽¹¹⁴⁾

"A folyó tanévben a IV. osztályos és az óvónőképző III. osztályos tanulóinak búcsúztatását nem "ballagás" formájában szervezzük meg. A tanulókkal tudatosítani kell, hogy a ballagás lényegében azt a kilátástalanságot fejezte ki, amellyel a régi rendszerben a tanulók az iskolai padból az életbe léptek. A mi szocializmust építő országunkban teljesen értelmetlen lenne az iskolának és az életnek ez a merev elhatárolása, és ami ezzel összefügg, a "gondtalan" diákevektől való ilyenfajta búcsúzkodás."⁽¹¹⁵⁾

"Ma minden iskolai erőfeszítésnek egy célra kell irányulnia, a munka fegyelmének növelésére, a termelési eredményességnek fokozására. Ebből az alapon dolatból kiindulva tanulmányozzák a középiskolák nevelői azt az új rendelkezést, amellyel a VKM a középiskolai évvégi vizsgákat szabályozza.

Amikor hozzáláttunk a középiskolai vizsgák bevezetéséhez, ismét egy lépést tettünk előre a szovjet példa követésének útján..."⁽¹¹⁶⁾

"Az építőipari technikum és a tanítónőképző intézet I. emeletén jelenleg két osztályteremmel és egy tanári szobával rendelkezik. Egyáltalán nincs rajtér, nincs iroda, és semminemű szertár. A tanítónőképző intézet és a vele kapcsolatos diákotthon egy oszloppal megbontott, nyugati világítású kölcsön helyiségben dolgozik. Ezt a termet nagy igénybevétele miatt az Építőipari Technikum nem használhatja. Rajzterem nélkül technikusképzés nem lehetséges."⁽¹¹⁷⁾

"Az iskola 1950 évi költségvetését ez év januárjában beadta a VKM-hez, de mindeddig még nincs jóváhagyva. A kiadásokat minden alkalommal előre jelentti a VKM-nek, ahol ezt elbírálják és a szükséges összeget havonta utalják át. Az iskolának egyéni költségvetése nincs, az ország 35 ipari gimnáziumának költségvetésében szerepel. Ez az eljárás azt mutatja, hogy a minisztérium az iskolára vonatkozó költségvetést a tényleges szükségletek figyelmen kívül hagyásával íróasztal mellett készíti."⁽¹¹⁸⁾

"Az első osztályba felvett tanulók számolási készsége igen különböző ... Különösen jelentkezik ez a különbözőség az algebrai előkészültségnél. Egyes

falusi iskolák elmaradtak a városi iskolák algebrai teljesítménye mögött. A tanulók jártassága a közönséges számok alapműveleteiben igen gyenge. Sokan az egyszerűt sem tudják kifogástalanul. A fejszámolás is kezdetleges. A matematikai gondolkodás teljes hiánya érezhető különösen a szöveges példák megoldásánál."⁽¹¹⁹⁾

(Jelentés a Nagykanizsai Állami Közgazdasági Gimnáziumból.)

Miniszter Ur

Mi a műszaki középiskola harmadik évfolyamának tanulói ... kérjük Miniszter Urat, hogy tegye lehetővé számunkra az orosz nyelv tanulását. Kérésünket az alábbiakkal indokoljuk:

Már a tavalyi tanítási évben egyöntetűen szeretnénk volna orosz nyelvet tanulni, de tanerő hiányában ez nem volt lehetséges. Ezért a tavalyi tanévben az általunk nem kedvelt angol és német nyelveket kellett tanulnunk. Most lehetőség van arra, hogy mindegyikünk régi álma teljesüljön: Orosz nyelvet tanulhassunk."⁽¹²⁰⁾

9. Statisztikai adatok és dokumentumok

Tanulólétszám alakulásának terve:⁽¹²¹⁾

	52/53	53/54	54/55
<u>Első éves tanulók száma</u>			
5 éves terv	40 000	45 000	50 000
Új előirányzat	33 000	35 000	35 000
<u>Tanulók összlétszáma</u>			
5 éves terv	67 000	76 000	85 000
Új előirányzat	62 700	61 000	63 000
<u>Ótthonban elhelyezett tanulók</u>			
5 éves terv	22 000	26 000	28 000
Új előirányzat	24 000	26 000	28 000
<u>Tanműhelyben elhelyezett tanulók</u>			
5 éves terv	26 000	29 000	32 000
Új előirányzat	14 000	17 860	20 600

Tanerőszükséglet alakulása

	52/53	53/54	54/55
	1 800	2 070	2 140

Ha minden tárgyat főhivatású tanerők adnak le, évenként a következő hiányok jelentkeznek:

év	sziükséglet	fedezet	szaktanárképzés	hiány
51/52	1 750	1 410		340
52/53	1 800	1 360		440
53/54	2 070	1 300	540	230
54/55	2 140	1 780		360

"Tanulóműhelyi oktató jelenlegi átlagkereset...	1 200 Ft
Kötelező előkészületi óra (6)	240 Ft
Premizálás (max 15 %)	180 Ft
	<u>1 540 Ft</u>

Fizetésük így eléri az éltizemek (Rákosi Művek pl.) sztahanovistáinak átlagkeresetét.

Premizálás feltételei:

- lemorzsolódás elleni eredményes harc
- hiányzások elleni eredményes harc
- tanulmányi előmenetel a tanulóknál
- munkafegyelem betartása
- tervteljesítés

Ezeknek a feltételeknek 100 %-os teljesítése esetén járt a 15 % prémium."(122)

"1950. szept.	53 060 ipari tanuló	
1951. okt. 31.	52 237 ipari tanuló	
38 tanműhely	1950. szept.	11 050
	1951. okt. 31.	18 957 tanulót foglalkoztatott
Főhivatású tanárok száma		
	1950. szept.	913
	1951. okt. 31.	1 423

Tanulók fluktuációja

szeptember	49 916
október	52 237
november	53 131
december	50 581

Lányok beiskolázásának tervteljesítése 24 %-os 4 323 tanuló morzsolódott le, ez 8,3 %"(123)

"Központunk létszáma 24 főről 515-re nőtt, az 515-ből 314 ügyintézői funkció (betöltve 269)

47,5 munkásszármazású	
92 % párttag	
5,1 % műszaki értelmiségi	A központ dolgozóinak meg-
18,5 % értelmiségi	oszlása eredeti foglalkozá-
37,5 % munkás	suk szerint
72,9 % nem végzett pártiskolát	
69 % vett részt a pártoktatásban.	

Létszámmegoszlás:

- 11 vezető káder (Elnök, helyettes, Főoszt.vez.)
- 29 felső káder (Főoszt.vez.helyett.oszt.vez.)
- 55 közép káder
- 219 káder (előadó)

Átszervezés utáni létszám 314 fő.

1952-ben szervezett 6 MTH igazgatóság létszáma: (Igazgatóságok összesítve)

6 felső	
6 vezető	
6 közép	káder
41 káder	

A központi fluktuáció 25,9 %-os."(124)

1952. május havi ipari tanuló statisztika.

	Vasipar	Vájár	Egyéb	Építőipar	Összesen
Létszám 51.X.31.	42 729	2 810	2 450	12 248	60 237
Pótbeiskolázás	1 727	55	449	890	3 121
Összesen	44 456	2 865	2 899	13 138	63 358
Létszám 52.V.31.	37 137	2 330	2 170	8 759	50 396
Szakéretts. tett	2 629	13	437	2 439	5 515
Lemorzsolódás	4 690	522	292	1 943	7 447

Lemorzsolódás a
beisk. %-ában 10,6 % 18,2 % 10,0 % 14,8 % 11,8 %⁽¹²⁵⁾

Az 1951/52 tanév értékelés

63 372 tanulót iskoláztak be, (19 %-a lány)

I éves: 40 108

II éves: 23 264

Megoszlás: vasipar 70,2 % építőipar 20,7 %
vájár 4,45 % egyéb 4,6 %

8 ált. vagy ennél nagyobb végzettségű 51,8 %

5-7 ált. isk. 37,7 %

4 ált. vagy ennél kevesebb 10,5 %

14-15 éves 35,1 % 16 éves 26 %

17 éves 20,7 % 18 éves (vagy idősebb) 18,2 %

Tanulmányi munka:

Országos átlag 3,5

I. negyedév 2,8

II. negyedév (félév) 3,1

III. negyedév 3,2

49/50	50/51	51/52	
9,1	7,2	6,9	kitűnő
20,2	6,7	4,9	jeles
29,4	27,3	22,4	jó
26,4	37,4	36,8	közepes
9,9	15,7	20,7	elégséges
5,0	5,7	7,1	elégtelen
		1,2	osztályozatlan

Nevelők 50 %-a végzett a 8 általánosnak megfelelő iskolát.

68 % könnyűipari szakmájuk van

22 % vasipari végzettségű

Lemorzsolódások okai: katonai szolgálat 3 %
betegség 13 %
fegyelmi 12 %
önként 72 %⁽¹²⁶⁾

"Ágazat 1952-re várható ténytűszám OT keretszám MTH javaslat⁽¹²⁷⁾

	tanműh.	üzem	össz.	+	+tanm.	üzem	össz.
Vas	13028	6286	19314		19900	13819	6643 2040
Fa	100	178	278		200	200	47 247
Építő	-	5186	5186		4000	-	2786 2780
Vájár	-	3020	3020		3000	-	3245 3245
Össz.:	13128	14640	27798		27100	14019	12721 26740

"Az 1953-as beiskolázási terv

Az iskolai végzettség alsó határa az ipari tanulóknál.

vasipar 6 általános

építőipar

vájárok 5 általános

Célkitűzés:

vasipari tanulók 90 %-a
 építőip.+vájárok 45 %-a végezze el a 8 általánost, valamint
 vasipar 14-15
 vájárok 15-16
 építőip. 16-18 éves fiatalok kerüljenek beiskolázásra.

Származás szerinti megoszlás: vasipar 55 % munkás
 35 % paraszt
 10 % egyéb
 építőip.+vájár 40 % munkás
 50 % paraszt
 10 % egyéb.

Jelenleg 1305 mester tartozik az MTH intézetekhez
 327 elvégezte az ált. iskolát
 807 fő nem végezte el.

"Pedagógiai minimum tanfolyamot végzett 592 fő
 Hatnapos mesterképzőt 225 fő
 Pedagógiai alapiskolát nem sajátította el 448 fő

Műszaki képesítéssel rendelkezik (művezetői tanfolyam, Műszaki Tanárképző,
 Mesterképző technikum) 405 fő.

1953-ban technikumba jelentkezett 252 fő
 Műszaki képzésben kell részesíteni 648 főt. (128)

Bányaipari mesterek száma: 360 fő
 Tanárképző végzettséggel rendelkezik 5
 VIII ált. iskolai végzettséggel 9
 VI-VII. iskolai végzettséggel 241
 Ennél kevesebb (1-5) 104

50 éven felüli 137
 40-50 125
 40-30 82
 20-30 14
 20 éven alul 2
 360 (129)

(Tájékoztató a II. éves ipari tanulók helyzetéről (vasipar) 1955-ben.)

"A minisztérium igénye 1 800 fő volt. Át van irányítva és új helyen dolgozik 460 fő. Folyamatban levő átirányítás 825 fő... a vasas ipari tanulóknál időközben majdnem 300 fő lemorzsolódott. Az 1 100 fő most már meg fog maradni, hacsak a mesterek a félévi osztályozásnál újabb réteget nem fognak 2-re osztályozni." (130)

Érettségizett tanulók képzési terve:

képzési idő: 1,5-2-2,5 év.

Gyakorlat: elmélet aránya 85,4/14,6 - 2,5 éves képzés
 88,7/11,3 - 2 éves
 91,5/8,5 - 1,5 éves képzés esetén.

Elméleti órák heti: 7 csak szaktárgy!

Szakmai ismeret 3
 Anyagismeret 2
 Szakrajz 2 óra. (131)

Tanulólétszám Felőtt létszám az MTH intézeteknél
 55. IV. 25 333 6 395
 55. IX. 22 662 5 545

Tantárgyak szerinti szaktanárok	Budapest	Vidék
magyar-történelem	58	17
matematika-fizika	33	10
anyagismeret	4	7
szakismeret	9	7
szakrajz	20	-
testnevelő	14	4
szaktestnevelő	21	6
sportszervező	5	4
	170	55

Tantárgyak szerinti szaktanárok	Budapest	Vidék
Mesterek		
esztorgályos	18	-
lakatos	17	10
marós	3	-
köszörüs	3	-
villanyszerelő	13	7
öntő	5	2
kovács	4	-
lakatos II	5	1
szerszámkészítő	1	1
autóvillamossági	-	1
vájár	-	-
	69	21

Munkaerőhiány	Tanár	Mester	Nevelő
Budapest	22	152	-
Vidék	70	111	15
	92	263	15 ⁽¹³²⁾

Tanulólétszámhelyzet 1954 az MTH intézményeknél)

Intézetek jellege	FZO	I.évf.	II.évf.	Összesen	1954. dec. 31.
vasipari	-	6411	11 066	17 477	17 873
bányaipari	516	1669	1 162	3 347	3 637
traktoros	-	2029	300	2 392	2 273
építő-fa-művészeti	96	331	616	1 043	2 344
Összesen	612	10503	13 144	24 259	26 133
Ötthonban lakó		6397	6 351	11 748	13 122
Tanműhelyben dolgozik		5596	2 295	7 891	9 021 ⁽¹³³⁾

Az 1954/55-ös tanévben 8 818 tanuló tett szakmunkásvizsgát. 7 567 fő számára tudtunk munkahelyet biztosítani. 1251 fő nem tudott elhelyezkedni. 1251 főből az intézetek 1098 főt elhelyeztek. 153 fő elhelyezetlen. (2 kovács, 69 lakatos, 25 villanyszerelő stb.)⁽¹³⁴⁾

(Összefoglaló jelentés az ipari tanulók felvételéről az 1955/56 tanévben:)

Foglalkozási csoport	tanulólétszám		teljesítés %		
	terv	felvétel	OT-hez	MTH-hoz	
	OT	MTH	viszonyítva		
bányaipar	2700	2698	2574	95,3	95,4
vasipar	6350	6578	6229	98,1	94,1
építőipar	1200	439	383	31,9	87,2
traktoros-gépész	2000	2012	1939	97,0	96,4
egyéb (javító-szerelő)	350	350	257	73,4	73,4
faipar	400	408	399	98,3	96,3
Összesen	13000	12485	11775	92,3	94,3

A felvett I. évesek megoszlása

Foglalkozási csop. (100 %)	4-5 általános	6-8 múlt tanév!	régebben! végzett 8 ált	magasabb! érettség.!		
vasipar	0,4	3,7	58,2	25,9	2,9	8,9
bányaipar	10,7	40,1	31,5	17,3	0,4	-
építőipar	-	-	71,7	26,4	1,9	-
traktorosgépész	3,9	27,9	1,6	59,8	6,6	0,2
Összesen	3,2	15,3	43,6	29,7	2,9	5,3
1954/55	6,2	17,7	51,1	21,2	3,6	-

Foglalkozási csop.	14	15	16	17	18	19	Összesen
	éves tanulók aránya						
Vasipari intézetek	34,2	15,5	17,5	3,7	5,0	4,3	100 %
Bányaipari "	34,4	38,3	19,5	7,2	6,6	-	100 %
Építőipari "	39,4	45,0	13,4	2,2	-	-	100 %
Traktorosgépész	-	1,5	18,7	44,3	25,3	10,2	100 %
Együtt	28,9	30,7	17,8	11,0	7,3	4,2	100 %
1954/55 tanévben	24,8	30,9	20,4	16,6	7,2	-	100 %

Származás

Foglalkozási csop.	munkás	paraszt	egyéb	együtt
Vasipar	68,9	16,6	15,1	100 %
Bányaipar	57,6	33,8	8,6	100 %
Építőipar	72,4	15,2	12,4	100 %
Traktorosgépész	34,1	57,5	8,4	100 %
Együtt	61,0	26,5	12,5	100 %
1954/55	61,6	29,3	9,1	100 %

Össztanuló létszám alakulás

Foglalkozási csop.	I.	II.	III.	Összesen
	évfolyam			
Bányaipar	3 éves	1960		
	2 éves	608	1329	36
Vasipar		6343	5603	1597
Építőipar		2713	444	23
Traktorosgépész		1945	45	-
Egyéb		287	70	-
Összesen		13856	7491	1656
tanműhelyben		5383	1785	78
otthonban lakik		7948	29991	374
MTH intézetben oktatott helyi ipari tan.		5988	3217	4
				9209

Az MTH-n kívüli tanulók szerződötetése

Min. megnevezés	I.	II.	III.	Összesen
	évfolyam			
Belkereskedelmi	2429	2117	-	4546
Élelmiszeripari	755	648	-	1403
Begyűjtési	306	139	-	445
SZÜVOSZ	574	750	-	1324
Könnyűipari	1422	431	-	1853

Min. megnevezés	I.	II.	III.	Összesen
	évfolyam			
Tanácsok				
helyiipari	1570	1131	16	2717
város-község	293	22	-	315
mezőgazd.	327	243	-	572
Szövetkezet				
kisipar	3920	3735	14	7669
magán kisipar	7874	3935	1	11810
Összesen	19470	13153	31	32654

MTH lemorzsolódás

vasipar	0,9 %	1,2 %
bányaipar	-	2,0 %
traktoros	0,1 %	0,2 %
építő és fa	0,5 %	1,1 %
	1954. okt.	1955. okt.

Ipari tanulók országos összetétele

Képző szervek	I.	II.	III.	Összesen
	évfolyamos tanulók			
MTH	13856	7491	1656	23003
ÉM váll. képzés	653	-	-	653
Szaktárcák	5486	4085	31	9571
Tanács	13984	9068	31	23083
Összesen	33979	20644	1687	56310 ⁽¹³⁵⁾

Kimutatás a szakmunkássá vált ipari tanulókról 1949, 1950 években

Iparág	1949	1950
Bányaipar	4	8
Vasipar	5441	12669
Építő-anyag	93	151
Építőipar	1506	3312
Faipar	1550	2740
Textílipar	553	2342
Ruházati ip.	2351	3478
Bőr és szőrme	1441	1882
Gumiipar	24	52
Vegyipar	48	205
Élelmiszeripar	1106	1976
Nyomdaipar	184	274
Szolg. ip. és egy	891	1739
Kereskedő	814	1335
Összesen	15976	32166 (136)

Az 1950-52 évek szakmunkás-szükséglete

Létszám- emelkedés	Kiöregedés pótlása	Káderemelés	Összes szakmunkás- szükséglet	Kisiparból átjövő szak- munkások	Marad kikép- zendő szak- munkásszükség.
1950	35.300	7.700	22.300	65.300	12.400
1951	24.900	9.600	14.100	48.600	9.100
1952	26.600	10.900	9.700	47.200	8.100

Az 1950-52 évek szakmunkás-szükségletének fedezése (Iparostanulók-
képzési terv)

A nagyiparban beiskolá- zandó tanulók száma		Másod- éves tanulók száma	Összes nagy- ipari tanu- lók száma	Felsza- baduló tanu- lók száma	Kikép- zendő szak- munkás- szükség- let	Marad Az át- átkép- zés a- ból azokra a szak- a szak-ban, mákra amelyek- esik, ban ta- amelyek- nuló- ben nin- képzés cse ta- folyik nulókép- zés
e	b	a	b	a	b	a
Összesen 1 éves 1 1/2 és 2 tanuló- éves tanuló idővel idővel végén						
1949	26.000	6.000	20.000	5.500	31.500	x
1950	26.000	6.000	20.000	19.400	45.400	x
1951	29.000	6.000	23.000	19.400	48.400	x
1952	-	-	-	-	-	x

A nagyipar öt éves munkaerőtervének főösszetétele A./ Létszám (indexek: 1949 = 100)

Foglalkozás megnevezése	1949 létszám	1950 létszám index	1951 létszám index	1952 létszám index	1953 létszám index	1954 létszám index					
a./	188.700	222.700	118.0	247.200	131.0	265.700	140.8	302.200	160.1	324.200	171.8
Szaktanácsadók											
bet.munk.	223.300	230.300	103.1	231.800	103.8	234.300	104.9	244.800	109.6	252.800	113.1
seg.munk.	122.000	137.000	112.3	142.000	116.4	145.000	118.9	154.000	126.2	160.000	131.1
Össz.fiz. munkavállalók	534.000	590.000	110.5	621.000	116.3	645.000	120.8	701.000	131.3	737.000	138.0
a/ A szakmunkáslétszám a következőkből tevődik össze:	1949	1950	1951	1952	1953	1954					
szakmunkásszükséglet	188.700	232.700	251.200	264.700	218.700	318.200					
jelenlegi munkakörükben maradó szakosított betanított munkások	-	8.000	16.000	22.000	26.000	30.000					
Összesen:	188.700	240.700	267.200	286.700	324.700	348.200					
B/ Ebből a létszámemelkedés 129.500, szakosított betanított munkások száma pedig 30.000 (138)											

I. sz. táblázat

A középiskolai osztályok száma, felvehető tanulók megyei adatai, 1949 (139)

Megye	I s k o l a t í p u s							
	ált.gimn.	ipari gimn.	mezőgazd.techn.	közügazd.g.	ped.gimn.	egyb		
Baranya	osztályok sz. 16 létszám ösz. 635	11 430	3 120	4 180	3 135	1 40		
Bács-Kiskun	osztályok sz. 14 létszám 355	- -	7 280	4 420	9 375	1 40		
Békés	osztályok sz. 13 létszám 755	3 120	5 120	2 100	2 90	3 70		
BAZ	osztályok sz. 21 létszám 840	9 360	2 80	7 335	4 170	2 70		
Csongrád	osztályok sz. 18 létszám 715	9 360	2 80	7 325	6 240	- -		
Fejér	osztályok sz. 7 létszám 275	6 240	1 45	3 100	1 45	- -		
Győr-Sopron	osztályok sz. 18 létszám 715	8 315	6 240	6 300	6 260	1 30		
Hajdú-Bihar	osztályok sz. 14 létszám 555	9 345	4 160	5 270	4 170	- -		

I. sz. táblázat folytatása

Megye	I s k o l a t í p u s						
	ált.gimn.	ipari gimn.	mezőgazd.techn.	közgazd.g.	ped.gimn.	egyéb	
Heves	osztályok sz. 8 létszám össz. 315	- -	2 80	4 190	3 125	- 60	
Komárom	osztályok sz. 13 létszám össz. 515	4 160	1 40	3 150	2 90	- 40	
Nógrád	osztályok sz. 2 létszám össz. 100	- -	- -	2 110	- -	- -	
Pest	osztályok sz. 12 létszám össz. 475	- -	3 120	1 55	1 45	1 30	
Somogy	osztályok sz. 7 létszám össz. 275	- -	1 40	2 110	2 90	- -	
Szabolcs-osztályok sz. 15 Szatmár létszám össz. 595	- -	- -	1 40	4 210	5 215	3 85	
Szolnok	osztályok sz. 18 létszám össz. 710	3 120	2 80	2 110	2 80	1 35	
Tolna	osztályok sz. 9 létszám össz. 355	- -	2 80	4 185	2 80	- -	
Veszprém	osztályok sz. 10 létszám össz. 395	2 70	4 160	4 185	4 180	- -	

I. sz. táblázat folytatása

Megye	I s k o l a t í p u s					
	ált. gimn.	ipari gimn.	mezőgazd.techn.	közgazd.g.	ped.gimn.	egyéb
Vas	osztályok sz. 12 létszám össz. 450	3 120	2 80	4 200	3 125	1 40
Zala	osztályok sz. 8 létszám össz. 315	3 120	1 40	3 160	2 90	3 90

II. sz. táblázat

Tanítói, tanítónői, óvónői szakgimnázium működési

helye

Csak tanítói szakgimnázium	-	Somogy megyében
Csak tanítónői szakgimnázium	-	Szolnok, Békés, BAZ, Fejér, Pest, Tolna
Tanítói, tanítónői szakgimn.	-	Komárom, Csongrád, Hajdu-Bihar, Heves, Veszprém, Vas
Óvónői szakgimnázium	-	Békés
Három együtt	-	Baranya, Bács-Kiskun, Győr-Sopron, Szabolcs- Szatmár, BAZ

III. sz. táblázat

Irodai szakiskolák működése

Irodai szakiskola	-	Békés, BAZ, Győr-Sop- ron, Heves, Pest, Szabolcs-Szatmár, Szolnok, Vas
Testnevelési gimnázium	-	Baranya, Bács-Kiskun, Komárom, Zala

IV. táblázat

A szakiskolák területi elhelyezkedése, és tanulóinak

létszáma (1949)

Tagozat	Megye (fő)	Összlét- szám (fő)	Ipari gimn. össz. létszám- hoz viszonyí- tott százalék
Gépipari	Baranya (160) BAZ (120) Csongrád (160) Fejér (120) Győr-Sopron (120) Hajdú (160) Szolnok (120) Vas (120) Zala (120)	1200	39
Bányaipari	Baranya (80) Komárom (180)	260	9
Villamosipari	Baranya (120) BAZ (120)	240	8
Építőipari	Baranya (70) Békés (120) Csongrád (120) Fejér (120) Győr-Sopron (75) Hajdu (106)	611	20
Kohóipari	BAZ	120	4
Vegyipari	Csongrád (80) Hajdú (80) Veszprém (70)	230	8
Textilipari	Győr-Sopron	126	4
	Összesen	3021	100 %

V. táblázat

Az Országos Tervhivatal által tereztett létszámnöve-
kedés 1950-ben (fő)

Technikumi típus	1. osztályos tanulók létszámadatai 1950 tényleges	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55
Kohóipari techn.	132	192	192	210	280
Általános gép	2983	2900	2900	3080	3200
Mezőgazd. és malg.	86	80	80	90	90
Villamosipari	640	830	890	890	1000

VI. táblázat

Az Országos Tervhivatal által tervezett létszámnöve-
kedés (fő)

Tagozat	1950 tényleges	1952/53	1954/55	1954/55
Bányaipari	217	320	340	350
Vegyipari	739	800	860	900

VII. táblázat

Az Országos Tervhivatal által tervezett létszámnöve-
kedés

Tagozat	1950 tényleges	51/52	52/53	53/54	54/55
Textilip. techn.	399	480	480	510	540
Tejip. techn.	39	80	80	90	90
Építőip. techn.	890	1390	1360	1460	1530
Közlek.ép. techn.	369	640	640	690	710
Élelmisz. ip. techn.	247	288	288	300	300

VIII. táblázat

Növekedés az első ötéves terv végére (fő első éves)
(tervezet)

Technikumi típus	1950 tényleges	1955
Kohóipari	132	280
Általános gépészeti	2900	3200
Mezőgazdasági és malomgp.	86	90
Villamosipari	640	1000
Bányaipari	217	350
Vegyipari	738	900
Textilipari	399	540
Faipari	39	90
Építőipari	890	1530
Közlekedésépítőipari	368	710
Élelmiszeripari	247	330
Épületgépészeti	125	150
Összesen:	6811	9170

IX. táblázat

Tényleges és tervezett növekedés 1952-ben 1950
bázisán (fő)

Tagozat	1950 tényleges	1952 tervezett	1952 tényleges
Kohóipari	132	192	194
Általános gép.	2983	2990	2828
Villamosipari	640	830	972
Bányaipari	217	320	509
Vegyipari	738	800	666
Textilipari	399	480	650
Építőipari	890	1390	1269

IX. táblázat folytatása

Tagozat	1950 tényleges	1952 tervezett	1952 tény- leges
Közlekedésép.	368	640	622
Élelmiszerip.	247	288	341
Összesen:	6561	7840	8059

X. táblázat

Továbbtanulók területi eloszlása

	Tolna megye	Csongrád megye	Somogy megye
Összes VIII. oszt.	1975	2679	2324
Továbbtanul	1130	1677	1273
ebből lány	477	796	535
fiú	653	881	738
Nem tanul tovább	845	1002	1051
A megyében marad össz.	642	1162	465
ebből fiú	365	536	241
lány	277	526	224
Nem a területen tanul tovább			
összesen	488	615	808
ebből fiú	288	345	497
lány	200	270	311

XI. táblázat

A továbbtanulók hány %-a szorul kollégiumra? (%)

	Tolna megye	Csongrád megye	Somogy megye
Fiú	25	21	39
Lány	18	16	24
Összesen	43	37	63
Lakóterületen kívül tanult tovább			
fiú	44	39	58
lány	41	33	68

XII. táblázat

Megye	Társadalmi csoportfő (%)	Össz.: 100 %
	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 %	
Somogy	177/14 79/6 72/6 26/2 31/3 414/33 94/8 129/10 13/1 155/12 83/6 1273=100	
Tolna	245/15 105/6 125/7 45/3 100/6 449/27 73/5 232/14 32/2 274/16 97/6 1677=100	
Zala	518/30	189/20 913=100
Békés	234/20 76/6 67/6 30/2 76/6 442/38 32/3 58/5 12/1 176/15 20/1 1177=100	
BAZ	836/45 27/1 153/8 20/1 28/1 406/22 39/2 168/9 90/4 173/9 - 1849=100	

Alkalmazott társadalmi csoportjai

1. Üzemi munkás
2. Kisipari munkás
3. Közlekedés és postaügyi dolgozó
4. Szolgáltatásiipari dolgozó
5. Termelőszövetkezeti csoporttag
6. Dolgozó paraszt 0-10 kath.
7. Dolgozó paraszt 10-25 kath.
8. Értelmiségi és alkalmazott
9. Szabad pályán működő értelmiségi
10. Dolgozó kisember
11. Egyéb

XIII. táblázat

Borsod-Abaúj-Zemplén megye szakiskoláinak társadalmi összetétele (fő)

	ált.gimn.	ipari gimn.	pedag.	közgazd.	irodai	össz.
Fiz.munk.	402	370	51	15	42	1016
Szolg.alkalm.	102	19	22	36	17	193
Érettségi	116	17	14	28	3	177
Paraszt	180	117	70	83	19	463
Fiz.munkás: 1+2+3 Szolg: 4+10+11 Ért: 8+9 Paraszt: 5+6+7						

XIV. táblázat

Somogy megye technikumainak társadalmi megoszlása (fő)

Társadalmi csoport	ált. gimn.	ipari	pedag.	közgazd.	mezőgazd.	iro.	össz.
Fiz.munk.(ip)	72	88	54	49	41	11	315
Szolg.	71	48	47	47	29	8	250
Értelm.	80	16	17	19	7	1	140
Paraszt	127	81	105	58	151	7	519
Összesen	350	233	223	173	228	36	1221

XV. táblázat

Tolna megye szakiskoláinak társadalmi megoszlása (fő)

	ált.gimn.	ipari	pedag.	közgazd.	mezőgazd.	összesen
Fiz.munk.(ip)	129	64	42	72	24	- 331
Szolg. + E	40	3	8	26	30	- 107
Értelmiség	37	3	4	13	4	- 61
Paraszt	160	32	36	74	79	- 381
Összesen:	366	102	90	185	137	- 880

XVII. táblázat

Csongrád megye szakiskoláinak társadalmi megoszlása

	ált.gimn.	ipari	pedag.	közg.	mezőg.	irodai	össz.
ip.fiz.munk.	72	165	115	68	30	6	451
Szolg. + E	104	148	56	51	35	6	400
Értelmiség	140	67	27	19	6	3	262
Paraszt	134	148	124	55	64	10	535
Összesen	450	528	317	193	135	25	1648

XVIII. táblázat

Továbbtanulás %-os megoszlása megyénként, és társadalmi csoportonként

megye	társ.csop.	tovább t.		nem tanult		Összes VIII. o.
		fő %		t. fő %		100 %
Békés	ipari fiz.	377	62	240	38	617
	szolg.+E	180	31	394	69	574
	értelmiség	70	42	95	59	165
	paraszttság	550	32	1154	68	1704
Csongrád	ip.fiz.	475	78	136	22	610
	szolg. +E	414	72	161	28	575
	értelmiség	264	94	16	6	280
	paraszttság	622	47	700	53	1322
Tolna	ipári fiz.	355	70	145	30	480
	szolg.+E	109	33	220	67	329
	értelmiség	61	52	57	48	118
	paraszttság	382	37	656	63	1038
Somogy	ipári fiz.	328	82	74	18	402
	szolg.+E	264	64	146	36	410
	értelmiség	142	99	2	1	144
	paraszttság	539	40	816	60	1355
BAZ	ipári fiz.	1016	91	101	9	1117
	szolg.+E	193	75	54	25	257
	értelmiség	177	81	42	19	219
	paraszttság	463	78	128	22	591

XIX. táblázat

Iskolatípusok társadalmi rétegződése fő/%

	ipari	fiz.	szolg.+E	értelm.	parasztság	Össz. = 100 %
Bányaiipari gimn.	88	59	7	5	15 10 39 26	150
Építőipari gimn.	50	62	4	5	15 17 13 16	81
Vas-, fémip.	469	66	105	15	49 7 87 12	710
Textilipari	233	73	33	10	39 12 25 8	320
Vegyipari gimn.	142	67	15	7	24 11 30 14	211

XX. táblázat

Az egyes szakgimnáziumok társadalmi rétegződése

Iskola neve	össz.	Ipari, fizikai dolgozó				Parasztság			
		nagyüzem	egyéb	kisipari	Szolg.+egyéb	birtokos	birtok- talan	össz.	ért. Össz.
Miskolci bá- nyaipari	50	10	33	6	6	11	8	19	7 82
Pécsi bányaip.	39	2	33	4	1	20	-	20	8 68
Pécsi ép.ip.	19	8	1	10	-	6	-	6	9 34
Győri ip.	31	5	6	20	4	8	-	8	4 47
Budapesti Vas- fémip.VIII.ker.	142	-	137	5	5	11	-	11	16 170
Budapesti Vas- fém külter.	89	14	46	29	45	10	7	17	4 155
Pécsi Vas-fém- ipari	86	4	70	12	4	37	-	37	14 141
Miskolci Vas- fémipari	76	1	67	8	36	11	6	17	10 139
Textilip.Bp.	75	3	67	5	24	7	2	9	19 126
Textilip.Bp.	62	-	53	9	7	3	1	4	9 82
Vegyipari Bp.	100	-	89	11	14	14	2	6	15 135
Szegedi Vegyip.	42	8	24	10	1	24	-	24	9 76
Textilip.Győr	96	-	75	21	2	12	-	12	12 122
Vas-Gépip.Győr	76	61	12	3	5	22	17	39	5 125

A DOKUMENTUMOK JEGYZETEI

1. 1949. OT előterjesztés 39/508/1
2. 1949. OT feljegyzés 3901/3
3. 1949. OT feljegyzés 3901/A/1
4. 1950. OT feljegyzés 3900/35
5. 1951. OT feljegyzés 39/766
6. 1951. OT levél 453/951
7. 1951 BEM levél 39/936
8. Munkaerőtartálék 1951/3.
9. Munkaerőtartalék 1951/3.
10. Munkaerőtartalék 1951/8.
11. 1952. Levél az OT-nak 27/2/IV
12. 1952. OT levél 277/19
13. 1952. OT levél 277/23
14. 1952. NT. levél 858/51/VII.
15. Munkaerőtartalék 1952/1
16. 1953. FM levél 27-2-953
17. 1953. NIM 27-24-953-VIII.
18. 1953. OZ levél sz.n.
19. 1953. VIII. 25. magánkérelem
20. 1954. MTH előterjesztés 23/54
21. 1954. MTH előterjesztés 26/54
22. 1954. OT levél 20-33-VII.
23. 1954. Min.Tan.Hir 276/18/VII.
24. 1955. OT előterjesztés sz.n.
25. 1956. MTH levél 957/1/VII.
26. 1952. Koll.előter. 1952. V.12. Jegyzőkönyv
27. MTH 47/52. sz.

28. MTH 38/52. sz.
29. MTH 66/52. sz.
30. Előterjesztés az ip.tan.int. működéséről 84/1952.
31. Tervőfosztály előterjesztése az 1953 tanévről.
32. 102/1952 Előterjesztés a Nép gazdasági Tanácshoz
33. 107/1952 A Közoktatásügyi Minisztériummal való együttműködés tárgyában.
34. 1952. okt. 10. Koll. ülés jegyzőkönyve
35. MTH 39/52. sz.
36. MTH 04/52. sz.
37. 114/1952 MTH Működési és Szervezeti Szabályzata
38. MTH 53/2 Jegyzőkönyv
39. 11/53. Politikai Nevelési Főosztály előterjesztése.
40. 01/4/54 MTH Kollégiumi határozatok tára. 1. okt. 29. rendkívüli kollégiumi ülés határozatai 32/954
41. 15/55 Az MTH Szu-ban járt küldöttségének jelentése alapján elfogadott határozatok.
42. MTH 1922/55. sz.
43. MTH 1922/55. sz.
44. MTH 2205/55. sz.
45. MTH 2356/55. sz.
46. MTH 3139/56. sz.
47. MTH 3209/56. sz. Elnöki feljegyzés
48. MTH 3563/56. sz.
49. MTH 3920/57. sz.
50. Levél Kádár Jánoshoz
51. MTH 108/52.sz.
52. MTH 74/52. sz.
53. MTH 14/53. sz.
54. MTH 1952. 1/52. sz.
55. 1952. május 7-i MTH Koll.ülés jegyzőkönyve

56. 1952. augusztus 13-i MTH Koll.ülés jegyzőkönyve
57. 1952. július 30-i MTH koll. ülés jegyzőkönyve
58. Otthon Házirend, (sorszám nélkül)
59. 3932/T/ált/1.
60. 3932/T/ált/94.
61. 3932/T/ált/57.
62. MTH 121/52. sz.
63. MTH 27/53. sz.
64. MTH 13/54. sz.
65. MTH 26/54. sz.
66. 01/04/54. sz.
67. MTH Jegyzőkönyv é.n.
68. MTH 26/55. sz.
69. MTH 2011/55. sz.
70. MTH 2819/55. sz.
71. MTH 3083/55. sz.
72. MTH 11/52. sz.
73. MTH Jegyzőkönyv. 1953. július 1-ről.
74. MTH 19. sz.
75. MTH Jegyzőkönyv 1953. augusztus 19-ről. 21. sz.
76. MTH Jegyzőkönyv 1953. október 2-ről 26/54
77. MTH 1954. december 15-i Koll.ülés jegyzőkönyve.
78. MTH 1955. Kollégiumi előterjesztések.
79. MTH 1955. Elnöki Iratok 2915/55.
80. MTH 1952. Kollégiumi előterjesztések 1/1952.
81. MTH 12/52. sz.
82. MTH 40/52. sz.
83. Az 1952. május 19-i MTH Koll. ülés jegyzőkönyve.
84. 1952. MTH Koll. Előterjesztések. 109/52.

85. Az 1953. október 15-i MTH ülés jegyzőkönyve.
86. MTH 133/52.
87. 1955. MTH Kollég. Előterjesztések. 15/55.
88. MTH 1829/55. sz.
89. MTH 3103/55. sz.
90. 1956/57 MTH Elnöki Iratok 3919/T/1957.
91. 1952. MTH Kollégiumi Előterj. 1952. május 7. Jegyzőkönyv.
92. 1952. május 17-i MTH ülés jegyzőkönyve.
93. MTH 102/52. sz.
94. 3932/T/ált/43.
95. 3932/T/ált/239.
96. 1955. MTH Kollégiumi előterjesztések 1955. febr. 23-i ülés jegyzőkönyve
97. 1956 Elnöki Iratok 3188/56. sz.
98. OT 1240-Sz-31
99. OT 1240-Sz-4
100. OT 90 0007/1951
101. OT 1121-J-9-J
102. OT 582/1951
103. OT 1240-78-3/1950
104. OT 1241-22-12.
105. OT 1241-11-29.
106. OT 1240-B1-51
107. OT 1241-7001-16.
108. OT 1241-j-21-1.
109. OT 1240-B-4
110. OT 1210-B-4/1951.
111. OT 1240-B1-18
112. OT VII.10-i körlevél a Szakminisztériumokhoz.
113. OT betétiv a 1241/B-4/1951. sz. ügyirathoz.

114. OT 1240-B-3.
115. OT 1240-E-3.
116. OT 1241-41-4.
117. OT 1241-15-5.
118. OT 1240-0-24.
119. OT 1241-2001-17.
120. MTH 13/52. sz.
121. MTH 17/52. sz.
122. MTH 21/52. sz.
123. MTH 35/52. sz.
124. MTH 60/52. sz.
125. MTH 90/52. sz.
126. MTH 101/52. sz.
127. MTH 14/53. sz.
128. MTH 71/53. sz.
129. MTH 89/53. sz.
130. Kollégiumi Előterj. 1955. Az 1955. január 12-i kollégiumi ülés jegyzőkönyve
131. MTH 19/55. sz.
132. MTH 33/55. sz.
133. Elnökségi iratok 1955. 1879/55.
134. MTH 2789/55.
135. Elnökségi Iratok 1955. 3029/55.
136. 3932/T/ált/80
137. OT. 1949-es beiskolázási terv.
138. OT ua.

SUMMARY

The question of secondary vocational education was fundamental in the education policy of the post-war new social system. This study in the first place examines the administrative and institutional system of vocational education and the relation of it to the other - mainly economic and political - spheres connected with educational system.

The first chapter describes the changes, possible traditions of secondary vocational education preceding 1946. i.e. the economic political turn. But since the mass public secondary vocational education had not any significant tradition it developed from those initiatives which tried to regulate the apprentice training through institutions or aimed at the specialization of "gymnasiums" providing mostly general knowledge. On the other hand those values deemed to be determining which were drawn up as a political programme in connection with the educational system during the coalition time after the war. According to the latter: 1./ The set-up of the educational system is in close connection with the social structure. Radical changes in social conditions can be carried out only together with a radical school reform. 2./ The alliance of the working class and the peasantry is the only power the interests of which coincide with the matter of transformation. The matter of education is a political and social question and demands improvement of the participation ratio of the classes mentioned above.

3./ The state development of the educational organization and the unified structure are the indispensable concomitants of progress and development. The system of vocational education is the integral part of the structure.

The following part of the chapter outlines the reform endeavours in 1949 preceding the great transformation of the recent Hungarian education policy. These attempts intended to realize the values mentioned above. The new education policy succeeding this failed reform became plainly subordinated to the centrally directed planned economy and to the ambitious economy developing ideas.

The second chapter studies the connection between labour force policy and education policy of the first Five Year Plan. The change of the economic plans had trebled the labour demand within a short time. At the same time there was a great lack in the labour market in the course of the reconstruction programmes, too. These scanty markets provided the economic basis for the ideology of full employment.

The labour interest of the enterprises became extensive. The engagement and reservation of labour yielding only the minimal profit or being even less effective became the integral part of the companies' strategy as a result of the ambitions to expand, the suppression of market conditions and the shortage of manpower. The administration of demands and resources strengthened the role of the state control over manpower fluctuation. According to the first Five Year Plan's objectives the ratio of skilled workers, the importance of the technical intelligentsia, the transfer of skilled workers from the small-scale industry to the large-scale one, the employment of women, the influx of the youth into industry and the elimination of rural manpower reserves were to be increased or sped up.

All this needed the development of such a system where the administration, the control, the ideology, the propaganda, the planning, the direct means of power and the goals were unified and centralized.

To keep the flow of manpower in hand the compulsory system of work-book were initiated in 1949-50. The compulsory labour exchange was aggravated and made universal. It was the task of a central authority, the National Labour Management Office and later on it became the task of its legal successor, the Office of Labour Reserves. The shirkers were severely sanctioned, regulations were elaborated related to the employment of women, young people, people with deficient working capacity and convicts. The changes affected the inner structure of the working organizations, too where there was an intention to put an end to the autonomous positions of power and knowledge and to strengthen the role of the model of accomodating attitude and the role of disciplinary solidarity.

All these influenced directly the schools as the important institutions of socialization. The most characteristic feature of the reorganization of the secondary and vocational system was its subordination to the goals of labour force policy and to the extensive demand for manpower. Accordingly the administrative organization of vocational education got subject to the labour administration and the general control of education was brought under branch control. The planning system of the registration of pupils at school was greatly emphasized. So the number of the school-leavers was adjusted to the quantitative labour demand of short-term production projects. These projects were the independent quantities of administration which could have been modified only by goals intending to increase production, and at the same time demographical, educational administrative, school and labour force political aspects - according to the intentions of the administrators - followed that as dependent quantities.

The study dwells on the consequences of this system concerning the educational system. Within the administration of education it analyses in detail the administrative, supervisory and controlling role of a characteristic supreme authority. As to the structure it mentions that the school capacities being insufficient considering the demand for it has increased the importance of the peripheral and inexpensive forms of education, the training for a new trade, the courses. Transformations of administration, the modifications of the structure, the alterations of plans caused gaps in the legal regulation.

The study intends also to illustrate that to what extent the school processes and the teachers' activity had been deformed, and to what extent its level had decreased. Elimination of the local and social inequalities remained an important declared target of education policy.

The third chapter strives to follow on the basis of statistical figures the changes of the number of pupils regarding its local distribution and social structure. From it comes out that the correction of social inequalities resulted in redifferentiation and local restructuring based on stratification drawn up on ideological foundation but deducable rather from the goals of industrialization. The development of industry either strengthened the existing local differences more by concentrating on the traditional centers or produced very distorted models in which one-sided industrial cultures has appeared in the less developed territories. The schooling system serving this strived necessarily for concentration and homogeneity.

The fourth chapter of the study sums up the changes characteristic of vocational education and labour force situation following 1953, the next government programme. The decreasing extensive resources the restriction of the school leaving number, the emergence of the problems of employment and the search for answers to the increasing structural conflicts characterized this period.

The fifth chapter contains those theoretical conclusions to which the authors came following the subject of the volume in connection with the centralization of administration, relationship of economy and education, the possibilities of enforcement of interests in education policy, the decision making system of vocational education and also in connection with their formations characteristic of a given period.

Finally the volume includes some documents which have not been published till now and are typical of the period's vocational educational and labour force policy.

Резюме

Вопрос профессионального обучения на среднем уровне имел основополагающее значение в политике обучения, проводимой в условиях нового общественного строя. В этом исследовании прежде всего рассматривается система управления и организации профессионального обучения, а также взаимосвязанные с системой обучения другие – главным образом экономические, политические – сферы.

В первой главе описывается профессиональное обучение на среднем уровне, т.е. описываются изменения, традиции, предшествовавшие повороту в экономической политике 1949 года. Однако так как массовое государственное обучение на среднем уровне не имеет давних традиций, с одной стороны оно исходит из тех инициатив, целью которых было в организованной форме урегулировать подготовку учеников-ремесленников, а также большая их часть направлялась на специализацию дающих общие знания гимназий. С другой стороны решающими считаются те ценности, которые после войны, в годы существования коалиционного правительства, были сформированы в качестве политической программы, касающейся области обучения.

Соответственно этому построение системы обучения тесно связано с общественным строем. Радикальный общественный поворот может происходить лишь одновременно с радикальной школьной реформой.

-2. Союз рабочего класса и крестьянства является той единственной силой, интересы которого совпадают с делом преобразования. Дело обучения является политическим и со-

циальным вопросом и требует улучшения доли участия упомянутых выше классов.

-3. Государственное построение учебной организации, единая структура являются неотъемлемой частью прогресса и развития. Органической частью структуры является система профессиональной подготовки.

В следующей части главы описывается реформенный эксперимент 1949 года, предшествовавший крупным преобразованиям новой венгерской политики в области обучения, который в первую очередь намеревался осуществить реализацию вышеупомянутых ценностей. Вслед за неудавшейся реформой новая политика в области обучения уже однозначно приспособлялась к директивной плановой экономике, а также амбициозным соображениям развития экономики.

Во второй главе рассматривается связь между политикой в области рабочей силы и политикой обучения в период первого пятилетнего плана. Изменение экономических планов в короткий срок утроило потребность в рабочей силе и во время осуществления программ восстановления остро ощущалась нехватка рабочей силы. Для идеологии полной занятости эти незначительные рынки означали экономическую базу.

Заинтересованность предприятий в рабочей силе стала экстенсивной. Из-за амбиций роста, оттеснений рыночных условий и нехватки рабочей силы органической частью их стратегии стало принятие на работу производящую минимальную продукцию и очень малоэффективную рабочую силу. Подход к запросам и источникам училия роль государственного контроля за движением рабочей силы. По целевым установкам необходимо было повысить долю квалифицированных рабочих, вес технической интеллигенции,

превести квалифицированных рабочих из мелкой в тяжелую промышленность, вовлечь в работу женщин, направить молодежь в промышленность, а также ликвидировать сельские трудовые резервы.

Для осуществления всего этого следовало построить такую систему, где управление, контроль, идеология, пропаганда, планирование и прямые средства власти и цели едины и централизованы.

Для удержания в руках движения рабочей силы в 1949-50 гг. была введена обязательная система трудовых книжек, было устроено и распространено обязательное посредничество рабочей силы, которое стало задачей центрального органа Всевенгерского Бюро трудовых резервов. В то время очень строго санкционировались тунеядцы, были разработаны предписания в связи с занятостью женщин, молодых, лиц пониженной трудоспособности и осужденных. Изменения коснулись и внутренней структуры трудовых организаций, где старались исключить автономные позиции власти и знаний и усилить роль образцов приспособленческого поведения и дисциплинарной сплоченности.

Все это непосредственно пронизывало школы - эти важные учреждения социализации. Самая характерная черта преобразования системы средней школы и профессионального обучения - подчинение целям политики в области рабочей силы и экстенсивным запросам рабочей силы. Соответственно этому управленческая организация профессиональной подготовки функционировала в рамках трудовой администрации. Общая инспекция обучения попала под отраслевой контроль. Особый акцент ставился на системе планирования всеобща. На основа этого число выпускников школы приспособлявали к количественным запросам рабочей силы кратосрочных производственных планов. Эти планы были независимыми пере-

менными управления, изменение которых зависело от целей роста производства. В то же время демографические, школьные аспекты управления обучением и политики в области рабочей силы - в зависимости от намерений руководителей - приспосабливались к этому в качестве зависимой переменной.

В данной работе авторы останавливаются на последствиях, к которым привела эта система, затрагивающих систему обучения. В рамках управления обучением обстоятельно анализируется роль одного характерного ведомства в управлении, инспекции, контроле за профессиональным обучением. В связи со структурой подчеркивается, что по сравнению с запросами низкие школьные мощности повысили значение периферийных и дешевых форм подготовки, переподготовки, различных курсов. Преобразования в области управления, изменения структуры, планов привели к ломке и в правовом регулировании.

Авторы также стараются проиллюстрировать, насколько искажались школьные процессы, преподавательская деятельность, а также в какой мере снизился их уровень.

Важной декларируемой целью политики в области обучения осталось устранение территориальных и общественных неравномерностей. На основе статистических данных в третьей главе показывается изменение общественно структурного и территориального распределения числа учащихся. Из этого выясняется, что коррекция общественных неравномерностей привела к переслоению, территориальной переструктуризации, основывающихся на сформировавшейся на идеологической основе стратификации /расслоение/. Развитие промышленности или продолжало углублять существующие уже территориализованные в традиционных центрах, или создавались весьма искаженные модели, в которых появились односторонние про-

мышленные культуры в более неразвитых областях. Обслуживающая их школьная система, естественно стремилась к концентрации и гомогенности.

Четвертая часть данного исследования суммирует изменения, последовавшие после принятия в 1953 году новой правительственной программы и характерные для профессиональной подготовки и положения рабочей силы. Этот период характеризуют уменьшающиеся экстенсивные источники, сдерживание школьного выпуска, появление проблем с занятостью, а также поиск ответов на растущие структурные конфликты.

В пятой главе содержатся те теоретические выводы, к которым пришли исследователи в ходе ознакомления с темой данной работы: в связи с централизацией управления, с отношениями между экономикой и обучением, с возможностями осуществления интересов в политике обучения, с отношениями между экономикой и обучением, с возможностями осуществления интересов в политике обучения, с системой принятия решений в профессиональной подготовке, а также в связи с формированием перечисленного выше, характерным для определенного периода.

В работе далее содержатся несколько еще не опубликованных документов, характерных для профессиональной подготовки и политики в области рабочей силы данного периода.

TARTALOM

ELŐSZÓ	I
I.	
A KÖZÉPFOKÚ SZAKOKTATÁS KIALAKULÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI	5
1. Oktatás és művelődéspolitikai a koalíciós időkben	5
2. Egy félig megvalósult kísérlet	20
II.	
MUNKAERŐGAZDÁLKODÁS ÉS A SZAKOKTATÁS RENDSZERE (1949-1953)	23
1. A gazdaság és a munkaerőpolitika alakulása	23
2. A munkaerőigények és a szakképzés	32
3. Kitérő: Munkaszervezet-váltás és szakképzés	39
4. Az oktatási rendszer átszervezése 1950-ben	40
5. A szakoktatás irányításának változásai	45
6. A Munkaerőtartalékok Hivatalának szerepe a szakképzés irányításában	49
7. Szervezeti és csoportérdekek az iparitanuló képzésben	52
8. A szakmunkásképzés körülményeiről	62
9. A középiskolai szakképzés irányítása	67
10. A jogi szabályozás törésvonalai	76
11. A technikai propaganda 1950-1953 között	80
12. A szakképzés irányításáról összegzés	82
III.	
BEISKOLÁZÁSI FOLYAMATOK A SZAKOKTATÁS TERÜLETÉN	85
1. A létszámtervezési, beiskolázási folyamatok kialakulása	85
2. A beiskolázást kísérő társadalmi-igazgatási szempontok	89
3. A középfokú szakiskolák területi szóródása 1950-ben	92
4. A beiskolázandó tanulólétszám növekedési ütemének jellemzői	95
5. A technikai tanulók társadalmi-szervezeti jellemzői és a különböző technikumok rétegződése	96

IV.	
A MUNKAERŐHELYZET ÉS A SZAKKÉPZÉS VÁLTOZÁSAI 1953 UTÁN	103
V.	
ÖSSZEFOGLALÓ GONDOLATOK	117
JEGYZETEK	119
DOKUMENTUMOK	127
1. Munkaerőgazdálkodás, ipari tanuló és szakmunkás toborzás	127
2. Az MTA és az iparitanuló-képzés	137
3. Beiskolázások és a tanulók élete	146
4. Tanárok és mesterek	154
5. Tantervreformok és változások	157
6. Szakmunkásképzés és vállalati érdek	162
7. VKM előterjesztések és utasítások a szakképzésről	164
8. VKM ügyiratok a szakképzésről	187
9. Statisztikai adatok és dokumentumok	191
A DOKUMENTUMOK JEGYZETEI	219
REZÜMÉK	225

OKTATÁSKUTATÓ INTÉZET
Pf. 427, Bp. 1395